معلم ناجی

سانحات العرب

صاحب وطابعی : مهران

معارف عمومیه نظارت جلیله‌سنك رخصتیله

استانبول

(مهران) مطبعه‌سی — باب عالی جاده‌سنده نومرو ۷

١٣٠٤

ایکیوز سکز صحیفه‌دن صکره‌سی مهران مطبعه‌سنده
طبع اولنمشدر

مقدمه

هر قومك اك حكیمانه اقوالی خلاصهٔ افكار وتجاربی اولان ضروب امثالیدر .

بعض ادبای عربك ذهابی كبی (مثل) لفظنك (انتصاب) دیمك اولان (مثول)دن دكل ، (اورنك) معناسنه كلان (مثال)دن مأخوذ اولدیغی رأینده بولنان امام (مبرد) ك « قول سائریشبه به حال الثانی بالاول » تعریف مجملنه نظراً مثل « ایكنجی شیئك حالنی برنجی شیئك حالنه تشبیهی متضمن اوله‌رق هر كس طرفندن لدی الایجاب درمیان اولنور قول مشهور » دیمك اولدیغنه كوره برسوزك مثل اوله بیلمسی عامه‌نك قبولنه توقف ایتدیكندن ، قبول عامه ایسه او سوزك برحقیقتی ، برحكمتی حاوی بولنمسندن ایلری كله‌جكندن امثال اقوامك برر [جملهٔ معرفت] اولمق اوزره تلقی ایدلمسی لازم كلیر .

(ابراهیم النظام) دیمشدركه :

« مثلده كلام دیكرده بولنه‌میه‌جق درت مزیت اجتماع ایدر . بونلر ایجاز لفظ ، اصابت معنی ، حسن تشبیه ، جودت كنایه‌در . نهایت بلاغت ایسه بوندن عبارتدر »

هر قومك ضروب امثالی اوقومك درجهٔ ذكاسی نسبتنده بلیغ وعالی بولنمق طبیعی اولمغله اقوام اسلامیه‌نك ابلغ واعلاسی اولان قوم عربك اتخاذ ایلدیكی امثال بزجه بهترین اقوالدر .

لغةً واصطلاحاً (ادب) دیدیكمز شیئك مدار اقواسی بو سوزلردر . حال بوكه بزده (ادیب) عنوانیله یاد اولنان ارباب قلمدن پك چوغی اقوال مذكوره‌دن بی خبردر .

بناءً علیه قدرت ادبیه‌جه بندن دخی ناقص اولدقلری حالده ادبا زمره‌سنه قاتلمق آرزوسنده بولنان اصحاب قابلیتك ترقیسنه بر كوچك خدمت ایتمش صایلمق ایچون واقف اوله بیلدیكم منثور ومنظوم بعض امثال عربی ــ ممكن مرتبه ایضاحات لازمه‌سیله برابر ــ حروف هجا صره‌سنجه حاوی اولمق اوزره بر كتاب ترتیبی تصورنده بولندم .

هر یولدن زیاده بو یولده پیاده بولنشم كسر جرأت ایده‌جك درجه‌ده باعث تردد اولدی ایسه‌ده بویله برأثر وجوده كتیرملری ایچون ارباب اقتداره یالواروب‌ده محروم قالمقدن خامهٔ غیرتی اله آلمق بنجه اهون كوردیكمدن تصورمی فعله چیقارمغه عزم ایلیوب [سانحات العرب] عنوانیله شو كتابی یازدم .

احتمال كه بو عزم عاجزانه‌م او ارباب اقتداری غیرته

كتیررده ادبیات عربیه‌نك الك اهمیتلی عد اولنان شو جهتی عثمانلی ضعفای ادباسنه لایقیله تعلیم ایده‌بیله‌جك بر جلد نافع تألیف ایلملرینه سبب اولور .

[اعجاز قرآن] سرلوحه‌سیله مقدما نشر ایتدیكم بر جزئك مقدمه‌سنده [مفاتیح الغیب] كبی حكیمانه یازلمش تفسیرلرمزدن هیچ اولمزسه الك مفید اولان پارچه‌لرك دانشوران ملت طرفندن لسانمزه ترجمه اولنمسنه دائر ایراد ایلدیكم كلمات تشویقیه‌نك ثمره‌سز قالمدیغنی كورمكله بختیار اولدم . سانحات العربك دخی بویله بر حسن تأثیر كوستره‌رك ممنونیت مسعودانه‌می تضعیف ایده‌جكنی امید ایلرم .

سانحات العرب ــ نقصان اقتدارم جهتیله ــ ٦٠٠٠دن زیاده اولان امثال قومی كاملاً جامع اوله‌مامقله برابر ارباب استفاده ایچون بر كنجینهٔ ادبدر . ادبیات عربیه‌یه وقوفمزك شدت لزومنی اعتراف ایده‌جك قدر صاحب فكر اولانلرجه نظر تقدیر ایله مطالعه اولنور ظن ایدرم .

معلم ناجی

لسان العرب

— ١ —

البادی اظلم

(بادی) (ابتدا) کبی باشلامق معناسنه اولان (بدء)
مصدرندن اسم فاعلدر که (باشلایان) دیمکدر . فی الاصل
همزه ایله (بادئ) اولدیغی حالده کثرت استعمال ایله (قاضی)
کبی اوقونمغه باشلامشدر .

(اظلم) « برشیئی موضعندن بشقه بریره وضع ایتمك »
دیمك اولان « وضع الشیء فی غیر موضعه » عباره‌سیله
تعریف اولنان — فتح ظا ایله — (ظلم) دن اسم تفضیلدر .
بزم بیلدیکمز — ضم ظا ایله — (ظلم) بومعنادن اسمدر که
کذلك اسم اولان (عدل) ك ضدیدر .

بعض ارباب تحقیقك بیانه کوره ظلم اوچ درلو اولور :
برنجیسی انسان ایله خالق بیننده . کفر وشرك ونفاق کبی .
ایکنجیسی ظالم ایله مظلوم بیننده . غصب اموال کبی .
اوچنجیسی انسان ایله نفسی بیننده . انتحار کبی .

حال بوکه حقیقتده :

[صورسه‌لر مغدورینی غدار کندین کوسترر]

مضموننجه ظلمك هرنوعی انسانك نفسنه عائد بولنور .

ایکی شخص ویا ایکی قوم یکدیکره ظلم ایلدکلری حالده ایکی طرفه‌ده (ظالم) دینیله‌جکنده شبهه یوق ایسه‌ده بونلردن اظهار معاملهٔ ظلمیه‌یه ایلك باشلایان هانکیسی ایسه آکا (اظلم) دینلمك موافق عدالت اوله‌جغی « ظلمه ابتدا ایدن آکا مقابلةً ظلم ایلیندن دها ظالمدر » مآلنی کوسترن « البادی اظلم » مثلیله افاده اولنور .

ظالم اولمقله برابر بشقه‌سنك ظالم اولمسنه سبب دخی اولان طرفك اظلم عد اولنمسی لازم کله‌جکی بدیهیدر .

میانه‌ده جریان ایدن معامله شر قبیلندن اولمیوب ده بالعکس خیره متعلق اولدیغی صورتده بوکا ایلك باشلایان طرف حقنده « البادی اکرم » دینیلیرکه « خیره ابتدا ایدن آکا مقابلةً خیر ایشلیندن دها کریمدر » دیمك اولور.

کریم اولمقله برابر بشقه‌سنك کریم اولمسنه سبب دخی اولان طرف البته اکرم عد اولنور .

« الخیر بالخیر والبادی اکرم والشر بالشر والبادی اظلم » سوزی مشهوردر .

ظلم وکرمك انسانده تحقق یالکز نام ایله اوله‌میه‌جغندن

عین امعان ایله باقلسه عالمده پك چوق [مسمی بالنقیض] کوریله بیلیر .

٢

البخل من اهل مرو

خراسان اقلیمنده واقع (مرو) شهرینك اغلب اهالیسی بخل ودنائتله موصوف ومعروف اولدقلرندن حریص وکدا چشم اولان آدم حقنده « البخل من اهل مرو » دینیر .

اهالیٔ مروك حسابیلك خصوصنده اخسای بنی اسرائیل ایچون شایان امتثال نمونه اوله‌جق درجه‌ده بولنان احوال غریبه‌سندن اولمق اوزره روایت آتیه بعض کتب محاضراتده مصادف نظر حیرت اولمقده‌در :

بونلر یکدیکرله رفیق اوله‌رق برجهته مسافرت ایده‌جکلری زمان بینلرنده عادت اولدیغی اوزره هربری قصابدن آیری آیری برر مقدار ات آله‌رق یوله دوشرلر . کذرکاهلرنده برقریه‌یه تصادف ایتدکلرنده اورادن برقاب تدارك ایلیه‌رك وهر بری مالك اولدیغی لحمپاره‌یی برایپك اوجنه باغلایه‌رق صو ایله مملو بولنان قابك ایچنه اولطه آتارجه‌سنه آتوب اتلری آتش اوزرنده قایناتمغه باشلارلر .

ايپلرك برر اوجى اللرنده اولديغى حالده كوزلرينى اوزرندن آييره مامقده اولدقلرى تنجره نك اطرافنه ديزلمش اولان بونا كسلر اتلر پيشنجه يه قدر او وضع ايله طوررلر .

لحوم (تاتارى) دينيلن حاله كلنجه هر برى كندى پارچه سنى تنجره دن چكوب چيقاره رق چكشديره چكشديره التقام ايدر . قالان ات صويى دخى حصۀ لحميه لرينه كوره كمال دقتله بينلرنده تقسيم اولنور .

بوكا بكزر برطاقم حاللر مروزيلرك [*] آج كوزليلكله اشتهارينى موجب اولمشدر .

٣

البطنة تذهب الفطنة

بانك كسريله (بطنه) اكول اولمق معناسنه كلن (بطانت) دن اسمدر . (تذهب) كيدرمك ديمك اولان (اذهاب) دن مضارعدر .

مثل ، « كثرت اكل فطانتى ازاله ايدر » مآلنده در . انسانى چوق ييوب ايچمكدن تحذير ايچون ايراد ايديلير .

[*] (رى) ك نسبتنده (رازى) دينديكى كبى (مرو) ك نسبتنده دخى (مروزى) دينير .

(تذهب) يرينه اولدرمك معناسنه اولان (اماته) دن (تميت) فعلنك كتيرلديكى دخى واردر .

ندارند تن پروران آگهى
كه پرمعده باشد ز حكمت تهى

٤

ابى يغزو وامى تحدث

مبارزان عربدن بريسى غزايه كيتمش ايدى . آره دن براز زمان كچنجه غازينك قومشولرى محاربه حوادثى آلمق اوزره خانه سنه كله رك زوجه سيله مصاحبته رغبت ايتمكه باشلاديلر .

قادين ذاتاً لافزن برشى اولديغندن ارباب استخبارك ، بووسيله ايله باشنه طوپلانملرينى غنيمت بيله رك هركسه وقايع حربيه يه دائر تفصيلات ويرردى . غازينك يدى سكز ياشنده بولنان ذكى اوغلى ده كيجه كوندوز والده سى طرفندن نقل اولنان وقوعات مدهشه يى ناچار ديكلر ياتيردى .

بركون ينه بعض همسايكان ، خانۀ غازى يه كلدكلرى جهتله ناقله على العاده نقل حوادثه كيريشه رك « كچن كون ينه شدتلى برمحاربه اولمش . بزم طرفدن شوقدر آدم شهيد

دوشمش . دشمندن بوقدری جهنمه کوندرلمش . فلان شویله یاره‌لنمش . فلان بویله یاره‌لنمش » یوللو برطاقم لاقیردیلر سویلدیکی صره‌ده اوته طرفدن بویله شیلری دیکله‌یه دیکله‌یه آرتق اوصانمش اولان چوجق تبسمله مسافرلرك یوزلرینه باقه‌رق « ابی یغزو وامی تحدث » دیمشدر .

جمله‌نك خوشنه کیدن بوسوز مؤخراً شیوع بولمغله مثل اولمشدر .

« والدم غزا ایله اوغراشیور . والده‌م حکایه سویلیور ! » مفهومنده اولان بومثل بشقه‌سنك کرفتار اولدیغی بلادن بحث ایله طور افتخار کوسترن کیمسه حقنده ضرب اولنور .

۵

اتبع الفرس لجامها والناقة زمامها والدلو رشاءها

بومثل برنجی دفعه اوله‌رق (عمر بن ثعلبه) نك لسانندن صدور ایتمشدر .

(ضرار بن عمرو الضبی) برکیجه بعض غارتکران ایله ابن ثعلبه‌نك قبیله‌سنی باصه‌رق نسوان وصبیانه وارنجه‌یه‌قدر نه بولدی ایسه آلوب کوتورمش ایدی .

اثنای جریان وقعه‌ده سائر برمحلده بولنمش اولان عمرو

مؤخراً کله‌رك حالدن خبردار اولنجه همان یوله دوزه‌لوب ضراره یتشمش وغصب ایدیلن اموال وعیالنك کندیسنه اعاده اولنمسنی رجا ایتمشدر .

ضرار ، عمروك اشیاسیله برابر یالکز زوجه‌سنی اعاده ایتمکله عمرو جاریه‌لرینك ده ویرلمسنی تمنی ایلدیکندن ضرار آنلری ده ویرمش ایسه ده عمروك قیزی (سلمی) یی آلیقویمشدر .

بونك اوزرینه عمرو ینه نیازه باشلایه‌رق ضراره « اتبع الفرس لجامها والناقة زمامها والدلو رشاءها » دیمشدر .

« آتی ، دوه‌یی ، قوغه‌یی برآدمه بخش ایتدیکك حالده بونلرك دیزکیننی ، یولارینی ، ایپنی ، دخی بخش ایت » مألنده اوله‌رق ایدیلن احسانی اکماله ترغیب صددنده ضرب ایدیلیر .

(اتبع) الحاق معناسنه اولان – اکرام وزننده – (اتباع) دن امردر .

٦

اترکه ترك الظبی ظله

عربیده (ظبی) دینیلن کییك « کولکه‌سندن قورقار »

مثل عثمانیسنه مظهر بر جانور وحشت پروردر . حقیقةً کولکه‌سندن توحش ایدوب قاچار . بیلمز که کولکه‌سی ده کندیسیله برابر قوشار.

صاحب قاموسك رأینه کوره، کوستردیکمز عباره ایله وارد اولان بومثل « بن آنی کیك کندی کولکه‌سنی ترك ایتدیکی کبی ترك ایدرم » دیمك اوله‌رق - کیك قسمی بر یردن اورکوب قاچنجه برده‌ا اورایه عودت ایتمدیکی جهتله - پك متوحش آدم حقنده ضرب اولنور .

مشارالیه، مثل مذکوری « ترك الظبي ظله » صورتنده ایراد ایتمش اولان صاحب صحاح (جوهری) یی تخطئه ایتمشدر .

حال بوکه مترجم عاصمك شارح قاموسدن نقلاً بیانـه کوره سائر کتب معتبره‌ده ایرادِ جوهری‌یه موافق اوله‌رق « ترك الظبي ظله » عباره‌سیله محرردرکه « کیك کندی کولکه‌سنی ترك ایلدی » دیمك اولور . همدم دائمیسندن نفرت ومفارقت ایدن کیمسه حقنده ایرادایدیلیر.

« آنده کیك علتی‌وار » دیمك اولان « به‌داءظبي » دخی امثالدندر . « هیچ بردردی یوق » دیه‌جك یرده درمیان اولنور . بوده کیك قسمنك عمرنده مرض موتدن بشقه هیچ برخسته‌لك کورمامکده اولمسنه مبنیدر .

— ٧ —

اتق شر من احسنت الیه

« ایلك ایتدیکك شخصك شرندن صاقن » دیمك اولان بومثل - که « بسله قارغه‌یی، کوزیکی اویسون » مثل عثمانیسنه معادل و « بسله کوپکی، سنی ایصیرسون » مآلنی شامل بولنان « سمن کلبك یأکلك » مثلیله مناسبت معنویه‌سی واردر - فرومایکان دهره احسانده بولنمق غفلتندن تحذیری حاویدر .

« کوپکی آج براق، آردك صره کلسون » مفهومنده‌کی « اجع کلبك یتبعك » مثلی دخی بونلره قریبدر .

امام‌اعظم ابوحنیفه‌یه اسناد اولنان و « بر کوپك یاوروسنی مدت مدیده بسلدم ، بیویوب بایاغی کوپك اولنجه آیاغمی ایصیردی » مضموننده بولنان :

لقدر بیت جرواً طول عمری
فلما صار کلباً عض رجلی

بیتی « سمن کلبك یأکلك » سوزینك منظومی عداولنه‌بیلیر .

بوبابده شیخ سعدینك « کوتولره ایلك ایتمك، ایلره کوتولك ایتمك کبیدر » حکمتی کوسترن :

نکویی بابدان کردن چنانست
که بد کردن بجای نیک مردان

بیتی دستور العمل طوتلمغه شایاندر .

— ٨ —

اجبن من رباح

بو مثلك منشأی (رباح خراسانی) دیدکلری جبان بی مدانیدر . « رباحدن دها قورقاق » دیمك اوله‌رق جبانتی زیاده اولان کیمسه حقنده ضرب اولنور .

رباح بردفعه نصلسه بر فرقهٔ عسکریه‌نك آره‌سنه قاتیله‌رق یوله روان اولمغه جسارت ایتمش ایدی . آقشامه قدر کیدلدکدن صکره فرقه کیجه‌له‌مك اوزره برموقعه نزول ایتدی . چادرلر قورلدی . حیوانلر باغلاندی . هرکس برآز استراحت ایچون یرینه چکلدی .

برده بوصره‌ده برایکی حیوان اورکه‌رك کیشنه‌یوب کورلتی ایتمکه باشلادیلر . بوحادثه‌دن مرد خراسانینك ذاتاً سلانیك اولان یورکی فوق العاده برخلجان ایچنده قالدی . نه یاپه‌جغنی شاشیردی . شدت ذکاسنه مبنی قبیلهٔ قریش لساندن اوله‌رق (ذوالقلبین) لقبنی آلوب

« بنم ایکی قلبم واردر، ایکیسیله‌ده ادراك امور ایدرم ، هر بری حضرت محمدك قلبندن اعقل وافضلدر » یوللو یاوه سرای افتخار اولدیغی حالده (بدر) غزاسنده منهزم اولان مشرکین ایله برابر — پاپوشلرینك برتکی آیاغنده ، دیکر تکی النده — فرار ایتدیکی صره‌ده تصادف ایلدیکی (ابو سفیان) طرفندن ایراد اولنان « پاپوشلریکك بری الکده ، بری آیاغکده ! بونه‌دن ؟ » سؤالنه کمال حیرتله « ایکیسی‌ده آیاغمده‌در صانیورم . برینی الله آلدیغمی هیچ بیلیورم » جوابنی ویرمسندن قلب واحدنده دخی خلل بولندیغی آکلاشلمش اولان (جمیل فهری) [*] کبی دلیجه‌سنه اوته‌یه بری‌یه قوشمغه باشلادی .

برآره‌لق النه کندی آتنك کمی کچدی . همان بینوب قاچمق اوزره حیوانی کمله‌مك استدی، فقط فرط دهشتدن باشیله قیچنی فرق ایده‌مدیکی جهتله بی‌چاره‌یه قیچندن کم طاقمق ایچون برخیلی اوغراشدی . آغزینی ، بورنی بوله‌مینجه حیوانك قویروغی النده اولدیغی حالده آکا خطاباً برطور متحیرانه ایله دیدیکه :

[*] « جناب حق برآدمده ایکی قلب یاراتمامشدر » مآلنده اولان « ما جعل الله لرجل من قلبین » آیتنك سبب نزولیدر .

« فرض ایده‌لم که جبهه‌ك وسعت وسمن پیدا ایتمش ،
فقط اوکودوك طره‌ك نه‌دن بوقدر اوزامش ؟ »

رباحك بو حرکات وکلماتی صورت اضطرابنی سیر
ایتمك ایچون اطرافنه طوپلانمش اولان فرقه خلقنه قهقهه
بخش اولمشدر .

٩

اجور من قاضی سذوم

وقتیله قوم لوطك ساکن اولدقلری آلتی قصبه‌دن بری
اولان (سذوم) ده :

[ایش نه‌در فهم ایتمیور قاضی قضارا سویلیور]
مضمونه مظهر برقاضیء ستمکر بولنمغله برشخصك پك جفا
معتاد اولدیغنی بیان صددنده « سذوم قاضیسندن دها ظالم »
دیمك اوله‌رق « اجورمن قاضی سذوم » دینیر .

برکون بوقاضینك حضورینه ایکی آدم کله‌رك بری
دیکرنده بیك درهم آله‌جغی اولدیغنی ادعا ایتدی . دیکری
بوکا اوقدر ویره‌جکی بولندیغنی اعتراف ایله برابر قاضی‌یه
دیدی‌که :

« بوآدم بندن آله‌جغی اولان بیك درهمه بش

سنه صکره کسب استحقاق ایده بیله‌جکدر . اوقدر زمان
کچدکدن صکره داینی نزده بولوب‌ده بورجمی ویره‌بیله‌جکم
جای ملاحظه‌در . لطفاً شونی حبس ایتسه‌کزده حقی
اولان مبلغی کتیردیکم وقت کندیسنی قولایجه بوله‌رق ادای
دین ایلسه‌م ! »

قوجه قاضی مدعی علیهك بوسوزی اوزرینه بی چاره
مدعی‌یی بش سنه حبس ایلمشدر .

« اجهل من قاضی جبل » دخی امثالدندر . سکر
وزننده (جبل) بغداد دیارنده ودجله کنارنده برقصبه
اولوب وقتیله اوراده بولنان برقاضی دخی « افقه من الحمار »
مثلنی یاد ایتدیره‌جك درجه‌ده جهل ایله مشتهر اولمشدر .

بوفقیهك حضورینه برکون یالکز بر مدعی کلوب برشخص
غائب علیهنده اقامهٔ دعوی ایتدکده احضار خصمه لزوم
کورمیه‌رك مدعینك لهنده حکم ویرمش وصکره‌دن خصم
دخی محکمه‌یه ورود ایله بالطبع کندیسنی حقلی کوستره‌جك
یولده ادارهٔ لسان ایدنجه قاضی آنك‌ده - قول مجردینه
باقه‌رق - لهنده برحکم ویروب ایشی بیتیرمشدر .

بو وقعه‌نك حدوثی خلفای عباسیه‌دن (مأمون) ك
زمان سلطنتنه مصادف اولمغله مشار الیه کیفیت فصل

دعوادن خبردار اولور اولمز قاضی‌یی بردها ایشده قوللا -
نمامق اوزره عزل وتأدیب ایتمشدر .

زواللی حریف امثالی اولان سائر جهلهٔ قضات کبی :

بوحنیفه قضا نکرد و بمرد
تو بمیری اگر قضا نکنی [*]

توبیخنك مخاطبلرندن اولمق جهتیله مأموندن کوردیکی
معاملهٔ عادلانه اوزرینه آرتق هیچ بریرده قاضی اولمغه یول
بوله‌مدیغندن محروماً قضای نحب ایلمشدر .

بومثلده‌کی (جبل) ی طاغ معناسنه حمل ایله ترکیبی
(قاضی الجبل) صورتنده یازه‌رق « طاغ قاضیسی » دیمك
اوله‌جغنی ادعا ایدنلر وار و بردرجه‌یه قدر اورمان حاکمی
اولمسندن آیی‌یه دخی (قاضی الجبل) دینلدیکندن حاکم
جاهل ایله بینلرنده‌کی مناسبت آشکار ایسه‌ده مثل ، کتب
معتبرهٔ ادبیه‌ده (جبل) - بالاده کوسترلدیکی وجه ایله -
برقصبه اسمی اولمق و (قاضی جبل) دن اورانك معهود
قاضیسی اراده اولنمق اوزره مضبوطدر .

[*] « امام اعظم محبسده اولمکی قاضی اولمغه ترجیح ایلدی .
سن ایسه قاضی اولمزسه‌ك اولورسین ! » دیمکدر .

١٠

اجهل من فراشة

سحابه وزننده (فراشه) شمع فروزانك اطرافنده
اوچوب طولاشان پروانه‌یه دینیر .

زواللی پروانه شمعك پارلاقلغنه آلدانوب کندیسنی محو
ایده‌بیله‌جکنی بیلمدیکندن شوق ایله شعله‌یه صوقیلور صوقلمز
- جزای جهلی اولمق اوزره - یانار ، قاوریلور .

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

نشیده‌سی کبی بعض آثار ، پروانه‌یی بلبله‌دخی فائق برعاشق
اولمق اوزره کوسترمکده ایسه‌ده بوجهت پروانه‌ده‌کی جهالته
طوقنمز ، زیرا عاشقلق - مجازی اولنجه - جاهللکدر .
جهل وجنون هیچ بروقتده عشقدن آیرلمز . بناءً علیه عربك
پروانه‌یه (جاهل) دیمسی عجمك عندلیبه (شیدا) دیمسی
قدر بجادر .

پك جاهل آدم حقنده درمیان اولنور .

١١

الحبة تدور والى الرحى ترجع

«انسانلر غفلتده‌درلر، حال‌بوکه آسیاب مرگ متصل اوکودمکده‌در» مآلنده وضرب مثل حالنده بولنان :

الناس فی غفلاتهم
ورحى المنية تطحن

بيتنده واقع اولديغى اوزره ـ عصا وزننده ـ (رحى) دکرمن ديمکدر .

«دانه دونر طولاشير، دکرمنه کلير» مفهومنده اولان بومثل «تيلکينک کزوب کزوب کله‌جکى کورکچى دکانيدر» مثل عثمانيسى موقعنده ضرب اولنور .

١٢

الحرب بينهم سجال

کسر سين ايله (سجال) صوايله لبالب بيوک قوغه ديمک اولان ـ نجل وزننده ـ (سجل) ک جمعى، ياخود مفاعله‌دن مصدردر .

باديه نشين عربلر هربرينک النده برقوغه اولديغى

حالده پيکار باشنه کله‌رک نوبتله صو چکدکلرى وبرى قوغه‌سنى طولديروب چيقارمدقجه ديکرى پيکاره القاى دلو ايده‌مديکى جهتله ايکى قوم آره‌سنده وقوع بولان محاربه بوحاله تشبيه ايديله‌رک «الحرب بينهم سجال» دن «کاه آنلر وکاه بونلر غالب اولورلر» مآلى اراده اولنمشدر .

طرف غالب قوغه‌سنى قويويه القا ايله طولديروب چيقارانه، طرف مغلوب صو آلمق ايچون نوبت بکلينه بکزه‌دلمش ديمک اوليور . اکثريا «بينهم» ک حذفيله «الحرب سجال» صورتنده ضرب اولنور .

ضيا پاشا مرحومک معهود ظفرنامه‌ده‌کى :

قنغى هنکامه‌يه کيرديسه مظفر اولدى
دکمدى عارضنه لطمهٔ الحرب سجال

بيتى بردرجه‌يه قدر مثلک شارحى عد اولنه بيلير .

١٣

الحکمة ضالة المؤمن

حکمت، «موجوداتى بيلمک وخير ايشله‌مک» ديمک اولان «معرفة الموجودات وفعل الخيرات» عباره‌سيله تعريف اولنمشدر .

مثلا « حکمت مؤمنك غائبیدر ، آنی نرده بولورسه
آلیر » مألنده اولان وهرصورتله ارشاد امته کافی بولنان
« الحکمة ضالة المؤمن اخذها اینما وجدها » حدیث
حکیمانه‌سندن مأخوذدر .

بوراده حکمت ، « قانون انسانیته موافق صورتده مادی
ومعنوی استفاده اولنه‌جق شی » دیمك اولمق اوزره قبول
ایدلمکده‌در که بومعنایه کوره حدیث شریف « مؤمن هرنرده
فائده‌لی برشی کورسه آنی غائب ایتمش‌ده آرایورمش
کبی حسن تلقی ایله تعلم واتخاذ ایدر » مفهومنی متضمن بولنور .

بوحدیث جلیل الده ایکن ایشمزه یارایه‌جغنده شبهه
اولمیان معارف ومخترعات غربیه‌نك تعلم واخذنده تردد
ایده‌جك اولور ایسه‌ك برصورت غریبه‌ده اظهار جهالت
ایتمش اولمزمی‌یز ؟

« اطلبوا العلم ولو بالصین » حدیث مشهوری ـ که
« علمی چینده‌دخی اولسه طلب ایدیکز » دیمکدر ـ حدیث
حکمتی تأیید ایلمکده‌در .

مثل مذکور فائده‌لی برشیئك ـ هرنرده اولورسه
اولسون ـ اخذ وتعلمیله اشتغال ایدن کیمسه‌نك استحسان
حرکتی ویا برآدمك فائده‌لی برشیئك اخذ وتعلمیله اشتغاله
تشویقی ضمننده زیور زبان ایدیلیر .

١٤

احلم من احنف

حلم حکیمانه واطوار کریمانه ایله مشتهر اولان (ابوبحر
صخر بن قیس) ك آیاقلرنده اعوجاج اولمغله بومعنایه کلن
ـ فتحتین ایله ـ (حنف) دن مأخوذ اوله‌رق کندیسنه
(احنف) لقبی ویرلمشدر .

مشار الیه عصر سعادته یتیشوب شرفیاب اسلام اولمش
ایسه‌ده رؤیت دیدار نبوی دولتنه نائل اوله‌مدیغی جهتله
اکابر تابعیندن عد اولنمشدر .

احنف طفل ایکن والده‌سی کندیسنی انشاد اشعار
عربله ترقیص ایدر واوغلنك رقص معصومانه‌سی پك زیاده
خوشنه کیتدیکندن :

والله لولا حنف فی رجله
ماکان فی فتیانکم مثله

یعنی « ای قوم ! اکر اوغلمك آیاقلرنده اعوجاج
اولمسه والله اولادکزك ایچنده نظیری بولنمزدی »
دیر ایدی . فی الواقع احنف بیوینجه اولاد قوم ایچون
مدار شرف اوله‌جق پك چوق خصائل سیدانه اظهار
ایلمشدر .

احنف حلم وكرم عاقلانه‌سی سایه‌سنده بین العرب
اوقدر نفوذ پیدا ایتمش ایدی‌كه هرنه زمان امر ایده‌جك
اولسه دلاوران قبائلدن بیكلرجه سوار شمشیر زن طوپلا-
نوب كوستره‌جكی دشمنك باشنه بلا كسیلیرلردی .

احنفك حلمی بردرجه‌ده ایدی‌كه بركون یالكز كزمكده
ایكن كندیسنه تصادف ایدن برشخص غرضكار ، حقنده
بی ادبانه ادارهٔ كفتار ایدنجه احنف سكوت ایله مقابله
ایتمش و كیده كیده كندی آدملرینك یانه یاقلاشدقده
آردی صره كلمكده اولدیغنی حس ایتدیكی اوشخصه دونوب
« براز دها ایلریله‌دیكمز حالده بعض محبانمه تصادف
ایده‌جكز . بقیهٔ شتومكی آنلرك آره‌سنده ایراد ایده‌جك
اولورسه‌ك سنی راحتسز ایدرلر . بكا دها سویلیه‌جكك
قالدی ایسه شوراده سویلیوب بیتیرمه‌كی خالصانه اخطار
ایدرم » دیمشدر .

احنفك ثبات افكار جهتیله دخی یكانهٔ روزكار اولد .
یغنه دلالت ایدن روایاتدندركه بركون جناب معاویه‌نك
مجلس مصاحبتنده بولندیغی صره‌ده معاویه مناسبت
كتیره‌رك « یا احنف ! حضرت علی‌یه طرفدار و معین
اولوب « صفین » ده بمله محاربه‌ایتدیككز خاطركده‌میدر؟»
دیدكده احنف « یا امیر المؤمنین ! سزه اولان بغضمزی

طاشیان قلبلر هنوز كوكسمزده‌در . سزكله مقاتله ایتدیكمز
اثناده قوللاندیغمز قیلیجلر ایسه حالا یانمزده‌در . حضوركزده
بویله طوغری برسوز سویلمكه مجبور اولدیغم ایچون عفوكزی
تمنی ایدرم » دیمش و معاویه‌دن یالكز « عفو ایتدم »
جوابنی آلمشدر .

احنفك احوالنی تدقیق ایدنلر كندیسنه یالكز برقاچ
قصور اسناد ایده بیلمشلردر .

« حسن مجتبی » افندمز كندیسنه نامه یازوب امر
خلافتك تأییدی ضمننده طلب معاونت بیوردیغی حالده
مسامحه‌كارانه طاورانه‌رق سببنی سؤال ایدنلره « ذات عالیلرینی
تجربه ایتدم ، كندیلرنده امور سیاسیه‌جه حسن تدبیر ،
محافظهٔ اموال ، مكاید حربیه‌یه وقوف لازمه‌لرینی بوله‌مدم »
جوابنی ویرمسی ، جناب « زبیر بن العوام » ك قتال
« یوم الجمل » دن عودتله « بنی تمیم » قبیله‌سی ایچندن
كچدیكی احنفه خبر ویرلدكده « نه یاپه‌لم ؟ ایكی قومی بر
برینه دوشوردی ، بوقدر سفك دمایه سبب اولدی ، شمدی
نفسنی قورتارمق ایچون آره‌دن چیقمش ، كیدییور » دیمسی
اوقصورلردندر .

احنفك زبیر حقنده‌كی بوسوزینی ایشیدنلر مؤخراً
« ابن جرموز » ك زبیری ، كیدركن آرقه‌سندن یتیشوب

قتل ایتمسی اوزرینه بوایشده احنفك الی اولدیغی سوء
ظننه دوشمشلر ایدی .

احنفك « زبراء » نامنده پك دلفریب برجاریه‌سی وار
ایدی . بونی زیاده‌جه سووب سوزندن چیقه‌مامقده اولمسی
دخی مشار الیهك نقایصندن عد اولنمشدر .

کندیسنك زبرایه اطاعتی شیوع بولدیغندن بعض
اعداسیله جدال ایده‌جك ویا برخصوص ایچون حدتلنه -
جك اولسه عربلر بوحالك زبرایه اتباعدن نشأت ایتمش
اوله‌جغنی ایما ایچون « زبرا ینه حدتلندی ! » دیمك اولان
وامثالدن معدود بولنان « قدغضبت زبراء » سوزینی ایراد
ایدرلردی .

احنفه اسناد اولنان لطائفدندرکه بردرزی‌یه دیکدرمك
ایستدیکی جامه‌نك اکمالنی خیاط اهمال ایتدیکی جهتله
برچوق زمان کچمسی اوزرینه احنف برکون اوغلنی الندن
طوته‌رق درزینك دکانه کیدوب کندیسنه « بن وفات
ایدرسه‌م دیکه‌جکك جامه‌یی بوچوجغه تسلیم ایت » دیمشدر.

احنف برکون « شمدی‌یه قدر هرنه آرزو ایتدمسه
استحصالنه موفق اولدم » دیمکله سبب موفقیتنی سؤال
ایتدکلرنده « آرزو ایتدیکم شیلر هپ ممکناتدن ایدی. هیچ
بروقتده استحصال محاله چالشمدم » جوابنی ویرمشدر .

(احلم) یرینه اشرف معناسنه اولان (اسود)
کتیریله‌رك « اسود من احنف » دخی دینیر . مثل - ایکی
صورتده کوره - حلم وشرفی زیاده اولان کرما حقنده
ضرب اولنور .

١٥

الخلة تدعو الى السلة

خانك فتحیله (خله) ضرورت ، سینك فتح وکسریله
(سله) سرقت دیمك اولمغله مثل، « ضرورت آدمی سرقته
دعوت ایدر » مفهومنده‌در .

بر آدمی ضرورته دوشمامك ایچون چالیشوب قازانمغه
ویا زیر اداره‌سنده اولان کیمسه‌لری مضایقه حالنده بولندر -
مامغه تشویق ضمننده ایراد اولنور .

١٦

اخوك ام الذئب

نورس قدیمك :

میزانه اور کورشدیکك اخوانی الحذر
رهبر تصور ایلدیکك رهزن اولمسون

بيت مشهوريله مقارنتلرندن تحذير ايلديكي خونهٔ اخواندن
هر بری حقنده « قارشیکده‌کی قرداشکمی ؟ يوقسه بير تيجي
قوردمی ؟ » ديمك اولان « اخوك ام الذئب » مثلی ضرب
اولنسه شاياندر .

ضيا پاشا مرحومك :

هر كيم كه آزار بوی وفاطبع بشرده
بكزر آكا كيم دولت اومار ظل همادن

قول مجربانه‌سی مآلنجه انسانلرك اكثری وفا ديديكمز فضيلتك
يالكز نامنی بيلدكلری جهتله اخوان اتخاذ اولنان آدملر
عاقبت اظهار جبلت ايده كلدكلرندن عالمده كيمسه‌نك
كوستردیکی صورت اخوته اعتماد اولنه‌میه‌جغنی اشعار ايچون
اذكیای عرب « اخوك ام الذئب » ديه‌رك بنی بشرده كوريلان
شيوهٔ برادرانه‌یه دائما نظر احتياط ايله باقلمسنی توصیه‌ده
بولنمشلردر .

انسان كبی وارمی هيچ غدار
غدارلق اولسه ايلر احيا
دم اورمه‌ده مرحمتدن اما
يانـنده رحيم كرك خونخوار

مثل مذكوره بدل « اخوك ام الليل » ديندیكی دخی

واردر . بوتعبيرك شب ديجورده كثرت وقوع شرور ملا-
حظه‌سنه مبنی اوله‌جغی دركاردر .

١٧

ادل فامل

(ادل) افراط اوزره نازاتمك ديمك اولان (ادلال) دن ،
(امل) اوصاندرمق معناسنه كلن (املال) دن
ماضيدر .

« چوق ناز عاشق اوصاندیرر » مثل عثمانيسيله يكمال
اولان بومثل نازی حددن آشيران دلبرلر حقنده صرف
ايديلير .

١٨

اخيل من مذالة

(اخيل) كبر معناسنه كلن (خيل) دن اسم تفضيلدر .
ميمك ضميله (مذاله) ضعيفلشدرمك ديمك اولان
(اذاله) دن اسم مفعول اولمق اوزره جاريه‌يه دينير .
جواری قسمی ذاتاً خوار اولدقلری حالده تكبر وتبختری

الدن بر اقمدقلری جهتله « جاریه‌دن ده خودبین » دیمك
اولان بو سوزفی ذاته حقیر ایکن اظهار نخوتدن چکنمین
بی‌چاره حقنده سویلنیر .

١٩

اذا اشتریت فاذکر السوق

ضم سین ایله (سوق) چارسویه ، بازاره دینیر .

مثل ، « برشیئی صاتین آلدیغك وقت بازاری درخاطر
ایت » مألنده اوله‌رق بر کیسه‌یه آلش ویرشده آلدانمامق
ایچون کوزینی آچمسنی توصیه مقامنده ایراد ایدیلیرکه
« آلدیغك شیئی برکون اولوب ده صاتمغه لزوم کوره‌بیله‌
جککی دوشون » نصیحت دور اندیشانه‌سنی متضمندر .

انسان صاتمق اوزره آلدیغی شیده مغبون اولمامغه دها
زیاده دقت ایده‌جکی جهتله هراشتراده بوقاعده‌یه توفیق
حرکت ایتدیکی حالده مغبونیتدن ممکن مرتبه آزاده قاله‌جغی
طبیعیدر .

« کیرمزدن اوّل چیقمغی دوشون » دیمك اولان
« قدم الخروج قبل الولوج » سوزی توصیهٔ احتیاط یولنده
درمیان ایدیلن امثال عربك معناجه اك عمومیلرندندر .

٢٠

اذا اعترصت کاعتراص الهرة اوشکت ان تسقط فی افرة

(اعتراص) اظهار نشاط ایله صیچرایوب اوینامق ،
(ایشاك) سرعتله یوریمك دیمك اوله‌رق ضمتین وتشدید را
ایله (افره) دخی شدت ومحنت معناسنه کلدیکندن مآل
کلام شو اولیور :

« کدی کبی بردن بره شوقه کله‌رك صیچرایوب
اوینامغه قالقیشیرسه‌ك بلایه دوشمکه شتاب ایتمش اولورسین »

بو مثل انجام کارندن غافل ، فقط طربناك وخوشدل
اولان آدمی ایقاظ ایچون درمیان اولنور .

٢١

اذا زل العالم زل بزلته العالم

« زل » سورچمك معناسنه اولان « زلول » دن
ماضیدر . « زله » آندن اسمدر . « عالم » لردن برنجیسی
لامك کسری ، ایکنجیسی فتحیله‌در .

عالم اولان ذاتك برچوق مقتدیلری بولنه‌جغی جهتله

گندیسی بر خصوصده خطا ایده‌جك اولورسه الحای اقتدا
ایله پیرولری دخی دوچار خطا اوله‌جقلرندن اهل علمك
دائما آیاغنی دنك آلمسی لازم كله‌جكی « عالم یا كیلنجه عالم یا
كیلیر » مآلنده اولان بومثل ایله افاده اولنور .

[مدرسه خاطره‌لری] مندرجاتندن اولان فقرهٔ آتیه
بوراده وارد خاطر اولور :

« امام اعظم جناب ابوحنیفه بركون یولده كیدركن
احتراز ایله چاموردن كچمكه چالیشیر بر چوجق كوره‌رك
« كوزیكی آچ‌كه دوشمیه‌سین ! » تنبیهنی ویرر »

« چوجق دیركه :

« بن دوشه‌جك اولورسه‌م كندمدن بشقه كیمسه‌یه ضررم
طوقنمز، فقط بر كره سنك آیاغك قایارسه پیرولرك اولان
بیكلرجه اهل اسلامك دخی آیاقلری قایوب دوشرلر .
صكره سزی قالدرمق كوج اولور »

« بوسوزك تأثیریله حضرت امام آغلامغه باشلایوب
یاننده بولنان شاكردانه « هرهانكی مسئله‌ده بنم رأیمه
مخالف اولان برجهتی تقویه ایدر دلائله ظفریاب اولورسه‌كز
او وجه ایله حركت ایدیكز . زنهار بكا تقلید ایله اكتفا
ایتمیكز ! » بیورمشدر »

« ایشته بومساعدهٔ منصفانه‌یه مبنیدركه (ابویوسف)

ایله (محمد) برخیلی مسائلده دلائل اقامه‌سیله مشار
الیهك رأیی خلافنده بولنمشلردر »

شاعرك : « برعالم طریق مستقیمدن چیقوب ده آكا
بر طاقم خلق پیرو اولدقلری حالده بونلر كندیسیله برابر
ضلالتده قالیرلر . هادی اوله‌جق ایكن هم ضال، هم مضل
اولمش اولور . برسفینه دكزده باته‌جق اولسه البته آنكله
برابر ایچنده بولنانلرده غرق اولورلر » مفهومنده بولنان :

ان الفقیه اذا غوی واطاعه
قوم غوت معه فضاع وضیعا
مثل السفینة ان هوت فی لجة
تغرق و یغرق كل مافیها معا

قطعهٔ غراسی مثلك موضح معناسی عد اولنان آثاردندر .

٢٢

اذا سمعت بسری القین فانه مصبح

(سمعت) فعل مخاطبدر . هدی وزننده (سری)
كیجه وقتی یوله كیتمك معناسنه‌در . فتح قاف ایله (قین)
حداد، یعنی دمیرجی دیمكدر . (سری القین) دمیرجینك
كیجه یوله چیقمسی مفهومنی افاده ایدر . (مصبح) صباحه

داخل اولمق، صباحه قالمق معناسنه کلن (اصباح) دن اسم فاعلدر .

امر حاضر اولەرق بر (اعلم) تقدير ايدلمك ، يعنی (فانه) (فاعلم انه) ديمك اولمق اوزره مجموع ترکيب « دميرجينك ليلاً بوله چيقه جغنی ايشتديكك وقت آكلا كه صباحه قاله جقدر » مآلنی اشعار ايلر .

(سعد) نامنده بر آهنكر وار ايدی . استصحاب ادوات حداديه ايله دائما باديەده كزر وجابجا صو منبعلری اطرافنده خيمه نشين بولنان عربانه لازم اولان دمير آلاتك اعماليله تعيش ايدردی . بر خيمەكاهده كونلرجه قالوب بولديغی ايشی ايشلردی . ايش توكنديكی كبی « آرتق بن بوكيجه يوله دوزەليورم » ديه اصحاب خيامه مجمعلرندن آيرلمق اوزره اولديغنی اعلان ايلردی . بوندن مقصدی اوراده دها ايشلنەجك ايش قالمش ايسه عربان طرفندن « امان دميرجی كيتمدن شونیده ياپديرەلم ! » ديه كنديسنه مراجعت اولنمسنی اخطار و بوصورتله براز دها كار ايتمك ايدی .

هريرده بويله ياپاردی . فقط آقشامدن « بن بوكيجه كيدييورم » ديه اعلان ايتديكی حالده هيچ بر يره كيتميوب صباحلاين ينه اوراده بولنوردی .

حداد حيله معتادك بو حالی باديه نشينان آرەسنده

شهرت بولدی . آرتق كنديسنك سوزينه كيمسه اعتماد ايتمز اولدی . ايشته بونك اوزرينه « اذا سمعت بسری القين فانه مصبح » دينلمكه باشلادی .

مثل مذكور سوزينه اعتماد اولنميان آدم حقنده ضرب اولنور .

٢٣

اذا زنيت فازن بالحرة واذا سرقت فاسرق الدرة

ضم حا ايله (حره) جاريه مقابلی اولەرق مالكهٔ حريت اولان قادينه دينديكی كبی بومناسبتله صاحبهٔ اصالت اولان قادينه دخی دينير . بوراده معنای ثانی انسب كورينور .

حره وزننده (دره) شهدانه اينجی ديمكدر .

بومثل « آصيليرسەك فرنك سجميله آصيل » مثل عثمانيسنك مثيلی اولەرق انسانی ميل معالی‌يه تشويق ضمننده درميان ايديلير .

« زنا ايدرسەك حره ايله ايت . چالارسەك دره چال » مفهومنده بولنديغی ايچون ظاهر بينان ارباب اتقا مثل مذكورك لسان ادبه ياقيشەجق سوزلردن اولمديغنی ادعا

ايتمشلرسه‌ده بلغای عربك بوندن مقصودی « عالی همت اول . معالی‌یه میل ایت . دون همت اولمه . سفلیات ایله اوغراشمه » دیمك اولدیغندن غافل بولندقلرینی میدانه قویمقدن بشقه بر معرفت كوستره‌مامشلردر دینیله بیلیر .

حضرت مولانا مثنویده بو مثلی مقام ارشادده ایراد بیورمشدر .

٢٤

اذا ظلمت من دونك فلا تأمن عذاب من فوقك

« مادونكده بولنانه ظلم ایتدیككده حالده مافوقكده بولنانك عذابندن امین اولمه » دیمكدر .

ظالم ینه بر ظلمه كرفتار اولور آخر
البته اولور او ییقانك خانه‌سی ویران

مآلنی كوسترر .

٢٥

اذا قطعنا علماً بدا علم

وزن ومعناجه « علم » نظیر « جبل » در .

« برطاغی كچدك ، برطاغ دها پیدا اولدی » دیمك اولان بو مثل « برغائله‌دن قورتلدق ، برینه دها طوتلدق » دیه‌جك یرده ایراد اولنور .

درجات معرفتك یكدیكردن اعلی اولان جبال شاهقه‌یه تشبیهیله انسانك مسلك تعلمده اعتلا ایتدكجه امثال جلیلهٔ قرآنیه‌دن بولنان « وفوق كل ذی علم علیم » مآل عالیسی اوزره دها بالامرتبه‌لره تصادف ایده‌جكنی واعلام علمك اك یوكسكنه صعود كیمسه‌یه میسر اوله‌میه‌جغنی بیان صددنده دخی درمیان ایدیلیر .

معاصرین عرفادن برینك لسان متصوفانه ایله سویلدیكی :

جهان تركن قیلوب هر خطوه منزل برجهان ایتدم
ینه اولدی سررا همده برغیری جهان پیدا

بیتی - شیوهٔ قدیم اوزره سویلنمش اولمقله برابر - كلمات علویه‌دن معدوددر .

٢٦

اذا قلت له زن طأطأ رأسه وحزن

« آكا - طارت - دیه‌جك اولسه‌ك باشنی آشاغی

اكوب محزونيت كوستر » مألنده‌در . ارباب خستك ، برينه برشی ويرمك مخاطره‌سنده بولندقلری زمان اظهارنده مضطر قاله‌جقلری انفعالی تصوير ايدر .

٢٧

اذا كنت سنداناً فاصبر واذا كنت مطرقة فاوجع

فارسيده كسر سين ايله دميرجی اورسی معناسنه اولان (سندان) عربيده ينه بو معناده اوله‌رق سينك فتحيله استعمال اولنور . كسر ميم ايله (مطرقه) چكيچ ديمكدر . (اوجع) وجع ويرمك معناسنه اولان (ايجاع) دن امردر .

« اورس بولنديغك وقت صبر ايت . چكيچ اولديغك زمان وجع وير » ديمك اولان بومثل بر كيمسه‌يه دشمنه غلبه ايدنجه‌يه قدر مدارا واستحصال ظفردن صكره بيلديكنی اجرا ايتمسنی توصيه يوللو ايراد اولنور .

٢٨

اذا كنت كذوباً فكن ذكوراً

كافك فتحيله (كذوب) مبالغه صيغه‌سيدركه چوق يالان

سويلين آدمه دينير . فتح ذال ايله (ذكور) كذلك مبالغه صيغه‌سيدركه حافظه‌سی قوتلی اولان كيمسه‌يه اطلاق اولنور .

چوق يالان سويلمك معتادی اولان آدم البته يكديكره مخالف سوزلر سويلر . بوحالده برشی حقنده سويلديكی ايكی درلو سوزك هيچ اولمزسه بری يالان اولديغی بالضروره ميدانه چيقار . بناءً عليه حريفك محجوب اولمسی لازم كلير .

اولدن درميان ايتمش اولديغی برلاقيردی‌يی صكره‌دن آنك مخالفنی سويليه‌رك ينه كندی لسانيله تكذيب ايلمش اولمامق ايچون كاذبك ، سويلديكی يالانی اونوتميوب سويليه‌جكی يالانی‌ده آكا اويدرمسی اقتضا ايدر . بوده قوهٔ حافظه‌نك كمال تيقظنه متوقف بولنور .

مطالعهٔ مذكوره‌يه مبنی « چوق يالان سويليورسه‌ك سويلديكك يالانی اونوتميه‌جق بر حافظه‌يه مالك بولنمليسين » مألنده اولان « اذا كنت كذوباً فكن ذكوراً » سوزی مثل اتخاذ ايدلمشدركه « مناره‌يی چالان غلافنی حاضرلار » مثل عثمانيسنك كوستر ديكی لزوم وجه ايله برآدمك صوكنی كتيره‌ميه‌جكی ايشه كيرشميوب :

نقصانكی بيل برايشه ياباشلامه اول
ياباشلاديغك كاری پذير ای ختام ايت

مضمونيله عامل اولمسنی اخطار موقعنده درميان ايديلير .

بر ذاتك ايكى اوغلى اولوب ايكيسى ده كذوب اولدقلرندن
آره صره پدرلرينه عرض دروغ ايتمكدن خالى قالمزلر
ايمش . بر كون بو ذاتك تكليفسز احباسندن بريسى اثناى
مصاحبتده اوغللرينك مبتلاى كذب اولدقلرينى لطيفه يوللو
ايما ايله كنديسنه « مخدوملركزدن هانكيسنى زياده سور-
سكز ؟ » ديمكله ابو الكذوبين « كوچك اوغلمى بالنسبه
زياده سورم . واقعا ايكيسى ده يالانجى ايسه لرده بيوكنك
حافظه سى قوتسز اولديغندن اول سويلديكى يالانه صكره
سويلديكى يالانى اويديره ميوب فويه سى درحال ميدانه
چيقار . كوچكنك ايسه حافظه سى قوتلى بولنديغندن
سويلديكى يالانلرك بينى ممكن مرتبه توفيقه چاليشير »
جوابنى ويرمشدر .

٢٩

اذا لم تغلب فاخلب

« غلبه » مصدرى باب ثانى يه منسوب اولديغندن
« لم تغلب » كسر لام ايله اوقونور . حال بوكه « خلب »
طيرمالامق ديمك اولديغى وقت برنجى وايكنجى بابلردن
تصريف اولنه بيليرسه ده آلداتمق معناسنه كلديكى زمان
باب اوله منحصر قالير .

« غلبه ايده مزسه ك حيله ايت » مألنده اولان
بو مثلده « خلب » ك معناى ثانيسى قصد اولنديغى جهتله
« فاخلب » ك ضم لام ايله اوقونمسى لازم كلير .
عباره ده سجع بولندرمق امليله بعض ادبا « لم تغلب »
كبى « فاخلب » ك دخى كسر لام ايله تلفظنى تجويز
ايتمشلرسه ده فصاحتى سجعه فدا ايتمك كبى بر سليقه نقصانى
كوسترمك ايستمينلر بونى قبول ايتمامشلردر .
خصمنه قوت وشدتله غلبه ايده ميه جك بر حالده بولنان
كيمسه يه ارائهٔ طريق يوللو ضرب اولنور .
متنبينك :

[الرأى قبل شجاعة الشجعان]

صورتنده نظم ايتديكى « نفاذ الرأى فى الحرب انفذ من الطعن
والضرب » سوزينك خلاصه سى اولان « الحرب خدعة »
مثل مشهورينى آكديرر .

٣٠

اذا ضربت فلا تحمط

(تحميط) بر كيمسه يه وجع ويرميه جك صورتده ياواشجه
اورمق ديمك اولمغله مثل، « اورديغك وقت مسكينانه اورمه،

مردانه اور » مألنى افاده ايدر . « ياپديغك ايشى آدم كبى
ياپ » ديه‌جك يرده ضرب ايديلير .

٣١

اذكى من اياس

(اياس بن معاوية بن مرة المزنى) ايكنجى عصر هجرى
رجالندن فرط ذكا ايله معروف بر ذاتدركه « اياسدن دها
ذكى » ديمك اوله‌رق پك فطين آدم حقنده ضرب اولنان
« اذكى من اياس » و « ازكن من اياس » مثللرينك
منشأيدر .

پك چوق حكاياتى اولمغله منحصراً كنديسنك نوادر
دراكانه‌سنى حاوى اولمق اوزره (فاضل مداينى) طرفندن
(زكن الاياس) نامنده بركتاب تأليف اولنمشدر .

اياس هنوز چوجق ايكن شامه كيتمش ايدى . اوراده
نصلسه اختيار برآدمله مخاصمه پيدا ايده‌رك (عبد الملك)
طرفندن منصوب اولان قاضينك حضورينه چيقوب مرافعه
ضمننده پيرى محكمه‌يه جلب ايتديرر .

شيخ مجلوب ايله معارفهٔ قديمه‌سى اولان قاضى حقسز
دوستنى حمايه ايچون اياسه ديركه :

« سن برچوجقسين . بويله كندكدن پك چوق
بيوك زواللى برآدمى تعجيز ايلمكدن حيا ايتميورميسين ؟ »

اياس شوجوابى ويرر :

« بن حقمى طلب ايديورم ، حق بو اختياردن دها
بيوكدر »

قاضى بوكا قارشى برديه‌جك بوله‌مديغندن « اسكت
ياصبى ! » خطابيله چوجغى صوصدرمق ايستدى . اياس
بر طور لاابالیانه ايله ديديكه :

« دعوامى حضور شرعده افاده ايتمكه مجبورم . بن
صوصه‌جق اولورسه‌م بو وظيفه‌يى كيم ايفا ايده‌جك ؟ »

بونك اوزرينه قاضى حدتلنه‌رك « بو مجلسده سندن
هيچ برطوغرى سوز صادر اوليه‌جغنى آكلادم . سويليه‌
جكك سوزلرك هپسى مطلقا يالان اوله‌جقدر . صوص
ديورم ! » ديمكله اياس همان « اشهد ان لا اله الا الله »
قول صادقيله تزيين لسان ايده‌رك قاضى يى تخجيل و
اسكات ايلمشدر .

قاضى هر سوزينى بحق جرح ايتمكده اولان بوچوجقله
سويلشه‌ميه‌جكنى آكلاينجه قالقوب حضور عبد الملكه
كيده‌رك ماجرايى عرض ايتدكده خليفه « ديمكه او بر
چوجق دكل ، برداهيه ! شامده اقامتى تجويز اولنه‌مز .

مملکتده برفساد چیقارمزدن اول وارکندیسنی تبعید ایت »
امرینی ویرمش ، قاضی دخی مع الممنونیه انفاذینه شتاب
ایلمشدر .

برکون (حکم بن ایوب) ایاسی ازعاج مقصدیله کند .
یسنه « سن خارجیسین ، منافقسین . سندن البته برکفیل
ایسترم » دیدیکندن ایاس « ایها الامیر ! بکا سن کفیل
اول . سندن بشقه تمامیله احوالمه واقف برکیمسه بیله‌میورم »
جوابنی ویرمسیله حکمک : « بن سنک حقایق احوالکی
نه‌دن بیله‌جکم ؟ سن عراقیسین ، بن ایسه شامی‌یم »
دیمسی اوزرینه ایاس : « مادامکه بنی طانمیورسین ، خارجی ،
منافق اولدیغمه نصل حکم ایده بیلیورسین ؟ » مقابله‌سیله
امیر غرضکاری شرمسار ایتمشدر .

ایاس بصره‌ده قاضی ایکن برسنه رؤیت هلال رمضان
ایچون هرکس آفاقی کوزدن کچیرمکده اولدیغی حالده معاینهٔ
مهپاره‌یه کیمسه موفق اوله‌مدی . یالکز کبار اصحاب کرامدن
(انس بن مالک) که - ائمهٔ اربعه‌دن جناب مالکک
پدریدر - نزد ایاسه کله‌رک هلالی مشاهده بیوردیغنی
خبر ویردی .

مشار الیه انسک سنی اوزمان یوزه یاقلاشمش اولمغله
ایاس هلالی حدت بصره مالک آدملر کوره‌مدکاری حالده

حضرت ابن مالکک کوره‌بیلمش اولدیغنده تردد ایتمکله
برابر اووقته قدر مسلک صدق واستقامتدن قطعا انحراف
ایتمامش اولدیغی امتک معلومی بولنان بوپیر خطیرک
لساننده خلاف واقع سوز صدورینه احتمال دخی ویره‌مد
یکندن مشار الیه هلالی هانکی جهتده مشاهده ایلدیکنی
صوروب کندیسنه تعیین افق ایتدردکدن صکره سائر
کیمسه‌لری دخی اوطرفه طوغری باقدرمش ایسه‌ده اویله
برشی کوره‌بیلن اولمامش ایدی .

بونک اوزرینه ایاس انسک چهرهٔ نورانیسنه دقتله
باقنجه برقاشندن کوزی اوزرینه طوغری بر بیاض قیل
صارقمش اولدیغنی کوررکورمز مسئله‌یی حل ایتمش وقاشنک
اوزرینی الیله مس ایده‌رک اوقیلی وضع اصلیسنه کتیردکدن
صکره انسه اوجهته طوغری بردها نظر بیورمسی مناسب
اوله‌جغنی سویلمشدر .

انس بوکره باقدقده - اولجه هلال ظن ایتدیکی قیل
کوزینک اوکندن کیتدیکی جهتله - ایاسک استحسان ذکاسنی
مشعر بر تبسم لطیف ایله «شمدی برشی کوره‌میورم» دیمشدر.

بویولده بر وقعه‌نک عهد جلیل فاروقیده جریان ایتدیکی
مثنویٔ شریفده محکی ایسه‌ده ماجرانک - بری اوزمان،
دیکری مؤخراً جریان ایتمش اولمق اوزره - ایکی اولمسنه

اورته‌ده هیچ برمانع بولنمدیغندن وقعهٔ ایاسیه‌نك وقعهٔ
فاروقیه‌دن غلط اولدیغنه حکم ایدیله‌مز. بونلردن برنجیسنك
راویسی مثنوی ایسه ایکنجیسنك حاکیسی ده کتب محاضراتدر.

حضرت مولانا قصهٔ مذکوره‌یی نقل ایتدکدن صکره
حصه اولمق اوزره دخی از جمله :

موی کژ چون پردهٔ گردون بود
چون همه اجزات کژ شد چون بود

بیتنی ایراد ایله خلقی هر خصوصده طریق استقامتدن
آیرلمامغه تشویق بیورمشدر .

٣٢

ارسل حکیماً ولاتوصه

« عاقلی کوندر، تعلیمات ویرمه » مآلنده اولان بومثل
هر ایشك ارباب درایته تودیعی لزومنی مبیندر .

« فوق العاده مهم اولان برامرك تسویه‌سی ایچون
بریسنی کوندرمکه لزوم کوردیکك حالده برحکیم ارسال
ایت وآکا هیچ برشی ایصا ایتمه . حکیم دیدیکم ، پاره‌دن
بشقه برشی دکلدر ! » مفهومنده بولنان :

اذا کنت فی حاجة مرسلاً
وانت بها کاف مغرم
فارسل حکیماً ولاتوصه
وذاك الحکیم هو الدرهم

قطعه‌سنده شاعرك علاوه ایتدیکی بر (ف) ایله مثل
مذکور موزون اولمشدر .

٣٣

[مصراع]

ارطی ان خیرك فی الرطیط

همزه‌نك فتحی ، رانك کسری ، طاء مکسوره‌نك
تشدیدی ایله (ارطی) احمق اولمق معناسنه کلان
(ارطاط) دن امر مؤنثدر . (رطیط) حماقت دیمکدر .

« ینه سن حماقتکدن آیرلمه . منفعتك حماقتکله قائمدر »
دیمك اولمق اوزره فی الاصل بون برقادینه خطاباً ایراد
ایدلمش اولان بومثل برکیمسه ابلهانه حرکت ایتدیکی حالده
بختیار اولوب عاقلانه طاورانمغه اوزندیکی صورتده دوچار
حرمان اولدیغی زمان درمیان اولنور .

٣٤

ارق على ظلعك

« ارق » يوقارى چيقمق وافسون اوقومق معنالرينه كلن « رقى » دن امردر . « ظلع » آقصايه‌رق يوريمك ديمكدر .

مثلدن : « آقصاقلغكه كوره يوكسكه چيق » ، ياخود « كندى آقصاقلغكه چاره بول » مألى چيقار .

معناى اوله نظراً ايكى درلو حكمتى شاملدر :

١ — اقتداريكه كوره تحت تكلفه كير ، ياپه‌ميه‌جغك ايشى ياپمغه قالقشمه .

٢ — كوچك يتديكى قدر سعى ايت ، اقتدارم آز ، ديه معطل طورمه .

معناى ثانى‌يه نظراً ينه ايكى درلو نصيحتى متضمندر :

١ — اولا كندى عجزيكه باقده صكره بشقه‌لرينى تهديده اوزن .

٢ — اولا كندى عيبكى كورده صكره بشقه‌لرينى تعييبه يلتن .

بومثل پك چوق يرده ضرب اولنه‌بيلير .

٣٥

ارضهم مادمت فى ارضهم

(ارض) لردن برنجيسى (ارضا) دن امردر . ايكنجيسى زمين معناسنه‌دره .

جناس تامى متضمن اولان بومثل — كه « يرلرنده ساكن بولندقجه آنلرى خشنود اتمكه چالش » مألنده‌در — كذلك جناس تامى مشتمل اولوب « خانه‌لرنده بولندقجه آنلره مدارا ايله » مفهومنده بولنان « دارهم مادمت فى دارهم » مثلى كبى بر آدمه خلق ايله ممكن اولديغى قدر خوش كچنمسنى توصيه موقعنده ايراد اولنور .

حافظك :

آسايش دوكيتى تفسير اين دوحرفست
با دوستان تلطف بادشمنان مدارا

بيت مشهورنده اتخاذينى ايصا ايلديكى مدارايه ادباى عرب [رأس العقل] عنوانى ويره‌رك بومعامله‌نك حركات دور انديشانه‌دن اولديغنى كوسترمشلردر .

واقعا — حلول وقت فرصتده حدلرى بيلديرلمك اوزره — اعدايه قارشى التزام مدارا حدته مغلوبيتله اظهار عداوتدن اولى ايسه‌ده مولانا جامينك حافظه تعريضاً :

آسایش دوكیتی كیرم كه این دوحرفست
با دشمن كج اندیش مشكل بود مدارا

دیمسی قبیلندن اولەرق « اشرای خصمایه مدارا بونلرله پنجه پنجه‌یه كلمكدن دها بیوك بر بلادر » ادعاسنده بولنانلرده واردر . بو تصور دخی من وجه حقلی كوریلور . چونكه وقت فرصتك حلولنه قدر التزام ایدیله‌جك صبرك انسانی اعدا ایله چارپشمقدن زیاده زده‌لیه‌بیلسی ـ تأثری غالب اولان بعض طباعه كوره ـ استبعاد اولنور حاللردن دكلدر .

٣٦

اساء سمعاً فاساء جابةً

(جابه) فی الاصل جواب معناسنه اسم مصدر اولدیغی حالده اجابت ، یعنی جواب ویرمك مقامنده استعمال اولنمشدر .

« یاكلش آكلادی ، یاكلش جواب ویردی » دیمك اولان بو مثلك منشأی بروجه آتی منقولدر :

بركون (سهیل بن عمرو) اوغلی (انس) ایله یولده كیدرلركن (اخنس ثقفی)یه مصادف اولملریله اخنس

استفسار خاطردن صكره سهیله « یانكده‌كی چوجق كیمدر ؟ » دیوب « اوغلم » جوابنی آلدقده انسه توجهله « این امك یا ابنی » ، یعنی « اوغلم ! عزیمتك نه طرفه؟ » دینجه چوجق اخنسك (ام) لفظندن عزیمت معناسی قصد ایتدیكنی آكلایه‌میه‌رق (ام) ی والده معناسنه حمل ایلدیكندن اخنسه جواباً « حنظله‌نك خانه‌سنه اون اوكودمكه كیتدی » دیمشدر .

بونك اوزرینه سهیل ، اوغلنك بویله یاكلش جواب ویریشنك سببنی مبین اوله‌رق « اساء سمعاً فاساء جابةً » عباره‌سنی تكلم ایلمشدر .

مثل مذكورك مضربی سویلنن سوزی آكلامدن جواب ویرمكه قالقیشان ذاتلر كورلدكجه تعین ایدر .

عزیمت معناسنه كلن (ام) ایله والده دیمك اولان (ام) بیننده ـ برنجیسی همزه‌نك فتحیله ، ایكنجیسی ضمی ویا كسریله اولدیغندن ـ فرق وار ایسه‌ده سهیلك اوغلی چوجقلق جهتیله بوراسنی تمییز ایده‌میوب اخنسك سؤالنی « اوغلم ! آننەك نره‌ده ؟ » دیمك اولمق اوزره تلقی ایلیه‌رك اوصورتله جواب ویرمشدر .

— ٣٧ —

اسائر اليوم وقد زال الظهر

بر قبيله طرفندن على السحر باصيلان قبيلهٔ اخرى خلقى فرياد وجوارلرنده ساكن بولنان عمزاده‌لرندن استمداد ايتدكلرى حالده امداده يتيشن اولمديغندن ارباب شبخون بى چاره‌لرك اولانجه اموالنى غصب ايلدكدن بشقه كنديلرينى ده اسير ايدوب كوتورمشلر ايدى .

ايش ايشدن كچدكدن صكره عمزاده‌لر قبيله‌يه طوغرى كيتمشلرسه‌ده بونك يالكز يورديله فقر وضعفندن طولايى اوراده قالمش بر آدمه تصادف ايده‌بيلمشلردر .

اوشخصه، ايشتدكلرى اصوات استمداد اوزرينه امداد ايچون كلدكلرينى بيان ايله كيفيت جريان وقعه‌يى سؤال ايتدكلرنده « اسائر اليوم و قد زال الظهر » ديمشدركه : « شمديمى كليرلر؟ اوكله وقتى كچدى ! » ديمك اولور .

وقت هر كارنكه داركه نافع نبود
نوشداروكه پس از مرك بسهراب دهند

بيتنى اخطار ايتمكده اولان بو مثل بر ايشك زمانى كچدكدن صكره آنى تسويه داعيه‌سنده بولنان آدم حقنده درميان ايديلير.

— ٣٨ —

استغنت التفة عن الرفة

فانك تشديد وتخفيفيله (تفه) فارسيده (سياه كوش)، تركجه‌ده (قاره قولاق) ديدكلرى حيواندر .

كذلك فانك تشديد وتخفيفيله (رفه) صامانه، ياخود صامان قيرنتيسنه دينير .

مثل، « قاره قولاق صامان يمكدن مستغنى اولدى » ديمك اوله‌رق فقير ايكن غنى اولان ادانى حقنده ايراد اولنور .

— ٣٩ —

اسرع من نكاح ام خارجة

زمان جاهليتده انعقاد نكاح پك قولايلقله حصوله كليردى . برآدم برقادينى تزوج ايتمك ايستديكى حالده كنديسى، ياخود طرفندن كوندرديكى وكيل او قادينه (خطب) ديردى . قادين دخى (نكح) ديه مقابله ايدردى . بو صورتله نكاح منعقد اولمش صاييله‌رق يكديكره زوج وزوجه اوليويرلردى .

بو قاعده بالعكس دخى اجرا اولنه‌بيليردى ، يعنى بر

قادين برابركه زوجه اولمق آرزوسنده بولنورسه بالذات، یاخود بالواسطه اوآدمه (خطب) دیمك وآنك طرفندن (نكح) جوابنی آلمق صورتیله دخی نكاح عقد ایدلمش عد اولنوردی .

خانك كسر وضمیله (خطب) « بن سنی كندمه زوج، یاخود زوجه اولمق اوزره ایسترم » معناسنی مفید اولدیغی كبی نونك كسر وضمیله (نكح) دخی « بن سنی كندمه زوج، یاخود زوجه اولمق اوزره قبول ایدرم » مآلنی اشعار ایلردی .

نسوان جاهلیه‌دن، (بجیله) دیدكلری قبیله‌یه منسوبه اولان (ام خارجه) عاشق مناكحه برقادین اولمغله هركیم كندیسنه كیدوب (خطب) دیسه همان (نكح) جوابنك اعطاسیله آنك زوجه‌سی اولوردی .

مزبوره بومنوال اوزره راست كلدیكی آدمك زوجه‌سی اوله اوله دنیایه پك چوق اولاد كتیرمش وبونلردن قبیله‌لر تشعب ایتمشدر .

اكتفا ایلدیكی (خارجه) كندیسنك فی الحقیقه اوغلی اولدیغی حالده بونی هانكی پدردن قازاندیغنی كیمسه بیلمدیكی كبی كندیسی‌ده بیلمزدی .

مرقومه‌نك نكاحنده‌كی سرعت بین القبائل بالطبع شهرت بولمغله مثل اتخاذ ایدلمشدر .

برمصلحتك فوق العاده سرعتله وقوعنی بیان ایچون « ام خارجه‌نك نكاحندن دها چابك » دیمك اولان « اسرع من نكاح ام خارجة » كلامی ایراد ایدیلیر .

— ٤٠ —

اسعد ام سعید

(ضبة بن اد) ك بری (سعد) ، دیكری ـ بنیه تصغیر ایله ـ (سعید) نامنده ایكی اوغلی وار ایدی . بركون بونلر دوه‌لرینی آرامق اوزره چوله چیقدیلر . برزمان صكره سعد دونوب كلدی ایسه‌ده سعیددن اثر ظهور ایتمدی . ضبه سعیدك غیوبتندن پك زیاده متأثر اولدی . دائما آنی یاد ایدردی . حتی قارشیدن برقارالتی كورسه « اسعد ام سعید » . یعنی « كوردیكم سعدمی ؟ سعیدمی ؟ » دیردی .

فرزند غائبنی بولمغه موفق اوله‌میان بوپدرك حال وقالی قبائل بیننده شایع اولمغله عربلر « اسعد ام سعید » سوزینی « خیرمی ؟ شرمی ؟ » دیمك اوله‌رق موقع تشأمده ایراد ایتمكه باشلادیلر .

مؤخراً ضبه بركون باديه‌ده کزرکن (حارث) نامنده برآدمه تصادف ایده‌رك برابرجه خیلی طولاشدقدن صکره بر یرده اوطوره‌رق مصاحبته کیرشدکلرنده حارث وقتیله کندیسنك اوموقعده یاقه‌لادیغی بر جوانی قتل ایله اوستنده، باشنده نه وار ایسه آلدیغی حکایه ایتدکدن بشقه مقتولك شکل وقیافتی تعریف و « ایشته بوده آنك ایدی ! » دیه بلنده‌کی قیلیجی قیندن صییروب ضبه‌یه ارائه ایتمسیله ضبه بو تعریف و ارائه‌دن مقتولك بونجه زماندن بری آرامقده بولندیغی اوغلی سعید اولدیغی آکلاینجه درحال سیف مسلولی حارثك الندن قاپوب « الحدیث ذوشجون » دیه‌رك قاتلی اعدام ایله اجرای قصاص ایلمشدر .

بو جمله‌ده امثالدندر . (شجون) بربرینك آره‌سنه کیرمش آغاج داللری معناسنه کلدیکی کبی هرشیئك شعبه‌سنه دخی اطلاق اولنان ـ فتحتین ایله ـ (شجن) ك جمعی اولمغله « الحدیث ذوشجون » « سوز شاخ وبرك پیدا ایتدی » مآلنی افاده ایدر .

ضبه بونی « مسئله چاتاللاندی » موقعندن ایراد ایتمشدر . برقصه ضمننده قصهٔ اخری ظهور ایتدیکی وقت ضرب اولنور .

« هریرده سعد اوغللری وار » مفهومنده‌کی « بکل واد بنو سعد » دخی امثالدندر .

(اضبط بن قریع السعدی) بعض اسبابه مبنی کندی قبیله‌سنه منفعل وقبائل سائره نزدینه منتقل اولمش ایدی . کیتدیکی یرلرده‌ده راحت ایده‌میوب نهایت ینه اولکی مقامنه کلمکله عودتنك سببنی سؤال ایدنلره « سائر یرلرده کوردیکم آدملرده بزم قبیله خلقی کبی مناسبتسز ! » دیمك ایسته‌یه‌رك « بکل واد بنو سعد » سوزیله جواب ویردی .

بو مثل :

[قنده کیتسه‌م برده بر دنبلك اکسك دکل]

مآلنی متضمندر .

٤١

استنوق الجمل

معروف اولدیغی اوزره عربیده ارکك دوه‌یه فتحتین ایله (جمل) ، دیشی دوه‌یه دخی (ناقه) دینلدیکی ، (استنواق) ایسه ناقه‌لاشمق دیمك اولدیغی جهتله « استنوق الجمل » « ارکك دوه دیشی دوه طورینی آلدی » مآلنی اشعار ایدر .

مثل مذكورك موردى بروجه آتى محكيدر :

(مسيب بن علس) نام شاعر (عمرو بن هند) ك حضورنده بركون جمل وصفنى متضمن اولمق اوزره انشاد ايلديكى بر بيتده بين العرب ناقه قسمنه اوريلور بر نوع تمغانك اسمى اولان (صيعريه) كلمه سنى جمل حقنده استعمال ايتمكله مجلسده حاضر بولنان نوجوان ترزبان (طرفة بن العبد) مسيبك لفظ صيعريه يى بووجه ايله نابجل ايراد ايتمش اولمسنه تعريضاً « استنوق الجمل » ديمشدر .

شاعر ، طرفهٔ لطيفه پردازك بو سوزندن - اهميت مجلس جهتيله - پك زياده منفعل اولديغندن « بو چوجغى البته لسانى قتل ايده جكدر » مآلنده اولان « ليقتلنه لسانه » كلامنى تفوه ايلمش ايدى .

فى الواقع برمدت صكره طرفه « ان البلاء موكل بالمنطق » سرينه منطبق اوله رق لسانى بلاسنه اوغرايوب مقتول اولمشدر .

« استنوق الجمل » مثلى برآدم اثناى تكلمده خلط كلام ايله صددك خارجنده سوز سويلدكده ضرب اولنور .

(جمل) لفظنك شاذ اوله رق ناقه يه اطلاق اولنديغى دخى واردر . بعض فصحاى عربدن تانك ضمير متكلم

اولمسنه كوره - « ناقه مك سودينى ايچدم » ديمك اولان « شربت لبن جملى » سوزى ايشيدلمشدر .

ابن علسك تعريض ابن العبده جملك بووجه ايله ناقه معناسنه دخى استعمال اولنه بيله جكنى بيان ايله مقابله يه تصدى ايتمامسى - شاعريتنه نظراً - استعمال مذكوره عدم وقوفندن زياده كمال انفعالنه حمل ايدلمك لازم كلير .

(صيعريه) نك جمله اسنادينى تأويل و تصحيحه قالقشيه رق « ليقتلنه لسانه » ديمسى دخى احتمال ثانى يى تأييد ايدر .

« اتخذ الليل جملاً » دخى امثال عربدندر . « كيجه يى دوه اتخاذ ايلدى » ديمك اولان بو مثل بتون كيجه طورميوب يولنه كيدن كيمسه حقنده ايراد اولنور .

٤٢

اسمع جعجعةً ولا ارى طحناً

(اسمع) ايشتمك معناسنه اولان (سمع) دن مضارع متكلمدر . (جعجعه) دكرمن كورلتيسى معناسنه كلير . طانك فتحيله اون او كودمك معناسنه اولان (طحن) كسر طا ايله اوقونديغى حالده اون ديمك اولور .

« دكرمنـك كوزلتيسنى ايشـيديورم اما اوكوديكى اونى كوره ميورم » مألنده اولان بومثل تهديدينى ايقاعه قادر اولميان جبان ، وعدينى انجاز ايتمين بى وجدان ، بيلديكى شيئى بيلير كبى كورنمك ايسـتين شارلاتان حقنده ضرب ايديلير .

(اسمع) فعلـنك حذفيله « جعجعةً ولارى طحناً » صورتنده دخى ايراد اولنديغى واردر .

— ٢٣ —

اشأم من طويس

(طويس) اوغورسزلقله معروف برشخصدركه اولدن اسمى (طـاوس) اولديغى حالده صكره دن كنديسـنه ـ تحقيراً بنيهٔ تصغير ايله ـ (طويس) نامى ويرلمشدر .

والده سى برمحتالهٔ نمامه اولمغله مدينهٔ منوره ده انصار كرامى ـ هربرينه بر درلو سوزسويليه رك ـ يكديكره مخالف بولندرمغه چاليشير طورردى .

بومادر نحوست پرور طويسى اشرف السعدا افندمزك آخرته انتقال بيورديغى كون دنيايه كتيرمشدر .

طويسك سوددن كسلمسى حضرت صديقك يوم رحلتنه

وبالغ اولمسى جناب فاروقك روز شهادتنه تصادف ايتديكى كبى تأهلى دخى حضرت عثمانك شهيـد ايدلديكى كونه مصـادف اولمشـدر . امام علينك يوم شهادتنده ايسـه طويسك بر اوغلى طوغمشدر .

بو تصادفات منحوسه يى كنديسى نقل واقرار واوغورسزلقده يكانهٔ جهان اولديغنى بيان ايله افتخار ايدردى .

« طويسدن دها اوغورسز » ديمك اوله رق پك منحوس كيمسه حقنده « اشأم من طويس » ديرلر .

« اشأم من بسوس » مثلى دخى آنك يرينى طوته بيلير .

(بسوس) (بنت منقذ التيميه) كنيه سيله مشتهره اولان قادينندركه بروجه آتى بيان اولنان وقعه نك حدوثنه سبب اوله رق شأمتله نام آلدقدن صكره هركسك لساننه « اشأم من بنت منقذ التيميه » ديمكدن « اشأم من بسوس » ديمك دها قولاى كلديكندن اسمى شهرتجه كنيه سنه تفوق ايتمشدر.

مزبوره برآره لق ديار ديكرده بولنان همشيره زاده سى (جساس بن مره) يى زيارت قصديله يوله چيقديغى صره ده قومشوسى اولان (سعد بن شمس الجرمى) دخى ناقه سنه بينـه رك كنديسـنه رفاقت ايتمكله برابرجه كيـدوب منزل جساسه نزول ايلمشلر ايدى .

بر كون جساسـك دوه لرى كنديسـنك اقرباسـندن

اولان (کلیب بن وائل) ك مرعاسنه کیتدکاری اثناده سعدك ناقه‌سی دخی بونلره قاتیلوب برلکده کیتدی. کلیب جساسك دوه‌لری آره‌سنده بوناقهٔ اجنبیه‌یی اوزاقدن کورنجه مرعادن اخراجی ایچون آتدیغی براوق دوه‌نك ممه‌سنه تصادفله مجروح ایتدیکندن حیوان ممه‌سندن سود ایله قان قاریشیق روان اولدیغی حالده جساسك آرامکاهنه عودت ایتدی .

بسوس بوحالی کورنجه ناقه‌نك اووجه ایله جرح وطرد اولنمسی رفاقتنده بولنان قومشوسنه اهانت وکندیسنه تحمیل حقارت دیمك اوله‌جغندن طوتدیره‌رق واویلایه وجارحدن اخذثار ایچون جساسی اغرایه باشلایوب یایغاره‌سنك تأمین تأثیری ایچون برطاقم اشعار مهیجه دخی انشاد ایتمکله جساسك عرق حمیتی حرکته کلمش وبرقاچ کوندن صکره بکله‌مکده اولدیغی کمینکاهك اوکندن غافلاً کچمکده اولان کلیبه براوق آته‌رق حریفك باغرینی دلمشدر .

کلیبك قتلی اوزرینه منسوب اولدیغی (بکر بن وائل) قبیله‌سیله جساسك منتسب بولندیغی (ثعلب بن وائل) قبیله‌سی بیننده بر معادات شدیده باشلامش وآندن صکره آره‌لرنده جدال وقتال اکسك اولمیوب بوحال تام قرق سنه دوام ایتمشدر .

ایشته قبیلتین آره‌سنده مخاصمه‌نك بویله مدت مدیده دوامیله برچوق قانلرك دوکلمسنه سبب اولان بسوس اولدیغندن شأمتله شهرت بولمشدر .

دیکر طرفه برروایته کوره بسوس نسوان بنی‌اسرائیلدن ایدی . زوجی اولان آدمه ایستدیکی زمان ایده بیله‌جکی اوچ دعانك مستجاب اوله‌جغی برکیجه رؤیاسنده تبشیر اولنمغله اویانوب زوجه‌سنه نقل کیفیت خواب ایلدکده مزبوره اوچدن برینك کندیسنه بخش وصرف اولنمسنی اصرار ایله رجا ایلدیکندن یهودی مقصودی نه اولدیغنی صوردی . زوجه‌سی زنان یهودك اك کوزلی اولمق آرزوسنده بولندیغنی سویلدی . زواللی حریف برنجی دفعه اوله‌رق بوخصوصك حصولی ایچون دعا ایتدی . بسوس درحال اك واصف شاعرلری لال ایده‌جك درجه‌ده بر ذات الجمال اولدی ، النه برآیینه آلدی ، یوزینه باقدی ، کوزللکنی تماشا ایلدی ، بیچاره دعاکو کبی اوده حیرتده قالدی .

اولدن قاری‌قوجه چرکینلکده متناسب ایدیلر. شمدی حال دکشدی . بانوی‌نوجمال قوجه‌سنك یوزینه‌عطف نظر استثقال ایله « بنده بوحسن وآن وارایکن سنك کبی مایمون صورتلی حریف‌ایله نصل یاشایه بیلیرم ؟ » دیمکه باشلایه‌رق مفارقت داعیه‌سنه دوشدی .

٥

يهودي اوچ دعادن برنجيسنك كنـدي عليهنده بويله سـوء تأثير حاصل ايتديكني كورنجه فوق العاده حدتلنوب ايكنجي دعايي دخي قادينك برديشي كوپك اولمسي ايچـون صرف ايلدي . في الواقع بسوس همان اويله بركوپك اولەرق اوك ايچنده هاولايوب كزمكه باشلادي .

والدەلرينك اولاً ملك، ثانياً كوپك اولمسي وقعەلرنده حاضر بولنمامش اولان چوجقلر ايشتدكلري عوعوه اوزرينه ايچري قوششديلر ، بابالرينه بوكلبك نرەدن كلديكني سؤال ايتديلر . ماجرايي اولديغي كبي نقل ايلدي .

بونك اوزرينه چوجقلر آغلاشمغه باشلايوب آنالرينك بويله بركوپك اولمسي كنـديلري ايچون دائما موجب عار اولەجغني تذكار ايله برر برر پدرلرينك بوينـه صاريلەرق « باباجغم ! هادي بردعا دها ايتده والدەمز هيچ اولمزسه ينـه اولكي حالني بولسون ! » ديه يالوارديلر . حريف اوچنجي دعايي دخي بووجه ايله ملعونه‌يه فدا ايتمكله خائب وخاسر قالدي . بناءً عليه بسوس بر مشئومهٔ مشهوره اولدي .

شـو ايكنجي روايتك خرافات قبيلنـدن اولديغنـده شبهه يوق ايسـەده عبرتبخش قرناي نسا بولنديغي‌ده انكار اولنەمز ، تلقين حقيقت ايدر بر افسانەدر .

[مـردم ديين جهانده اسيرزن اولمسون]

٤٤

الشاة المذبوحة لايولمها السلخ

« بوغازلانمش قويونه ، دريسـني يوزمك الم ويرمز » مألنده اولەرق « ايصـلانمشك ياغموردن پرواسي اولمز » ديەجك يرده ايراد اولنور .

٤٥

الشباب سحابة صيف عن قليل تقشع

(سحابه) بولوده دينير . (سحاب) آنك جمعيدر .

« سوبسون كريان سحاب ، آفاق سرتا سر حزين »

مصراعنده سحاب استعمال عربه موافق اولەرق (بولوتلر) موقعنده ايراد اولنمش ايسەده ترك وعجم ادباسي اكثريا سحابه ديەجـك يرده سحاب ديرلر، يعني جمعي مفرد مقامنـده قوللانيرلر . حافظك :

ماه خورشيد نمايش زپس پردهٔ زلف
آفتابيسـت كه در پيش سحابي دارد

بيتنده (سحابي) كلمەسـندەكي يا حرفنك معناي وحـدته

حملی صحیح اولدیغی کبی لسان عثمانیده دخی (برسحاب)
تعبیری سقیم عد اولنه‌مز .

(تقشع) صییریلوب آچلمق معناسنه‌اولان (اقشاع) دن
مضارعدر .

مثل ، « کنجلك یاز بولودینه بکزرکه پك آز زمانده
طاغیلیر » مفهومنده اوله‌رق ارباب شبابه عمرك بوالك
قیمتدار موسمندن حقیله استفاده ایتملرینی اخطار زمیننده
درمیان اولنور .

« الفرصة تمر مر السحاب » مثلی بونك نظائرندن
عد اولنه بیلیر .

٤٦

اشجع من لیث عفرین

پك شجیع آدم حقنده ایراد اولنور .

عین وفانك کسری ، رانك تشدیدیله (عفرین) امیر
وزننده (عرین) ایله (غابه) کبی ارسلان یاتاغنه دینیر .
بیشه‌کزین اولان شیرك شدتی چول ارسلانندن زیاده
اولدیغی جهتله عربلر (آزغین ارسلان) مقامنده (لیث -
العرین) و (لیث غابة) دیدکلری کبی (لیث عفرین)

دخی دیرلر . ادبای عجمك جناب حیدر کرار حقنده
(شیر شرزهٔ غاب) تعبیرینی استعمال ایدشلری بومناسبتله‌در .

عربلر مراتب سنه کوره انسانه عنوان ویردکلرندن
اون یاشنده (چلیك چوماق اوینایان) دیمك اولمق اوزره
(لعاب بالقلین)، یکرمی یاشنده (طالب نسوان) معناسنه
اوله‌رق (باغی نسین)، اوتوز یاشنده (اسعی الساعین)، قرق
یاشنده (ابطش الباطشین) دیدکلری کبی اللی یاشنده
دخی (لیث عفرین) تعبیر ایدرلر .

آلتمشلغه (مونس الجلیسین)، یتمشلکه (احکم الحاکمین)،
سکسانلکه (اسرع الحاسبین)، طقسانلغه (احدالارذلین)
دیرلر . یوز یاشنی بولانه دخی انسب اقواله کوره (نه‌قادین،
نه ارکك) دیمك اولان (لاحاء ولاساء) عنوانی‌ویریلیر.

اللیلکك (لیث عفرین) اوله‌بیلمسندن زیاده سکسا -
نلکك (اسرع الحاسبین) اوله‌بیلمسی جای ملاحظه عد
اولنسه سزادر .

٤٧

اشری الشر صغاره

(اشری) شیمشك چاقق دیمك اولان و بو مناسبتله

بين الناس آتش فتنه شراره پاش اولمق معناسنه استعمال
اولنان ـ عصا وزننده ـ (شرى) دن اسم تفضيلدر .

مثل، « شرلرك اك فتنه انگيزى كوچكلريدر »
مألنده اوله‌رق پك اهميتسز عداولنه‌بيله‌جك اقوال وافعال
شريرانه‌دن پك اهميتلى نتيجه‌لر چيقه‌بيله جكنى اخطار
مقامنده ايراد اولنور .

بونك موردى حقنده شويله برروايت موجوددر :

برآوجى ، كلبى ياننده اولديغى حالده بردكانه داخل
اوله‌رق كتيرديكى برطولوم بالى صاتمق ايچون صاحب دكانه
عرض ايلديكى صره‌ده يره برقاچ قطره بال طاملامغله
اوزرينه برآرى قوندى . دكانده بولنان بر (كلينجك)
درحال صيچرايوب آرى يى قاپدى . آوجينك كوپكى ده
همان كلينجكى طوتوب بوغدى . صاحب دكان حدتلندى ،
كوپكك باشنه برصوپا اوردى ، اولدردى . آوجى ده دكان
صاحبنى قتل ايلدى .

بونك اوزرينه صاحب دكانك منسوب اولديغى قريه
اهاليسى طوپلانه‌رق كلوب صيادى اولدرملريله آوجينك
منتمى بولنديغى كوى سكنه‌سى دخى آنلره مقابله‌يه شتاب
ايتدكلرندن كلينجك آرى يى قاپمسى بر مقاتلهٔ شديده‌يه
منجر اولمشدر .

ايشته بو وقعه‌دن آلنان عبرت اوزرينه « اشرى الشر
صغاره » ديلمشدر .

٤٨

اصح من عير ابى سيارة

« ابوسياره‌نك اشكندن دها صاغلام » ديمك اوله‌رق
غلاظت مزاج اربابنك صحت وجودينه اشارةً ضرب ايديلير .

(ابو سياره) ايله مكنى اولان (عميرة بن خالد .
العدوانى) نك مالك اولديغى بر حمار اسود مكه‌ده نيجه
سنه‌لر مزدلفه‌دن منايه حاجى طاشيديغى حالده برقيلنه بيله
خلل كلميوب كيتدكجه سميرمش ايدى .

خر مذكور (بغلهٔ ابى دلامه) قدر مشهور دكل
ايسه‌ده اقتضاسنه كوره ارباب تزييف طرفندن ميدان هجاده
آندن زياده اجاله اولنه بيلير .

٤٩

الصمت حكم وقليل فاعله

روايت اولنديغنه كوره لقمان حكيم برآره‌لق

« وعلمناه صنعة لبوس » آیتنده اخبار بیورلدیغی اوزره فن
زرهسازیده ماهر اولان حضرت داودك نزدینه کیتدکده
مشار الیهی زره اورمکله مشغول بولمش واو زمانه قدر
بولباسی کورمدیکندن جناب داودك نه یاپمقده اولدیغنی
صوره‌جغی کلمش ایدی .

مع مافیه بوکا دائر کندیسندن عاقبت معلومات آله‌بیله
جکنی دوشونه‌رك سؤالدن اجتناب ایله اختیار صبر وسکوت
ایلدی . حضرت داود زرهی اکمال ایدنجه آرقه‌سنه کیوب
« نه کوزل جنك لباسیدر ! » دیمکله لقمان سؤالسز نائل
مقصد اولمسندن پك زیاده ممنون اوله‌رق مثلك مفهومی
بولنان « سکوت حکمتدر اما آنی التزام ایدن آزدر »
سوزینی سویلمشدر .

بوراده (حکم) « آتیناه الحکم صبیاً » آیتنده واقع
اولدیغی وجه ایله حکمت معناسنه‌در .

٥٠

الصیف ضیعت اللبن

« سن سودی دها یازین ضایع ایتمش ایدك » مألنده

بولنان بو مثل مطلوبی اولان شی یدنده ایکن قدرینی
بیلیوب فوت ایتدکدن صکره آنی استحصال قیدینه دوشن
کیمسه حقنده ضرب اولنور .

زنکین ، فقط کچکین برآدم کنج برقیز تزوج ایتمش
ایدی . بو یولده اولان مناسبتسز ازدواجلرده دائما کورلد-
یکی وجه ایله قیز اختیاری سوه‌میوب شیخ سعدینك دیدیکی
کبی « زن جوانرادر زانو اکر تیری نشیند به که پیری » طر
زنده استثقالله قالقشدی . زوج بیچاره محبوبه‌سنی آوودوب
یاتشدرمق ایچون پك چوق چالشدی ایسه‌ده ـ ناتوانلق
جهتیله ـ موفق اوله‌مدی . عاقبت بینلرنده افتراق واقع
اولدی .

برآز زمان صکره بانوی شوهر جو کندیسنه ایستدیکی
کبی کنج برار بوله‌رق آنکله یاشامغه باشلادی .

زوج ثانی بالعکس فقیر ایدی . مزبوره‌یی ضرورت
همان زوجندن زیاده صیقشدیردی . برکون ایچه‌جك سود
آرادی ، بوله‌مدی . قومشوسی بولنان زوج اولنك خانه-
سنه برآدم کوندروب برمقدار سود ایستدی . پیردلکیر
حدتلنوب دیدیکه : « الصیف ضیعت اللبن »

(تضییع) دن مأخوذ اولان (ضیعت) صیغه‌سی

مؤنثه خطاب اولدیغندن کسرتا ایله اوقونور . موقعنه
کوره مذکر حقنده ضرب ایدیله جك اولسه دخی « امر
مبکیاتك لا امر مضحکاتك » مثلنده بیان ایدیله جکی اوزره
برمثلك صورت موضوعه سنی هیچ بروجه ایله تغییر جائز
اولمامغله ینه بوقرائته رعایت اولنمق لازمدر .

بونك ، بداخلاق اولمسندن طولایی تطلیق ایدلمش
برزوجه طرفندن کندیسنی تکرار تزوجه طالب اولان
زوجنه « فی الصیف ضیعت اللبن » صورتنده ایراد اولندیغی
دخی مرویدر . بوحالده (ضیعت) بالطبع فتح تا ایله
تلفظ اولنور .

— ٥١ —

اطمئن علی قدر ارضك

« کشی آیاغنی یورغاننه کوره اوزاتملیدر » مثل
عثمانیسنه معادل اولان و « آیاغکی کلیمکه کوره اوزات »
مألنده بولنان « مدرجلك علی قدر الکساء » مثلنك امثا.
لندندرکه « تارلاکك مقدارینه کوره مطمئن اول » دیمك
اوله رق صرفیاتده اعتداله رعایت اولنمسنی توصیه موقعنده
ضرب ایدیلیر .

— ٥٢ —

اطمع من اشعب

طمعکار معروف (اشعب بن جبیر) تحف برذات
ایدی . سائقهٔ حرص ایله ارباب طمعك اك ایلری کتدکلرینی
دخی اعجاب ایده جك حرکاتده بولنوردی .

مثلا قومشوسی اولان خانه لرك مطبخ باجه لرندن دومان
چیقمقده اولدیغنی کورنجه « بلکه بزه اعلی صوده پیشمش
ات کوندررلر » خیال خامیله درحال برقابك ایچنه قوری
اتمکلری طوغرایه رق _ کله جك ات صویله ترید یاپلق
اوزره _ آماده ایدوب بکلر طورردی .

بر جنازه نك آردی صره ایکی کشی کیزلیجه قونیشه جق
اولسه لر « بومیت ، مالندن بکا برآز شی ویرلمسنی وصیت
ایتمش اولمق کرك . آنی سویلشیورلر » ظننه دوشردی .

شهرده بر دوکون اولدیغنی ایشتسه « شاید یاکیلیرلرده
کلین خانمی اشیاسیله برابر بزم اوه کتیررلر » دیه خانه سنی
سیلوب سوپوروب تنظیم ایدردی .

اشعب لطائف پرداز برآدم اولدیغندن شهرك اطفالی
دائما کندیسیله ملاطفه وملاعبه ایدرلردی .

برکون علی العاده چوجقلر بونك اطرافنی آله رق

كنديسيله اكلنوب كولوشمكله باشلامشلر ايدى . اشعب
بونلرله برزمان اوغراشدى . بودفعه چوجقلر زواللى يى
زياده‌جه صيقشديريورلردى . اكلنجه‌نك برآزى‌ده صكره‌يه
براقلمق مناسب اوله‌جغنى كنديلرينه اخطار ايله اللرندن
ياقه‌يى قورتارمغه چالشدى ، موفق اوله‌مدى . باقدى‌كه
اوليه‌جق ، همان جدى برطور ايله اطفاله ديدى‌كه :

« فلان محله‌ده ، فلان خانه‌ده بوكون دوكون وار .
خبركز يوقمى ؟ ييه‌جك ، ايچه‌جك بول ! نه‌طور ييورسكز ؟
بنمله بويله اوينايوب اضاعهٔ وقت ايده‌جككزه اورايه كيتسه .
كزده ايستديككز كبى تنعم ايتسه‌كز اولمزمى ؟ »

بونك اوزرينه چوجقلر نصلسه اشعبى ترك ايله تعريف
ايتديكى دوكون اوينه طوغرى قوشوب كيتديلر .

شو حيله ايله يارامزلرك اللرندن قورتلمش اولان اشعبك
آرتق ايشنه كيتمسى لازم كليركن چوجقلرى صالدرديغى
اوده كرچكدن دوكون اوله بيله‌جكى خاطره‌سى آرامنى
سلب ايلدكله همان خانهٔ مذكوره طوغرى خطوه انداز
خلجان اولمش ويولده كنديلرينى آلداتديغنى آكلايه‌رق
عودت ايدن اطفاله تصادفله تكرار ياقه‌يى اله ويرمشدر .

اشعب بركون بركاسه‌جى دكاننك اوكنده ايركيلوب

كاسه‌لرى برزمان معاينه ايتدكدن صكره بايعنه « شونلرى
برآز دها بيوك ياپسه‌كز ! » ديدكده صاحب دكان بونى
مشترى ظن ايده‌رك «قاچ دانه آله‌جقسين؟» ديمكله اشعب
« آله‌جق دكلم . آلان آدملر شايد بكا بونلرله برشى اهدا
ايدرلرسه بركتليجه اولسون ديه بوتوصيه‌ده بولنيورم » جوابنى
ويرمشدر .

« اشعب كبى اولمه ، زحمت چكرسين » مألنده‌كى
« لاتكن اشعب فتتعب » مثلنك منشأيدر . برآدمك كمال
حرص ايله اتصافنى افاده موقعنده « اشعبدن دها طمعكار »
ديمك اوله‌رق « اطمع من اشعب » دينير .

(اشعب طماع) ناميله شهرت آلمش اولان بوآدم
جناب (عبدالله بن الزبير) ك آزادلى كوله‌لرندن ايدى .

« اطمع من قالب الصخرة » دخى امثالدندر .

(قلب) چويرمك ، فتح صاد وسكون خا ايله (صخره)
دخى پك بيوك طاش ديمك اولمغله (قالب الصخره)
قايانك آلتنى اوستنه چويرن ، معناسنى افاده ايدر .

طمع خام اصحابندن برينه آتيده منقول فقره‌يه مبنى
(قالب الصخره) لقبى ويرلمشدر .

بوآدم زمانمزده دخى بعض امثالى كورلديكى وجه ايله

زير زميندن دفينه اخراجيله دينار بى شماره مالك اولمق
مراقنه اوغرامش ايدى . كيجه كوندوز اوهام دفينه جويانه
ايله اشغال ذهن ايدردى .

بيني بوريمش اولان خيال بى مآل الجاى طبيعيسيله
رؤياسنده دخى بر آلتندن كوپلرله آلتون چيقارمقدن
خالى قالمزدى .

خانه‌سنك بر كوشه‌سنده اوزرينه وضع اساس ايدلمش
بر قوجه طاش وار ايدى . بر كيجه رؤياسنده صخرۀ مذكوره‌
نك آلتنده بر دفينۀ عظيمه بولنديغنى كوردى . او ياندقدن
صكره بو ثروتك اورادن اخراجى چاره‌سنى دوشونمكه
باشلادى . مع مافيه طاشى قالديروبده شايد آلتنده
بر شى بوله‌ميه‌جق اولورسه خانه‌سنى بوش يره اساسندن
تخريب ايتمش اوله‌جغى ده خاطرينه كلدى . بر مدت منفعت
موهومه ايله مضرت مجزومه آره‌سنده متردد قالدى. نهايت
« اهدم قصراً وابنى مصراً » خولياسيله حرصى عقلنه
غالب كله‌رك طاشى يرندن قالدرمغه قرار ويردى .

اوى يعقوب صخره‌يى قلب ايتمك صورتيله قرارينى
موقع اجرايه قويدى ، فقط طاشك آلتنده طوپراقدن
بشقه برشى بوله‌مدى . بى چاره طمعى بلاسنه اوغرايوب

« يخربون بيوتهم بايديهم » زمرۀ خاسره‌سندن اولدى .

بويله سائقۀ حرص ايله افتادۀ حفرۀ ندامت اولان
آدمه تشبيه طريقيله « قالب الصخرة » ديندیكى كبى پك
طمعكار كيمسه حقنده دخى « اطمع من قالب الصخرة »
دينير .

ديكر بر روايته كوره منشأ مثل (معد بن عدنان)
قبيله‌سندن بر پير فقيردر . ديار يمنده كشت وكذار ايتمكده
ايكن باديه‌ده اوزرينه (حمير) قبيله‌سنه منسوب بر نوع
خط ايله « اقلبنى انفعك » ، يعنى « بنى چوير، سكا منفعتم
طوقونور » يازلمش بر صخره‌يه تصادف ايتدى .

زواللى اختيار يازينك خبر ويرديكى منفعتى منفعت
ماليه حساب ايده‌رك طاشك آلتنده بر دفينه بولمق حرصيله
كونلرجه چالشدقدن صكره قلب صخره‌يه موفق اولدى .

طاشك جهت اخراسنه نظر ايدنجه « چوق واقع
اولوركه طمع انسانى دوچار ذلت ايدر » ديمك اولان « رب
طمع يهدى الى طبع » عباره‌سنى منقوش كوردى .

يورغون اختيار بويله بر پند حكيمانه‌دن اعتبار ايده
بيله‌جك حالده اولمامغله زير صخره‌دن كندى اشنه ياراية‌
جق هيچ برشى ظهور ايتمديكنى كورنجه كمال تأثرندن باشنى

طاشه چارپمغه باشلایوب نهایت اوراده تارك جهان وبو
حرکت فداکارانه‌سیله دوردیکی طاشدن زیاده عبرتبخش
جهانیلان اولمشدر .

— ٥٣ —

اطری فانك ناعلة

برآدم دوه‌لرینك اداره‌سی ایچون برراعیه طوتمش
ایدی . مزبوره دوه‌لری دوزلکده گزدیروب صرپ وچو-
قور اولان یرلره قطعا اوغراتمزدی . افندیسی بوحاله واقف
اولنجه کندیسنه « اطری فانك ناعلة » تنبیهنی ویرمشدر .
(اطری) دره‌نك کنارندن گیتمك معناسنه اولان
« اطرار » دن امر اولوب (ناعله) دخی آیاغی پاپوشلی
قادینه دینلدیکندن مثل ، « دوه‌لری دره‌نك کنارنده‌ده
رعی ایت . آیاقلرك پاپوشلیدر » مآلنده اولمش اولور .
راعیه فی الحقیقه پرهنه‌پا اولدیغی حالده افندیسی بوسو-
زیله آنك آیاقلرنده‌کی خشونتی ایما ایتمشدر .
امور شاقه‌نك عهده‌سندن گلمکه مقتدر اولان آدمه
اقتدارینی اخطار ایله تشبثه تشویق موقعنده ضرب ایدیلیر .

— ٥٤ —

اطوع من ثواب

پك مطیع کیمسه حقنده درمیان ایدیلیر .
(ثواب) دیدکلری ذات سفره گیتمش ایدی . زوجه-
سی برقاچ سنه کندیسندن خبر آله‌مدی ، مراق ایدر
طورردی . برگون « اگر زوجم سالماً عودت ایدرسه بورننی
دلوب برحلقه گچیردکدن صکره کندیسنی یده‌رك مکهٔ
مکرمه‌یه گوتوره‌یم ! » دیه نذر ایلدی .
برآز زمان صکره آدمجغز آمناً گله‌رك زوجه‌سیله ملاقات
ایتدکده مزبوره کیفیت نذری خبر ویرمکله جناب ثواب
(اولمز !) دییوب زوجه‌سنه مطاوعت گوسترمش ، اودخی
دیدیکنی یاپه‌رق زواللی یی بورنندن چکه چکه مکه‌یه قدر
گوتورمشدر .
گناه دگلمی ؟ ...

— ٥٥ —

اعز من مخ البعوض

میم مضمومه وخاء مشدده ایله (مخ) ایلیك ، صبور
وزننده (بعوض) سیوری سینك دیمك اولمغله « اعز
من مخ البعوض » « سیوری سینکك ایلیکندن دهانادرالوجود »

مألنی افاده ایدر . هیچ بولنمیان ویا اندر بولنان شی حقنده
ضرب اولنور .

« کلفتنی مخ البعوض » دخی امثالدندرکه « بکا المدن
کلمه‌جك ایشی تکلیف ایدییورسین » دیه‌جك یرده ایراد
ایدیلیر .

شاعر سودیکنه مالملکنی اهدایه هر زمان حاضر
اولدیغنی افاده صددنده فداکارلقده‌کی درجه‌سنی نظر دقته
عرض ایتمك مقصدیله مبالغةً :

ابحتك كل ماتحويه كفى
ولو كلفتنى مخ البعوض

دیه‌رك مثل مذکوره اشارت ایتمشدر .

« اعز من مخ البعوض » ه بدل عد اولنه‌بیله‌جك
امثالدن بری ده « اعز من بيض الانوق » در .

واحدی (بیضه) اولان (بیض) اسم جنس اوله‌رق
یومورطه معناسنه کلدیکی کبی همزه‌نك فتحیله (انوق) دخی
قارتال قوشنه اطلاق اولندیغندن ترکیب « قارتال یومورطه‌-
سندن دها عزیز » دیمك اولور .

بوقوش یومورطه و یاورولرینی تعرض اغیاردن محافظه
ایچون آشیانه‌سنی جبال شاهقه تپه‌لرنده یالچین قایالر آره‌سنده

یاپمقله مجبول اولدیغندن نادرالوجود اولان شی حقنده
« اعز من بیض الانوق » دینلدیکی کبی مشکل الوصول اولان
شی حقنده دخی « ابعد من بیض الانوق » دینیر .

(ابلق) آقلی قاره‌لی آلاجه آت ، فتح عین ایله
(عقوق) گبه دیمك اولمغله « گبه آتدن دها کمیاب »
مألنی افاده ایدن « اعز من الابلق العقوق » دخی امثال
مشروحه‌نك نظائرندن صاییلیر .

ارکك حیوانده گبه‌لك تصور اولنه‌میه‌جغی جهتله بومثل
حصولی درجهٔ استحاله‌ده بولنان شی حقنده ضرب اولنور .
حتی ینه امثالدن اولمق اوزره تمنای محال ایله اوغراشان
آدم حقنده « طلب الابلق العقوق » دیرلر .

شاعر برطاقم اولمیه‌جق شیلرك تمنیسیله وقت گچیرن
بر شخصك حالنی توصیف وذاتنی تزییف ایچون منشأ
مثلین اولان (ابلق عقوق) ایله (بیض انوق) ی جمع
ایده‌رك :

طلب الابلق العقوق فلما
لم يجده اراد بيض الانوق

دیمشدر .

بوقبیلدن اوله‌رق برشیئك عزیزالوجود اولدیغنی بیان
ضمننده ایراد اولنور امثال پك چوقدر . « اعز من قرطی

مارية » ايله « اعز من سبحـة زيدان » مثـللرى دخى
آنلردندر .

(ماريه) بنات ملوك يمنـدن (بنت ارقم) دينيلن
قيزدركه قولاقلرينه طاقديغى كوپه‌لر اووقته كوره قرق بيك
دينار قيمتنده تخمين اولنوردى .

يمن ديارنجه بوكوپه‌لرك اوزمانه قدر مثـلى كورلمامش
اولديغندن « ماريه‌نك كوپه‌لرى » قولاقدن قولاغه عكس
ايده‌رك يكانه‌لكله شهرت بولمشدر .

ضم قاف ايله (قرط) كوپه ديـمك اولوب ماريه‌يه
اضـافتى جهتيـله نونى دوشمش اولان (قرطى) آنك
تثنيه‌سيدر .

نظيرى كورلمامش اولديغى جمله طرفنـدن تصـديق
اولنـان بوكوپه‌لرى مزبوره مؤخراً كعبهٔ مكرمه‌يه اهـدا
ايدلكله درون بيت شريفه تعليق اولنمش ايدى .

برشيئك بهمه حال استحصالنه برآدمى تشويق ايچون
« خذه ولوبقرطى مارية » دينيركه « مقـابلنده ماريه‌نك
كوپه‌لرينى ويرمك دخى لازم كليرسه ويرده شونى آل ! »
مفهومنى مشعردر .

(زيدان) ملوك قحطانيـان تعبير اولنان سـلاطين
يمنـدن (سـبا) لقبنى آلمش اولان (عبدالشمس) ك بر

شهزاده‌سيدركه غايت ايرى برطاقم ياقوب رمانى ايله شهدانه
اينجيـلردن مخلوط اوله‌رق تنظيم ايدلمش برسبحهٔ بى مثـالى
وار ايدى .

زيدانك سبحه‌سى دخى ماريه‌نك كوپه‌لرى كبى ناديده
شيلردن عد اولنمغله ندرت خصوصنده ضرب اولنان امثال
سلكنه ادخال ايدلمشدر .

نادر بولنـان شيئه (زبدة الاحقاب) دخى دينير .
(احقـاب) سكسـان ييل ديمك اولان ـ ضمتين ايله ـ
(حقب) ك جمعيدر .

شاعر بليغ يكى شهرلى (عونى) بك مرحومك آثار
متروكهٔ قلميه‌سنك اقرباسى طرفندن طبع ايتديريله‌رك نشر
اولنمسى آرزوسنده بولنديغمه دائر وقتيله (ترجمان حقيقت) ه
يازديغم بندلرك برنده مشار اليه حقنده بوتعبيرى استعمال
ايتمش ايدم ، نابمحل دكلدر صانيرم .

٥٦

اعط القوس باريها

(اعط) ويرمك معناسنه كان (اعطا) دن امردر .
(بارى) بانك فتحى ، رانك سـكونيله آغاج يونمق ديمك

اولان (برى) ك اسم فاعليدر . (ها) ضميرى مؤنث
سماعى عدادندن بولنان (قوس) ه راجعدر .

« تودكزده امانةً براقيلان شيلرى هيئت اصليه‌سى
اوزره اصحابنه تسليم ايديكز » امرينى معلن اولمقله برابر
« امورى اربابنه تفويض ايليكز » نكتهٔ جليله‌سنى دخى متضمن
بولنان « ان الله يأمران تؤدوا الامانات الى اهلها » آيتنك حاوى
اولديغى حكمتى مفسر و مصور بولنمغله امثال عربك اك
منتخبلرندن اولان بو مثل - كه « يايه جغك يايى صنعتنده
ماهر بر يايجى يه ويرده آكا ياپدر » مآلنده‌در - بر آدمه
عهده‌سندن كله‌ميه‌جكى ايشه كيريشوب نفسنى بيهوده اتعاب
و - قاش ياپه‌يم ديركن كوز چيقارمق - قبيلندن اوله‌رق مصلحتى
افساد ايده‌جكنه آنى اربابنه احاله ايتمسنى وياخود يالكز
باشنه اداره ايده‌ميه‌جكى ايشده اهل وقوفدن استعانه يولنه
كيتمسنى توصيه ضمننده ايراد اولنور .
شاعرك :

يا بارى القوس بريا لست تحسنها
لا تفسدنها واعط القوس باريها

بيتى مثل مذكوردن مقتبسدر .

٥٧

اعطى العبد كراعاً فطلب ذراعاً

(اعطى) (اعطا) دن ماضئ مجهولدر . غراب وزننده
(كراع) قويون وصيغير مقوله‌سنك باجاقلرينك پاچه
ياپيلان اينجه يرينه ديندیكى كبى كتاب وزننده (ذراع)
دخى باجاقلرك كراعدن يوقارى اولان قسمنه اطلاق اولنور .
« كوله‌يه پاچه ويرلدى ، باجاق ايستدى » مآلنده
اولان بو مثل :

[كرم كوردكجه اى باقى كدالردن رجا آرتار]

مضمونى اوزره :

يتمزمى تماشاى جمال الده صونارسين
اى عاشق محنت زده بولدقجه بونارسين

سرزنشنه مظهريتله « يوز ويردكجه يوزدها ايستر » مثل
عثمانيسنه ماصدق بولنان اشخاص حقنده ضرب ايديلير .
« لا تطمع العبد الكراع فيطمع فى الذراع » صورتنده دخى
ايراد اولنه بيلير .

بونى برنجى دفعه اوله‌رق ايكنجى عباره ايله برجاريه
تكلم ايلمشدر . شويله‌كه : كتب ادبيه‌ده تفصيل اولنديغى
اوزره مشهور (جذيمة الابرش) زمان سلطنتنده ملوك

عربك اعظم واقدمی اولمغله اطرافدن سائر ملكلر اوغللر.
نی – خدمتنده بولنمق اوزره – مشار الیهك نزدینه
كوندررلردی .

بوملكزاده‌لردن بری اولان (عدی بن نصر) پك
دلبر برگنج اولمغله جذیمه آنی ساقیلك خدمتنه تعیین
ایتمش ایدی .

جذیمه‌نك همشیره‌سی (رقاش) ایسه عدینك دلربودهٔ
جمالی اولدیغندن بركون عدی‌یه « برادرمده بنم كبی سنی پك
سور . عالم آبده بنی كندیسندن ایستیه‌جك اولسه‌ك مسئولكی
رداتیمز ظن ایدرم . شونك برقافیه‌سنی دوشوره‌بیلیرمیسین ؟ »
یوللو ارائهٔ چارهٔ وصال ایتمك لطفنده بولنمش ایدی .

جذیمه برگیجه عدینك النده ایچه ایچه نشوهٔ كامله
حاصل ایتمكله كندیسنه « بندن نه ایسترسه‌ك ایسته .
اسعاف ایدرم » دیدكده عدی طالب رقاش اولدیغنی برطور
دلفریب ایله فاش ایلدیكندن جذیمه بر وجه موعود مساعده
كوسترمشدر .

عاشقه ایله معشوق جذیمه‌نك آییلنجه كیفیتی انكار
ایده‌بیله‌جكی احتماله قارشی احتیاطلی طاورانه‌رق همان
اوگیجه تسویهٔ كار وكسب صفای بی شمار ایلمشلردر .

فی الحقیقه صباحلین جذیمه همشیره‌سنی البسهٔ عروسانه

ایله خرامان كوره‌رك سببنی صوروب آكلاینجه سیلی زن
زانوی خسران اولمش وكندیسنك قهرینه اوغرامق
قورقوسی عدی‌یی اورادن صاووشمغه مجبور ایتمشدر .

حال بوكه رقاش عدیدن حامل اولمش ایدی . وقت
مرهونی كلنجه بر اوغلی طوغدی . (عمرو) تسمیه اولندی .
جذیمه‌نك اولادی اولمامغله عمروی فوق العاده سودی .

عمرو بیویوب جوان اولدقدن صكره بر كون صحرایه
چیقمغله نصلسه یولنی شاشیروب غائب اولدی . پك چوق
آراندی ایسه‌ده بولنه‌مدی .

بر مدت صكره (بنوالقین) جماعتندن ایكی كشی
بعض هدایا استصحابیله جانب جذیمه‌یه كیتمكده اولدقلری
حالده كذركاهلری اولان (سماوه) اراضیسنده بر وادی‌یه
نزول ایله اوطوردقلری صره‌ده عمرو قیافت منكره ایله
یانلرینه كلمش ایسه‌ده وهلهٔ بینلرنده « سن كیمسین ؟ – ابن
التنوخیه ! » سؤال وجوابندن بشقه سوز جریان ایتمامشدر.

اوصره‌ده ایكی رفیق یانلرنده بولنان بر جاریه‌دن طعام
ایستملریله جاریه یییه‌جك كتیردكده عمرو دخی بر آز شی
ایستدیكندن آكاده ویردی . مزبوره افندیلرینه باده
صونمغه باشلاینجه عمرو كندیسنه آندن دخی ویرمسنی رجا

ایلدی . ایشته اوزمان جاریه بر طور استثقال ایله « لاتطع العبد الکراع فیطمع فی الذراع » دیدی .

مؤخراً رفیقلر عمروك کیم اولدیغنی افاده‌سندن آکلا. ملریله آنی ده هدایایه علاوه ایده‌رك آلوب نزد جذیمه‌یه کوتورمشلردر .

جذیمه عمروی کورنجه فوق‌العاده ممنون اوله‌رق کند. یسنی بولوب کتیرنلره احسان فراوان ایله مکافات ایلمشدر .

مشار الیه ، عمروی بر چوق سوب اوقشادقدن صکره والده‌سنك یانه کوندرمکله رقاش حال غریبانه ده بولنان اوغلنی حمامه ادخال ایله تنظیف والبسهٔ فاخره ایله تزیین ایتدکدن بشقه کردننه برده مجوهر آلتون طوق طاقه‌رق حضور جذیمه‌یه چیقاردقده جذیمه طوقه باقوب « کبر عمرو عن الطوق » ، یعنی « عمرو طوقدن قیمتلیدر » دیمشدر .

جذیمه‌نك بوسوزی دخی امثال عربدندرکه قدر ذاتیسنه نسبتله دون قاله‌جق برشیئه مقارن اولان کیمسه حقنده ضرب اولنور .

— ٥٨ —

اعن صبوح ترقق

همزه ، استفهامیه‌در . لسان ادباده آقشام وقتی ایچیلن باده‌یه فتح غین ایله (غبوق) دینديکی کبی صباح وقتی ایچیلن باده‌یه دخی فتح صاد ایله (صبوح) دینیر . (ترقق) سوزه کنایه طریقیله بر معنای نازك درج ایتمك دیمك اولان (ترقیق) دن مضارع مخاطبدر .

(جابان) نامنده برکیمسه آقشام اوستی کلوب بر یرده مهمان اولمش ایدی . صاحب خانه کندیسنه همان برکاسه غبوق چیقاروب اکرام ایتدکده مسافر نوش باده اثناسنده « بنی بوکیجه خانه‌کزده صباحه قدر استراحتکزین ایده‌جکسکز ، فقط یارین یوله نصل چیقه‌جغم ؟ » مآلنده‌کی « اذا صبحتمونی کیف آخذ طریقی » کلامنی ایراد ایلمکله میزبان شیرین زبان « اعن صبوح ترقق » دیه‌رك کندیسنه صباح شرابی دخی ویره‌جکنی تبشیر ایلمشدرکه « نازکانه صبوح طلبنده‌می بولنیورسین ؟ » دیمك اولور .

سویلانن کنایه‌لی سوزه مقابل درمیان اولنور .

٥٩

العوان لاتعلم الخمرة

زمان وزننده (عوان) صاحبهٔ تجربه وعرفان اولان قادینه دینیر . (لاتعلم) فعل مجهول مؤنثدر . خانك كسريله (خمره) باشه اورتواورتش دیمكدركه یاشمق طوتنش تعبیریله دخی افاده اولنه بیلیر .

« مجربه وعارفه اولان قادینه یاشمق طوتنش اوكردلمز » مآلنده بولنان بومثل « مرد جهاندیده مستغنیٔ ارشاددر » دیه‌جك یرده ایراد اولنور . « تره‌جی‌یه تره صاتلمز » مثل عثمانیسنی آكدیرر .

« مجربه وعارفه اولان قادینه یاشمق طوتمغی اوكرتمكه قالقشمه » دیمك اوله‌رق « لاتعلم العوان الخمرة » عباره‌سیله دخی وارد اولمشدر .

٦٠

اعیتنی بأشر فكیف بدردر

بوسوز برنجی دفعه اوله‌رق برقادینه خطاباً سویلنمش اولدیغندن عاجز قیلمق معناسنه كلن (اعیا)دن مأخوذ اولان (اعیتنی) فعل مخاطبی مؤنثدر، كسرتا ایله اوقونور.

ضمتین ایله (اشر) كسكین دیشلره، ینه ضمتین ایله (دردر) دوكلمش دیشلرك یرلرینه دینیر .

برآدم زوجه‌سیله مدت مدیده یاشادیغی حالده كندیسنه سوز دیكلتمكه موفق اوله‌مامش ایدی . آرتق قوجایوب دیشلری دوكلمش اولان زوجه بركون ینه زوج طرفندن ویریلن تنبیهاتی اصغا ایتمامكله زوج، مزبوره‌یی « سن بنم سوزمی هنوز كنج ایكن دیكله‌مزدك، شمدی اختیار اولدیغك حالده‌می دیكلیه‌جكسین ؟» مآلنده اولان بوكلام ایله تكدیر ایتمشدر .

زوجك بوندن مقصدی « سن كنج ایكن اولدقجه عاقله ایدك ، شمدی ایسه عته كتیردك ، سوزمی اوزمان بیله آكلا مزدك ، شمدیمی آكلایه‌جقسین ؟ » ، یاخود « كنج اولوب محتاجهٔ ارشاد بولندیغك وقت بیله بنی سوز آكلاتمقدن عاجز قیله‌جق برحالده بولنوردك ، شمدی ایسه یاشلانوب زعمكجه نصیحتدن استغنا حاصل ایتدك ، سكا نصل مرام آكلادیله بیلیر ؟) دیمك اوله‌جقدر .

٦١

اعیی من باقل

برشخصك افادهٔ مرام خصوصنده كمال عجزینی بیان ایچون ضرب اولنور .

(باقل) بين العرب مقصدينى آكلاده‌مامقله معروف
بر كيمسه ايدى . بركون اون آقچه‌يه برآهوبچه اشترا ايتد .
يكندن حيوانى قوجاغنده كوتورركن يولده تصادف ايلديكى
بيلدكلرندن بريسى بونى قاچ آقچه‌يه آلديغنى سؤال ايدنجه
باقل لسانيله « اون آقچه‌يه آلدم » ديمكى بجره مامكله
بالاشاره تفهيم كيفيته قالقيشه‌رق برعددينى مشعر اولمق
اوزره ديلنى چيقارديغى كبى اون عددينى مشير اولمق ايچون
دخى اللرينى قالديروب پارماقلرينى آچمش ، آهوبچه ايسه
بوفرصتى قاچيرميه‌رق همان باقلك آغوشندن فيرلايوب
قاچمشدر .

وارنه مكتب رشديه‌سنده معلم ثانى بولنديغم صره‌ده
ضيا پاشا مرحومك مشهور تركيب بندينى تقليداً يازديغم
برمنظومه بعض اخوان طرفندن طونه مطبعه‌سنده طبع
ايتديرلمش ايدى .

بونك نسخه‌لرندن برينى اوزمان وارنه‌ده بولنان اوقومش
برذاته تقديم ايلدم . قابنك اوزرنده محرر اولان :

طاغلسون عالمه تركيب بند حكمت آميزى
بورحلتكهده ناچينكده قالسون نام ناچيزى

بيتنى اوقويه‌رق « ايچنده‌كى بيتلر كبى بوده سنكمى ؟ يوقسه

مطبعه‌جيمى علاوه ايتمش ؟ » ديوب « بنمدر افندم ! »
جوابنى آلدقدن صكره نسخه‌يى آچه‌رق مطالعه‌يه باشلادى .

عشقك نه بيلير ذوقنى صوفىء عسل نوش
آكلارمى آييق نشوه‌سنى عالم آبك

بيتى كبى رندانه اولان جهتلرينه برآز ايليشه‌رك ومعتقدانه
اولديغى ايچون :

حقدر دوشورن درده سنى حقه نياز ايت
زيرا كشى قالقار دينيلير دوشديكى يردن

كبى پارچه‌لرى اولدقجه بكنه‌رك منظومه‌نك نهايتنه طوغرى
ايلريله‌دى . نوبت انشاد :

شاعرلره اى باقل ثانى ديل اوزاتمه
حقك كرم خاصنه مظهر شعرادر

بيتنه كلدى . بونى اوقور اوقومز « بوراده بقال باشى زاده‌يه
تعريض ايتمشسين ، انسان احبابى حقنده بويله شيلر
ياپملميى ؟ » طرزنده برملاحظه بيان ايلدى .

واقعا وارنه‌ده بقال باشى زاده محمد ناشد افندى
احباى عاجزانه‌مدن اولمغله آنك حقنده برتعريض نابجاده
بولنمق بنم ايچون جالب سرزنش اوله بيلردى ، فقط بيتده

اویله برشی یوق . باقلدن بقاله ، بقالدن‌ده بقال باشی زاده‌یه انتقال نه عجیب حال !

بونك اوزرینه باقلك احباءمدن اولمیوب عجزهٔ اسلاف عربدن بری اولدیغنی و ـ وقاموسدن نقلاً ـ آهوبچه فقره‌سنده نه‌حرکتده بولندیغنی عرض ایله بیتك بقال باشی زاده کبی ذکی برذاته تعریضی شامل اولمق جهتندن مصون بولنمسی لازم کله‌جکنی ادعا ایلدم ، کوج حال ایله کندیسنی اقناعه موفق اولدم .

ایتمسون یارب نظر مجموعهٔ اشعارمه
باقلی بقالدن فرق ایتمین علامه‌لر

بیتی بوتحف وقعه‌نك یادکاریدر .

٦٢

افتد مخنوق

(افتد) برکیمسه نفسنی فدیه ایله اشترا ایلمك معناسنه کلن (افتدا)دن امردر . بوغلمش دیمك اولان (مخنوق) حرف نداسی محذوف منادادر .

« ای مخنوق ! نفسکی فدیه ایله تخلیص ایت » مفهومنی

اشعار ایدن بومثل کرفتار بلا اولان آدمه « برقولاینی بولده قورتل ! » دیه‌جك یرده ایراد ایدیلیر .

دلاوران عربدن بریسی خصمنی برتنها یرده اله کچیر. مکله همان اوزرینه هجوم ایله بوغازینی صیقدقده بوغلمق درجه‌سنه کلن بی چاره استیمان ایدنجه خانق « افتد مخنوق » دیمشدر .

٦٣

افلت وانحص الذنب

« قورتلدك اما قویروقده کیتدی »

مصراعیله ترجمه اولنه بیلن بومثل ابتدا لسان معاویه‌دن صادر اولمشدر .

مشار الیه دمشقده ذاتنه مخصوص برقصر عالی بنا ایتدرمش ایدی . بوکوشك کندیسنك مشربنه هروجه ایله موافق اولدیغی حالده جوارنده برکلیسا بولنمسی فکرینی تشویش ایتمکدن خالی قالمزدی .

کلیسانك هدمی ایچون وسیله آرادی ، بوله‌مدی . نهایت قیصر روم نزدینه برسفیر کوندردی . واقع اوله‌جق هر ملاقاتده قیصرك قولاً وفعلاً تحقیر واستهزاسنده قصور

ایدلماسی ایلچی‌یه ویریلن تعلیماتك الك مهم بندی ایدی .
ابن ابی سفیان بو تقریب ایله بر قاتمر قالدیروب کلیسایی
یرله یکسان ایتمك ایستیوردی .

سفیر کیتدی، ایلك ملاقاتده ــ آلدیغی امر موجبنجه ــ
قیصری هیچه صایارجه‌سنه معامله ایتدی . قیصرك ارکان
دولتی ایلچینك همان عدم آباده کوندرلمسنی متفقاً تنسیب
ایلدیلر. قیصر ایسه « آلدانمیه‌لم ! بو، معاویه‌نك بردسیسه‌سی
اولمق کرکدر . بز بو آدمی اعدام ایدر ایسه‌ك دولت امویه
ایله بیننمزده منعقد بولنان صلحی نقض ایتمش اولورز . معاویه‌ده
بو بهانه ایله حوزهٔ حکومتنده‌کی بالجمله نصارایی استیصاله
قالقیشیر، باشمزی دها بیوك بر بلایه اوغرادر » مطالعه‌سنی
بیان ایله سفیری سالماً اعاده ایلدی .

ایلچی نزد معاویه‌یه کله‌رك عرض کیفیت ایتدکده
معاویه، فدایینك بر تهلکه‌دن قورتلدیغنه اشارتله « افلت
وانحص الذنت » دیمشدر . سفیر دخی اظهار جلادتله
« یوق ! قویروغك بر تلنه بیله خطا کلمدی » مآلنده
اوله‌رق « کلا انه لبهلبه » جوابنی ویرمشدر .

مثل مذکورك بر غائله‌یه اوغرایه‌رق قویروغی دوکلمش
اولدیغی حالده عودت ایدن دده‌سنه خطاباً بر اعرابی لساننده

صدور ایتدیکی دخی مرویدر . هر حالده تهلکه آتلادان
آدم حقنده ایراد اولنور .

استطراد

جناب معاویه (صفین) ده حضرت امام علی ایله
مشغول کارزار ایکن قیصر روم « مصائب قوم عند قوم
فوائد » مفهومنجه ممالك اسلامیه‌ده حکم سورن شورشدن
استفاده خیالنه دوشه‌رك خطهٔ شامه هجوم قصدنده بولنمش
ایدی .

معاویه بو تصوردن خبردار اولور اولمز قیصره نوادردن
معدود اولان شو تهدید نامه‌یی کوندرمشدر :

[لئن تممت علی مابلغنی من عزمك لاصالحن صاحبی
ولا کونن مقدمته الیك ولاجعلن القسطنطینیة البخراء حممة
سوداء ولانتز عنك من الملك انتزاع الاصطفلینة ولاردنك
اریساً من الارارسة ترعی الدوبل]

بونك ، مآل آتی‌یی متضمن اولدیغنی مترجم قاموس
عاصمدن اوکره‌نیورز .

[اکر سن ــ مسموعم اولدیغی اوزره ــ شامه عائد اولان
عزمکی فعله چیقاره‌جق اولور ایسه‌ك حضرت مرتضی ایله
درحال بالمصالحه آنك مقدمة الجیشی اوله‌رق سنك اوزریکه

كلوب باللّه الكريم پای تختك بولنان قسطنطينيهٔ بخرایی [*] احراق ایله كومور حالنه كتیریرم ! سنیده یردن هاووج قوپاررجه‌سنه ملككدن چكوب قوپاردقدن صكره خنزیر چوبانی ایدرم !]

~ ٦٤ ~

اقبح من الجاحظ

(جاحظ) معروف اولدیغی اوزره ائمهٔ معتزله‌دن (عمرو بن بحر بن محبوب ابو عثمان) ك لقبیدر .

لغتده جاحظ لقمه كوز تعبیر اولنان پاتلاق كوزلی آدمه وصف اولدیغندن چشمانی اوحالده بولنان مشارالیه بوڭكله تلقیب ایدلمشدر . بومناسبتله كندیسنه (حدقی) لقبی دخی ویرلمش ایسه‌ده اوقدر شهرت بولمامشدر .

مشارالیه بركون احباسندن برینی زیارت مقصدیله خانه‌سنه كیدوب دق‌باب ایدنجه ایچریدن برجاریه قپویی آچه‌رق كندیسنك كیم اولدیغنی صورمغله « افندیكه ـ سنكله كورشمك ایچون جاحظ كلمش ـ دی » جوابنی ویرمسی

[*] قسطنطینیه‌نك (بخرا) ایله توصیفی ساحل بحرده بولندیغی ایچون بخاری زیاده اولدیغنه مبنی ایمش .

اوزرینه جاریه پلتك برشی اولدیغندن « جاحد كلمش دیرم » دیه مقابله ایتمش ایدی .

جاحظ ایشی آكلاینجه « اویله دیمه ـ حدقی كلمش ـ دی » دیمكله جاریه بو دفعه دخی « خدقی كلمش دیرم » دیدیكندن مشارالیه لقبلرندن هیچ برینك لسان جاریه‌دن طوغری جریان ایده‌میه‌جكنی فهم ایله چهره‌یی چاته‌رق « نه اویله‌دی، نه‌ده بویله ! هیچ سسكی چیقارمه ! » دیوب اورادن صاووشمشدر .

جاحظ فضل و بلاغتده یكانهٔ زمان ایدی ، برچوق كتاب تألیف ایتمشدر ، فقط همان « جمال المرء فصاحة لسانه » سوزینی حكمدن دوشوره‌جك درجه‌ده قبیح الوجه ایدی .

یمن دیارنده بولندیغی هنگامده هیچ بر كوزل یوز كوره‌مامكده اولمسندن شكایتی متضمن اوله‌رق سویلدیكی شعر مشهورده « بونلرك ایچنده اك زیا حسنه مالك بن بولنیورم، آرتق آكلاملی ! » یوللو ادارهٔ لسان ایده‌رك چركینلكنی كندیسی‌ده اعتراف ایلمشدر .

قبح صورتنك درجه‌سی شاعرك :

لومسخ الخنزیر مسخا ثانیا
ماكان الادون قبح الجاحظ

دیمسنه نظراً دخی – مراق ایدنلرجه – کوز اوکنه
کتیریله بیلیر .

بناءً علیه پك چركین آدم حقنده « جاحظدن دها
قبیح » دیمك اولەرق « اقبح من الجاحظ » سوزی پك
گوزل صرف اولنور .

جاحظك چركین کوزلری خلقی یوزینه باقمقدن
نه قدر تنفیر ایدرسه شیرین سوزلری قلوب ناسی اوقدر
تسخیر ایلردی .

مشارالیه ملازم بزمی اولدیغی (احمد بن ابی داود) ه
برسببله منفعل وآنك وزراسندن (محمد بن عبدالملك) ك
مجلسنه منتقل اولمش ایدی . برآز مدت صکره محمد
باقیردن معمول قیزغین برتنور ایچنه آتیلوب غدارانه اعدام
اولنمغله جاحظك کوزی ییلەرق فرار ایدوب برطرفه
گیزلنمشدر .

سبب فرار واختفاسنی سؤال ایدن اصدقاسنه « تنوره
آتیلانك ایکنجیسی اولمق آرزوسنده بولنەمم ، اوقدر ناپخته
دکلم » جوابنی ویرردی .

مع مافیه جاحظ بو تدبیر ایله بتون بتون یاقەیی قور.
تارەمدی . گیزلندیکی یر کشف اولندی . کندیسی بستهٔ

زنجیر اولدیغی حالده حضور ابو داوده کوتورلدی . ابوداود
برصدای غضوبانه ایله جاحظه دیدیکه :

« سنك کافر نعمت ، منبع مفسدت اولدیغك نزدمده
تحقق ایتدی ، شمدی جزاکی ترتیب ایدەجکم »

جاحظ شو وجه ایله مقابله ایلدی :

« وفقك الله یا امیر ! غضبله نفسکی اتعاب ایتمه .
والله سنك بکا غلبەك بنم سکا غلبەمدن اولادر . غلبه
احسان ایله اولور . بن اسائت ایتدمسه سن مقابلنده
احسان ایتملیسین که بکا غالب کلمش اولەسین . اما احساندن
استنکاف ایله بنی دوچار جزا ایدەجك اولورسەك بیوکلکه
یاقیشیر برایش یاپمامش اولەجغك جهتله کوچك دوشرسین .
اوزمان غلبه بنده قالیر . خلقك « امیر جاحظه ظلم ایتدی »
دیمسندن « امیر جاحظه عفو ایله معامله ایلدی » دیمسی البته
اعلادر . عفو ایسه بیوکلرجه هرزمان انتقامه مرجح طوتیلور »

بونك اوزرینه امیر « قبحك الله یا جاحظ ! حسن تعبیر
وفصح دلپذیر ایله حدتمی تعدیل ایلدك . صوچکی عفو
ایتدم » دیدکدن صکره جاحظی حمامه کوندرەرك کندیسنه
البسهٔ فاخره اکسا ایتدرمش وعودتنده کمال اکرام ایله
قارشیسنده اوطوردەرق حکیمانه سوزلر سویلسنی امر ایتمشدر .

جاحظ بركون خانه سنك قپوسندن هنوز چيقمش اولديغى حالده يانته بر قادين كله‌رك « سنكله بيته‌جك بر ايشم‌وار ، لطفاً بنمله برابر كليرميسين ؟ » ديمسيله مشاراليه موافقت كوسترمش ايدى .

برابرجه كيده كيده يهودى بر زركرك دكاننه وارديلر . قادين يهودى يه جاحظى كوستره‌رك « ايشته بونك كبى اوله‌جق ! » ديدكدن صكره دكاندن چيقوب كيتدى . جاحظ قادينك بوسوزندن برشى آكلايه مديغندن زركره ايشك اصلنى سؤال ايتدى . يهودى بر آز تردددن صكره دوستانه كولمسيه‌رك ديدى‌كه :

« بوقادين بكا كچنلرده بر شيطان تصويرى سپارش ايتمش ايدى . شمدى‌يه قدر ــ الله كوسترمسون ! ــ شيطانك يوزينى كورمامش اولديغمدن ــ تصوير مطلوب آكا كوره ياپلمق اوزره ــ بكا بر صورت كوسترمسى لزومنى درميان ايلمش ايدم . بس بللى ياپيله‌جق تصويرك مودلى اوله‌رق سنى بوله‌بيلمش ! »

مشار اليه آلديغى بومعلومات اوزرينه يهودى‌يه سويليه‌جك برسوز بوله‌ميوب كمال حدتله دكاندن چيقوب كيتمشدر .

بعضاً كنديسى بووقعه‌يى نقل ايتديكى صره‌ده « بنى

عمرم ايچنده الك زياده محجوب ايدن او قادين اولدى » دير ايدى .

يهودينك ديديكى كبى شيطانى كورن يوق ايسه‌ده چركين اولمق اوزره تصور اولنور . مع مافيه انسانلرك تصوير ايتدكلرى فقرات ابليسيه‌دن بولنان [بريسى رؤياسنده شيطانى غايت كوزل بر صورتده كورمش ، تعجب ايدوب كنديسنه « سن پك چركين اوله‌جق ايدك ، حتى بر كوزكده كور بولنه‌جق ايدى ، نه قدر رسمكى كوردمسه هپسى مستكره شيلردر ، حال بوكه شمدى كوزمه پك خوش كورينيورسين » ديمش . شيطان « او سنك كوردكارك بنم رسمم دكلدر امانه ياپارسين ؟ فيرچه دشمن النده‌در ! » جوابنى ويرمش] فقره‌سى خيلى معنيدا‌ردر .

بركون برشخص كرانجان جاحظه « سن پك چوق جواب مسكت بيلير ايمشسين ، آنلردن بكا برآز شى تعليم ايت ، بعضاً اقتضا ايديور » ديه رجاده بولنجه جاحظ حاضر جوابلغك اويله بردن بره اوكره‌نيلير شيلردن اولما‌مسيله برابر طبعاً ظرافته دخى محتاج بولنديغى كنديسنه آكلاتمق ايستمش ايسه‌ده حريف بونكله قانع اولميوب طلب تعليمده اصرار كوسترمسيله جاحظ « نصل جواب مسكت ايستيورسين ؟ » ديدكده آدمجكز « بركيمسه بكا ــ

یا زوج القحبه ! یا ثقیل الروح ! ـ دیه‌جك اولورسه نه جواب
ویره‌یم ؟ » سؤالنی ایراد ایلدیکندن جاحظ « اوکیمسه‌یه
ـ سوزکده صادقسین ـ دیرسین ، بیتر کیدر » جواب
مسکتنی ویروب حریفی دفع ایتمشدر .

بریسی تزویج مرامی ایچون احباسندن برینه بر توصیه
نامه یازمسنی رجا ایتمسیله جاحظ همان بر کاغده ایکی اوچ
سطر یازی یازه‌رق قاپایوب اوزرینی مهرله‌دکدن صکره
کندیسنه ویرمش ایدی .

حریف نزد جاحظدن آیرلدقدن صکره یولده ـ مألنه
مطلع اولمق ایچون ـ مکتوبی آچوب اوقوینجه مفهوم
آتی‌یی مشتمل اولدیغنی کورمشدر :

« طرفکزدن اسعاف استدعاسنه همت اولنمسی ایچون
توسطمی رجا ایتمش اولان موصل ورقه طانیدیغم آدم اولمامغله
اوزرمده کندی حقنده سزه بر التماسنامه یازمقلغمی موجب
اوله‌جق هیچ بر حقی یوق ایسه‌ده مجرد دفع بلا قبیلندن
اوله‌رق النه شو کاغدی طوتشدیریورم . مطلبنی اسعاف
ایدرسه‌کز ممنون اولمیه‌جغم کبی اسعاف ایتمزسه‌کز محزون
دخی اولمم »

بی چاره مضمون مکتوبه واقف اولنجه همان دونوب
حضور جاحظه کلیر . جاحظ بونی کورنجه « غالبا ورقه‌نك

مهرینی فك ایتمشسین » دیمکله حریف (اوت ! آچدم ،
اوقودم . بویله بر توصیه نامه ویرمکدن رجامی رد ایتمك
اولی دکلمی ایدی ؟ » یوللو مشار الیهی مؤاخذه‌یه قالقیشیر .
جاحظ دیرکه :

« یازدیغم کلماتك سکا قطعا ضرری اوله‌مز . بن بر آدم
حقنده توصیه نامه یازمق لازم کلنجه بویله یازارم ، معتادم
بودر ، بو عادتمی بتون دوستلرم بیلیرلر »

بونك اوزرینه حریف « لعنت اولسون ! الله بیك
بلا کی ویرسون ! اللرك قوریسون ! » طرزنده جاحظه اولو
اورته چیقیشنجه مشار الیه « بو قدر هذیانی دیکله‌مکه
نه‌دن مستحق اولدق ؟ » دیمکله حریف « بن برذاته عرض
شکران ایتمك استدیکم زمان بو یولده ایدرم ، معتادم
بودر ، بو عادتمی بتون دوستلرم بیلیرلر . ظاهر حاله باقوب
ده کوجنمه » قارشیلغنی ویروب ایشنه کیتمشدر .

— ٦٥ —

اقرب من حبل الورید

« ونحن اقرب الیه من حبل الورید » آیتنده واقع اولدیغی
اوزره کردنك اوك طرفنده حلقومك ایکی جهتنده بولنان

طامارلردن هر برینه اطلاق اولنان (حبل الورید) کمال قربی اشعار ایدن تعبیراتدن اولمغله برشیئك دیکر شیئه پك یقین اولدیغنی افاده ایچون « اقرب من حبل الورید » دینیر .

(الیه) ده‌کی ضمیر غائب « ولقد خلقنا الانسان ونعلم ماتوسوس به‌نفسه » نظمنده تقدم ایدن (انسان) ه راجع اولدیغندن « بز انسانه حبل الوریددن دها یقینز » مآلنده بولنان بوآیتله جناب حق بزه علماً کمال قربی اولدیغنی ـ عربك ذوق ادبیسنه اوفق برصورتده ـ بیان بیورمش اولیور .

٦٦

القول ماقالت حذام

کسر اوزره مبنی اولان (حذام) ـ که حانك فتحیله در ـ نسوان عربدن حزم ودرایت، اصابت رأی، دُرستیٔ کلام ایله معروفه برقادینك اسمیدر .

« سوز حذامك دیدیکیدر ! » مفهومنده بولنان بومثل صادق القول وشایان اعتماد اولان شخصك سویلدیکی کلامی استحسان موقعنده ضرب اولنور .

برکیجه یولنه کیتمکده اولان برکاروان ایچنده مزبوره

دخی بولنمش ایدی . برآره‌لق کاروانك کذرکاهندن ترکجه‌ده (بغرتلق) دینیلن (قطا) قوشلری قالقوب پرواز ایلدی .

حذام، طیران طیوری کورنجه « کندیلرینی راحتسز ایدن بولنمسه بوقوشلر کیجه وقتی طاتلی اویقویی فدا ایدوب ده بویله اوچمزلردی » مآلنده اولان :

ولولا المزعجات من الانام
لما ترك القطاطيب المنام

بیتنی انشاد ایله متوجه اولدقلری جهتده مطلقا قطاع طریق بولندیغنی بیان ایده‌رك یولجیلری ایلریله‌مکدن ترهیب واو کیجه بولندقلری موقعده قالمغه ترغیب ایتمش ایسه‌ده سوزینی دیکلین بولنمامش ایدی .

فی الواقع کاروان برآز دها ایلریله‌دکده یولی کسمش اولان بر طاقم حرامیلر طرفندن کاملاً غارت وحذامك اخطارینی اولجه تصدیق ایتمین رهروان فنا حالده دوچار خسارت ایدلمشدر .

ایش باشه کلدکدن صکره ارباب کاروان ـ ایمان یأس قبیلندن اوله‌رق ـ مزبورنك سوزینی تصدیقه شتابان اولمشلر ایسه‌ده اللرینه دریغ وتحسردن بشقه برشی کچمامشدر .

یولجیلردن بعضلری حذامك قولنی، کندیسنك

وقتیله ـ تقرب تهلکه‌یی بیان ضمننده ـ سویلمش اولدیغی
بیته پیرو اوله‌رق « حذام بر کلام سویلدیکی وقت تصدیق
ایدیکز ، زیرا سوز حذامك دیدیکیدر ! » مألنده اولان :

اذا قالت حذام فصدقوها
فان القول ماقالت حذام

بیتی ایراد ایله تصدیق ایلمشلر ایدی .

مؤخراً وقعه هرکسك مسموع ومعلومی اولمغله حذامك
شهرت حزم وحصافتی تزاید ایتمش وبیت مذکور کبی
« القول ماقالت حذام » کلامی دخی مثل اتخاذ ایدلمشدر .
(احزم من حذام) و (اصدق من حذام) مثللری
دخی موما الیهانك حزم وصدق ایله اشتهارندن نشأت
ایلمشدر .

— ٦٧ —

اکذب من اخیذ صبحان

امیر وزننده (اخیذ) قید اسارته کرفتار اولان ،
فتحات ایله (صبحان) دخی علی السحر یوله چیقان دیمك
اولمسیله « ارکندن عزیمت ایدن اسیردن دها یالانجی »
مفهومنی کوسترن بو مثل یالانجیلقده حدی تجاوز ایدن

کیمسه حقنده ضرب اولنورکه بوکا بدل « اکذب من مسیلمة
الکذاب » دخی دینیر .

اولاد عربدن بری صباحه قارشی منزلندن قالقوب
مقصودی اولان جهته طوغری قطع بادیه ایتمکه باشلامش
ایدی . کیدرکن برطاقم مسلح آدملره تصادف ایتمکله
کندیسنی اسیر ایده‌رك منسوب اولدیغی قومك آرامکاهی
نه طرفده بولندیغنی سؤال ایلدیلر . حریف بونلرك
مقصدی کیدوب قبیله‌یی یغما ایتمك اولدیغنی آکلادیغندن
طوغری خبر ویرمکدن عدول ایله « والله بن برزماندن
بری قوممك نزدنده دکل ایدم ! خارجده طولاشیوردم ،
برده کلدم باقدم که یرلرنده یللر اسیور ، ایکی کوندر آنلری
آرایوب کزییورم ، حتی بشقه یه‌جك بوله‌مدیغمدن نباتات
ایله سدرمق ایدییورم » یوللو بریالان آتمش ایسه‌ده
غارتکران بوکا اینانه‌مدقلرندن ایچلرندن بریسی النده‌کی
حربه ایله بیچاره‌نك قارننی دلنجه سود ظهور ایتمکله کذبی
تبین ایلمشدر .

ارباب غارت برقاچ فرسخ دها ایلریده قبیلهٔ مرقومه‌یی
بولملریله حقلرنده ایستدکلری معامله‌یی اجرایه مبادرت
ایتمشلر ایدی .

بو حادثه‌نك شیوعیله اسیرك یالانجیلغی دخی شهرت

بولديغنـدن صرەسی کلدکجه « اکذب من اخيـذ صبحان »
ديمکه باشلامشدر .

معروف اولديغی اوزره مصـغر بنيەسی وکسر لام ايله
(مسيله) عهد خلافت صديقده عم نبوی حضرت حمزەنك
قاتلی اولان مشهور (وحشی)نك دلالت ضربهٔ حربەسيله
عـدم آباده کيدن سـاختە پيغمبردرکه (کذاب) لقبنی بحق
آلمشدر .

قبائل يمامەدن (بنوحنيفه) قبيلەسی هرزه کويانندن
اولان مسيله اواخر عهد نبويده اوتامدن ادعای نبوت
ايتمش وطرف اقـدس محمدی‌يه « سـنکله يرﻳﻮزينی تقسيم
ايدەلم ، ياريسی سـنك ، ياريسی‌ده بنم اولسون » مآلنده
برنامه کوندرەجك قدر يوزسزلکده ايلری کيتمش ايدی .
رسول عاليجناب افندمز طرفندن بو مکتوبه « يريوزی
اللهکدر ، آنی ايسـتديکنه احسـان ايدر » ديه جـواب
ويرلمشدر .
مسيله کنديسنه وحی نازل اولمقده بولنديغنی ادعا ايله
برطاقم عبـارات مسجعه درميان ايدەرك سبکمغزان يمامەيی
اغفال واضلال ايتمش ايدی .
کنديسـنه من عنـدالله نزولنی ادعا ايلديکی آيتـلردن
بعضلری « اذکروانعمة ربکم واشکروها اذجعل لکم الشمس

سراجا والغيث ثجاجا وجعل لکم کباشا ونعاجا وديکاودجاجا
وفضـة وزجاجا وذهبا وديباجا ومن نعمته عليکم اذ اخرج
لکم من الارض رمانا وعنبا وريحانا وحنطـة وارزانا » کبی
شکمپرورانه ، بعضلری دخی « الفيل ما الفيل وما ادريك
ما الفيل له ذنب وثيـل وخرطوم طويل » کبی خنـده
افزالقده يکانه شيلر ايدی . بو پيغمبر جعلی‌يه ايمان ايدنلردن
بريکچشم قاپالی اولان کوزينك اعادهٔ نورينی مسيلەدن استدعا
ايلدکده اللرينی قالديروب دعا وچشم نابينا اوزرينه برزاقدن
برپارچه شی القا ايدنجه زواللی آدمك بوکوزی آچلمدقدن
بشقه اوبرکوزی دخی درحال مبتلای عمی اولمغله منحوسك
معجزهٔ معکوسەسی رونما اولديغی مشهوردر .
مسيلەنك ازالهٔ وجودی مقصـديله حضرت صديق
طرفندن اوزرينه کوندريلن عسکر برکيجه خانهٔ مسيلەيی
اوزاقدن قوشاتدقدن صکره بونلردن وحشی ايله برابر برقاچ
دلاور ايلريليەرك اوك اطرافنی جاسوسانه معاينه ايتدکلرنده
قپوسـنده بکجيلر بولنديغنی کورملريله آرقه ديواری دلوب
ايچری کيرمشـلر ومسيله اويومقده ايکن جزای سزاسنی
اجرا ايديويرمشلردر .
باشی کسيلنجه مسيلەده برخـورلتی پيـدا اولمش
ايدی . قپودەکی بکجيلره اوزمان انتباه کلەبيـلوب بونلردن

بريسى ايشى آكلامق اوزره اوك اطرافنى طواف ايلديكى
صره‌ده غزات كرامدن برينه تصادفله بو خورلتينك نه‌دن
عبارت اولديغنى متلاشيانه صورنجه اوذات « سس چيقارمه!
پيغمبركزه شمدى وحى كلدى ! » جواب متهكمانه‌سنى اعطا
ايله بكجى يى دفع ايتمشدر .

فضيات اسلاميه جهتيله اصحاب رسولك الك مؤخرى
عد اولنان وحشى مناسبت كلدكجه « جاهليتده خيرالناسى
شهيد ايتدم ايسه بعدالاسلام دخى شرالناسى قتل ايلدم »
دير ايدى .

٦٨

اكذب النفس اذا حدثتها

« نفسكه سوز سويلديكك وقت يالان سويله » مألنده
اوله‌رق جرأت واقدامه تشـويق موقعنده ايراد اولنور .

بوندن مقصـود « كندى كنديكى آلدات طور »
ديمك اولميوب انسان نائل آمال اولمق ايستديكى حالده
نفسـنه كلال ويره‌جـك هيچ برفكرده بولنميه‌رق اقدام تام
ايله چالشمق لازم كله‌جكنى بيـاندر . بناءً عليه مأل مثل
« نفسكه هيچ بروقتده - سن واصل مرام اوله‌مزسـين -

ديمه ، زيرا فتـور كتيرر ، نيل املدن محروم قاليرسـين .
بالعكس - واصل مقصد اوله‌جغكده شبهه يوقدر - دى‌كه
شوق وسعيك تزايد ايتسون‌ده حقيقةً كامياب اوله‌سين »
اولمش اولور . خلاصه‌سى توصيهٔ علوهمتدر .

شاعر مشهور « بشاربن برد » ه « اشـعار عربك
الك معنيدارى هانكيسيدر ؟ » ديدكلرنده « لبيد » ك :

واكـذب النفس اذا حدثتهـا
ان صدق النفس يزرى بالامل

بيتنى اوقومشدر .

(كذب نفس) نفسـك - برطاقم آمال عرضيله -
انسانى بونلرك استحصالنه تشويق ايتمسى ، (صدق نفس)
ايسـه بالعكس - برچوق موانع بوله‌رق - آدمى استحصال
آمالدن آليقويمسى ديمك اولديغندن عربلر برشخصك حال
اولده اولديغنى ايما ايچون « كذبته نفسه » ديدكلرى كبى حال
ثانيـده بولنـديغنى انبا ايچـون دخى « صدقته نفسـه »
ديرلر . لبيـدك قولى بو استعماله مبنيدركه « دائما اميد وار
اول ، هيچ برزمان مأيوس اولمه » پند حكيمانه‌سنى مشتملدر .

— ٦٩ —

اكلتم تمري وعصيتم امري

« هم خرمامى يديكز ، هم ده امريمه قارشى كلديكز »
مألنده اولان بو مثل ايلك دفعه اوله‌رق بر روايته كوره
(زبير بن العوام) ك ، روايت اخرايه كوره (عبد الله بن
الزهير) ك لساندن صادر اولمشدر .

مشار اليهمادن هر هانكيسى ايسه كنديسنك زير
اداره‌سنده بولنه‌رق وقتيله پك چوق احسان والتفاتنه نائل
اولمش اولان برطاقم آدملرده مؤخراً آثار عصيان وكفران
مشاهده ايتمكله بونلرى « اكلتم تمرى وعصيتم امرى »
كلاميله توبيخ ايلمشدر .

مثل مذكور ولى نعمتك دائرهٔ اراده‌سندن خروج ايله
حركت سركشانه‌ده بولنان نعمت ناشناسان حقنده درميان
اولنور .

— ٧٠ —

البس لكل زمن لبوسه

(البس) ضم لام ايله كيمك ديمك اولان (لبس) دن
امردر . (لكل) ده‌كى لام (فى) معناسنه‌در . فتحتين

ايله (زمن) (زمان) ايله مرادفدر . فتح لام ايله (لبوس)
لباسه وزرهه دينير . بوراده ايكى معنايه‌ده حملى قابلدر .
ضمير زمنه راجعدر .

« هر زمانده اوزمانك لباسنى كى » مألنى كوسترن بو
مثل صورت وسيرت جهتيله روش دهره تطبيق حركت
ايتمه‌نك لزومنى مبيندركه خلاصه‌سى « ايجابنه كوره حركت
ايت » دن عبارتدر .

بو حكيمانه سوز صورته تطبيق اولنديغى حالده « يازين
ياز لباسى ، قيشين قيش لباسى تلبس ايت » كبى ساده‌لكيله
برابر پك طوغرى بر تنبيهى حاوى بولنور . سيرته تطبيق
ايدلديكى صورتده دخى :

[باقدك زمانه اويمدى سن اوى زمانه‌يه]

مصراعيله ترجمه اولنان :

[زمانه باتو نسازد تو بازمانه بساز]

نصيحتى موجبنجه « حركاتكى بولنديغك وقته اويدر » كبى
پك يولنده بر توصيه‌يى شامل كورينور .

٧١

الحم ما اسديت

(الحم) بزه آرغاج آتمق ديمك اولان (الحام) دن امردر . (اسديت) بزه اريش آتمق معناسنه كلن (اسدا) دن ماضئ مخاطبدر .

مثل «اريشنى آتديغك بزك آرغاجنى ده آت» مآلندهدر. « باشلاديغك ايشى ناقص براقمه، اكمال ايت » ديهجك يرده ايراد اولنور .

٧٢

اكفر من حمار

كفر شديد صاحبى حقنده ضرب اولنان بو مثلك منشأى اولان (حمار بن مويلع) صويى بول، طوپراغى منبت بر وادئ لطيفه مالك بر شخص ايدى . ساكن اولديغى وادى (جوف الحمار) نامنى آلمشدر .

اون بش نفر اوغلى وار ايدى . بونلر بركون صيده چيقهرق واديده طولاشمقده اولدقلرى حالده نزول ايدن برصاعقه جملهسنى احراق ايلمشدر .

بوفاجعه حمارك فوق العاده تأثيرينى موجب اولمغله اهل

اسلامدن صاپيلرکن حاشا ! « اولادمك برينى اولسون براقمامق اوزره جملهسنى ييلديرمله محو ايدهجك قدر ظالم برخدايه عبادت ايدهمم ! » ديه اعلان كفر ايتدكدن بشقه كندى عونهسيله قبيلهسى خلقنى دخى بو يولده كافراكه دعوت ايتمكه باشلامشدر .

وادئ مذكور مؤخراً اثر غضب الهى اولهرق اولكى معموريتنه ايناميلهميهجق درجهده خراب اولمشدر .

بر يرك پك خراب اولديغى بيان ضمننده « اخرب من جوف الحمار » ديندیکی كبى تشبيه طريقيله «كجوف الحمار» دخى دينير .

شاعرك رياكاران امتدن (حارثة بن بدر) حقندهكى :

الم تران حارثة بن بدر
يصلى وهو اكفر من حمار

هجوى بو مثلك شواهد استعمالندن معدود در .

٧٣

الاحظية فلا الية

بليه وزننده (حظيه) زوجى نزدنده قدر واعتبارى اولان قادينه دينديكى كبى بالعكس زوجى نزدنده قدر

واعتباری اولمیان قادینه دخی وزن مذکور اوزره (الیه) دینیر .

بعض ادبانك رأینه كوره مثل « ان لا اكون حظیة فلان اكون الیة » تقدیرنده درکه « شمدی محترمه دکل ایسه‌م ایلریده اولمغه چالیشه‌جغم » دیمك اولور .

رجال عربدن برینك تزوج ایتدیكی برقادین زوجنه كندی حقنده جالب احترام اوله‌جق صورتده هردرلو حسن خدمتده بولندیغی حالده یارانه‌میوب كندیسندن دائما چین جبین كورمكده اولمسیله بركون زوجنه بو سوزی سویلمشدر .

رأی دیكره كوره « حظیه دكل ایسه‌م الیه‌ده دكلم یا ! » دیمكدر .

قدر ذاتیسیله متناسب صورتده مظهر اعتبار اوله‌میان ذات حقنده ضرب اولنور .

٧٤

الهف من قضیب

(الهف) حسرت چكمك دیمك اولان – فتحتین ایله – (لهف) دن افعل تفضیلدر .

(قضیب) منشأ مثلدركه شهر (بحرین) ده خرما صاتار برشخص ایدی . دائما برتاجردن طوپدن خرما آلوب خلقه بیع ایدردی . بركون النده‌كی مال صاتیلوب بتمكله برمعتاد تاجرك نزدینه كیدوب خرما اشترا ایتمك ایستدی . تاجر دكاننده بولنان تمركمتردن تمر بهتر بهاسیله بوكا برسپد شی ویردی . آلوب یوله روان اولدی .

مكر تاجر سپدك ایچنه بركیسه آلتون قویمش ایمش . قضیب كیتدكدن صكره كیسه خاطرینه كلدی، پك متلهف اولدی، كیسه‌یی استردادده موفق اوله‌مدیغی تقدیرده كندینی اورمق اوزره النه برخنجر آله‌رق كمال شتاب ایله قضیبی تعقیبه باشلادی .

یولده كندیسنه یتیشنجه « برادر ! سكا بودفعه ویردیكم خرما اولكیلر كبی اعلی دكل ایدی ، صكره‌دن درخاطر ایتدم . شو سپدی ویرده ایچنده‌كی خرمایی آلوب یرینه علی العاده اعلاسندن ویره‌یم » دیه حریفی اغفال ایله سپدی النه آلیر آلمز درونده‌كی كیسه‌یی چیقاروب قضیبه كوستردكدن صكره « بنم مقصدم بو ایدی . آرتق سپدك‌ده، خرماك ده سنك اولسون . شمدیلك اللهه ایصمارلادق » دیه‌رك عودت ایتدكده نارحسرت ایله یوركی یانمغه باشلامش اولان قضیب آرقه‌سندن هایقیره‌رق خنجری نه ایچون

استصحاب ایتدیکنی صورنجه تاجر « کیسه‌یی سندن کری
آله‌میدم کندمی اوره‌جقدم » جوابنی ویرمسیله قضیب
مجنونانه قوشه‌رق همان تاجرك الندن خنجری آلوب کندی
باغرینه صاپلامش وبو صورتله ـ بعض ارباب محاضراتك
تعبیری اوزره ـ « ذهب ! ذهب ! » دیه‌رك دیار عدمه
ذاهب اولمشدر . بناءً علیه « الهف من قضیب » مثلی
تلهف شدید اصحابی حقنده ضرب اولنور .

٧٥

المحاجزة قبل المناجزة

(محاجزه) مدافعه ، (مناجزه) مقاتله دیمکدر .

مثل ، « مدافعه مقاتله‌دن اول اولملق کرك » مفهو-
منده اوله‌رق « انج نفسك قبل لقاء من لاتقاومه » ،
یعنی « مقاومت ایده‌میه‌جکك بریسنه مصادف اولمزدن اول
کندیکی قورتارمغه باق ! » دیه‌جك یرده ضرب ایدیلیر .

« ان اردت المحاجزة فقبل المناجزة » صورتنده دخی
مرویدر . (میدانی) بو صورتی ترجیح ایدر .

٧٦

اللیل طویل وانت مقمر

« کیجه اوزون ، مهتاب‌ده وار » مآلنده اولان بومثل :

اضطراب ناهنکام ایتمز تحصیل کام
موقعنده بی تکلف کار کندین کوسترر

مضمونی اوزره طلب مقاصدده عجله ایدلیوب تأنی ایله حرکت
اولنمسنی توصیه مقامنده ضرب ایدیلیر .

مشاهیر عربدن ـ زبیروزننده ـ (سلیك) دیدکاری
مرد بی‌باك ایزینی بللی ایتمز بردزد چالاك ایدی .

بك جابکپا آدم حقنده ایراد اولنان « اعدی من
سلیك » مثلنك منشأیدر . والده‌سنك نامی سینك ضمی ،
لامك فتحیله (سلکه) اولدیغندن (سلیك بن السلکه)
عنوانیله شهرت بولمشدر .

شاعرك « شهر رمضان حقنده حرمت فوق العاده‌م
وار ایسه‌ده طوغریسی ایچنده بولندیغمز حالده پك آغیر
یورر اوزون برآیدر ، فقط بزه کلوب چاتمق ایستدیکی زمان
اوقدر سرعتله حرکت ایدرکه آکانه سلیك یکزه‌یه بیلیر ،
نه سلکه ! » مفهومنده بولنان :

شهر الصيام وان عظمت حرمته
شهر طويل بطئ السير والحركه
يمشى رويدا فاماحين يطلبنا
فلا السليك يدانيه ولا السلكه

قطعه‌سنه نظراً سلكه‌نك دخى عدو وشتابده اوغلى سليكدن گرى قالميه‌جق برحالده بولنديغى آكلاشلمقده‌در .

روايته كوره سليك اويله سرعتله قوشاردى‌كه آرقه‌سندن الك ممتاز اسب تازى بيله يتيشه‌مزدى .

بونكله برابر پك‌ده ذكى ايدى . حتى ياغمور موسملرنده صو ايله املا ايلديكى دوه قوشى يومورطه‌لرينى چولده شورايه بورايه كيمسه‌نك بوله‌ميه‌جغى برصورتده كومر وشدت حرارت زماننده ايجاب ايتدكجه بونلرى بلا تردد بولوب چيقارردى .

سليكك بوحالى دخى معلوم عرب اولمغله حقنده « الك مصيب بررهبردر » ديه‌جك يرده ايراد ايديلن « ادل من قطاة » مثلى ضرب اولنوردى .

سليك بركون قسمت آرامق اوزره قيرده طولاشمغه باشلامش ايدى . آقشام اوستى برصحراده بولندى . كونش باتدى . آى چيقدى . مهتاب سليكك خوشنه كيتمكله

برآز آرام ايتمك اوزره دامن صحرايه چكيله‌رك برده سنه بورينوب ياتدى .

برده اويقو آرهسنده قولاغنه «اسيرمسين، تسليم اول!» نداسى كلمسونمى ؟.. سليك كوزلرينى آچدى ، اوزرينه هجوم ايتمش برآدم كوردى . « بندن كنف يدايت ، عجله ايتمه ، برآز دها طولاشيرسه‌ك دها زياده موجب استفاده برآو بوله‌بيليرسين » مقامنده اوشخصه « الليل طويل وانت مقمر » ديدى .

حريف سوز ديكله‌ميوب سليكى تجيزه باشلاينجه سليك زير برده‌دن بردن بره ال اوزاده‌رق آنى اويله برياقه لامشدركه اولجه كنديسنه « اسيرمسين، تسليم اول ! » دين بى چاره بودفعه « اسيركم ، اولدرمه ! » ديه يالوارمغه باشلامشدر .

سليك بوحاله قهقهه‌زن اوله‌رق حريفك نره‌دن كلوب نره‌يه كيتديكنى سؤال ايله آنك‌ده كندى كبى برسارق اولديغنى آكلادقدن صكره بينلرنده حاصل اولان اتفاق اوزرينه برلكده همان قالقوب دوه چالمغه كيتمشلردر .

ايشته عربلرك بويله‌لرى بيله ادبياته خدمت ايتمشلردر!

سليك آرقداشيله كيدركن تصادف ايتدكلرى برسر

سری دها یانلرینه طاقلمغله اوچ رفیق قطع طریق ایتمکه باشلادیلر . خیلی کیتدکدن صکره برمرعاده برطاقم مواشی کوردیلر . رفیقلری سلیکه « همان شونلردن ممکن اولدیغی قدرینی طوپارلایوب کوتورملی یز » دیدکلرنده سلیك بونلرك اظهار ایتدکاری حرص غافلانه‌یه خنده‌زن اوله‌رق « طورك باقه‌لم ! هرایشده احتیاطه رعایت لازمدر . بوحیواناتك صاحبی اولان قبیله مرعایه قریب بریرده رکز خیام ایتمش بولنوب ده بزم بورایه نه مقصدله کلدیکمزی حس ایده‌رك اوزرمزه برقاچ آتلی صالدیررلرسه نه‌یاپارز ؟ بن قاچار قورتیلورم ، فقط سزی اوموزلایوب کوتوره‌میه‌جکم جهتله حالکز یمان اولور . بن کیده‌یم ، قبیله بورالردمیدر ، دکلمیدر ، تحقیق ایده‌یم . سزه نه یولده اشارت ویررسه‌م آکا کوره حرکت ایدك » دیدکدن صکره چوبانلرك یاننه واروب قبیله‌نك بعید برموقعده بولندیغنی استخبار ایله حیوانلری آشیرمقده برتهلکه اولمدیغنی آکلامسی اوزرینه چوبانلره « کوزل سسمله سزه برآز موال اوقوسه‌م خوشکزه کیدرمی ؟ » دیمش وبونلردن « های های ! » جوابنی آلیر آلمز رفیقلرینه طوغری توجه ایده‌رك آواز بلند ایله شو نظمی اوقومشدر :

یا صاحبی الالاحی بالوادی
الاعبید قیام بین ازوادی

هل تنظر ان قلیلا ریث غفلتهم
ام تعدوان فان الربح للعادی

بوندن « آرقداشلر ! بوراده قبیله یوق . یالکز آشیروب کندمزه زاد ایده‌جکمز حیوانلری کوزه‌در برایکی چوبان وار . بونلری اییجه اغفال ایچون برآز تأنی ایله‌می حرکت ایدرسکز ؟ یوقسه مواشینك اخذینه شتابمی ایلرسکز ؟ بکا قالیرسه آلوب قاچان کارلی چیقار » مفهومنی چیقاران ایکی رفیق همان مرعایه هجوم ایله حیواناتك چوغنی اوکلرینه قاته‌رق سلیك ایله برابر اورادن صاوو‌شمشلردر .

چوبانلر اوقونان موالك مألنی اوزمان آکلامشلرسه‌ده قبیله‌یه خبر ویریلوب ده خرسزلری تعقیب ایچون آتلیلر چیقاریلنجه‌یه قدر بریکیلر سمت سلامتی بوله‌رق کمال مسرتله (ظفریه) لر انشاد ایتمکه باشلامشلردر .

٧٧

امرعت فانزل

(امرعت) اوتلویره تصادف ایتمك معناسنه کلن

(امراع) دن ماضئ مخاطبدر . (انزل) (نزول) دن امردر .

« چابر بولدك ، اين ! » ديمك اولان بومثل « مستفيد اولەجغك يردە استفادەيە چالش » مقامندە ايراد اولنور .

٧٨

امر مبكياتك لا امر مضحكاتك

بنات عربدن بر نورستهٔ عشوه بازك برقاچ خالەسی اولديغی كبی برقاچدە تيزەسی اولديغندن اودە جانی صيقيلەرق چيقوب كزمك ايستدكجه قالقار كيدر ، كاه خالەلرينی وكاه تيزەلرينی زيارت ايدردی .

خالەلرينی چوق سوردی ، چونكه قيز خانەلرينە كلدكجه بونلر پك زيادە اكرام ايتمكله برابر برطاقم لطائف ايراديله واكلنجەلر ايجاديله كنديسنی كولديروب اكلنديررلردی .

تيزەلرينی هيچ سومزدی ، چونكه بونلر خالەلرينك عكسنە اولەرق خانەلرينە اوغرادقجه قيزی برچوق عجوزانه لاقيرديلرله تأديبه وتربيەسز چوجقلر كبی متصل كولوب اوينامقدن ترهيبه چاليشيرلردی .

قيز بركون كنديسنك نرەلردە كزمكدە اولديغنی سؤال ايدن پدرينە « خالەلرمله تيزەلرمدن بشقه كيمسەنك اوينه كيتديكم يوق . تيزەلرمەدە نادراً اوغرايورم ، چونكه آنلر بنی نصيحت يوللو سوزلرله تضييق ايدە ايدە آغلاديورلر . اك زيادە سودكلرم خالەلرمدر ، چونكه بنی بالعكس درلو درلو لطيفەلرلە ، اكلنجەلرلە كولديرييورلر » ديمسيله پدری « سنی آغلادانلرك امرينە اطاعت ايت ، كولديرنلرك امرينە اطاعت ايتمه » مألندە اولان « امر مبكياتك لا امر مضحكاتك » عبارەسنی ايراد ايدەرك كريمەسنە نصيحت ويرمشدر .

صكرە بوكلام مزاجنه موافق كلمين طوغری سوزدن منفعل اولان آدمی انتباهه دعوت موقعندە ضرب اولنور مثل اولمشدر .

مثل مذكور « اطع امر من يأمرك بالصلاح وان ابكاك لثقله عليك ولا تطع امر من يأمرك بالفساد وان اضحكك لاعجابك به » ديه تفسير اولنمشدركه « كوجكه كيدوب سنی آغلاتسه دخی سكا التزام صلاحی امر ايدنه اطاعت ايت . خوشكه كلوب سنی كولدرسه دخی سكا اجرای فسادی امر ايدنه اطاعت ايتمه » مفهومنی كوستر . بالادە بيان اولنديغی اوزرە بو مثل فی الاصل برقيزه

خطاباً ايراد ايدلمش اولديغندن « اطيعي امر مبكياتك
لاتطيعي امر مضحكاتك » تقديرنده اوله‌رق حاوى بولنديغى
ايكى كاف خطاب بر قاعده كسر ايله اوقونور . لدى الايجاب
« امر مبكياتك لا امر مضحكاتك » ديه بر مذكره دخى
خطاب ايدلسه ـ امثال عربده جارى اولان اصوله اتباعاً ـ
بو اوقونشه خلل كتيرلمز .

« الصيف ضيعت اللبن » ، ياخود « فى الصيف ضيعت
اللبن » مثلى كبى كه بوده فى الاصل بر مؤنثه خطاباً وارد
اولديغندن بر مذكره قارشى دخى درميان ايدلسه ـ اصول
مذكوره اوزره ـ (ضيعت) كلمه‌سى كسر تا ايله تلفظ
اولنور . تغيير امثال هيچ بر وقتده جائز دكلدر .

« امر مبكياتك لا امر مضحكاتك » مثلنده‌كى (امر)
لردن برنجيسى مقدر (اطيعي) امرينك ، ايكنجيسى دخى
كذلك مقدر (لاتطيعي) نهينك مفعولى اولمغله منصوبدر .

(مبكيات) اغلاتمق معناسنه كلن (ابكا) دن اسم
فاعل اولان (مبكيه) نك ، (مضحكات) ايسه كولدرمك
معناسنه كلن (اضحاك) دن كذلك اسم فاعل اولان
(مضحكه) نك جمعى اولمغله (مبكيات) آغلاديجى قادينلر
ديمك اولديغى كبى (مضحكات) دخى كولديريجى قادينلر
ديمك اولور .

٧٩

المكثار كحاطب ليل

كسر ميم ايله (مكثير) كبى ينه كسر ميم ايله (مكثار)
فارسيده (پركو) مرادفى اوله‌رق چوق سوز سويلين آدمه
دينير . (حاطب) اودون جمع ايتمك معناسنه اولان ـ
سكون طا ايله ـ (حطب) مصدرندن اسم فاعل اولمق اوزره
اودون ده‌وشيريجى ديمكدر . بناءً عليه (حاطب ليل)
كيجه وقتى حطب طوپلايان ديمك اولور .

« چوق سوز سويلين ، كيجه اودون ده‌وشيرن كبيدر »
مآلنده اولان بو مثلده مكثار ـ خلط كلام ايتمسى طبيعى
اولديغندن ـ النه هرنه كچرسه آلان حاطب ليله تشبيه
اولنمشدر .

مثل مذكور پركو اولان كيمسه‌نك سهو و خطادن سالم
قالميه‌جغنى بيان صددنده ضرب اولنور .

٨٠

ام الجبان لاتفرح ولاتحزن

« قورقاغك آناسى نه فرح بولور ، نه‌ده غمناك اولور »

مفهومنـدهدر . « قورقاق بازركان نه كار ايدر، نه ضرر »
مثل عثمانيسيله تقابل ايدر .

٨١

(مصراع)

ان المناكح خيرها الابكار

« نسوانك خيرليلرى بكر اولانلريدر » ديمك اولمق اوزره اولنمكه هوسلنن بى چارهنى ثيب آلميوب قيز آلمغه تشويق ايچون اكثريت اوزره – كويا حاللرندن ممنون اولان – متأهلين طرفندن درميان اولنور .

بو مثل ابكاره اهميت ويرمكده اولديغى كبى سهل الحصول اولان شى حقنده ضرب ايديلن « الثيب عجالة الراكب » مثلى دخى ثيباتى اهميتدن دوشورمكدهدر .

٨٢

ان الشقى ينتحى له الشقى

(ينتحى) (اقتصاص) كبى بركيمسهنك ايزنجه كيتمك ديمك اولان (انتحا)دن مضارعدر .

« شقى شقى يه پير و اولور » مآلنده بولنان بومثل امثال عثمانيهدن « خرسز خرسزك يولداشيدر » ه بكزركه :

كند هرجنس باهمجنس پرواز
كبوتر باكبوتر باز باباز

حكمتى متضمندر .

٨٣

ان يبغ عليك قومك لا يبغ عليك القمر

زمان جاهليتده (بنى ثعلبة بن سعد بن ضبه) قبيلهسى بيننده برشمس وقمر مسئلهسى پيدا اولمش ايدى . آيك اون دردنجى كيجهسى طلوع ايدهجك قمرك، صباحلين كونش طوغنجه افقده مرئى اولوب اولميهجغى اوزرينه مباحثه جريان ايدييوردى .

بونلردن برطاقمى شمسك طلوعنده قمرك دخى رؤيت اولنه بيلهجكنى، ديكر طاقمى ايسه كونش طوغديغى وقت آيك افول ايتمش بولنهجغنى ادعا ايلدى . بحثى قازانهجق جهته عائد اولمق اوزره اورتهيه قونيلان اوكدلر، ايچلرندن معتمد عليه برآدمك نزدنده حفظ اولندى . هانكى طرفك

حقلی اولدیغی آکلاشلمق اوزره طلوع شمسی بکلهمکه باشلادیلر .

بو آرهلق مباحثلردن بریسی او آدمك یاننه صوقیلهرق « بو بابده قومم بکا ظلم ایدر دیه قورقیورم . سنك عدلکه اعتماد ایدرم » دیمکله مرقوم کولهرق « ان یبغ علیك قومك لابغ علیك القمر » ، یعنی « هیچ قورقمه ! قومك سکا ظلم ایتسه بیله آی سکا ظلم ایتمز ، شمدی حقیقت حالی میدانه قور » جوابنی ویرمشدر .

حقیقتك ظهوریله هردرلو اوهامك برطرف اولهجغنی اخطار مقامنده ضرب اولنور .

۸٤

انی منثورقی فمن شاء ابقی ورقه

(منثر) نثر ونثار کبی صاچمق معناسنه کلن (تنثیر) دن اسم فاعلدر .

اصحاب کهفك بعدالانتباه ایچلرندن بریسنی شهره کوندرمك اوزره بینلرنده وقوع بولان مذاکرهیی حاکی اولان « قالوا ربکم اعلم بما لبثتم فابعثوا احدکم بورقکم

هذه الی المدینة » آیتنده واقع اولدیغی اوزره ـ قرائت مشهورهیه کوره واوك فتحی ، رانك کسریله ـ (ورق) دراهم مضروبهیه اطلاق اولنور . حتی کاغدجییه دینديکی کبی پارهسی چوق اولان آدمه دخی (ورّاق) دینیر .

اغنیادن ایکی ذات احسان خصوصنده مفاخره ایدرلردی . هربری دیکرندن دها محسن اولدیغی ادعاسنده بولنوردی .

برکون بونلردن بریسی بش آلتی دوه ذبح وطبخ ایتدیرهرك خلقه مکمل بر ضیافت ویردی . دیکری ایسه هرکس سفره باشنده ایکن النده بر کیسه پاره ایله کلوب « انی منثورقی فمن شاء ابقی ورقه » دیهرك پارهلری اطرافنه سرپمکه باشلادی . بونك اوزرینه اکل طعام ایله مشغول بولنان عربلر سرپلمکده اولان دراهمی قاپشمق ایچون دوه یخنیسیله برابر صاحب ضیافتی ترك ایله ناثرك یاننهطوغری قوشدیلر . بوصورتله غلبهیی بریکی قازاندی . اوتهکی باقه قالدی .

« بن پارهمی نثار ایدییورم . ایستین پارهسنی حفظ ایتسون » مآلنده اولان بومثل اصحاب دها طرفندن « بن یاپهجغمی ایشی بیلیرم » دیهجك یرده ایراد ایدیلیر .

٨٥

النصح بين الملأ تقريع

« برآدمه خلق آره‌سنده اوكود ويرمك آنى تكدير ايتمك ديمكدر » مآلنده‌در كه محتاج ارشاد اولان شخصه خصوصى بر صورتده نصيحت ويرلمسى لزومنى كوسترر .

بو تصور ارباب عقل وناموسه كوره‌در ، يوقسه بى ادبان مادر زاد هيچ بر وجه ايله قابل ارشاد دكلدرلر . آنلرك حقنده :

[تكدير ايله اوصلانميانك حقى كوتكدر]

حكمنك اجراسى لازم كلير .

٨٦

النقد صابون القلوب

« النقود تحل العقود » مآلنجه هر درلو مقاصدك حصولى وانسانك تنكناى كدردن وسعتكاه صفايه وصولى پاره‌يه متوقف بولنديغى « حاضر آقچه كوكللرى غبار غمدن تطهير ايدر » مفهومنده اولان بومثل ايله افاده اولنور .

فقرات مشهوره‌دندركه نوشيروان بركون بزمنده بولنان بزرجمهر ايله سائر حكمايه « صابون غم نه‌در ؟ » سؤالنى ايراد ايتمكله - باده‌در - روى ساده‌در - كبى فكر مخصوصنه مخالف جوابلر آلديغندن « هيچ بريسى دكلدر . صابون غم آلتوندر ، زيرا هر شى كبى بونلرك‌ده حصولى آنك وجودينه مرهوندر » ديه حضارى تصديقه مجبور ايلمشدر .

بركون ايران شاهلرندن بريسى بعض ندماسنى يانه آله‌رق تنزه ايچون شيرازده واقع (دلكشا) باغچۀ مشهورينه كيتمش .

شاه محب شعر ومشاعره اولديغندن كرك كندى وكرك ندماسى طرفندن بعض ابيات مناسبه اوقونمغه باشلاديغى صرده نديملردن برى :

دلكشاىى يار زندان بلاست
هر كجا يارست آنجاد لكشاست

بيتنى درميان ايتمش .

ديكرى بووسيله ايله ولى نعمتنه عرض خلوص ايتمش اولمق ايچون بيتى :

دلکشابی شاه زندان بلاست
هر کجا شاهست آنجا دلکشاست

صورتنه تحویل ایده‌رك اوقومش .
شاه ایسه بونلرك هیچ بریسنی بكنمیه‌رك دیمش كه :

دلکشا بی پول زندان بلاست
هر کجا پولست آنجا دلکشاست

— ٨٧ —

النملة اذا طارت هلکت

« قارینجه اوچنجه هلاك اولور » دیمك اولان بو مثل « قارینجه‌نك قنادلانمسی زوالنه اشارتدر » مثل عثمانیسنك نظیریدر . شیخ سعدینك :

ماذا اخاضك یا مغرور فی الخطر
حتی هلکت فلیت النمل لم یطر

بیتی بوكا اشارتدر . اکثریا لایق اولمدقلری مرتبهٔ اقباله صاعد اولان ادانینك قریباً مزبلهٔ مذلته دوشه‌جكلرینی بیان صددنده ضرب اولنور .

ترکجه‌ده « قارینجه‌نك قنادلانمسی » مضمونی (ثابت)

کبی مثل مراقلیسی اولان شعرامزه سرمایهٔ سخن اولمشدر . حتی قائلی معلوممز اولمیان :

قنادی بتسه برمورك صانیر خیره بشارتدر
ولی فهم ایلمز نادان زوالینه اشارتدر

بیت مشهوری نائلیٔ قدیم طرفندن دها فصاحت پرورانه اولمق اوزره :

افسوس كه یوق عاقبت كاره شعورك
ای مورچه حسرتكش بال طیرانسین

صورتنه قونلمشدر .

فارسیده دخی بو مقامده :

[مور همان به كه نباشد پرش]

مصراعی درمیان اولنوركه « قارینجه‌نك قنادی اولماسی حقنده خیرلیدر » دیمك اولور .

مثل مذكورك اوچ لسانده مضربی بر ، یعنی اسافلك ظاهرا اعتلا ایتملری عن قریب افتادهٔ ورطهٔ زوال اوله‌جقلرینی مخبر بولندیغنی مشعر اولدیغی حالده صائب تبریزینك « ای غافل کوکل ! براز انتباه پیدا ایت . قارینجه‌دن کمتر دکلسین . شکر شوقیله قنادلان !) مفهومنده اوله‌رق :

ای دل غافل زمانی از گریبان سر برآر
نیستی از مورکم از شوق شکر پر برآر

دیمش اولمسی اثر غفلت عد اولنسه سزادر .

٨٨

انا دون هذا وفوق ما فی نفسك

برنجی دفعه اولەرق لسان علوی بیان علیدن صدور ایدن بومثل « بن سنك اظهار ایتدیككك قولك مادوننده یم، فقط اضمار ایتدیكك فكرك مافوقنده یم » مفهومنده اولەرق ارباب عرفان طرفندن مداهنه كاران زمانه خطاباً ایراد ایدیلیر .

امام مشار الیه كندیسنك وجاهاً فوق العاده صورتده ستایشنده بولنان برمنافقه بوسوزله مقابله بیورمش ایدی .

٨٩

انجز حر ما وعد

« الكریم اذا وعد وفی » ایله یكمال اولمق اوزره « كریم اولان وعدینی انجاز ایدر » دیمكدر .

« حارث بن عمرو » نامنده بریسی بركون دلاوران عربدن « صخر بن نهشل » ه « برغنیمت عظیمەیه وصول ایچون سكا دلالت ایتمك خاطرمه كلیر . ظفریاب اولورسەك خمسنی بكا ویررمیسین ؟ » دیدكده صخر بوصورتی تعهد ایلمش ایدی .

مؤخراً حارثك دلالتیله صخر طوائف یمندن برینی لیلاً باصوب مال فراوان غصبیله محلنه عودت ایلدكده حارث یاننه كلەرك صخره اعطای خمس خصوصنده اولجه ویردیكی سوزی اخطار ایچون « انجز حرما وعد » دیمشدر .

برآدمی انجاز وعده تشویق ویا انجاز وعد ایدنك حركتنی استحسان مقامنده درمیان اولنور .

٩٠

اوسع من خف الرافضی

پك واسع اولان شی حقنده « رافضی چیزمەسندن دها بول » دیمك اولەرق « اوسع من خف الرافضی » دینیر. (رفض) ترك ایتمك دیمك اولمغله قوماندانلرینی ترك

ایدوب طاغیلان فرقهٔ عسکریه‌یه (رافضه) دیرلر .
(روافض) آنك جمعیدر .

« سرکرده‌لرینی ترك ایدن فرق عسکریه‌دن خیر گلمز »
مألنده اولان « لاخیر فی الروافض » جملهٔ حکمیه‌سی
مشهوردر .

وقتیله طائفهٔ شیعه‌دن برفرقه حضرت (زین العابدین
علی)نك فرزند مکرمی اولان (زید)ه بیعت ایتمشلرایدی .
مؤخراً بونلر جناب زیدك ابوبکر ایله عمردن تبرا ایتمسنی
کندیسندن استدعا ایلدیلر . زید ، مشار الیهمانك ، رسول
اکرم افندمزه حیاتنده وزیر ، مماتنده خلیفه اولمش اکابر
ابرارامتدن بولندقلرینی بیان ایله تکلیف اولنان تبرادن
تبرا وفرقهٔ مذکوره‌نك دخی کندیسی کبی محب شیخین
اولملری لزومنی ایما ایدیورنجه بونلرزیددن ابا ایده‌رك طاغلمشلردر .

بالاده بیان اولنان مناسبته مبنی بوفرقه‌یه دخی
(رافضه) نامی ویرلمشدر . بونك‌ده جمعی (روافض)
گلیر . نسبتنده (رافضی) دینیر .

مشهور اولدیغی اوزره فرائض وضوبی مبین بولنان
(یاایهاالذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوة ....)
آیتنده اهل سنتله شیعه بیننده اختلاف واقع اولمشدر .
بواختلافك نتیجه‌سی اوله‌رق اهل سنت حین توضؤده

غسل رجلینه اعتنا ایتدکلری حالده شیعه مسح رجلین
ایله اکتفا ایلرلر .

بونکله برابر شیعه آیاقده چیزمه وسائره اوزرینه
مسح ایتمکی ده تجویز ایلمزلر . بناءً علیه آیاقلرینه چیزمه
وسائره گیمکه مجبور اولدقلرنده آبدست آلیرکن بونلرك ایچنه
اللرینی صوقه‌رق آیاقلری اوزرینه مسح ایده‌بیلمك وبوسایه‌ده
آیاق قابی چیقارمق کلفتندن وارسته قالمق ایچون آیاقلرینه
غایت گکیش شیلر گیرلر . خف رافضیده کمال وسعت
تصوری بوکا مبنیدر .

٩١

اوفی من السموءل

سفرجل وزننده « سموءل » وقتیله مدینهٔ منوره‌ده
ساکن اولان طائفهٔ یهوددن « ابن عادیا » ایله مکنی بر
وفاکار نامداردر .

شاعر مشهور (امرءالقیس) ك (کنده) ملکی
اولان پدری قتل اولندقده شاعر بعض اشیا استحصا بیله
قاتللردن اخذ ثار ضمننده (هرقل) دن استمداد ایتمك
اوزره دیار رومه توجه ایتمش ایدی .

يولده سموءلك (تيما) دينيلن محلده واقع (حصن ابلق) نام قلعه‌سنه واصل اولدقده سموءله يوز قدر زره ايله سائر بعض ادوات حربيه ايداع ايده‌رك چكوب كيتمش ايدى.

(حارث بن ظالم) شاعرك سموءله اشيا براقديغنى خبر آليرآلمز بونلرى الده ايتمك ايچون قلعه‌يه هجوم ايله تسليمنى طلب ايتدكده سموءل متصف اولديغى شيمهٔ وفا ايجابنجه تسليم اشيادن ابا ايده‌رك قلعه‌يه چكلمشدر.

حارث خارجده سموءلك نصلسه براوغلنى طوته‌رق كنديسنه « يا اماناتى بكا تسليم ايدرسين ، ياخود المده بولنان اوغلكى قتل ايدرم » ديه ندا ايتمكله سموءل « اوغلمى اولديره‌بيليرسين، فقط امانتلرى ينه بندن آله‌مزسين » جوابنى اعطا ايلديكندن حارث سموءلك كوزى اوكنده اوغلنى اولديروب كيتمش، سموءل ايسه فكرندن دونميوب عهدنده ثبات ايتمشدر.

امرءالقيس ملك رومدن معاونت صحيحه كوره‌مدكدن بشقه خيانت كوره‌رك ـ دونوب اشياسنى آلمغه وقت بوله‌مقسزين ـ مسموماً وفات ايتمكله سموءل آندن صكره دخى حياتده بولندقجه شاعرك امانتندن برينى بيله كيمسه‌يه ويرمامشدر.

سموءلك وفادارلقله اشتهارينه باشليجه سبب بووقعه‌در.

سيرت مردانه‌نك رفعت بخش قدر انسان اولديغى بونكله‌ده تحقق ايدركه سموءل بريهودى ايكن هنوز نام وفاياد ايلدكجه اسمى وارد خاطر ادبا اولمقده وبروفادارك تقدير خصلتى ايجاب ايتدكجه « اوفى من السموءل » دينمكده‌در.

٩٢

اول الشجرة النواة

« آغاجك اولى چكردكدر » ديمك اوله‌رق اهميتسز عد اولنان شيدن نتيجهٔ مهمه ظهوره كله بيله‌جكنى بيان ضمننده ضرب ايديلير.

٩٣

اول العى الاختلاط

« اعيى من باقل » مثلندهكى اسم تفضيلك مصدرى اولان ـ كسر عين وتشديد يا ايله ـ (عى) تكلمدن عاجز قالمق، (اختلاط) ايسه ـ فساد شعور معناسنده استعمالى مناسبتيله ـ حدتلنمك ديمك اولديغندن مثل، اثناى مباحثه‌ده مخاطبك غضبناك اولمسى جواب ويرمكدن عاجز

قالدیغنه دلالت ایده‌جکنی میبندر . « که‌كله‌مه‌نك ابتداسی
حدتلنمکدر » دیه ترجمه اولنه‌بیلیر .

— ٩٤ —

اهون من تبالة علی الحجاج

« تباله » وقتیله یمنده کثرت نعمتیله مشهور بر شهر
اولدیغی حالده (عبدالملك) طرفندن اورایه والی نصب
اولنوب کوندریلان حجاج ظالم خارجدن شهری تماشا
ایلدکده بکنمیوب استحقار ایلمش ایدی .

« حجاجه نسبتله تباله‌دن دها بیاغی » دیمك اولان
بو سوز موقع اهمیتدن ساقط طوتیلان شی حقنده صرف
اولنور .

— ٩٥ —

(مصراع)

ایاك اعنی واسمعی یا جارة

وقتیله رجال عربدن بری اولندی . آلدیغی قادین
نامهربان وبدزبان چیقدی . زواللی بو عذابی چکمکه

باشلاینجه عزبلك عالمنده‌کی صفای خاطرك قیمتنی بیلدی اما
ایش ایشدن کچمش بولندی .

خانه‌سنه کلن قومشو قادینلره دردینی آچوب رفیقهٔ
غیر شفیقه‌سندن شکایت ایتمکه باشلادی .

برکون اوینه همسایه‌لرندن کوه‌زه برقوجه قاری کلدی .
صحبته کیرشدیلر . حریف زوجه‌سنك مناسبتسزلکندن بر
معتاد برآز بحث ایتمك ایستدی . قوجه قارینك کندیسنه
طرفدار چیقه‌جغی ظننده بولنیوردی . اثنای مکالمه‌ده
زوجه‌سی دخی بونلرك یاننه کلوب اوطوردی ، جریان
ایدن سوزلری دیکله‌مکه باشلادی . آدمجغز آنك کلمسنه
باقیه‌رق افاده‌سنده دوام کوستردی . زوجه پرحدت اولدی ،
قوجه قاری‌یه زوجنك الندن نه‌لر چکمکده اولدیغنی نقل
ایده‌رك کویا حقیقت حالی آکلادوب یوزینه قارشی حریفی
تکذیب وتوبیخ ایلدی . قوجه قاری حریفه سوز سویلمك
ایچون میدان ویرمیه‌رك انفعال تام ایله دیدی‌که :

« هپ قباحت قادینلرده ، اویله‌می ؟ ارککلر معصوم
یارادلمشلر ! آنلرده هیچ قصور اولورمی ؟ هپ قادینلرده اولور !
زواللی ارککلری اسیر کبی قوللانیرلر ! دیدکلرینی یاپارلر !
آنلر حاکمات البیتدر ! رجالك سس چیقارمق حدلرینه‌می
دوشمش ؟ آنلر قادینلرك سایه‌سنده یاشارلر ! رجال ، نسانك

خدمه‌سیدر!... بن ده نه‌لر سویلیورم! کویا بز بو اعتقادده
ایمشز! حال بوکه شوروایتی ایدنلرینه ارککلردر! برده
قادینلری سویلتسونلرده بی چاره‌لرك دست رجالده نصل
آجینه‌جق بر حالده بولندقلرینی آکلاسونلر! کیدی سزی
ظالملر!..... »

بونك اوزرینه حریف قوجه قارینڭ لاقیردیسنی
کسه‌رك کندیسنه زوجه‌سنك معایبنی تعداد ایله برابر اوست
برده‌دن بر چیقشمش و بر آره‌لق زوجه‌سنه طوغری دخی
عطف نظر تهدید ایده‌رك « ایاك اعنی واسمعی یا جارة »،
یعنی « زوجه‌م! سکا سویلیورم. قومشوم! سن دیکله »
دییویرمشدر.

« قیزم! سکا سویلیورم. کلینم! سن دیکله » مثل
عثمانیسنك نظیری اولان بو مثل بر آدمه سویلنن سوزدن
دیکرینه تعریض چیقدیغی وقت ایراد اولنور.

٩٦

ایاکم وخضراء الدمن

بو بر حدیث شریفدرکه فرومایه اولدیغی حالده رجالی
دام اغفالنه دوشوره بیله‌جك درجه‌ده صاحبهٔ جمال اولان
قادیندن تحذیری مشتملدر.

(خضراء الدمن) ـ ظاهر لغت عربه نظراً ـ سوپورنتیلك
فیلیزی دیمك اولدیغندن مآل کلام « مزبله‌ده بیتن نبات
رونقداردن حذر ایدیکز! » اولیورسه‌ده بو تعبیر ایله منشأی
پاك اولمیان محبوبه اراده بیورلمش اولدیغی بوکا دائر لسان
پیغمبریدن صادر اولان ایضاحدن آکلاشلمشدر.

رسول حکیم افندمز بو جملهٔ جمیله‌یی ایراد ایلدیکی
زمان حضور همایونده بولنان بعض اصحاب کرام (خضراء
الدمن) دن مقصود عالی نه اولدیغنی بردن بره آکلایه‌
مدقلرندن استیضاح ایتملریله بونك منشأ ناپاکده یتشمش
قادیندن کنایه اولدیغی « المرأة الحسناء فی منبت السوء »
عباره‌سیله بیان بیورلمشدر.

مزبله‌لر اکثریت اوزره بول وسرکین حیوانات کبی
قوهٔ منبته‌یه امداد ایدن شیلردن مترکب اولمغله آنلرده
بیتن نباتات سائر یرده کیلردن رونقلی کورینه کلدیکندن
ادب وتربیه‌دن بی نصیب فامیلیالردن نشأت ایدن زن زیبا
صورت مزبله‌لردن چیقان فیلیزه تشبیه اولنمشدر.

ایضاح نبویده‌کی (مرأه) لفظندن ذهنه تبادر
ایتدیکی اوزره بو تحذیرك ابکاره شمولی یوق کبی کورینور.
سه‌ده (خضراء الدمن) تعبیر شاملنه نظراً آنلرك دخی
خارجده قالمامالری لازم کلیر.

خلاصه : ارباب دقت وحقیقتك ظننه كوره
بو حدیثدن مقصود پیغمبری كرك ابكاردن وكرك ثیباتدن
حسنا اولوب ده بدمایه بولنان كافر كیشانی مؤمن فریبك
تسویلاتنه قاپلمقدن رجال امتی تحذیردر .

امثال عربدن معدود سانحات جلیلهٔ نبویه‌دن بولنان
حدیث مذكور عموماً فرومایكان دهرك مكر ومفسدتندن
حذر ایدلمسنی توصیه مقامنده ضرب اولنور .

۹۷

ان الرقین یغطی افن الافین

امیروزننده (رقین) آقچه‌یه دینیر . (یغطی) اورتمك
معناسنه اولان (غطی) ، یاخود (اغطا) دن مضارعدر .
(افن الافین) حمق الأحمق دیمكدر .

« آقچه ابلهك بلاهتنی ستر ایدر » مفهومنده بولنان
بو مثل زنكین اولدقلری جهتله عوامك نظر استعظامنی
جلب ایدن اصحاب حماقت حقنده ایراد اولنور .

۹۸

ان سأل الحف وان سئل سوّف

« ایستدیكی وقت ابرام ، ایستندیكی وقت تأخیر ایدر »

دیمك اوله‌رق كندی منفعتنه موافق اموردە مقدم اولدیغی
حالده خلقك منفعتنه عائد خصوصاتده مهمل اولان كیمسه
حقنده ضرب اولنور .

(سأل) (سؤال) دن فعل معلوم ، (سئل) دخی
ینه آندن فعل مجهولدر . (الحف) ابرام ایتمك دیمك اولان
(الحاف) دن ، (سوّف) ایسه تأخیر ایلمك معناسنه كلن
(تسویف) دن ماضیدر .

۹۹

ان كنت ذاطب فطب لعینیك

بانك تشدیدیله اولان (طب) لردن برنجیسی طبیبلك
معناسنه اسم ، ایكنجیسی (طبابت) دن امردر .

(طب) طبابت كبی مصدر اوله‌رق دخی استعمال
اولنه بیلدیكی جهتله ایكنجی طب لفظنك مصدر اولان
(طب) دن مشتق اعتبار ایدلمسی‌ده جائزدر .

طب وطبابت جسمانی ویا روحانی برعارضه‌یه علاج
ایتمك دیمكدر . بوراده طبك ـ كوز حقنده استعمال
ایدلمش اولمسنه نظراً ـ جسمانی اولدیغی روشندر .

« فن طبه آشنا ایسه‌ك كندی كوزلریكه علاج ایت »
مفهومنده بولنان بومثل :

[طبيب يداوى الناس وهو مريض]
مضمونى اوزره كندى دردينه چاره بوله بيله‌جك حالى يوق ايكن « كندى كوزنده‌كى مرتكى كورمزده ايلك كوزنده‌كى چوبى كورر » مثل عثمانيسنه مظهريتله بشقه‌لرينك اصلاح احوالى قيدينه دوشن ارباب غفلت حقنده ضرب اولنور .

١٠٠

ان العصا قرعت لذى الحلم

(قرعت) دكنكله اورمق معناسنه اولان (قرع) دن فعل مجهولدر . تأنيثى (عصا) نك مؤنث سماعى اولمسنه مبنيدر . (حلم) بوراده ضم ايله ادراك معناسنه اولمغله (ذى الحلم) صاحب ادراك ديمك اولور .

مثل ، « عصا عاقل ايچون اورلدى » مفهومنده دركه « عقلى اولان جزئى تنبيه ايله متنبه اولور » ديه‌جك يرده ضرب اولنور .

امراى عربدن (عامر بن الظرب العدوانى) نك شعورى ـ كمال پيرى جهتيله ـ بردرجه‌يه‌قدر خللپذير اولدقده تسويهٔ امور اثناسنده ويره‌جكى رأيه اعتماد ايده‌مامكه باشلاديغندن اوغللرينه اوطورديغى اوطه‌نك ديوارنده

معلق بولنان قالقانى كوستره‌رك « تمشيت مصالح ايچون ادارهٔ لسان ايلديكم زمانلرده يولسز برشى سويليه‌جك اولورسه‌م بنى آندن آكاه ايتمك اوزره عصا ايله شو قالقانه طوقنك » امرينى ويردى . اوغللرى بوتنبيه موجبنجه حركت ايدوب مشار اليه بعضاً سوزنده سهو ايتدكجه عصا ايله قالقانه اوره‌رق كنديسنى ايقاظ ايدرلردى .

اميرك بوحالنه اشارت اولمق اوزره بعض ادبا لساندن « ان العصا قرعت لذى الحلم » سوزى صادر اولمشدر .

عامرك اختيار ايتديكى شوتكلف بعض عقلا نظرنده كولنج كبى كورينورسه‌ده پيرك حال انتباهدن آيرلمامق ايچون كوستردیكى غيرت خطاسنى عصا ايله دكل ، قلمله اخطار ايدنلره منفعل اولان كنجلره كوره برنمونهٔ عبرت اوله بيلير .

١٠١

انقلب بخفى حنين

خانك ضمى ، فانك تشديدى ايله (خف) بوراده چيزمه ديمكدر . (خفى) فى الاصل (خفين) صورتنده تثنيه ايكن (حنين) ه مضاف اولمغله برقاعده نون ساقط

اولمشدر . زبیر وزننده (حنین) برچیزمه‌جی عربك
اسمیدر .

(خرده فروش) ك ایکنجی قسمنده‌کی :

سقونی وقالوا الا تغن ولوسقوا
جبال حنین ماسقونی لغنت

خرده‌سنك لاحقه‌سنده مفصلاً بیان اولندیغی اوزره برکون
بوچیزمه‌جینك دکانه اشتر سوار براعرابی کله‌رك برجفت
چیزمه اشترا ایتمك ایستدی . حنین بهاسنی سویلدی .
اعرابی پك آز بر بدل تکلیف ایتمکله حنین منفعل اولدی .
بازارلغی اویدیره‌مدیلر .

اعرابی اورادن آیرلدقدن صکره حنین آنك آله‌جق
اولدیغی چیزمه‌لری استصحاب ایده‌رك کندیسنك کیده‌جکی
یولك اوزرینه لزومی قدر فاصله ایله تك تك براقوب
برطرفه کیزلندی .

اعرابی کچرکن اولا چیزمه‌نك برتکنی کوردی
ایسه‌ده جفت اولمینجه ایشه یارامیه‌جغی ملاحظه‌سیله دوه‌
سندن اینوب آلمدی . ایلریده دیکر تکه دخی تصادف
ایدنجه ممنون اوله‌رق همان دوه‌سنی بریره باغلایوب اولدن
کوردیکی تکی ده آلمق اوزره عودت ایتدی . بوآره‌لق حنین
کمنکاهدن چیقه‌رق أعرابینك دوه‌سنه بینوب کیتدی .

اعرابی دونوب کلنجه دوه‌یی بوله‌مامغله ناچار چیزمه‌لر
النده اولدیغی حالده ماشیاً قبیله‌سنه عودت ایتمش وبونك
اوزرینه « حنینك چیزمه‌لریله دوندی کلدی » دیمك اولان
« انقلب بخفی حنین » بریردن خائباً عودت ایدن کیمسه
حقنده ضرب ایدیلیر مثل اولمشدر .

(انقلب) فعلنه بدل (رجع) ویا (جاء) ایراد
اولندیغی دخی واردر .

روایت اخرایه کوره (حنین) بریهودینك اسمیدر .
مخدرات اسلامیه‌دن بری برکون مرکب سوار اولدیغی
حالده کیتمکده ایکن حنین خیانت مجهودانه‌سنی اظهار ایده‌رك
النده‌کی دکنکله حیوانه اورمسیله مرکب اورکوب قوشمغه
باشلامش واوزرنده‌کی قادین کندینی اداره ایده‌میه‌رك
دوشمکله علی ملأ الناس یوزی کوزی آچلدیغندن پك زیاده
اوتانمش ایدی .

بوحادثه خلیفهٔ زمان اولان حضرت فاروقك مسموعی
اولنجه « بویله برمعاملهٔ بی ادبانه بزم طائفهٔ یهود ایله عقد
ایتمش اولدیغمز معاهده‌نك احکامنه بالکلیه مغایردر » دیه
یهودینك جزاءً صلب اولنمسنی امر ایتمکله اجرای اراده‌یه
مسارعت اولنمش ایدی .

حنین بردار ایدلدیکی زمان آیاقلرنده چیزمه بولندیغندن

زوجه‌سی كله‌رك زوجنی مصلوب كورنجـه « بوندن صكره
سكا چیزمه‌نك لزومی قالمدی » دیه‌رك حنینـك آیاقلرندن
چـیزمه‌لری چـكوب آلمش ودونوب كیدركن اوراده
بولنانلردن بعضلری یهودیه‌نك پك قناعتكارانه برحالده
عودت ایتـدیكنی بیان ضمننده « انقلبت بخفی حنـین »
دیملریله بوسـوز بریردن بالضروره انتفاع قلیل ایله اكتفا
ایده‌رك دونوب كلن شخص حقنـده ایراد اولنور مثـل
اولمشدر .

فی الحقیقـه بری معهود چـیزمه‌جی ، دیكری مرقوم
یهودی اولمق اوزره اسم حنینـك ایكی مسماسی اوله بیله
جكندن مثللرك منشأی شخص واحد اولمق لازم كلمیه‌جكی
بدیهیدر . بناءً علیه بونلرك ایكیسی‌ده بشقه بشقه وقعه‌لره
مبنی اولدیغی كبی مضربلری دخی براولمدیغی ادعا ایدیله -
جك اولسـه كیمسـه‌نك برشی دیمكه حقی اوله‌میـه‌جكی
طبیعیدر .

مع مافیه حنینـك اویله بریهودی اولمسی روایتنـده
ضعف واردر ، زیرا اوقدر برقبـاحت ایچـون آدم صلب
ایتدرمك خصوصی عدل فاروقی‌یه پك‌ده یاقشدیریله‌مز .

١٠٢

ان من ابتغاء الخیر اتقاء الشر

شعری وسیله‌ء سؤال ایتمكدن چكنمین شعرادن بریسی
(ابن شهاب الزهری) نك مدحنی متضمن برقصیده نظم
ایده‌رك جائزه امیدیله مشار الیهه تقدیم ایلدكده ابن شهاب
شاعری برآز شی احسانیله باشندن صاودیغی صره‌ده
« شردن صـاقنمق طالب خـیر اولمق دیمكدر » مفهومنی
كوسترن بوسوزی ایراد ایلمشدر .
مثل مذكور دفع شرور اثناسنده ایراد ایدیلیر .

١٠٣

انك لاتجنی من الشوك العنب

جیمك فتحی ء نونك سكونیله آغاجدن میوه دوشیرمك
معناسنه اولان (جنی)دن كلن (لاتجنی) مضارع منفیسی
دوشیره‌مزسین دیمكدر . شـوق وزنده (شوك) دیكنه
دینیر . مثلك هیئت مجموعه‌سی « دیكندن اوزوم دوشـیره -
مزسین » مؤداسنی مشعردر .
(ابن اكثم) ك اقوال حكیمانه‌سـندن اولان بومثلی
بعض ارباب توجیه « احسان ایدرسه‌كز نفسـكزه احسان

ایتمش اولورسکز . بالعکس اسائت ایدرسه‌کز ینه نفسکزه
اسائت ایتمش اولورسکز » مآلنده‌کی آیت کریمه حکمنجه
« ظلم ایتدیکك حالده مقابلنده کوره‌جکك شی آنجق
جزای ظلمدر » دیمك اولمق اوزره تفسیر ایتمشلردر .

بو توجیهه کوره مثلك مضمونی حافظك :

[هرکسی آن درود عاقبت کارکه کشت]

مصراع مشهوری مآلنجه « هرکس اکدیکنی بیچر »
دن عبارت اولمش اولور . حالبوکه عباره‌نك مساعده‌سندن
بالاستفاده معنانك توسیعیله مثلدن « فرومایه‌دن ایلك
کوره‌مزسین » مدلولنك دخی استخراجی ممکندر .

بوصورتده شیخ سعدینك « بولوت آب حیات یاغدرسه
دخی سوکود دالندن میوه یمکه موفق اوله‌مزسین . فرومایه
ایله وقت کچیرمه ، حصیر قامشنده شکر بوله‌مزسین »
نصیحتنی حاوی اولان :

ابر اکر آب زندکی بارد
هرکز ازشاخ بید برنخوری
بافرومایه روزکار مبر
کزنی بوریا شکر نخوری

قطعهٔ مشهوره‌سی مثل مذکوری موضح اولمق اوزره تلقی
ایدیله‌بیلیر .

ابن اکثمك بوسوزی برشاعر طرفندن :

[من یزرع الشوك لم یحصد به عنبا]

صورتنده نظم اولنمشدر .

١٠٤

(مصراع)

ان البغاث بارضنا یستنسر

بانك اوچ درلو حرکه‌سیله (بغاث) طیوردن ترکجه‌ده
لوری قوشی دیدکلریدرکه صیاد اولمامغله همنوعنك - تعبیر
جائز ایسه - اسافلندن معدوددر .

نونك فتحی ، سینك کسریله (نسر) جوارح طیوردن
طوغان ، شاهین کبی زورلو قوشلری دخی صید واکل
ایده‌بیله‌جك درجه‌ده صاحب اقتدار اولان (کرکس)
درکه ترکجه‌ده تحریف ایله (کرکنز) دیرلر . قاره‌قوش
نوعندندر .

(استنسار) کرکس کبی جسور وزورمند اولمق
معناسنه‌در . بناءً علیه « ان البغاث بارضنا یستنسر » « بغاث
بزم دیارمزده نسرلشیور » دیمك اولور .

مثل مذكورى اكثر ادبا « من جاورنا عزبنا »، يعنى « بزمله مناسبت پيدا ايدن عزتمند اولور » مآلنده اولمق اوزره قبول ايتمشلرسه‌ده بعضلرى « بز برطاقم عجزه‌يزكه بزه ضعفا دخى طفره‌فروشلق ايدزلر » ديمك اوله‌جغى ذهابنده بولنمشلردر . راجح اولان قول اولدر .

قول راجحه كوره اظهار علوتبار واقتدار موقعنده ضرب اولنور . قول مرجوحه كوره مضربى ارباب مسكنت تعيين ايده‌بيليرلر .

١٠٥

انما هو ذنب الثعلب

(ذنب) ذالك فتحى، نونك سكونيله كناه معناسنه كليرسه‌ده فتحتين ايله قويروق ديمك اولور . برنجى ذنوب، ايكنجى اذناب صورتنده جمع ايديلير .

آوجيلقله اشتغال ايدنلرجه معلوم اولديغى اوزره حيوانات ايچنده حيله‌كارلقله معروف اولان تيلكى آو كوپكلرينك اوكى صره قوشمقده ايكن بونلرك كنديسنه ياقلاشدقلرينى حس ايدنجه همان قويروغنى برجهته اماله ايدر . كوپكلر قويروغك كوستردیكى استقامته طوغرى

هجوم ايلدكلرى اثناده تيلكى ديكر طرفه متوجهاً يول آلمقده بولنور . بو صورتله كنديسنى تعقيب ايتمكده اولان كلابدن ممكن مرتبه اوزاقلاشير .

شو مناسبتله حيله‌كار وبى قرار اولان آدمه بين الظرفا (ذنب الثعلب)، يعنى تيلكى قويروغى عنوانى ويريلير . بناءً عليه بو قبيلدن اولان كيمسه‌لر حقنده « انما هو ذنب الثعلب » مثلى ضرب اولنور .

« ركب ذنب الريح » و « ركب ذنب البعير » دخى امثالدندر .

بونلردن « روزكارك قويروغنه بيندى » ديمك اولان برنجيسى برشخصك سرعت سيرده جمله‌يه تقدم ايتديكنى، « دوه‌نك قويروغنه بيندى » ديمك اولان ايكنجيسى ايسه بركيمسه‌نك شىء قليل ايله قناعت ايلديكنى اشعار ايچون ايراد ايديلير .

فتحات ايله (روغان) تيلكى كبى حركات حيله‌كارانه‌ده بولنمق ديمك اولمغله « انما هو ذنب الثعلب » مقامنده « اروغ من ذنب الثعلب » دخى دينير .

— ٢٠٦ —

ان الشقى وافد البراجم

قعود وزننده (وفود) دن اسم فاعل اولان (وافد) سفارت ويا بشقه بر مصلحت ضمننده حضور ملوكه ورود ايدن آدمه اطلاق اولنور. مراجم وزننده (براجم) (حنظلة بن مالك بن تميم) دينيلان ذاتك سلالەسندن منشعب بر قومك اسميدر .

براجم قومنه منسوب بر كيمسه طمع بلاسيله نفسنى تهلكەيه القا وبو حركت غافلانەسيله اصحاب انتباهه قارشى « آز طمع چوق زيان كتيرر » حكمتنى اعلا ايتمكله سالك راه شقاوتك عاقبت بر حفرۀ هلاكه دوشەجكنى ايما ايلمكده اولان « ان الشقى وافد البراجم » مثلنك منشأى اولمشدر.

بر طمعكار طمعى سببيله بر بلايه دوچار اولديغى وقت آنى وافد براجمه، يعنى شخص متقدمه تشبيه ايله « بوده آنك كبى حرصى بلاسنه اوغرادى » مألنى متضمن اولەرق « ان الشقى وافد البراجم » ديرلر.

« شقى براجم ايلچيسيدر » ديه ترجمه اولنه بيلن بو مثل ـ كه سائقۀ حرص ايله كنديسنى تهلكەيه دوشورن كيمسه حقنده ضرب اولنور ـ برنجى دفعه اولەرق امراى عربدن (عمرو بن هند) ك لساندن صدور ايتمشدر.

مومااليهك برادرينى (بنودارم بن مالك بن حنظله) قومندن بريسى ـ نەدن طولايى ايسه ـ قتل ايلمكله امير بو وقعەدن فوق العاده متأثر وغضبناك اولەرق او قومك افرادندن تام يوز كشى يى احراق بالنار صورتيله افنا ايدەجكنه دائر بر بيوك يمين ايتمش ايدى .

بو عهدك اوزرينه طائفۀ مرقومەدن النه كچن عربى آتشه آتوب ياقمغه باشلادى . آز زمان ايچنده بو صورتله بر خيلى آدم محو ايتدى . نهايت بى چاره آتشزدكانك عددى طقسان طقوزه بالغ اولدى . بر وجه معهود يوز عددينك اكمالى ايچون بر آدمك دها احراقنه احتياج قالدى .

بر كون طائفۀ براجمدن بريسى عمروك انسان ياقمقله مشغول بولنديغى محلك جوارندن كچيوردى . بورننه كباب رايحەسى كلدى . اميرك آرامكاهى اوراسى اولديغى ذاتاً معلومى بولنان زواللى آدمك قارنى آج اولمغله « امير غالبا كباب پيشيرديور . وارەيم شوندن بن ده حصه ياب تناول اولەيم » ديەرك بوى بريانك كلمكده اولديغى جهته طوغرى ايلريلەدى . مكر او اثناده عمرو بنودارمدن طقسان طقوزنجى اولمق اوزره ياقەلاديغى بر بى چارەيى كباب ايتمكده ويولجينك بورننه آنك قوقوسى كلمكده ايمش .

آدمجكز طقسان طقوزنجی قربانك آتش ایچنده یووار.
لانمقده اولدیغی موضعه واروب حضور امیره چیقنجه امیر
گندیسنه برطور تهورله هانکی قبیله‌دن اولدیغنی صورمش
و براجمه منسوب بولندیغنی افاده‌سندن آکلار آکلامز
« وارسون یوزنجیسی‌ده براجمدن اولسون ! » دیه‌رك امید
اكل كباب ایله كیتمش اولان زواللی‌یی دخی آتشه آتوب
كباب ایتمشدر .

امیر « ان الشقی وافد البراجم » سوزینی ایشته اوزمان
تكلم ایلمشدر .

صكره بوقضیه شیوع بولمغله وجه مشروح اوزره بلای
حرص ایله نفسنی تهلكه‌یه القا ایدنلر حقنده ضرب اولنور
مثل اولمشدر .

برمنوال مذكور قتل اولنان برادرینه مقابل طقسان
طقوزی بنودارمدن و بریسی براجمدن اوله‌رق تام یوز
كشی‌یی انداختهٔ آتش انتقام ایدن عمرو بن هنده - لیاقتی
جهتیله - بین العرب (محرق) لقبی ویرلمش ایدی .

١٠٧

ان تعش تر مالم تر

« عش رجباً ترعجباً » مثلنك نظیری اولان بو مثل

« یاشارسه‌ك كورمدیككی كوررسین » دیمك اوله‌رق « اولمز
اولمز دیمه اولمز اولمز » مفهومنی اخطار موقعنده درمیان
ایدیلیر .

شعرادن (ابو عیینة المهلبی) مثل مذكوردن اقتباساً
شو بیتلری سویلمشدر :

قل لمن ابصر حالاً منكره
ورأی من دهره ماحیره

لیس بالمنكر ما ابصرته
كل من عاش یری مالم یره

بونلر، « حیرتبخش عقول اولان احوال عجیبهٔ دهری
گورن آدمه‌دی‌كه : شمدی كورمكده اولدیغك حاللر غریب
دكلدر . اصل غرابت ایلریده‌در . یاشایان كورمدیكنی
گورر » طرزنده ترجمه اولنه‌بیلیر .

فتح عین ایله (عیش) حیات معناسنه اسم اولدیغی
كبی یاشامق معناسنه مصدر دخی اولور . اسم اولان عیش
فارسیده (زندكانی) ایله ، مصدر اولان عیش (زیستن)
ایله ترجمه اولنور .

مترجم قاموس عاصم مرحوم مصدر اولان (عیش) ی
« دیرلمك وكچنمك » دیه ترجمه ایتمش ایسه‌ده بوكا برده

(یاشامق) علاوه ایدلمسی لازم كله‌جكی (عیش) ك
عربیده صورت استعمالیله برابر شیوهٔ لسان عثمانی‌یه واقف
اولانلرجه مسلمدر .

بو مثلده‌كی (ان تعش) تعبیری (دیریلیرسه‌ك) ویا
(كچینیرسه‌ك) دیه ترجمه ایدیله‌جك اولسه لسانمزك
شیوه‌سی اماته ایدلمش اولور . سلیقه‌مزك بومقامده « دیر-
یلیرسه‌ك كورمدیككی كوررسین » ، یاخود « كچینیرسه‌ك كور-
مدیككی كوررسین » دیمكه مساعد اولمدیغی بدیهیدر .
بناءً علیه تعبیر مذكورك (یاشارسه‌ك) دیه ترجمه ایدلمسی
لزومی تحقق ایدر .

مثلا تقسیم عمر انسانی‌یه دائر اولوب امام علی افندمزه
اسناد ایدیلن نشیدهٔ مشهورده‌كی :

اذا عاش الفتی ستین عاماً
فنصف العمر تمحقه اللیالی

بیتی ترجمه ایدیله‌جك اولسه « بر كیمسه آلتمش ییل یاشاسه
عمرینك نصفی كیجه‌لر محو ایدر » دینلمك لازم كلیر .
(اذا عاش) نك ترجمه‌سی اولان (یاشاسه) تعبیرینك
یرینی (دیرلسه) و (كچنسه) تعبیرلری طوته‌مز .

(زیستن) ك دخی كذلك دیرلمك وكچنمك ایله ترجمه
ایدلدیكی كتابلرمزده كوریلور . حتی سعدینك :

پاكدامن چون زید بیچارهٔ
اوفتاده تا كریبان در وحل

بیتی شارح كلستان سودی مرحوم ترجمه ایتدیكی صرده
(بربیچاره نیجه پاك دامن دیریله‌بیلور ..) دیمش ، یعنی
(زیستن) ك مضارعی اولان (زید) ی (دیریله‌بیلور)
تعبیریله تفسیر ایتمشدر . حالبوكه آنك یرینه (یاشایه‌بیلیر)
دیمك لازم كله‌جكی اهل لسانك آره‌سنده یاشایانلرجه
معلومدر .

مع مافیه لسانمزك اك زیاده تحت انتظامه كیرمكه باشلا-
دیغی عصر سابقك اعاظم فضلاسندن اولان عاصمك
(عیش) ی (یاشامق) ایله‌ده تفسیردن ذهول ایتمش
اولمسنه نظراً اوچ عصر اول كلمش بولنان سودینك
(یاشایه بیلیر) مقامنده (دیریله بیلور) دیمش اولمسی
خوش كورلمك اقتضا ایدر .

حكیم خیامك :

ناكرده كناه در جهان كیست بكو
آنكس كه كنه نكرد چون زیست بكو
من بد كنم وتو بد مكافات دهی
پس فرق میان من وتو چیست بكو

رباعیسنده‌کی مصراع ثانی دخی « کناه ایشلمین نصل یاشار ؟ سویله ! » یوللو ترجمه ایدلملیدر .

واقعا فضولینك :

[آه کیم سنسز دیرلمك احتمالی قالمدی]

مصراعی کبی بعض اشعار قدمادن آکلاشلدیغنه کوره اوائلده (دیرلمك) (یاشامق) موقعنده استعمال اولنورمش . بوحالده سودی کبی عاصمك‌ده معذورطوتلمسی لازم کلیرسه‌ده زمانمزده بواستعمال بالکلیه متروك بولندیغندن (عیش) ایله (زیستن) ك (یاشامق) ایله ترجمه‌سی یاقیشیق آلان برلرده قوجه مترجمه اتباع ایدیله‌مز .

١٠٨

ان من البیان لسحراً

صنادید عربدن (عمروبن‌الاهتم) ایله ارجح روایاته کوره صاحب جمال اولمسنه مبنی (قمر) معناسنه کلن (زبرقان) لقبنی آلمش اولان (حصین بن بدر) ، یانلرنده (قیس بن عاصم) اولدیغی حالده برقبیله طرفندن سفارت طریقیله مدینهٔ منوره‌یه کله‌رك حضور همایون رسالتپناهی‌یه چیقمق شرفنه نائل اولمشلر ایدی .

ادب آموز عرب افندمز بونلرله غایت لطیف برصورتده مصاحبته باشلایوب هر وادی‌یه سوق کلام ایتدیکی صره‌ده برلطیفهٔ دلنوازانه اولمق اوزره عمروبن‌الاهتمه خطاب ایله رفیقی اولان زبرقانك کیفیت احوال واطوارندن سؤال بیوردیغندن عمرو زبرقانك منسوب اولدیغی عشیرت بیننده اوزینه سوزینه اعتماد وانقیاد اولنور ، علیهنده حرکت ایده‌جك اولانلره مقابلهٔ غالبانه‌ده بولنور ، متانتلی ، جلادتلی برآدم اولدیغنی « مطاع فی عشیرته ، شدیدالعارضة ، مانع لما وراءظهره » عباره‌سیله تعریف ایدنجه زبرقان « یارسول‌الله ! ابن‌الاهتم بنم احوال واطوارمك بوندن دها ایلرینی بیلیر اما کندیسندن زیاده حسن توجهکزی جلب ایده‌بیله جکمی دوشونیورده آنك ایچون بوقدرله اکتفایه لزوم کوریور ، غالبا بکا حسد ایدیور » دیه‌رك عمروی اطلاق لسانه مجبور ایلدکله عمرو بو دفعه رنك افاده‌یی تبدیل ایله « اما والله انه لزمرالمروءة ، ضیق العطن ، احمق الوالد ، لئیم الخال » ، یعنی « والله مروتی پك آزدر ، خست جهتیله سرافرازدر ، باباسی احمقدر ، دایسی آلچقدر » یوللو زبرقانی هجوه جرأت ایتمشدر .

عمرو برمجلسده مدح ایتدیکی آدمی متعاقباً ینه اومجلسده ذم ایتمك کبی برتلون مشرب ، خصوصیله حضور

نبویده کلمات هجویه تفوه ایده‌رك بودرجه‌ده ایلری کیتمك
کبی برسوء ادب کوسترمش اولمسندن وجداناً شرمسار
ودرحال « والله یارسول الله ما کذبت فی الاولی ولقد صدقت
فی الآخرة ولکنی رجل رضیت فقلت احسن ماعلمت
وسخطت فقلت اقبح ماوجدت » طرزنده لبکشای اعتذار
اوله‌رق زبرقان حقنده مدحی وذمی حاوی سویلدیکی
سوزلرك ایکیسی‌ده طوغری اولدیغنی وکندیسنك حال
خشنودیده بیلدیکی شیلرك اك کوزللرینی، حین غضبده
ایسه بولدیغی سوزلرك اك چرکینلرینی سویلر برآدم بولندیغنی
عرض ایتمکله جناب نبی کریم عمروك افاداتنده‌کی تأثیری
تصدیق ایله برابر محجوبیتنی تعدیل ایتمك ایچون « ان
من البیان لسحراً » بیورمشدر .

امثال حکمت آمیز عربك بعضلری بو « ان من البیان
لسحراً » مثل مشهوری کبی لسان معجز بیان پیغمبریدن
صدور ایتمش قدسی سوزلردر .

هر قوم بیننده مثل اتخاذ اولنان اقوال او قومك
عقلاسی، حکماسی طرفندن خلاصهٔ افکار وتجارب اولمق
اوزره درمیان ایدیلوب محتوی بولندقلری حکمتك ایجاب
طبیعیسیله قبول عامه‌یه مظهر اولان جمل جمیله‌در . قوم
عربك اك بیوك حکیم بلیغی ایسه ـ حالا زیور دست

مطهرون اولان قرآنك واول وآخر طبیعتك یتشدردیکی
بلغانك شهادتیله ثابت اولدیغی اوزره ـ حضرت رسول
هاشمیدر . بناءً علیه آنك سوزلری مثل اتخاذینه اك زیاده
شایان کورلمك طبیعیدر . ذاتاً (محمد) نام جلیلی اعلای
انسانیته خدمت ایدن اعاظمدن سوز آچلدقجه لسان تحمید
ایله ایراد اولنور برمثل سائر حکمنده دکلمیدر ؟

« ان من البیان لسحراً » مثلی « ان بعض البیان یعمل
عمل السحر » دیه تفسیر اولنمشدرکه مآل آتی یی کوسترر :

« بعض بیان اولورکه سامعه سحر کبی تأثیر ایدر »

سحر، شدت تأثیر وسرعت تسخیر ایله مشهور اولمغله
حسن افاده دیمك اولان بیان آکا تشبیه اولنمشدر .

سویلیشدن سویلیشه فرق اولدیغندن مثلا برآدمك
برمجلسده ایراد ایلدیکی حدذاتنده لطیف برفقره ـ حسن
افاده‌دن محرومیتی جهتیله ـ ایشیدنلری تنفیر ایده بیلدیکی
حالده دیکر برآدم ینه او فقره‌یی نقل ایده‌جك اولسه ـ
مزیت سحر البیانه مظهریتی مناسبتیله ـ قلوبی تسخیر ایلر .
بیان تحریری دخی بویله‌در .

منظومهٔ مشهورهٔ امالی اواخرنده‌کی :

لقد البست للتوحید نظماً
بدیع الشکل کالسحر الحلال

بیتی كبی بعض آثار ادبیه‌ده كورلدیكی اوزره دلنشین
سوزه (سحر حلال) اطلاقی « ان من البیان لسحراً »
حدیثندن اقتباس شیوهٔ بیان ایدن ادبانك اختراعاتندندر.

نظم دلفریب صاحبی اولان برشاعری توصیف ایتمك
ایستدیكمز زمان (شاعر ساحر) تعبیرینی بوله‌بیلشمز دخی
بو اقتباسك آثارندندر .

ادبای عجم اویله برشاعری تعریف ایچون ازجمله
(جادو سخن) تركیبنی بولمشلردر . شیخ نظامی خمسه‌سنده
دأب شعرا اولدیغی اوزره بعض ابیات مفتخرانه ایراد
ایتدیكی صره‌ده :

هرچه وجودست زنو یا كهن
فتنه شود برمن جادو سخن

دیمشدر .

«ان من البیان لسحراً» مثلی سویلنن برسوزی استحسان
مقامنده ضرب اولنور .

بومثل دخی سویلنمش برسوزدركه از چوق بیان
آشنا اولانلره كوره استحسان ایدلمامسی قابل دكلدر . آثار
بلاغت نبویه‌دن اولان وشمدی‌یه قدر كلوب كچن بالجمله
بلغا طرفندن استحسان اولنان شو جملهٔ جلیله‌یی آلقشلا-
مقدن البته بزدخی كری طوره‌میز . بووظیفه‌یی حقیله ایفا

ایتمش اولمق ایچون نه دیملی‌یز ؟ ... هركس برعبارهٔ
استحسانیه درمیان ایده بیلیر . نوبت بكا كلنجه : بونی
استحسان ایچون دها كوزل هیچ برسوز بوله‌میه‌جغمی بیلدیكم
جهتله ینه « ان من البیان لسحراً » كلام ساحرانه‌سنی تكرار
ایله اكتفا ایلرم .

۱۰۹

ان الرثیئة تفثأ الغضب

(رثیئه) تازه سود ایله مخلوط اكشیمش سود دیمكدر .
(تفثأ) غضبی تسكین ایتمك معناسنه اولان (فثأ) دن
مضارعدر .

اولاد عربدن بری بادیه‌ده كزركن حقلرنده اوته‌دن
بری كین طوتدیغی برقومك آرامكاهنه تصادفله مهمان
طرزنده مسكنلرینه داخل اولمش ایدی . بونلر، غضبناك
اولدیغی چهره‌سندن آكلاشیلان مسافرك تعدیل انفعالی
ایچون كندیسنه درحال رثیئه تقدیمیله اكرام ایلدیلر .
بو معاملهٔ مطیبه مسافرك خوشنه كیتمكله حدتی سكون
بولدی .

حریفك آتش غیظنك بویله برمقدار لبن مخلوط

ایله اطفا ایدیله‌بیلدیکنی طویان بعض فصحا « ان الرثیئة تفثأ الغضب » دیمشلر ایله بوسوز « آزاجق هدیه طارغینلغی برطرف ایدر » دیه‌جك یرده ضرب ایدیلیر مثل اولدی .
بعضاً (ان) کلمه‌سی اهمال اولنور .

١١٠

ان دواء الشق ان تحوصه

فتح شین ایله (شق) یاریق و ییرتیق معناسنه‌در . (تحوص) دیکیش دیکمك دیمك اولان (حوص) دن مضارع مخاطبدر . ضمیر شقه راجعدر .
مثل ، « ییرتیغك دواسی دیکمکدر » مفهومنی اشعار ایدر . افساد اولنان شیئك اصلاحنه سعی ایدلمك لازم کله‌جکنی بیان صددنده ایراد اولنور .
عیناً ترجمه ایدیله‌جك اولنجه « ییرتیغك دواسی سنك آنی دیکمکلککدر » دیمك اقتضا ایدرسه‌ده لسان عربی ایله لسان ترکی بیننده شیوه‌جه همان هیچ برسوزده توافق کوریله‌میه‌جکی جهتله لسانمزك شیوه‌سنه موافق عد ایدیله‌بیله‌جك اولان « ییرتیغك دواسی دیکمکدر » ترجمه‌سیله « ان دواء الشق ان تحوصه » عباره‌سنك مألی کاملاً کوسترلمش اوله‌جغنده شبهه یوقدر .

« لاطعنن فی حوصك » دخی برمثلدرکه « لاکیدنك ولاجهدن فی هلاکك » ایله مفسردر . بوتفسیره کوره مألی « سکا مکر ایتمکدن خالی قالمیوب البته هلاککه سعی ایلرم » اولمش اولور .
قول آخره کوره « دیکدیککی سوکرم » دیمکدرکه « افسد ما تصلح » ، یعنی « اصلاح ایتدیککی افساد ایدرم » دیه‌جك یرده ضرب ایدیلیر .

١١١

ان الحدید بالحدید یفلح

(یفلح) یارمق معناسنه اولان (فلح) دن مضارع مجهولدر . ارض و بحری یاردقلری ایچون اکینجی ایله کمیجی‌یه (فلاح) دینیر .
« دمیر دمیرله یاریلیر » مفهومنی افاده ایدن بو مثل ، « شدته شدتله مقابله ایدیلیر » موقعنده ایراد اولنور . حدت ایده‌جك یرده ملایمت کوسترمك مغایر حکمت اوله‌جغنی مشعردر .
اعدل البشر افندمزه کفار و منافقین حقنده اظهار

غلظت بیورمسی ایچون وارد اولان امر آلهی « ان الحدید بالحدید یفلح » نکتهٔ جلیله‌سنه مبنیدر .

١١٢

ان فی الشر خیارا

(خیار) خیرك جمعی ، یاخود (اختیار) دن اسمدر. مثل ، « شر ایچنده خیر ده بولنور »، یاخود « بعض شرور شایان اختیار اولور » مفهومنده‌در . معنای اوله کوره برشرك ضمننده خیره تصادف اولندقده ، معنای ثانی‌یه کوره « شرلرك اهوننی اختیار ایتملی » دیه‌جك یرده ضرب ایدیلیر .

١١٣

ان وراء الاكمة ماوراءها

فتحات ایله (اکمه) تپه و بایر کبی یوکسك یر معناسنه‌در . « تپه‌نك آردنده تپه‌نك آردنده‌کی وار » دیمك اولان بو مثل صاقلامق ایستدیکی سری افشا ایدن آدمه تعریضاً ایراد اولنور .

اصلی بروجه آتی مرویدر :

افندیسنك خانه‌سنده کیجه ، کوندوز ایفای خدمتله مشتغله برجاریهٔ ده‌دله خارجدن بردلی قانلی ایله مناسبت عاشقانه پیدا ایتمش ایدی . دائما برلشمك ایچون فرصت آرارلردی . برکون دلی قانلی معشوقه‌سنه خبر کوندروب اوکیجه جوارخانه‌ده واقع برتپه‌نك آردنده کندیسنك ورودینه منتظر اوله‌جغنی بیلدردی . جاریه‌ده جواب موافقت اعطاسیله لیلاً موعد تلاقی‌یه کیتمکه قرار ویردی .

حال بوکه اوکیجه اوده کندیسنی فوق‌العاده برطاقم خدمتلرله اشغال ایتدکلرندن وقت معینده نزد عاشقه عزیمته امکان بوله‌مامسی وغلبهٔ شوق ایله مسلوب الشعور اولمق درجه‌لرینه کلمسی اوزرینه اهل خانه‌یه خطاباً « حبستمونی وان وراء الاكمة ماوراءها » دیه‌رك اظهار انفعال ایلمشدر .

جاریه‌نك حرکات وکلماتنی نظر دقته آلمقدن خالی قالمیان افندی ایسه پیش وپسنی فرق ایتمز اولمش اولان مز بوره‌نك بوسوزندن تپه آردی مسئله‌سنی کشف ایتمکله بی چاره‌یی اوکنه باقدیره‌جق صورتده کولمکه باشلامشدر .

١١٤

ان السلامة منها ترك مافيها

رأی راجحه کوره آلایش دنیایه قاپلمقدن تحذیر

مقامنده ایراد اولنور . (ها) ضمیرلری دنیایه راجع اولمق اوزره « آندن قورتیلش آنده‌کنی ترك ایله میسر اولور » مآلنده‌در . فی الاصل اولی :

[والنفس تکلف بالدنیا وقد علمت]

مصراعی اولان بر بیتك مصراع ثانیسیدر . مؤخراً مثل اتخاذ ایدیله‌رك موقعنده ضرب اولنمغه باشلامشدر . « آندن قورتلمه‌نك چاره‌سی آنی ترك ایتمکدر » دیمکی داعی اولان هرخصوصده درمیان ایدیله بیلیر .

مجموع بیت ، « نفس آندن قورتیلش آنده‌کنی ترك ایله میسر اوله‌بیله‌جکنی بیلیورده ینه دنیایه محبتدن واز کچه‌میور » مفهومنی کوسترر .

١١٥

ان الجواد قد یعثر

سحاب وزننده (جواد) کوزل یوریشلی صوی آته دینیر . (یعثر) سورچمك معناسنه اولان (عثر) و (عثیر) دن مضارعدر .

« اسب اصیل خوشرفتار بعضاً سورچر » مآلنده بولنان بومثل قول وفعلنده استقامتی مجرب اولان عاقل

کاملدن کاهی سهو وخطا ظهور ایتدکده ایراد اولنور . بونده اوقبیلدن اولان حالات نادره‌نك « لکل عالم هفوة ولکل صارم نبوة » حکم طبیعیسنجه معذور طوتلمسی لازم کله‌جکنه دخی ایما واردر . شیخ غالب مرحومك دیدیکی کبی :

[برسورچن آتك باشی کسلمز]

بالاده کوستریلن (عثیر) صریر وزننده مصدردر . منبر وزننده (عثیر) ایسه غبار معناسنه‌در .

« لاتفتح فی العثیر العین » سوزی « لاتفتح الخزانة » جمله‌سی کبی لطائف مشهورهٔ ادبیه‌دندر .

بونلردن « عثیرده عین فتح اولنمز » دیمك اولان برنجیسنك جهت لطافتی برباقه کوره عباره‌دن « غبار معناسنه کلن عثیر لفظی فتح عین ایله اوقونمز » مآلی چیقارلدیغی حالده برباقه کوره دخی « توز ایچنده کوز آچلمز » مفهومی آکلاشلمسیدر . « خزانه فتح ایدلمز » دیمك اولان ایکنجیسنك جهت لطافتی ایسه برنظرده جمله‌دن « خزانه لفظی خانك فتحیله اوقونمز » مآلی استخراج اولندیغی حالده نظر دیکرده « خزینه آچلمز » مفهومی استنباط ایدلمسیدر .

ذكر اولنان، ايهامى شامل ايكى جملەنك شو ترجمەلرى (لا تفتح) لرك بنيـۀ مجهول اوزره اوقونمسـنه كورەدر . بونلرك نهى حاضر صورتنده اوقونمسى دخى ممكنـدر . طرز قرائت بوصورته حصر ايديلەمز ؛ زيرا (خزانه) دە، (عين) دە مؤنثدر . بناءً عليه مجهول اعتبار ايديله جك (لا تفتح) فعل مؤنثك بونلره اسـنادى قاعدەيه موافق اولور .

١١٦

(مصراع)

ان الشفيق بسوء ظن مولع

« صاحب شفقت ميال سوء ظن اولور » مفهومنده بولنان بومثل كنديـنه متعلق آدملر حقنـده فكر حمايتكارانەسى غالب اولان ذات حقنده ضرب اولنور .

مثلا والدەلرك ـ ولوبك آز بر زمان ايچون اولسون ـ يانلرندن آيريلان چوجقلرينك بعض مخاطراته تصادف ايدەبيلملرى ملاحظه سـيله راحتسز اولملرى طبيعيـدر . بوحال ايسـه شفقتدن نشأت ايدر بر سـوء ظندر . ايشته اصحاب شفقتده سوء ظن تصورى بوكا مبنيدر .

كچنلرده فرزند چهار رسالەسى يانـنده بولنان بر پدرله برآز كزينمك ايچون قيره چيقـديغمز صرەده چوجق چاير اوزرنده شوق ايله قوشمغه باشلايەرق يانمزدن خيلى آيرلمش ايدى ، فقط باباسـنك كوزلرى چوجغك اوزرندن برلحظه آيرلميـوردى . كنديسـنه بالدفعات « اوغلم ! يواش ! دوشرسين ! » ديه ندا ايتديكى حالده چوجق هيچ آلدرميوب جولان بى‌قيدانەسنده دوام ايديـيوردى . رفقادن بعضلرى اطفالى برآزده كنـدى حاللرينه براقمق موافق حكمت اولەجغنه دائر ادارۀ كلامه باشلاديلر . او آرەلق بريسى شو بيتى اوقودى :

بن والدك بوتلاشنى كورمم غريب
ان الشـفيق بسـوء ظن مولع

١١٧

اندم من كسعى

« كسعيدن دها زياده پشيمان » ديمك اولەرق كندى اليله باشنى درده اوغراتديغندن طولايى ندامت شـديده حس ايدن بيچارەنك حالنى مصور بولنان بومثلك منشأى زفروزننده (كسـع) دينيلان قبيلەيه منسوب (غامد بن الحارث) اولمشدر .

كسعى بركون قيرده دەوه كودركن صعب الوصول بر قيا آرەلغنده نيم رسيده بر قابن آغاجى كورەرك « بوندن اعلى ياى اولور » ملاحظەسيله آغاجك محافظەسنه اعتنا ايتمش وكماله ايرنجه كسوب آندن بر ياى ايله بش اوق ياپمشدر .

بر كيجه ياى ايله اوقلرى يانىنه آلەرق يابان اشكلرينك كذركاهى اولان بر يرده كيزلنوب ترصده باشلاديغى صرەدە اوتەدن بر سورى حمار وحشى ظهور وآوجينك پيشكاهندن مرور ايلمسيله كسعى همان بونلردن برينى هدف اتخاذ ايليەرك آتديغى اوقك يالكز قارشيده برقيايه چارپوب آتش چيقارديغنى كوره بيلديكندن اصابت ايتمدى ظنيله متأسف اولمشدر .

بعده بوحيوانلردن بر طاقمى دها اورادن كچملريله كسعى ينه بر اوق آتمش ايسەده اولكى حالدن واشتداد انفعالدن بشقه برشى حس ايدەمامشدر .

بووجه ايله بربرى آردى صره كلوب كچن او سوريلرندن هر برينه براوق آته آته وتأسف ايده ايده سهام موجودەيى بيترديكى حالده اوقلرك طاشه چارپوب آتش چيقارمسندن بشقه هيچ بر تأثيرينى كورەمامكله فوق العاده مأيوس وصيحه زن افسوس اولەرق ياىى طاشه اوروب قيرمشدر .

صباح اولنجه كيجه اوق آتديغى جهته توجه ايتدكده

هر بر تيرك بر حمار وحشيىى اوروب كچدكدن صكره قيايه اصابت ايلديكنى و بش رأس صيدك اوراده ياتمقده اولديغنى كورمسيله ايتديكنه بردرجەده پشيمان اولمشدركه « قيريلەسى الم ياىى نيچون قيردى ! » ديه همان باش پارماغنى كسمش وبو دەوەجى طبيعى برشاعر اولمغله بالبداهه انشا ايتديكى :

ندمت ندامـة لو ان نفسى
تطاوعنى اذاً لقطعت خمسى

تبين لى سفاه الرأى منى
لعمر ابيك حين كسرت قوسى

نظم بليغيله « اوقدر نادم اولدم كه نفسم رضا كوسترسه بش پارماغمى بردن كسوب آتاردم . قسم ايدرم كه ياىمى قيرديغم زمان بوبابدەكى سقامت رأيم نظرمده تبين ايتمشدر ! » ديه اظهار كمال ندامت ايلمشدر .

شاعر شهير (فرزدق) ك « نوارى تطليق ايتديكم آنده كسعى كبى پشيمان اولدم . نتيجهٔ حالنى دوشونميەرك كندى اليله كوزلرينى چيقاروبده روز روشنى كورەمز اولان آدمه دوندم » مفهومنده اولوب (نوار) نامندەكى زوجەسنى تطليق ايتديكندن طولايى پك پشيمان اولديغنى كوسترن :

ندمت ندامة الكسعی لما
غدت منی مطلقة نوار
وكنت كفاقئ عينيه جهلاً
فاصبح لا يضئ له نهار

قطعه‌سی - كسعی قضيه‌سی كبی - برندامت فوق العاده‌يه دوچار ولاينقطع اشكبار اولان كيمسه حقنده ضرب اولنان (فاقئ عينيه) مثلنه دخی تلميحی مشتملدر .

— ١١٨ —

ان البلاء موكل بالمنطق

« بلا، سويلكه وابسته‌در » مآلنده اوله‌رق :

بكا بندن اولور هر نه اولورسه
باشم راحت بولور ديلم طورورسه

مثل عثمانيسی كبی ، انسانی بالاخره كنديسی ايچون جالب اضطراب اوله‌جق صورتده ادارهٔ لساندن تحذير مقامنده ايراد اولنور .

« بلبلك چكديكی ديلی بلاسيدر » مثلنی ده بوموقعده ضرب ايدرز .

« سلامة الانسان فی حفظ اللسان » مفهومنی متضمندر .

موزون اولمغله شعرادن بری طرفندن شو وجه ايله تضمين ايدلمشدر :

احفظ لسانك ان تقول فتبتلی
ان البلاء موكل بالمنطق

امثالمزدن « سويليه‌جكی وارسه ايشيده‌جكی ده وار » جمله‌سی دخی حفظ لسانك لزومنی كوسترن سوزلردندر .

كتب ادبيه‌ده تفصيل اولنديغی وجه ايله كيفيت رسالت محمديه‌يی قبائل عربه تبليغ ايتمك اوزره طرف اشرف نبويدن مأمور بيوريلان جناب ابوبكر الصديق ايفای مأموريت ضمننده حضرت امام علينك رفاقتيله طولاشمغه چيقدقده محافل عربدن برينه تصادف ايتمشلر ايدی .

آشنای علم انساب اولان صديق هانكی قبيله‌يه منسوب اولدقلرينی صوره‌رق بونلرله محاوره‌يه كيرشمشدر .

سؤال ، جواب صورتنده برآز سويلشلدكدن وبونلرك اولجه ادعا ايتدكلری وجه ايله (ذهل اكبر) دن دكل ، (ذهل اصغر) دن اولدقلری آكلاشلدقدن صكره جماعتك ايچندن (دغفل) نامنده برگنج قيام ايله « شمدی نوبت سؤال بزه كلدی » ديه‌رك جناب صديقك دخی

هانکی قبیله‌دن اولدیغنی صوروب ویریلن « قریشدن »
جوابی اوزرینه علم انسابه واقف بولندیغنی کوستره‌جك
صورتده سوزی اوزاتمشدر .

بو آره‌لق جناب صدیق راکب اولدیغی ده‌وه‌نك زمامنی
تحریك ایله - نزد رسالتپناهی‌یه کیتمك اوزره - عودت
بیوردیغندن دغفل دخی برابرجه حضور نبوی‌یه قدر
کلوب اوراده جناب صدیقه خطاباً « والله برآز دها
توقف ایتمش اولیدیکز سزه توابع قریشدن اولدیغکزی
عرض ایده‌جك ایدم » دیه‌رك صدیقك - عرب ایچون
مدار شرف دیکر اولان - هاشمیلکدن بهره مند اولمدیغنی
ایما ایتمکله نبی هاشمی افندمز تبسم بیورمشدر .

بونك اوزرینه امام علی جناب صدیقه لطیفه یوللو
« دهات عربدن برینه تصادف ایتدیکز » دیدکده صدیق
« ان لکل طامة طامة وان البلاء موکل بالمنطق » جوابنی
ویرمشدر .

(طامه) داهیه دیمك اولمغله جوابك جملهٔ اولاسی
« هرداهیه‌یه قارشی برداهیه بولنور » مفهومنده‌در .

دیمك اولیورکه بومثل برنجی دفعه اوله‌رق لسان صدیقدن
صدور ایتمشدر .

استطراد

اکابر عرفای اسلافدن مشهور شیخ (نجم الدین) ك
لقبی اولان (کبری) کثرت استعمال ایله حذف ایدیلان
(طامه) نك صفتیدر .

مشار الیه ذکای فوق العاده اصحابندن اولمغله تحصیل
علوم ایله مشتغل برکنج ایکن هرکیم کندیسیله مباحثه‌یه
جرأت ایتسه عاقبت مغلوب اولوردی . بووجه ایله غالبیت
علمیه‌سی شهرت بولنجه کندیسنه (داهیهٔ عظیمه) دیمك
اولان (طامهٔ کبری) لقبی ویرلمش ایدی .

طامهٔ کبری ٦١٨ سنهٔ هجریه‌سنده وقوع بولان
برمحاربه‌ده دخی اعدانك باشنه بلا کسلمش ایدی .

حضرت مولانانك :

ما از آن محتشمانیم که ساغر کیرند
نه از آن مفلسکان که بزلاغر کیرند

بیکی دست می خالص ایمان نوشند
بیکی دست دکر پرچم کافر کیرند

بیتلریله اشارت بیوردیغی اوزره جناب شیخ جهاد اصغرده

دخی نائل غلبات اولدقدن صکره دشمن افرادندن برینك پرچمی ، پنجه‌سنده بولندیغی حالده شهید اولمشدر .

شهادتندن صکره پرچم بردرلو الندن آلنه‌مامش ایدی .

١١٩

ای الرجال المهذّب

« انسانلرك هانکیسی قصورسزدر ؟ » دیمك اوله‌رق احباسی طرفندن اوممدیغی معامله‌یه دوچار ایدیلن آدمه مقام تسلیتده ایراد ایدیلیر .

بوسوزی :

ولست بمستبق اخاً لا تلمه
على شعث ای الرجال المهذب

بیتنده ابتدا (نابغه) سویلمشدر .

١٢٠

(مصراع)

ان الحبیب الى الاخوان ذو المال

« اخوان ، مالدار اولانی سورلر » مآلنده اوله‌رق کسب وحفظ ماله ترغیب صددنده ضرب اولنور .

عاقل اولورمی غنا کسب ایتمه‌دن خالی
ان الحبیب الى الاخوان ذو المال

بیتی اغنیای شعرادن برینك اولمق اوزره یازمه برمجموعه‌ده کورلمشدر .

١٢١

انا لنکشر فی وجوه اقوام وان قلوبنا لتقلیهم

(نکشر) کولمسه‌مك معناسنه کلن - حشر وزننده - (کشر) دن ، (تقلی) دخی بغض ایتمك دیمك اولان - رضا وزنده - (قلی) دن مضارعدر .

مثل ، « برطاقم آدملرك یوزلرینه کولرز ، حال بوکه قلبلرمز آنلره بغض ایدر » دیمك اوله‌رق هریرده اظهار حقیقت اویه‌میه‌جغی جهتله بعض محالده ستری لازم کله‌جکنی بیلدیرر .

بوسوزی ابتدا ، اصحاب کرام آره‌سنده زهد وصدق ایله معروف بولنان وشامك فتحنده برنجی اوله‌رق اورایه قاضی نصب اولنان جناب ابو الدردا سویلمشدر .

برشاعر مز قضاتدن بريسى حقنده سويلديكى :

آجيردى حالكه اى بى خبر قاضئ هر جايى
ابو الدردا كوره يدى چكديكك درد مدارايى

بيتنده بوكا تلميح ايلمشدر .

١٢٢

انت كصاحبة النعامة

« سن دەوە قوشى صاحبەسنە بكزرسين » مآلنى افاده ايدن بومثلك منشأى برزن بى نوادر .

مز بورەنك امورينى بيلدكارى، قومشولرى تسويه ايديويررلردى .

بركون صحراده كزركن اثناى اكلده بوغازى طيقانديغى جهتله بى مجال قالمش برنعامه كوردى . درحال باشندەكى اورتو ايله حيوانى برآغاجه باغلايوب « بوندن صكره كيمسەنك معاونتنه احتياجم قالمدى . نەم وار ايسه بوكا تحميل ايدرم » ديەرك كمال مسرتله محلنه عودت ايدوب هركسه اعلان استغنا ايلدكدن صكره بتون اشياسنى حيوانى باغلاديغى آغاجك يانىنه كوتوردى .

برده نعامەنك يرنده يللر اسديكنى كورنجه ايكى جهتدن

دوچار حرمان اولان زواللى قادينجغز بريأس فوق العاده ايچنده قالمشدر .

بومثل اعتماد اولنميەجق شيئه اعتماد ايله مبتلاى خسران اولان كيمسەنك حالنى تصوير ايچون درميان ايديلير . « دمياطه برنجه كيدركن اودەكى بولغوردن اولدى » مثل عثمانيسنى اخطار ايدر .

١٢٣

انى لانظر اليه والى السيف

« برآكا، برقليجه باقيورم » ديمك اولەرق صورتى ويا سيرتى پك چركين اولديغى جهتله رؤيتى قسوتبخش درون اولان شخص منفور حقنده ضرب اولنور .

« كنديسنى كوردكجه اولديرەجكم كليور » مآلنى متضمندر .

١٢٤

انه لحوّل قلّب

سكر وزننده (حول) هر ايشى حسن صورتله تسويه يه مقتدر شديد الاحتيال آدمه دينير . وزن ومعناجه

مساویسی اولان (قلب) اکثریا آنی تأکید ایچون گتیریلیر .

مثل ، برذات حقنده « دهاتندر » دیه‌جك یرده ایراد ایدیلیر .

(حول) و (قلب) مقامنده نفسلرینه نسبتله (حولی) و (قلبی) دخی دینیله‌بیلیر .

جناب معاویه احتضاره قریب برحالده ایکن یاننده بولنان محرمانی آغلایه‌رق کندیسنی یتاغی ایچنده بریاندن بریانه چویردکلری صره‌ده لساندن « انکم لتقلبون حولا قلبا لووقی هول المطلع » ، یعنی « چویرمکده اولدیغکز آدم هروجه ایله تقلیب اموره مقتدر برداهیه‌در ، فقط هول محشردن مصون اوله‌بیلسه ! » سوزی صادر اولمشدر .

روایت اخرایه کوره « لووقی هول المطلع » یرینه « ان وقی النار غداً » دیمشدر .

١٢٥

انه لالمعی

(المع) و (المعی) ، (لوذع) و (لوذعی) کبی رأی وظنی مصیب ذهن وقاد صاحبی آدمه اطلاق اولنور .

(المعی) پارلامق دیمك اولان (لمع) دن مأخوذدر . بو اشتقاقده کندیسنه المعی دینیلان ذاتك نظرنده ، سائر اشخاصه مظلم کورینن شیلرك روشن اولمسی خصوصی ملاحظه اولنور .

آتش بریری صاروب یاقمق معناسنه کلن (لذع) دن آلنان (لوذعی) ده دخی بو عنوانی آلان آدمك فکر جوالنك تعلق ایتدیکی شیئه آتش کبی تأثیر ایتمسی قضیه‌سی تصور ایدیلیر .

ابلغ العرب افندمز برکون حضرت عمرك ستایشنده بولندقلری صره‌ده « هرامتده محدث واردر . بو امتك محدثی‌ده عمردر » بیورملریله بعض اصحاب کرام محدثك [*] معناسنی استیضاح ایتدکلرنده « رأی وظنی واقعه مطابق اولان آدمدر » جوابنه نائل اولمشلر ایدی .

بو روایت ادبای امته محدثك دخی المعی مقامنده استعمال اولنه‌بیله‌جکنی تفهیم ایتمکده‌در .

(اوس بن حجر) ك المعی‌یی « برشی حقنده کی ظنی آنی کورمش ، ایشتمش کبی مصیب اولان کیمسه » دیه تعریف ایدیشی‌ده بونی مؤیددر .

مثل ، برآدمك ذکاسنی تقدیر موقعنده ایراد اولنور .

---

[*] محدث وزننده‌در .

١٢٦

انها ليست بخدعة الصبى

روایته كوره حضرت امام على شرفبخش مقام خلافت اولنجه (جرير بن عبد الله البجلى) يى كنديسندن اخذ بیعت ایتمك مأموریت مخصوصه سيله معاویه‌نك نزدينه ارسال بيورمش ایدى .

جرير ايفاسنى درعهده ايلديكى خدمت مهمه‌يى ـ ولو جزئى اولسون ـ تأخير ايتمش اولمامق ايچون خليفهٔ زمانه همان عرض بیعت ايلمسنى تكليف ايله معاويه يى تضييق ايدنجه مشار اليه « بو، چوجق اويونجاغى دكلدر! » مالنده اولان شو سوزى درميان ايلشدر .

بر ايشك اهميتنى بيان صددنده ضرب ايديلير .

(ها) ضميرى جرير ايله معاويه بيننده ذكرى كچن (بيعت) ه راجعدر .

١٢٧

انما يجزى الفتى ليس الجمل

« انسانى انسان نائل مكافات ايدر ، دوه دكل ! »

مفهومنده اولان وآخرنده كى لامه حركه ويرلديكى حالده بر مصراع عد اولنمسى طبيعى بولنان بو مثل « انما يجزيك من فيه انسانية لامن فيه بهيمية » ، يعنى « سنى انسان اولان تلطيف ايدر ، حيوان اولان دكل » ديه‌جك يرده ايراد اولنوركه مقتدر ايكن ارباب لياقتى مظهر مكافات ايتمك ايستمين طاقمه تعريضى متضمن بولنور .

« ليس » « لا » موقعنده استعمال ايدلمشدر .

« الفتى يجزيك لا الجمل » صورتنده دخى ضرب اولنور .

١٢٨

انما يحمل الكل على اهل الفضل

(يحمل) (تحميل) كبى يوكلتمك معناسنه اولان ـ حانك فتحيله ـ (حمل) دن فعل مجهولدر . فتح كاف وتشديد لام ايله (كل) ثقلت ومصيبته دينير .

مثل ، « بار بلا اهل فضله يوكلديلير » مألنده اوله‌رق « اك كوچ ايشلر ارباب اقتداره حواله اولنور » ديه‌جك يرده ايراد ايديلير .

عباره ، شاعر مشهور انورينك حائز اولديغى كمالدن شكايت يوللو سويلديكى :

هر بلایی کز آسمان آید
گرچه بادیگری قضا باشد

بر زمین نارسیده میگوید
خانهٔ انوری کجا باشد

قطعه‌سنڭ مآلی اوقشایور کبی کورینورسه‌ده « کوکدن نزول ایدن هر بلا – بشقه بریسی ایچون کوندرلمش اولسه بیله – دها یر یوزینه اینمدن ، همان بکا مسلط اولمق اوزره « انورینڭ اوی نره‌ده ؟ » دیه صوریور » مضموننده بولنان بوقطعه – شاعرانه اولمقله برابر – حقیقته مغایر بولندیغی جهتله حکمای عربدن هیچ بری مثلدن « دنیانڭ بلالرینی بتون فضلا چکر ! » کبی برمعنای غریب استخراجنه تنزل ایتمامشدر . بالعکس بونی ارباب اقتداره دائما اهمیت ویرلدیکنی کوسترر برصورتده تفسیر ایلمشلردر . بناءً علیه :

فلك بردم نادان دهد زمام مراد
تو اهل فضلی ودانش همین گناهت بس

قبیلندن اولان افکار مأیوسانه‌یی ترویج دکل ، رد ایدر .

— ۱۲۹ —

انّما هو کبرق الخلب

سکر وزننده « خلب » ابربی باران دیمکدر .

مثل ، « یاغمورسز بولودك شیمشکنه بکزر » مآلنده اوله‌رق ایتدیکی وعدی انجاز ایتمین بی وفا حقنده صرف اولنور .

عثمانلیلر اویله مواعید عرقوبیه اصحابندن اولملری لازم کلن خسیسلری « یاغمور اولسه کندی تارلاسنه یاغار » مثلیله یاد ایدرلر .

— ۱۳۰ —

ان اهون السقی التشریع

(تشریع) حیواناتی چرخه ، مقاره‌یه ، ایپه ، قوغه‌یه محتاج اولمیه‌رق کندی کندیلرینه صوایچه بیله جکلری منبعه کوتورمك معناسنه‌درکه حیوانلری سائر کونه صولامقدن بوصورتله اروا ایتمك البته اهوندر .

« صولامه‌نڭ اڭ قولایی تشریعدر » مآلنده اولان بومثل زحمتسز ایش کورمك ایستین کیمسه حقنده ایراد اولنور .

« شوده‌وه‌لری بورایه سعد کتیردی . حال بوکه سعد جامه‌سنه بورنمش، اویویور. ای سعد ! بوحال ایله ده‌وه‌لر-یکی صولایه‌مزسین » مفهومنده بولنان :

اوردها سعد وسعد مشتمل
یاسعد لاتروی بهذاك الابل

بیتی دخی اومقامده ضرب اولنور مثلدر .

(سعد) نامنده برشخص ده‌وه‌لرینی صولامق اوزره محلنه کوتوردیکی حالده اختلاس نوبته اهمیت ویرمیوب ثوبنی باشنه چکه‌رك یاتمش، اویومش ایدی . آنك بوطور بی‌قیدانه‌سنی کورنلردن بری بیت مذکوری صوت اعلی ایله اوقویه‌رق سعده انتباه ویرمك ایستمشدر .

بوندادن سعدك اویانوب اویانمدیغی معلوم دکل ایسه‌ده شمدی‌یه قدر پك چوق سعدانك متنبه اولدقلری مجزومدر .

بیتك مصراع ثانیسی « ماهکذا تورد یاسعد الابل » صورتنده دخی روایت اولنمشدر .

برآدم برقاچ رفیق ایله سیاحته چیقمش ایدی . برمد-تدن صکره رفیقلری عودت ایتدکاری حالده آندن خبر آلنه‌مامغله اقرباسی « قاتلسکز ! » دیه بونلری مرافعه ایچون قاضی (شریح) لك حضورینه چیقاردقلرنده ماده‌ٔ

قتلی انکار ایتملری اوزرینه شریح کندیلرینه یمین تکلیف ایلمش ایدی .

کیفیت اقضی الاصحاب جناب ابو ترابك مسموعی اولنجه ذکر اولنان بیتی اوقودقدن صکره « ان اهون السقی التشریع » مثلنی ایراد ایله شریحك بوایشده مسامحه کارانه حرکت ایتمش اولدیغنه وعلی‌الخصوص بویله مهم ماده‌لرده برقاضی ایچون پك احتیاطلی طاورانمق لازمه‌دن بولندیغنه اشارت بیورمشدر .

۱۳۱

انه لشراب بانقع

تشدید را ایله (شراب) مبالغه صیغه‌سیدر، کثیر-الشرب اولان آدمه اطلاق اولنور. (انقع) یرده ایرکیلمش صو معناسنه کلن (نقع) لك جمعیدر .

مثل، « چوق‌یرك صوینی ایچمشدر ! » مألنده اوله‌رق برآدمك جهاندیده وکار آزموده اولدیغنی، یاخود پك ذکی ودیده‌ور بولندیغنی بیان ضمننده ایراد ایدیلیر .

توجیه ثانی چولده صو ایرکیلمش اولان یرلری بیلوب بولمق فطانته متوقف اولمسی ملاحظه‌سنه مبنیدر .

« الرشف انقع » مثلنده کی (انقع) صویه قاندرمق دیمك اولان (نقع) دن افعل تفضیل اولوب (رشف) ایسه آزار آزار ایچمك معناسنه کلدیکندن مثل، «صویی آزار آزار ایچمك ازالهٔ عطشده دها زیاده مؤثردر » مفهومنده اوله‌رق انسانی التزام تأنی و اختیار قناعتکاری‌یه ترغیب صددنده درمیان اولنور .

١٣٢

انما اشتریت الغنم حذار العازبة

« عازبه » دوه‌یه دینیر .

برشخصك برقاچ دوه‌سی وار ایدی . بونلر برطرفه صاووشورلر، دیه اندیشه ایدردی . بو اندیشه‌دن آزاده اولمق مقصدیله دوه‌لری صاتوب یرینه بر سوری قویون آلدی . برکون قویونلر قاچوب نابدید اولدیلر . زواللی آدم برچوق « لاحول » دن صکره « بن قویونلری، دوه‌لر قاچار، دیه آلمش ایدم ! » مآلنده اوله‌رق دیدی که : « انما اشتریت الغنم حذار العازبة »

مشقت جهتیله اهون کوردیکی ایشی اختیار اتمش ایکن آنده

خاطرینه کلمین مشقته دوچار اولان کیمسه حقنده ایراد ایدیلیر .

١٣٣

ان القصيرة قد تطيل

(قصیره) قیصه بویلو قادینه دینیر . (تطیل) اوزون بویلو اولاد طوغورمق معناسنه اولان (اطاله) دن مضارعدر . مثل، « قیصه بویلو قادین بعضاً اوزون بویلو اولاد طوغورور » مآلنده‌در . شخص ناقصدن فعل کامل ظهور ایتدکده ضرب اولنور .

« خرما آغاجندن بر خرما » دیمك اولان « قصیرة من طویلة » دخی مختصر، مفید سوز حقنده درمیان ایدیلیر بر مثلدر .

١٣٤

انما هو كبارح الاروى

صیادك صول طرفندن ظهور وصاغنه طوغری مرور ایدن صیده (سانح) دیندیکی کبی بالعکس صاغ جهتندن ظهور وصولنه طوغری مرورایدن صیده (بارح)

دینیر . عربلر _ صول طرفدن کلن صیدی نشان آلمش
سهولتلی اولدیغی ایچون _ سانحی متیمن عد ایدرلر . بالعکس _
صاغ جهتدن کلن صیدی نشان آلمش صعوبتلی اولدیغی
ایچون _ بارحی مشئوم صایارلر .

همزه‌نك ضم وکسری، واوك کسری، یانك تشدیدی
ایله (اروّیه) نك جمعی ویا اسم جمع اولمق اوزره افعل
وزننده (اروی) دیشی جیلانلر دیمك اولمغله وجیلان پك
وحشی برحیوان اولوب صعب الوصول طاغ تپه‌لرنده
بولندیغندن بونلرك صاغدن کلوب صوله کیدنی دخی _
مشئوم عداولنمقله برابر _ صیادان عربك جانه‌منت بولنمغله
نادراولان شیئه (بارح الاروی) دینلدیکی کبی « انما هو
کبارح الاروی » مثلی‌ده نوادر حقنده ضرب اولنور .

١٣٥

انوم من فهد

اویقویی چوق سون آدم حقنده ایراد ایدیلیر . مهد
وزننده (فهد) سعدینك :

تو یار برفتهٔ چو آهو
امسال بیامدی چو یوزی

بیتنده واقع اولدیغی اوزره فارسیده (یوز) دیدکلری
حیواندرکه ترکجه‌ده (پارس) دیرلر . سباعدن اولان
بوحیوان محب خواب اولمقله معروفدر . حتی عربیده،
اویویوب محافظه‌سی لازم اولان شیدن تغافل ایتمك، اویومق،
کرینمك کبی حاللرده پارسه بکزه‌مك معنالرنده استعمال
ایدیلان _ فتحتین ایله _ (فهد) آندن مأخوذدر .

پارس علو جناب ایله متصف برجانور اولدیغندن قطعا
شیء خبیث اکلنه تنزل ایتمیوب دائما لحم طیب طلبنده
بولنورمش .

کلب شکاری کبی صید آرقه‌سنده قوشمق استعدادنده
بولنان بوحیوانی مثلا طوتدیغی آوی یمکدن منع ایچون
حضورنده شکارینی اکل ایتمش برکوپکی دوکمك صورتیله
تأدیب ایدرلرمش . پارس بوحالی کورنجه عبرت آله‌رق صید
ایتدیکی حیوانی یمیوب طوغریجه صیادك اوکنه کتیرمکی
اعتیاد ایلرمش .

اولجه درکمین اولوب آوظهور ایدر ایتمز اوزرینه آتلمق
معتادی اولان پارس برشکاره کوستردیکی برقاچ هجوم دلیرانه‌ده
آنی طوته‌میه‌جق اولورسه کندینی بیهوده یورمیوب دونرمش .
پارسده انسانده بولنمغه لایق بویله خصلتلر واردر ،

دیـیورلر . دیمك كه بعض رجال عربه (فهـد) نامی بو ملاحظه‌یه مبنی ویریلیور .

١٣٦

(مصراع)

ان الشقی بكل حبل یخنق

(یخنق) بوغمق معناسنه اولان (خنق) دن مضارع مجهولدر .

« شقی هانكی ایپ ایله اولورسه اولسون بوغیله بیلیر » مألنده بولنان بومثل « رقیب اولسون ده نه یوزدن اولورسه اولسون ! » مثل عثمانیسی مقامنده ضرب اولنور .

١٣٧

انت تئق وانا مئق فكیف نتفق

كتف وزننده (تئق) پرغضب اولمق معناسنه كلن — فتحتین ایله — (تأق) دن ، ینه اووزنده بولنان (مئق) دخی آغلارکن كوكس كچیرمك دیمك اولان — كذلك فتحتین ایله — (مأق) دن مأخوذ اوله‌رق برنجیسی شدید الغضب ، ایكنجیسی ضعیف القلب دیمكدر .

« سنك غضبك شدتلی ، بنم قلبم رقتلی . بوحالده نصل امتزاج ایده‌بیلیرز ؟ » مفهومنده بولنان بومثل اخلاق جهتیله یكدیكره مخالف اولان كیمسه‌لر حقنده ایراد ایدیلیر .

١٣٨

الك بعد فی العزاز فقم

(بعد) قول مشهوره كوره مفرداً ذكر اولندیغی وقت ضم اوزره مبنی ، مضافاً ایراد ایدلدیكی زمان معرب اولور . (صكره) و (هنوز) معنالرینی افاده ایدر . بوراده مفرداً ذكر اولندیغی جهتله ضم اوزره مبنی اوله‌رق (هنوز) دیمكدر .

(خرده فروش) ك قسم ثانیسنده جناب (عمرو بن معدی كرب)ك لساننده مبنی علی الحكایه اوله‌رق حضرت (فاروق)ه خطاباً صادر اولدیغی كوستریلن « انما ارسلتك الصمصامة لا الید التی تدیرها » جمله‌سنه عائد (لاحقه)‌ده ینه عمروطرفندن بشقه بریسنه خطاباً كذلك مبنی علی الحكایه اوله‌رق ایراد اولندیغی بیان ایدیلن « ان فی عمك بقیة بعد » سوزنده‌كی (بعد) دخی او قبیلدن اولدیغندن كلام مذكور « عمجه‌كده هنوز بقیهٔ قوت موجود در » عباره‌سیله ترجمه اولنمش ایدی .

سحاب وزننده (عزاز) ارض صلبه، زمين سخت
معناسنه‌در . (قم) (قيام) دن امردر .

« هنوز قاتی یرده بولنیورسین، قالق ! » مألنده اولان
بو مثل برشيئك حقيقتنه اطلاعى اولمديغى حالده وقوف
ادعاسنده بولنان آدمى انتباهه دعوت موقعنده ايراد اولنور.

فقرهٔ آتيه علمادن (زهرى) لقبيله مشتهر اولان (ابن
شهاب)دن منقولدر :

« تحصيل علم ايله برخيلى زمان اشتغال وظنمجه اقرانمه
تفوق ايده‌جك درجه‌ده معلومات استحصال ايتدكدن
صكره اكمال نواقص مقصديله (عبيدالله بن عبدالله بن
مسعود)ه مراجعت ومدت مديده درسنه مداومتله برابر
كنديسنه خدمت ايلدم »

« بركون كندى كندمه دوشوندم . مدت خدمتمده
مشار اليهك بندن زياده اوله‌رق نه قدر علمى وار ايسه
جمله‌سنى اخذ ايتمش اولديغمه قائل اولدم . بناءً عليه آرتق
كنديسنه احتياجم قالمديغنه حكم ايتدم . او اثناده مشار
اليه بولنديغم محله كلدى . اولرى كنديسنى قارشيدن كورر
كورمز قيام واستقبال ايلديكم حالده بودفعه برطور مغرورانه
اظهاريله يرمدن قيملدانمدم . حضرت معلم يوزمه باقدى ده
ديدى‌كه :

« انك بعد فى العزاز فقم ! »

« مثلك ايراديله هنوز كناره كرد صحراى دانش
اولديغمى بكا آكلاتمق ايستديكنى آكلايوب درحال كوستر.
مش اولديغم وضع كستاخانه‌دن استغفار وكنديسندن تكرار
استفاضه‌يه ابتدار ايلدم »

١٣٩

ان لله جنوداً منها العسل

(صفين) ملحمه‌سنده هم افكار حيدر كرار بولنان
مشاهير شجعان اصحابدن حضرت (اشترنخعى) مهاجمات
شديدهٔ متواليه اجراسيله جنود مخالفينى پك زياده تضييق
ايتمكده ايكن نصلسه انكبين سمناك تناوليله وفات ايتدكده
جناب معاويه ممنون اوله‌رق « اللهك پك چوق عسكرى
واردر، بالده آنلردندر » مفهومنده اولان بوكلامى ايراد
ايلمشدر . وقعهٔ نا كهظهور حقنده ايراد اولنور .

بالك عسكره تشبيهى بزجه طاتسز كبى كورينورسه‌ده
مذاق عربه موافق اوله بيلير .

١٤٠

(مصراع)

ان الخصاص يرى فى جوفه الرقم

خانك فتحيله (خصاص) ايكى شى بيننده كى طار آره‌لغه، فتحتين ايله (رقم) داهيه‌يه دينير .

مثل ، « كوچك بر رخنه‌نك ايچنده بيوك بر بلا كوريله‌بيلير » ديمك اوله‌رق « اومديغك طاش باش يارار » مثل عثمانيسى كبى اهميتسز كورينن شيلرك ضمننده نتايج مهمه چيقه‌بيله‌جكنى افاده صددنده ضرب اولنور .

١٤١

بسالم كانت الوقعة

(سالم) بغير حق دوچار بلا ايدلمش برشخصك اسمى اولمغله مثل، « وقعه سالمه متعلق ايدى! » ديمك اوله‌رق ، زقاقده بعض اشخاصك منازعه ايتدكلرينى طويوب ايشتك اصلنى آكلامق ايچون يورغانه بورنمش اولديغى حالده خانه‌سندن چيقه‌رق بونلرك يانينه واردقده نصلسه يورغانى قاپوب صاووشملرى اوزرينه خائباً اوه عودت ايدن خواجه

نصر الدين طرفندن زوجه‌سنك « نه ايمش او كورلتى ؟ » ديمسنه مقابل ايراد ايدلديكى مروى اولان « غوغا بزم يورغانك اوستنه ايمش ! » مثل عثمانيسى موقعنده صرف اولنور .

١٤٢

باع كرماً واشترى معصرةً

(نرم) وزننده (كرم) (عنب) كبى اوزومه دينير . فى الاصل فتحتين ايله اولديغى حالده تخفيفاً را اسكان ايدلمشدر . اوزومه كرم اطلاقى شيره‌سندن ياپيلان شرابك محرك خصلت سخا اولمسنه مبنيدر .

« عنبه كرم نامنى ويرميكز، او اسم آنجق رجل مسلمه ياقيشير . » مآلنده‌كى حديث شريف بو اطلاقك عدم جوازينه دليل كبى كورينورسه‌ده ارباب تحقيقك بيانه كوره بوندن مقصود رسالتپناهى اسم مذكورك اوزومه اطلاقنى منع اولميوب بلكه بونامك رجل مسلم حقنده استعمالى دها زياده ياقيشيق آله‌جغنى بياندر .

ابن الفارضك مشهور قصيدهٔ خمريه‌سنده « محبوبمزك يادیله بر باده ايچدك، آنكله اوزوم يارادلمزدن اول سرمست اولدق . » مآلنده اوله‌رق :

شربنا على ذكر الحبيب مدامةً
سكرنا بها من قبل ان يخلق الكرم

بیورمش اولمسی دخی بونی تأیید ایدر .

(کرم) اوزوم کوتوکی معناسنه اوله‌رق دخی استعمال اولنور .

مشاکلهٔ خطیه‌یی حاوی اولان :

کرم بباغ جهان کرم بود وکرم بخورد
بکوش هرکه بکفتم کرم بکفت کرم

بیتنده‌کی برنجی (کرم) احسان معناسنه ایسه‌ده ایکنجیسی اوزوم کوتوکی معناسنه حمل ایدیله بیلیر .

(کرم) لردن اوچنجیسی لفظ فارسیدرکه کاف عربیه‌نك کسریله خرده قورده دینیر . دردنجیسی ینه احسان دیمکدر . بشنجیسی ایسه صاغر معناسنه کلن — فتح کاف عربیه ایله — (کر) لفظ فارسیسی ایله (م) ضمیر متکلمندن مرکبدر .

بیتدن «کرم وقتیله باغ جهانده اوزوم کوتوکی ایدی، آنی قورد یدی . هرکیمك قولاغنه (کرم) دیدمسه (صاغرم) دیدی !» مآلی استخراج اولنور .

میم وصادك فتحیله (معصره) اوزوم وسائره صیقه‌جق یره دینیر .

مثل، «اوزومی صاتدی، معصره آلدی !» مفهومنده اوله‌رق احمقجه‌سنه حرکات خاسرانه‌ده بولنان آدم حقنده ایراد ایدیلیر .

«باع كرمةً واشترى معصرةً .» صورتنده دخی مرویدر .

١٤٣

بدل اعور

(بدل) وزن ومعناجه (خلف) کبیدر . (اعور) یکچشم اولمق معناسنه کلن — فتحتین ایله — (عور) دن وصفدر . (بدل اعور) یکچشمك خلفی دیمك اولور .

عبد الملك عهد سلطنتنده خراسان والیسی اولان (یزید بن المهلب) — که اعور ایدی — حسن ادارهٔ امور ایله خلقی کندیسندن خشنود ایتمش ایکن کوفه والیسی بولنان حجاجك استرقابیله عزل ایدیله‌رك یرینه ینه حجاجك انتخابیله ماوراء النهر فاتحی (ابو حفص قتیبة بن مسلم الباهلی) نصب اولنمش ایدی .

قتیبه محل مأموریتنه کیده‌رك خطبه اوقومق ایچون

منبره چیقدیغی صره‌ده الندەکی عصایی نصلسه یره دو-
شورمکله اجتماع ایتمش اولان اهالینك نظر تطیرینی جلب
ایتدیکندن هرکس «هذا بدل اعور.» دیمکه باشلامشدر. [*]

خراسانیلر مقدما ابن المهلبك اداره‌سندن هروجه
ایله ممنون اولدقلری حالده یالکز کندیسنك اعورلکنی
خوش کورمیورلردی. بودفعه قتیبه‌ده دخی — اعتقاد-
لرنجه — سقوط عصا کبی برأثر شآمت مشاهده ایلدکلرنده
«یکچشمك خلفی!» دیه مشار الیهی استخفاف ایتمك
ایستمشلردر. حتی او اثناده برشاعر «یزید خراسانده
بولندیغی مدتجه ابواب خیر مفتوح ایدی. شمدی ایسه
دیارمزه اتباعیله ابو حفص کلدی. بوندن نه خیر اومیلور؟
کویا یوزینه سرکه سرپلمشدر!» مآلنده اوله‌رق:

[*] اول خلفای عباسیه اولان (ابو العباس السفاح) ك دخی --
برنجی دفعه اوله‌رق خطبه اوقویه‌جغی زمان — الندەکی عصا ساقط
اولمغله حضار تطیر ایتمشلردی. هله حاضر بولنان بر شاعر:

فالقت عصاها واستقر بها النوى
كما قر عيناً بالاياب المسافر

بیتنی اوقویه‌رق عصایی یردن قالدیروب توزینی سیلدکدن صکره خلیفه‌یه
تقدیم ایله هیجان حالنده بولنان افکار خلقی تعدیله همت ایلمشدر.

قتیبه دخی عصاسنك حین سقوطنده بیت مذکوری اوقویه‌رق
بو حادثه‌نك، کندیسنك خراسانده استقرارینی مشعر بولندیغنی ایما
ایتمش ایدی.

كانت خراسان ارضاً اذ يزيد بها
وكل باب من الخيرات مفتوح

حتى اتانا ابو حفص باسرته
كأنما وجهه بالخل منضوح

قطعه‌سنی سویلمشدر. حال بوکه قتیبه مؤخراً موفقیات
عظیمه‌یه نائل اولمشدر.

بو مثل خلف ایله سلفك مقایسه‌سنده سلفك ترجیحیله
خلفك آکا نسبتله بایاغی قاله‌جغنی افاده ضمننده ایراد
اولنور.

قتیبه‌نك بین العرب مذموم ومنفور اولان (باهله)
قبیله‌سنه منسوبیتی — بونجه خدمات فاتحانه‌سیله برابر —
باعث معیوبیتی اولمقده ایدی.

مشار الیه برکون دوشوندیکنی احرارانه سویلر
براعرابی ایله شویولده محاوره ایتمشدر:

— بنم کبی باهلی، فقط امیر اولسه‌ك ممنون اولورمیدك؟

— اویله دنائتله معروف برقبیله‌یه انتساب قبول
ایده‌بیله‌جکم شیلردن دکلدر.

— یا باهلی، فقط خلیفه اولسه‌ك؟...

— خلیفه دکل شرقدن غربه قدر دنیا زیر حکممده
بولنه‌جق اولسه ینه اویله برارتکابده بولنه‌مم.

— باهلی اولورسه‌ك اهل جنتدن اولورسین ،
دیرلرسه ؟ ...

بوسؤالك اوزرینه اعرابی برآز دوشوندكدن صكره « اهل جنت بنم باهلی اولدیغمی بیلمامك شرطیله قبول ایدرم ! » جوابنی ویروب قتیبه‌یی كولدرمشدر .

« انسانك نفسی باهلی اولنجه اصلی هاشمی اولمق فائده ویرمز ! » دیمك اولان :

ولا ینفع الاصل من هاشم
اذا كانت النفس من باهله

بیتی دخی باهله‌نك بنی هاشمه مقابل طوتلدیغی ، یعنی بنی هاشم اسعد قبائل صایلدیغی كبی باهله‌نك‌ده انحس قبائل عد اولندیغنی كوسترر .

١٤٤

بیتی یبخل لا انا

فقیره ، فقط اصیله برقادینك خانه‌سندن قومشولرینك بریسی برشی ایستمش ایدی .

قادین همسایه‌سنك مسئولنی اسعاف ایتمكی پك زیاده آرزو ایلدیكی حالده كمال فقری بوكا مانع اولدیغندن ناچار ،

ایستنیلان شیئك ، نزدنده موجود اولمدیغنی بیان ایله نازكانه اعتذار ایتمشدر .

مؤخراً كندیسنه بعض طرفدن ، شیء مطلوبك پك جزئی اولدیغندن بحث ایله « بخل ایتدك ! » دینلدكده « اوم بخل ایدییور ، بن ایتمیورم ! » دیمك اولان بوسوزله مقابله ایلمشدر .

نیكخواه عالمم غمخواری‌یم هم نوعمك
بی مجالم یوقسه هپ بی‌چاركانه چاره‌یم

دینیله‌جك یرده ایراد ایدیلیر .

١٤٥

(مصراع)

بغیر اللهو ترتتق الفتوق

(ترتتق) بیتشمك دیمك اولان (ارتتاق) دن مضارعدر . (فتوق) رخنه معناسنه استعمال ایدیلن (فتق) ك جمعیدر .

مثل ، « رخنه‌لر اویون ایله قاپانمز ! » مآلنده اوله‌رق ایشی مهمسه مامكله استحصال موقفیت ایدیله‌میه‌جكنی

وموفق اولمق ایستین آدمك جداً چالشمسی لازم كله‌جكنی كوسترر .

١٤٦

(مصراع)

بعت جاری ولم ابع داری

بریسی قومشوسندن كوردیكی راحتكداز، طاقتفرسا معاملات بارده اوزرینه خانه‌سنی صاتمغه مجبور اولمش ایدی .

كندیسنه «اویكی نیچون صاتدك؟» دینلره «قومشو‌می صاتدم، اومی صاتمدم !» مآلنده اولان بو سوزله جواب ویردی .

«الرفیق ثم الطریق .» قبیلندن اولوب «اذا اردت شراء دار فاسئل عن جوارها قبل شراء ها .»، یعنی «او آله‌جغك وقت آلمزدن اول قومشولرینك احوالنی تحقیق ایت .» قولیله تفسیر اولنان و «او آلمه، قومشو آل !» مثل عثمانیسنك معادلی بولنان «الجار ثم الدار .» مثلنك بر بشقه درلوسیدر .

«ابلغ من قس .» مثلنك منشأی اولان وقبل البعثه

فخر عالم افندمز دخی حاضر بولندیغی حالده (سوق عكاظ) ده مجتمع بلغای عربه قارشی اوقودیغی خطبهٔ حكیمانه اوزرینه شهرت بلاغتی اولكندن زیاده آفاقی طوتان (قس بن ساعده) نك شرفبخش اولدیغی (ایاد) قبیله‌سنه منسوب شعرادن (ابو دواد) ك فوق العاده مروت پرور بر قومشوسی وار ایدی كه بین العرب (جار ابی دواد) عنوانیله مشتهر اولمش ایدی . حتی (قیس بن زهیر) كندی همسایه‌سی اولان بر ذاتی مدح ایتمك ایستدیكی صره‌ده «طولاشه‌جغم یرلری طولاشدقدن صكره كیدر، ابو دوادك قومشوسی كبی بر قومشویه التجا ایدرم .» مضموننده اوله‌رق :

اطوف ما اطوف ثم آوی
الی جار كجار ابی دواد

بیتنی سویلمشدر .

شایان دقت مواددندر كه وقتیله عربلر جزئی، كلی هر درلو محاسن انسانیه‌یی جمله‌دن زیاده تقدیر ایدر بر قوم ایدیلر . كرك ایچلرندن ظهور ایدن، كرك اقوام سائره‌دن یتیشن اكارم وافاضله فوق العاده قیمت شناسانه معامله‌ده بولنمغی واجبهٔ ذمت عد ایدرلردی . هیچ بر یرده ممدوح بر خصلت، مقبول بر معرفت، متمیز بر

فطانت كورلمامشدركه عربلر آنى لايق اولديغى درجه‌ده تقدير ايله آندن استفاده‌يه چالشمقده هر قومه تقدم ايتمسونلر .

عربلرك نبى هاشمى افندمزى اول امرده — كوردكلرى براهين ساطعه اوزرينه — افضل الانبيا اولمق اوزره تلقى يه شتاب ايدشلرينك اسبابندن بريسى ده طبعاً قابليت فوق العاده مفتونى بولنملرى ايدى .

حضرت رسولك او زمانه قدر كيمسه‌ده كورلمين وبشريتك فوقنده عد اولنه‌جق درجه‌ده عالى بولنان صورى ومعنوى كمال مقدسنى مشاهده ايدن اذكياى عرب «اك بيوك پيغمبر بودر !» ديمكده تردد ايتمديلر . حسان كبى بر شاعر :

واحسن منك لم ترقط عينى
واجمل منك لم تلد النساء

خلقت مبرأ من كل عيب
كأنك قد خلقت كما تشاء

كبى فوق العاده بر شهادت عادلانه‌يى — حضرت محمدى كورمسه — كيمك حقنده اظهار ايتمكه لزوم كورردى ؟

مؤخراً اندلسده وسائر يرلرده عربلرك كوستردكلرى

ترقيات محيره هپ قدر آشنالقدن، هپ غيرت افزالقدن ايلرى كلمه شيلر دكليدر ؟

١٤٧

بشر مال الشحيح بحادث او وارث

(شحيح) وزن ومعناجه (بخيل)ه بكزر . مأخذى شينك اوچ درلو حركه‌سيله (شح) در . (حادث)مصيبت معناسنه‌در . (بشر) تعبيرى «فبشرهم بعذاب اليم .» آيتنده واقع اولديغى اوزره تهكمه محمولدر .

«بخيلك مالنى حادث ويا وارث ايله تبشير ايت !» ديمك اوله‌رق ابتدا لسان (ابن المعتز) دن صادر اولان بومثل شخص خسيسك محلنه صرف ايتمكدن اجتناب اوزره بولنديغى نقود واموال مجموعه‌نك عاقبت بر مصيبته اوغرايوب وياصاحبنك وفاتيله ارباب وراثت النه دوشوب پريشان اوله‌جغنى مبيندركه بخلدن تحذير موقعنده صرف ايديلير . ضيا پاشا مرحوم ترجيع بند مشهورنده كى :

طوپلار كيميسى وارث وحادث ايچون نقود
ايلر كيميسى ثروت ايچون عمرينى هبا

بيتنده بوكا تلميح ايتمشدر .

عبارهٔ مثله مخالف اوله‌رق (وارث) ی (حادث) ه
تقديم ايديشى مثلى «بشر مال الشحيح بوارث اوحادث.»
سبكنده كورمسندن ايلرى كلمش اوله‌بيلير.

١٤٨

بكل واد اثر من ثعلبة

مشهور (ثعلبى) بر آره‌لق قبيله‌سى اولان (ثعلبه) خلقندن دلكير اولمغله ايچلرندن چيقوب ديكر قبائل نزدينه كيده‌رك آنلرله برلكده وقت كچيرمكه باشلامش ايدى.

آز زمان ايچنده، كندى قبيله‌سندن كورديكى خلاف مشرب معاملاتى ديكرلرندن دخى كور ديكندن دونوب ثعلبه‌يه كلدكده بعض احباسى سبب عودتنى صورملريله «هر واديده ثعلبه‌دن اثر وار!» مآلنده اولان بو سوزله جواب ويرمشدركه «براق اللهى سورسه‌ك! بلاسز هيچ برير بولنميور!» مفهومنى متضمندر.

«اسعدام سعيد؟» مثلنده بيان اولنان «بكل واد بنو سعد.» مثلنك نظيريدر.

١٤٩

بينى و بينه سوق السلاح

«آنكله بنم بينمزده سلاح چارسوسى وار!» ديمك اوله‌رق ايكى شخص آره‌سنده عداوت شديده بولنديغنه اشارةً ضرب اولنور.

١٥٠

برق لوكان له مطر

«شيمشك خوش اما بارانى اولسه!»

مصراعى مآلنده اولان بو مثل كوز بويامق فننه انتساب ايله خلقه آل ايتمك خيالنده بولندقلرى حالده نظر دقت اوكنده رنك اصليلرى ظاهر اولان فروغ صورى اصحابنه تعريضاً ايراد اولنور.

بويا كوپنه كيروب چيقدقدن صكره ابناى جنسنه «بن طاوسم!» ديه خيلى شيوه ايتمش ايكن عاقبت ماهيتى ميدانه چيقان معهود چاقال بو بابده ايجه رنكين بر مثال اولور.

بوراده «اسمع جعجعةً ولا ارى طحناً.» مثليله ارسطو

طرفندن بی بهرۀ معرفت بر جوان صاحب جمال حقنده
سویلندیکی (مکتوبلرم) ده کوستریلن «نعم البیت لوکان
فیه ساکن !» سوزی خاطره کلیر .

١٥١

بعض القتل احیاء للجمیع

(صائبه سوز) مقدمه‌سنده دیمش ایدم که :

«سید شریفك :

درکلام خالق بیچون که وحی منزلست
کی بود (تبت یدا) مانند (یا ارض ابلعی)

دیمسندن‌ده آکلاشیله‌جغی اوزره درجات اعجاز نقطۀ
نظرندن باقیلنجه ، سراسر معجز اولان آیات قرآنیه‌ده
دخی تفاوت کوریله بیله‌جکی عند البلغا مسلماتدندر .»

«واقعا قرآنك هر آیتی معجز عد اولنه بیلیرسه‌ده
«ولکم فی القصاص حیوة .» کبی مرتبۀ قصوای اعجازده
اولان آیتلر البته بر موقع امتیازده بولنور .»

«حکم قصاص ، قاتلك قتلنی ایجاب ایتدیکندن بو
معناجه افنای حیات دیمك اولدیغی حالده دیکر جهتدن

سائر افراد بشره عبرتبخش اوله‌جغنه و بو وجه ایله اعظم
جنایات اولان قتلك ممکن مرتبه اوکی آلنه‌جغنه مبنی بقای
حیاته خدمت ایتمش اوله‌جغی حکمت بدیعه‌سنی شامل
بولنان «ولکم فی القصاص حیوة .» کلام وجیزینك شان
جلیل اعجازی — نه قدر اطناب ایدلسه — حقیله تعریف
اولنمقدن منزهدر .»

«بلغای عربدن بر خیلیسی بونك تنظیرینه چا.
لشمشلر ایدی . نتیجۀ مساعیده آیتك مآلنی بر درجه‌یه
قدر متضمن اولمق اوزره «القتل انفی للقتل .» جمله‌سندن
کوزل بر سوز بوله مدیلر . حال بوکه ایکیسنی مقایسه
ایدن اصحاب ذوق سلیم بینلرنده‌کی آچیقلغك «این الثری
والثریا !» دیمکله‌ده تعریف اولنه میه‌جغنی تسلیم ایدرلر .»

«بعض قتل ، عمومی احیا صاییلیر .» دیمك اولان
مثلده‌کی «بعض القتل» تعبیرندن قصاص اراده اولندیغی
جهتله بودخی «قتلی اك زیاده منع ایده‌جك ینه قتلدر .»
مآلنده بولنان «القتل انفی للقتل .» کبی آیت مذکوره‌نك
حکمی تحتنده بولنمقده‌در . مع هذا آیتده‌کی لطافت لفظ
وجزالت معنی ایکیسنده‌ده کوریله‌مامکده اولدیغندن اهل
سخن حکمت قصاصدن بحث اولندقجه «بعض القتل احیاء
للجمیع .» ، یاخود «القتل انفی للقتل .» دیمدن «ولکم

فى القصاص حيوة .» ديمكده‌درلر . واقعا بو آيت جليله
الده ايكن اوته‌كيلره انسانك پك‌ده التفات ايده‌جكى كلمز .

«القتل انفى للقتل .» سوزينه وجوه رجحانى ارباب
معانى طرفندن (ايجاز قصر) بحثنده مدققانه بيان اولنان
آيت مذكوره آنلرى عادتا اونودلمق دركه‌سنه تنزيل ايتمشدر .
الحكم الغالب .

١٥٢

بعلة الورشان تأكل رطب المشان

فتحات ايله (ورشان) كوكرجين نوعندن برقوشدر .
(رطب) معروف اولديغى اوزره تازه خرمايه دينير ،
غراب وزننده (مشان) آنك بردرلوسيدر .

اغنيادن برى خرمالغنك بكجيلكنى كوله‌سنه حواله
ايتمش ايدى . كوله سارق وطائره حاجت براقميوب
خرمالرى كنديسى اكل ايتمكه باشلادى . افنديسى بركون
كله‌رك آغاجلرى معاينه ايلدكده خرمالرى درجهٔ مطلوبه‌ده
بوله‌مينجه كوله‌يه «بونلرى كيم ييور ؟» ديه عتاب ايتمسيله
كوله «ورشان اكل ايديور !» جوابنى ويرمش ايسه‌ده
افندى حقيقت حالى كشف ايلديكندن «بعلة الورشان

تأكل رطب المشان .» ، يعنى «اوزاتمه، ورشان بهانه‌سيله
تازه خرمالرى سن ييورسين !» ديه‌رك قباحتى يوزينه
اورمشدر .

حقيقتى كتم ايله ايشنه يارايه‌جق صورتده ادارهٔ لسان
ايدن ارباب افتنان حقنده درميان ايديلير .

١٥٣

بلغ السكين العظم

«بچاق كميكه طاياندى !» مثل عثمانيسنك معادليدركه
فارسيده بومقامده «كارد باستخوان رسيد .» دينير .

«بلغ السيل الزبى .» مثلى دخى بونك امثالندن عد
اولنور .

هدى وزننده (زبى) ارسلان صيدى ايچون قازيلان
چوقور ديمك اولان — ضم زاى ايله — (زبيه) نك
جمعيدر .

بوچوقورلر — سيل باصماسى ايچون — مرتفع
يرلرده قازيلير . بناءً عليه «سيل زبيه‌لره يتشدى !» ديمك
اولان مثل «ايش صوك درجه‌يه واردى !» ديه‌جك
يرده ايراد اولنور .

١٥٤

بينهم داء الضرائر

فتح ضاد ايله (ضره) بر آدمك ايكى زوجه‌سندن هر برينه دينيركه اورتاق تعبير اولنور . (ضرائر) آنك جمعيدر .

اورتاقلر بيننده محاسده هيچ بر وقتده اكسك اولمديغندن اشخاص واقوام آره‌سنده‌كى منافسه‌يى آكا تشبيه ايده‌رك « بينهم داء الضرائر . » ديرلركه « آره‌لرنده اورتاق دردى وار . » ديمك اولور . « بربرينى چكه‌مزلر . » مألنده‌در .

١٥٥

بنت الصفا تقول ما سمعت

بر آدم سسلنديكى وقت طاغ وقبه مقوله‌سندن منعكس اولان آوازه — عصا وزننده — (صدى) ديرلر . الف ايله (صدا) صورتنده رسم اولنديغى دخى واردر . تركجه‌ده بو آوازه (يانقو) تعبير اولنور .

ادباى عرب صدايه (ابنة الجبل) و (بنت الجبل) ديدكلرى كبى (بنت الصفا) كنيه‌سنى دخى ويررلر .

« بنت الصفا تقول عن سماع . » صورتنده دخى مروى اولان بو مثل « يانقو ايشتديكنى سويلر . » مألنده اوله‌رق خير وشر هرنه‌يه دعوت اولنسه درحال اجابت ايدن سبكمغز آدم حقنده ضرب ايديلير .

وجه مذكور اوزره منعكس اولان آوازه بالخاصه صدا دينلديكى :

فدع كل صوت غير صوتى فاننى
انا الصائح المحكى والآخر الصدا

كبى آثار بلغاى عربك شهادتيله مثبتدر .

ادباى عجم دخى بو استعماله اكثريا رعايت ايدرلر . صائبك :

باكرا نجانان مكو حرف كران تا نشنوى
كوه‌در رد صدا بى اختيار افتاده است

بيتيله حافظك :

از صداى سخن عشق نديدم خوشتر
يادكارى كه درين كنبد دوار بماند

بيتى بومدعانك شواهدندن عد اولنور .

هله حضرت مولانانك :

این جهان کوهست وفعل ماندا
سوی ما آید ندا هارا صدا

بیتنده صدایی آواز منعکس معناسنده استعمال ایلدیکی اظهردر .

عثمانلی ادباسنه کلنجه : بونلر صدایی هم آواز منعکس، هم ده مطلقا صوت معناسنده استعمال ایدرلر . هیچ برادیب عثمانی صدایی علی الاطلاق سس مقامنده ایراد ایتدیکی ایچون تخطئه اولنه‌مز .

عکس ایتدی بیك واحسرتا طاغلرله چیقدم آشنا
هر طاغده‌کی قلبی صدا افغانمك افغانیدر

بیتنده صدا آواز منعکس موقعنده ایراد ایدلدیکی حالده :

اوبی امان ینه بیلمم کیمی شهید ایدیور
که بر آجیقلی آجیقلی امان صداسی کلیر

بیتنده مطلقا آواز مقامنده استعمال اولنمشدر .

کلمات عربیه‌نك استعمالنده بهمه حال شیوهٔ عربه اقتفا مجبوریتنده بولنمیورز، بناءً علیه «عرب بونی بویله استعمال ایدییور، بزده بویله استعمال ایتملی یز .» کبی سوزلری دیکله‌میورز .

بوادعاده بولنانلر الفاظ عربیه‌یی استعمالده تماميله

طرز عربه توفیق خامه ایده بیلیورلرمی ؟ نه ممکن !

عرب صدایی خصوصی برصورتده استعمال ایدییور. ترك ایسه بو اختصاصی کوزتمیور، چونکه بو صورتی سلیقه‌سنه دها موافق بولیور . حقی یوقمیدر ؟ اوقدر واردرکه بوکا نه عرب برشی دیه بیلیر، نه عجم . مطلوب اولان شی یالکز تركك کندینی بیلمسیدر .

— ١٥٦ —

تحمل عضة جناها

کسر عین ایله (عضه) شجر مثمر دیمکدر . عصا وزننده (جنی) ده وشیریلن میوه‌یه دینیر . (ها) عضه‌یه راجعدر .

«هر آغاج کندی میوه‌سنی یوکلنیر .» مألنده اولان بومثلك موردی بروجه آتی محکیدر :

بر ذاتك ایکی زوجه‌سی اولمغله بونلر — طبیعی بولندیغی اوزره — هیچ بروقتده معاداتدن وارسته قاله‌میوب یکدیکرك محوینه چالیشیرلردی .

بریسی برکیجه النه متشابه ایکی قدح آلوب برینه شراب، دیکرینه زهراب طولدردی . شراب قدحنی

كنديسنك، زهراب قدحنى رقيبه‌سنك باشى اوجنه قويدى .
ياتديلر .

رقيبه، اورتاغنك، كنديسنى تسميم قصدنده بولنديغنى
اولجـه تفرس ايتمش اولديغندن اوته‌كى اويقويه طالدقده
قالقوب قدحلرى تبديل ايله ياتاغنه چكلدى .

بر آز صكره، اويويان اويانه‌رق باشى اوجنده بولنان
زهرابى شراب نيتنه نوش ايتمكله رقيبه‌سى عليهنده قور.
ديغى تدبير كندى حقنده سوء تأثير كوستردى .

او، مسمومةً جان ويرمكه چاليشـيركن بو، كمال
عافيتله شرابنى ايچدى .

ايشته او زمان وقعه‌دن خبردار اولان زوج «تحمل
عضة جناها .» ديمشدر .

فقره، «من حفر مغواةً وقع فيها .» مثلنك مآلى اولان
«قازمه قويويى، كندك دوشرسين!» تنبيهنى مشتملدر .

١٥٧

تصنع فى عامين كرزاً من وبر

برج وزننده (كرز) چواله دينير . فتحتين ايله
(وبر) ده‌وه، طاوشان، تيلكى كبى حيواناتك توكنه اطلاق
اولنور .

مثل، «ايكى سنه‌ده ده‌وه توكندن بر چوال ياپارسين!»
مفهومنده‌در . تنبل حريفلره خطاباً ايراد اولنور .

١٥٨

تضرب فى حديد بارد

ترك وعجمك «صوغوق دمير دوكيورسين !» «آهن
سردمى كوبى !» مثللرينك عينى اوله‌رق «عبث ايشله
اوغراشيورسين !» ديه‌جك يرده ضرب ايديلير .

١٥٩

تضرع الى الطبيب قبل ان تمرض

«خسـته اولمزدن اول طبيبـه مراجعت ايت !»
ديمكدركه :

«علاج واقعه پيش از وقوع بايد كرد»

حكمتى متضمندر .

روايته كوره بونصيحتى ابتدا حضرت لقمان اوغلنه
ويرمشدر .

۱۶۰

تشتهی وتشتکی

«هم مشتهیسین، هم مشتکیسین»

مصراعیله ترجمه اولنه بیلن بومثل «تحب ان تأخذ وتکره ان یؤخذ منك.»، یعنی «بشقه‌سندن آلمغی سورسین، اما سندن آلندیغی ایستمزسین!» دیه تفسیر اولنور. بو حالده «اذا سئل الحف واذا سئل سوف.» مثلیله یکمال بولنورسه‌ده:

هم یاقارسین برق شمشیر ستمله عالمی
هم ینه دیرسین سرکویمده فریاداولمسون

بیت مشهوری موقعنده دخی درمیان اولنه بیلیر.

۱۶۱

ترکته تغنیه الجرادتان

قوم عاد کندیلرینی ارشاد ایچون بعث بیوریلان حضرت هودی تکذیب ایله غضب آلهی‌یی دعوت ایتدکلرندن اوچ سنه متوالیاً یاغمور یاغمامغله دوچار قحط شدید اولمشلر ایدی.

روایته کوره عقلای قوم بو بلانك اندفاعی ایچون برچاره آرادقلری صره‌ده ایچلرندن (قیل بن عنق) و (لقیم بن هزال) ایله (لقمان بن عاد) لك ریاستلری تحتنده اوله‌رق، اللهدن یاغمور ایستمك مأموریتیله اوته‌دن بری قبلة الآمال اولان مکهٔ مکرمه‌یه برجماعت کوندرمشلردر.

او وقت سکنهٔ مکه (عمالیق) قومندن عبارت اولمغله ارباب استسقانك ذکر اولنان اوچ نفر رئیسی سید عمالیق اولان (معاویة بن بکر) لك اقامتکاهنه نزول ایتدکلرندن معاویه مسافرلری کمال اکرام ایله قبول ایلمشدر.

بونلرك حقیله تطییبی املنده بولنان معاویه‌نك مالك اولدیغی (جرادتان) نامنده ایکی سازنده قیز ایسه ادارهٔ جام کلفامه باشلایان مسافرلری برقات دها اکلندرمك اوزره نغمه‌یه آغاز ایتمشلردر.

آندن صکره ذوقك آرقه‌سی کسلمیوب جاریه‌لر چالدقجه مسافرلر ایچمشلر، مسافرلر ایچدکجه جاریه‌لر چالمشلردر. بو اکلنجه برآی قدر دوام ایتمکله استسقاجیلر اجابتکاه آلهی‌یه عرض ایدیله بیله‌جك کلمات دعائیه بولمق شویله طورسون، بربرلرینه درستجه سوز سویلیه‌میه‌جك درجه‌ده بی مجال قالمشلردر.

حضرات رؤسا تأثير سرود وصهبا ايله آزادهٔ فكر استسقا اولمشلر ايدی .

اوته طرفده آجلقدن، صوسزلقدن اولمكده اولان خلق نه بارا ندن، نه ده يار اندن هيچ بر اثر ظهـور ايتمديكنی كورنجه بتون بتون يأس ايچنده قاله‌رق ارباب استسقايی كوروب صوك درجه ده مضطرب بولندقلرينی اخبار ايله مرحمتلرينی جلبه چالشمق اوزره مكه‌يه بر آدم يوللامشلردر .

بو آدم كلوب خانهٔ معاويه‌يه كيرديكی زمان نشوه‌لی، نغمه‌لی بر مجلس كورمشـدر . بر آره‌لق نصلسه زمزمه منقطع اولدقده بی چاره مبعوث رئيسلره قومك كيتدكجه اشتداد ايتمكده اولان مضايقه‌سنی عرض ايلمك ايستمش ايسه‌ده بونلر زواللی يی سويلتمك ايستميوب «خاطرمز-ده‌سكز !» قبيلندن بر جواب ايله صاوه‌رق ينه اولكی حال ايله اشتغاله باشلامشلردر .

مبعوثك عودتنده اهالی باشنه طوپلانه‌رق رئيس اول طـانيدقلری (قين بن عنق) ك نه ايشله مشغول بولنديغنی صوردقلرنده مبعوث «تركته تغنيه الجرادتان !»، يعنی «كنديسنی جرادتان نغمه ايله اكلندرمكده اولدقلری حالده براقدم !» جواب حيرتبخشنی ويرمشدر .

بری طرفده معاويه بو سرخوشلرك كيتدكجه آزيتمقده اولدقلرينی نظر دقته آلمقله برابر كنديلرينه اخطار كيفيت ايتمكی شيمهٔ مهماننوازی‌يه موافق كورميوردی .

مع مافيه وخامت انجام انديشه‌سيله جمهور طرفندن مكه‌ده اجراسنه مأمور اولدقلری وظيفهٔ مهمه‌يی بونلره اخطـار ايتمكه لزوم قطعی كورمكده اولديغندن اولجه (قيل بن عنق) ه خطاباً ترتيب ايتديكی :

الا يا قيـل قم ويحك فهينم
لعـل الله يبعثنا غمـاما [*]

بيتيله مصدر نشيدهٔ مؤثره‌يی بر وقت مناسبده جرادتانه نغمه ايله انشاد ايتدرمشدر .

غرائب مروياتندركه بو نشيده‌نك مغنيه‌لر طرفندن اوقونمسی اوزرينه مسافرلردن بعضلرينـه انتباه كله‌رك «ياهو ! بزم بورايه كليشمز بويله اكلنمك ايچـون دكل، استسقا ايچون ايدی . قالقكز ايفای وظيفه ايده‌لم !» ديمه‌لريله لقمـان بن عاددن ماعداسی صحرايه خروج ايله ياغمور دعـاسـنه باشلايه جقـلری صره‌ده جانب سمادن «ايستديككز هر نه ايسه ويريله‌جكدر !» ديه بر ندا كلمش

[*] «ای قيل ! ايتديكك يتر، آرتق قالق، دعا ايت . مأ-مولدركه جناب حق بزه بر بولوت كوندرر .» مآلنده‌در .

وبونلرك قوم عاد ایچون یاغمور طلبنده بولنملری اوزرینه
بری بیاض، بری قرمزی، بری سیاه اوچ بولوت
ظهور ایتمشدر.

بعده ینه طرف آسماندن «ای قیل! تفسك وقومك
ایچون شو اوچ بولوتدن بریسنی اختیار ایت!» دیه بر
ندا دها کلدکده قیل «بیاض وقرمزی بولوتلردن یاغمور
مأمول دکلدر. سیاه بولوت ایشمزه یارار.» ملاحظه‌-
سنده بولنمسیله عالم بالادن «قوم عادی محو ایده‌جك بر
شی اختیار ایتدك!» دیه بر ندا دها کلدکدن صکره او
سحابهٔ سودا قوم عاد اوزرینه سوق اولنه‌رق جمله‌سی
اهلاك ایدلمشدر.

مؤخراً سمع لقمانه دخی «سن ده ایسته‌یه‌جککی
ایسته!» نداسی کلمسی اوزرینه لقمان اوچ ویا یدی رأس
کرکس قوشنك عمری قدر یاشامق استدعاسنده بولنمغله
مساعده بیورلدیغندن او قدر یاشادقدن صکره اوچنجی
ویا یدنجی اوله‌رق بسله‌مکده بولندیغی (لبد) نامنده‌کی
کرکسك هلاکنی متعاقب وفات ایتمشدر!

مثل مذکور غفلت کامله ایچنده بولنان آدم حقنده
ایراد اولنور.

١٦٢

تحسبها حمقاء وهی باخسة

(حمقا) (احمق) ك مؤنثیدر. (ها) و (هی) ضمیر-
لری منشأ مثل اولان محتاله‌یه راجعدر.

(باخسه) اکسیلتمك وظلم ایتمك معنالرینه کلن
(بخس) دن اسم فاعلدر. باخسه‌یه بدل (باخس) دخی
مرویدر. بو حالده (ذات بخس) دیمك اولور.

(بنی تمیم) قبیله‌سنه منسوب اولان (بنی عنبر) جما-
عتندن بر ذات قومشوسی بولنان وصورت ظاهره‌سنه
نظراً بی ادراك ظن اولنان زنکین بر قادینك ثروتندن
استفاده طمعنه دوشه‌رك «شونکله بر شرکت عقد ایدوب
المده‌کی اموال تجارتی آنك اموالنه قاتسه‌م، مؤخراً فسخ
شرکتده قالقیشه‌رق اموال مخلوطه‌نك ایلرینی بن آلوب
فنالرینی آکا ویرسه‌م ده زحمتسزجه کار ایتسه‌م!» ملا-
حظه‌سنده بولنوردی.

فکر اشتراکی مزبوره‌یه آچدی. اوده موافقت
کوستردی. طرفینك ماللری یکدیکره قارشدیریلوب
ایشه باشلاندی.

حریف بر آره‌لق — منویسی اولدیغی اوزره — بر

وسیله بوله‌رق اورتاقلغه نهایت ویرمك ایستدیکندن
اموال مخلوطه‌یی آرزو ایتدیکی وجه ایله تفریقه قالقشمش
ایسه‌ده قادین متبصرانه حرکتله ویردیکی اموالی کاملاً
آییروب آلدقدن بشقه ضرر دعواسنه قیام ایده‌رك اوسته
بعض اشیا دخی آلمشدر .

بوصورتله سرمایه‌دن زیان ایدن تاجره بعض احباسی
« نصل اولدی‌ده برقاری یه آلداندك ! » یوللو متأسفانه
تعریضده بولنملریله « تحسبها حمقاء وهی باخسة . » ، یعنی
« آنی سن‌ده کورسه‌ك ساده دل ظن ایدرسین، حال بوکه
حیله‌کار ایمش ! » جوابنی ویرمشدر .

صورتده بدلادن، حقیقتده عقلادن اولان کیمسه
حقنده صرف اولنور .

١٦٣

تحت جلد الضأن قلب الاذؤب

ضادك فتحی، همزه‌نك سكونیله (ضأن) قویون قسمنه
اطلاق اولنان (ضائن) ك جمعی ، یاخود اسم جنسدر .
(اذؤب) معروف (ذئب) ك جمعیدر .

« قویون دریسی آلتنده قورد یوره‌کی وار ! » مآلنده

اولان بو مثل ضیا پاشا مرحوم طرفندن حضرت مولا-
نانك :

ای بسا ابلیس آدم روی هست
پس بهر دستی نشاید داد دست

بیتی کبی اقوال اکابری توضیحاً حقلرنده :

صادق کوینور کسوه‌ده ارباب خیانت
مرشد صانیلور وهله‌ده اصحاب ضلالت
اکثر کشینك صورتنه سیرتی اویمز
یارب بونه حکمتدر الهی بونه حالت
امید وفا ایلمه هر شخص دغلده
چوق حاجیلرك چیقدی خاچی زیربغلده

دینیلن اهل نفاقدن احتراز اولنمسنی توصیه ایدر .

« بدن وافرو قلب کافر . » مثلی دخی بورالرینی
کوسترر .

١٦٤

تذکرت ریا ولداً فبکت

فتح را وتشدید یا ایله (ریا) عمرنده دنیایه برچوجق
کتیرمش برقادیغجغز ایدی . چوجغی پك کوچك ایکن

وفات ایتدی . حال بوکه کندیسی (باقة النرجس)
عنوانی بحق آله‌جق برحاله کلنجه‌یه قدر یاشادی، معتوهۂ
روزکار اولدی .

چوجغنی بر درلو اونوده‌مزدی ، آره صره زواللی
قوجه قارینک غایت کوچلمش اولان کوزلرندن بوروشیق
یاکاقلری اوزرینه سرشك تحسر نزول ایتدیکی کور-
یلوردی .

کندیسنی هرکیم آغلار کورسه بکاسنک سببنی
بیلدیکندن « تذکرت ریا ولداً فبکت . » دیردی .

« ریا چوجغنی یاد ایدوب آغلادی . » دیمك اولان بو
سوز مؤخراً عودت ایتمامك اوزره الدن کیتمش بولنان
شی ایچون تلهف ایدن شخص فلکزده حقنده ضرب
ایدیلیر مثل اولدی .

١٦٥

تسئلنی برامتین سلجماً

(رامه) بصره قربنده بر موضعدر ، ایکی جهتی
اعتباریله اکثریا (رامتین) عنوانیله یاد اولنور .
(سلجم) شلغمه دینیر . بوسبزه‌یه شین ایله (شلجم)،

یاخود ثا ایله (ثلجم) اطلاق ایدنلر دخی وار ایسه‌ده
بونلر عند الفصحا مردوددر .

موضع مذکورده بر قادینک نصلسه زوجندن شلغم
ایسته‌یه‌جکی طوتمغله آدمجکز حدتلنه‌رك « تسئلنی برامتین
سلجماً . » ، یعنی « باقکز ، رامتین کبی بر یرده بندن شلغم
ایستیور ! » دیوب « اذعاننه طورپ صیقه‌یم ! » مضمونتی
ایما ایلمشدر .

دیکر بر روایته کوره شوهر بو سوزی همسرینه
خطاباً سویلمش اولدیغندن قاعدةً (تسئلینی) دیمسی لازم
کلیرکن کمال انفعالندن تأنیثه رعایت ایتمکی اونوده‌رق
(تسئلنی) دیمشدر . بو حالده مثل ، « رامتین کبی بر یرده
بندن شلغم ایستیورسین ! » مآلنده اولمش اولور . نابجحل
طلبده بولنانلر حقنده ضرب اولنور .

١٦٦

تسئلنی ام الخیار جملاً یمشی رویداً ویکون اولاً

(ام الخیار) بر قادینک کنیه‌سیدر . مصغر بنیه‌سیله
(روید) — که اسم فعل امر، صفت، حال، مصدر اولمق

اوزره درت درلو استعمال اولنور — بوراده (مشياً
رويداً) تقديرنده اولەرق صفت واقع اولمشدر، آهسته
ديمكدر .

مثل، «ام الخيار بندن هم يواش يورر، هم ده اك
ايلريده بولنور بر دەوه ايستيور !» مألندەدركه تداركی
متعذر اولان شيئی طلب ايدن كيمسەنك فكرينی تزييفاً
ايراد ايديلير .

١٦٧

تعست العجلة

(تعست) فی الاصل بر كيمسەنك آياغی قايوب يوزی
اوستنه ييقلمق ديمك اولديغی حالده هلاك اولمق معناسنه
استعمالی شايع اولان — نحس وزننده — (تعس) دن
ماضیء مؤنثدر .

بومثل ابتدا حضرت (سعد بن ابی وقاص)ك كريمەسی
(عائشه) نك كولەسی (فند) طرفندن ايراد اولنمشدر .

فند پك خوش آواز ايدی . اكثريا رجال ونسا
باشنه طوپلانەرق كنديسنی نغمه پردازلغه مجبور ايدرلردی.
عائشه بركون بونی خارجدن آتش كتيرمكه كوندردی.

فند ايسه اكثر خوانندكان كبی لاابالی بر شی اولديغندن
سيدەسندن آلديغی امر موجبنجه آتش آرامقده ايكن
كنديسنه تصادف ايدن بعض احباسی مصره متوجهاً يوله
چيقمق اوزره بولندقلرينی بيان ايله رفاقتنی رجا ايلدكلرنده
رد ايتميوب بونلرله برلكده مصره كيتمش واوراده بر
سنه قدر اقامت ايتمشدر .

نصلسه عودته موفق اولنجه عائشەنك كنديسنه
حواله ايتديكی خدمت خاطرينه كلمسيله همان بر ظرفك
ايچنه بر آز آتش قويەرق سيدەسنك خانەسنه طوغری
قوشمغه باشلاديغی صرەده آياغی قايوب دوشدكده النده‌كی
آتش دوكيلوب طاغلمغله كويا عجولانه حركت ايتديكی
ايچون جانی صيقيلەرق «تعست العجلة !»، يعنی «عجلەنك
الله بلاسنی ويرسون !» ديمشدر .

حركتی بطی اولان شخصه لطيفه اولەرق سويلنەجك
سوزلردندر .

١٦٨

تغافل كأنك واسطی

«واسطی ايمشسين كبی تغافل ايت !» مألنده اولان بو

مثل شهر واسط اهالیسنك باشنه كلن بر بلادن نشأت ایتمشدر .

حجاج ظالم عراق عربه مسلط اولدقده واسط اها- لیسنی، یاپدیرلمقده اولان بعض ابنیه‌ده آنغاریه صورتیله استخدام ایتدرمكه باشلامش ایدی .

ایشك كیتدكجه آغرلاشمقده اولدیغنی كورن زواللی واسطیلر فرار ایله مسجده التجا ایده‌رك بین الغربا یاتوب صاقلانیرلردی . حجاج طرفندن عمله جمعنه مأمور اولان شخص ایسه بونلرك اختفاكاهلرینی كشف ایتمكله مسجده كلوب «یا واسطی !» دیه هایقیرر و یاتمقده اولان بی چار- كاندن هانكیسی باشنی قالدیره‌جق اولورسه درحال یاقه- لایوب ایش محلنه كوتورردی .

بونك اوزرینه واسطیلر آرتق اویله ندالره قولاق آصمیوب كیم نه دیرسه دیسون یاتدقلری یردن باش قالدرمز اولمشلردر .

مثل، بر آدمه ایشنه كلمیه‌جك خصوصلرده تغافل ایتمسنی توصیه ضمننده ایراد اولنور .

١٦٩

تخرسی یانفس لامخرسة لك

(تخرسی) لوغسه كندی ایچون طعام تدارك ایتمك دیمك اولان (تخرس) دن امردر . (مخرسه) لوغسه ایچون طعام ترتیب ایلمك معناسنه كلن (تخریس) دن اسم فاعلدر . بو طعامه ضم خا ایله (خرسه) تعبیر اولنور .

فقیره بر قادینجغز لوغسه اولدقده كندیسنه خرسه احضار ایده‌جك كیمسه‌سی بولنمدیغندن طعامی بالذات طبخ ایتدیكی صره‌ده «ای نفس ! طعامكی كندك حاضرلا، سكا یمك كتیره‌جك كیمسه یوق !» مآلنده اولان بو سوزی سویلمشدر .

زواللی بونی مجرد كیمسه‌سزلكندن شكایت یوللو سویلمش ایسه‌ده معانی جویان عرب بر حكمت اولمق اوزره قبول ایله «كندی ایشكی كندك كور !» جملهٔ مهمه‌سی موقعنده ایراد ایتمكه باشلامشلردر .

١٧٠

تسمع بالمعیدی خیر من ان تراه

بزده امثال عربك اك مشهورلرندن صایلان بو مثلك

توجیهنده پك چوق سوز سویلنمش ایسه‌ده اسلمی
روایت آتیه اولدیغی کتب معتبرهٔ ادبیه‌دن آکلاشلمشدر :

(معد) قبیله‌سنه منسوب دیمك اولان (معدی) نك
مصغری بولنان (معیدی) بلغادن برذاتك لقبیدر .

(نعمان بن منذر) بونك شهرت بلاغتنی ایشیدردی .
برکون شخصنی کورمك ایستیوب حضورینه جلب
ایتدردی .

معیدی کوتاه قامت، لاابالی قیافت، ترشرو، ژولیده‌مو
برآدم اولدیغندن نعمان، کندیسنی نظر استحقار ایله
سوزمکه باشلایجه معیدی نعمانك فکر مضمرینه جواباً
«انما المرء باصغریه .»، یعنی «انسان آنجق قلب ولسان ایله
انسان اولور .» دیدکده نعمان «معیدی‌یی ایشتمکلکك
کورمکلکدن اولادر .» دیمك اولان «تسمع بالمعیدی
خیر من ان تراه .» سوزیله مقابله ایلمشدر .

«آواز دهل شنیدن از دور خوشست»

مثلی مقامنده ضرب اولنور . «انما المرء باصغریه .» دخی
امثالدن معدوددر .

١٧١

تشمرت مع الجاری

(تشمرت) (تشمیر) و (انشمار) کبی مرور ایتمك
معناسنه اولان (تشمر) دن ماضیٔ مؤنثدر . ضمیر
مستتری قصیده‌یه راجعدر .

برادری (بجیر) ك قبول اسلامه شتاب ایتمسنی تقبیحاً
انشا ایلدیکی هجویه مسموع نبوی اولدقده حقنده «دمی
هدردر .» بیورلمسی اوزرینه خوفندن برمدت اختفا
ایتدکدن صکره نزد عالیٔ رسالتپناهی‌یه عزیمتله کندینی
بیلدرمکسزین ایراد ایلدیکی «یارسول الله ! سزی نصلسه
کوجندرمش اولان ابن زهیر تائباً ومسلماً حضورکزه
کله‌جك اولسه مظهر عفو بیوریلورمی ؟» سؤال
مستمندانه‌سنه «اوت!» جواب رحیمانه‌سنی آلیرآلمز اولجه
نظم ایتدیکی مشهور :

«بانت سعاد فقلبی الیوم متبول»

قصیدهٔ بلیغه‌سنی مرقص برصورتده انشاد ایتمسی
محظوظیت محمدیه‌یی موجب اولمسیله کندیسنه خرقهٔ
سعادت احسان بیوریلان جناب (کعب بن زهیر)
برسیاحتده اوغلی یاننده اولدیغی حالده برسفینه‌یه راکب
اولمش ایدی .

حضرت کعب بو بولجیلق اثناسنده بر قصیده ترتیب بیورمغله اوغلنه اوقویوب کوزلجه حفظ ایتمسنی امر ایلمشدر .

بو امری بر آقشام اوزری ویرمش ایدی .

صباح اولنجه اوغلنه « شمدی قصیده‌یی اوقو ، باقه‌یم ! » دیدکده اوغلی « یاأبت انها تشمرت مع الجاری . » ، یعنی « ای پدر ! او ، صو ایله برابر آقوب کیتدی . » دیوب بونکله قصیده‌یی اونوتدیغنی عرض ایتمك استمشدر .

کعب ، اوغلنك کوستردیکی بو قیدسزلق اوزرینه « سن آنی یوزدردکسه بن ده سنی آنك آردی صره یوز-دیریرم . » مألنده اولان وشاعر زاده‌یی همان طوتوب دکزه آتمق ایستیه‌جك درجه‌ده منفعل اولدیغنی مشعر بولنان « ان شمرت بها شمرت بك علی اثرها . » سوزیله کندیسنی تکدیر ایتمشدر .

مثل اهمیت ویرلمیوب اونودیلان شی حقنده ضرب ایدیلیر .

١٧٢

تمرد مارد وعز الابلق

(تمرد) عناد ایتمك معناسنه اولان (تمرد) دن

ماضیدر . (مارد) (دومة الجندل) موقع معروفی جوارنده بر حصارك اسمی اولدیغی کبی (ابلق) دخی « اوفی من السموءل . » مثلنك منشأی اولان (ابن عادیا) نك تحصن ایتدیکی مشهور حصارك وصفیدر .

(الجزیره) ملکه‌سی (زبا) غایت متین ومنیع اولان بو ایکی حصارك تسخیری ایچون خیلی مدت اوغراشدیغی حالده بر درلو ظفریاب اوله‌مدیغندن آرتق او سودادن واز کچه‌رك نومیدانه رجعت ایتدیکی صره‌ده « مارد تمرد ایتدی ، ابلق ایسه غالب کلدی . » مفهومنده بولنان بو سوزی سویلمکله استحصالی ممتنع اولان امانی حقنده ضرب ایدیلیر مثل اولمشدر .

١٧٣

تقلدها طوق الحمامة

(تقلد) کردنلك طاقنمق دیمك اولان (تقلد) دن ماضیدر . کردنلکه کسر قاف ایله (قلاده) ، آنی برینك بوینه طاقمغه ایسه (تقلید) دینیر . ادبای عربك ناظمنك ارتحالندن صکره قیمت شناسان اخلافه یادکار قالان اشعار برکزیده‌یه (مقلدات الشعر) و (قلائد الشعر) تعبیر ایتملری

بوقبيلدن اولان آثارك ارباب طبيعت طرفندن كردنه تعليق
ايدلمك مرتبه‌سنده مظهر احترام اولمسنه مبنيدر .

كندى اقوال وافعالنى بشقه‌سنك اقوال وافعالنه
بكزتمكه چالشمق موقعنده استعمال اولنان (تقليد) قلاده
طاقمق معناسندن مأخوذدر . كويا برآدمه بكزه‌مك
ايستين كيمسه آنك اقوال وافعالنى قلاده كبى بوينه
طاقار . (ها) نك مرجعى خصلت قبيحه‌در . فوق
وزننده (طوق) كردنبند ديمكدر . (حمامه) كوكرجينه
ويا مطلقا كردنى مطوق اولان قوشه اطلاق اولنان
(حمام) ك مفرديدر .

مثل، «حمامه‌نك طوقى كبى آنى بوينه طاقدى .»
مآلنده اوله‌رق برشخصك خصلت قبيحه ايله مألوفيتنى
بيان صددنده ايراد اولنوركه حمامه‌دن طوق آيرلميه‌جغى
كبى او شخصك دخى خصلت مذكوره ايله دائما برلكده
بوله‌جغى تصورينى حاويدر .

١٧٤

تلدغ العقرب وتصئى

«عقرب هم صوقار، هم فرياد ايدر.» ديمك اوله‌رق

متظلم حالنده كورينن ظالم حقنده ضرب اولنوركه :

«اين ظالم مظلوم نما طرفه بلاييست»

مفهومنى اخطا ايدر .

١٧٥

تركتهم فى كصيصة الظبى

«آنلرى كييك طوزاغنده براقدم.» ديمكدركه «يانلرندن
آيرلديغم وقت اضطرابلرى درجۀ كالده ايدى.» ديه‌جك
يرده ايراد ايديلير .

«ضحاك را بزحمت ماران كذاشتيم»

مثلنه قريبدر .

١٧٦

(مصراع)

تحمى جوابيه نقيق الضفدع

(جوابى) حوض معناسنه اولان (جابيه)نك جمعيدر .
(نقيق) قوربغه زمزمه‌سنه دينير . (ضفدع) امثال

منظومه‌دن «قوربغه بر سوز سویلسه آنی حکما تفسیر ایدر.» مألنده اولان :

قالت الضفدع قولاً
فسرته الحکماء

بیتندن دخی آکلاشلدیغی اوزره (عقرب) کبی مؤنث اعتبار اولنور.

« حسنت جمیع خصاله »

مصراعنده (حسنت) فعلنك تأنیثی (خصال)ه اضافتی جهتیله مؤنث اعتبار ایدیلن (جمیع)ه اسنادندن نشأت ایتدیکی کبی (تحمی) فعلنك تأنیثی دخی (ضفدع)ه مضاف اولمق حسبیله مؤنث عد اولنان (نقیق)ه اسنادندن ایلری کلمشدر.

عربلر (ضفدع)ی دائما مؤنث اوله‌رق استعمال ایدرلر. حتی آیات قرآنیه‌یه زعمنجه نظیره‌لر یازان (مسلمة الکذاب) بیله بو یولده‌کی آثارینك اك حکیمانه‌سی صاییلان و « ای قوربغه! یوقاریك صوده، آشاغیك چاموره اولدیغی حالده دها نه قدر نقنقه پرداز اولوب طوره جقسین؟ نه صویی بولاندیره بیلیورسین، نه‌ده ایچنی منعه مقتدر اولیورسین!» مفهومنده بولنان «یاضفدع کم تنقین اعلاك فی الماء واسفلك فی الطین لا الماء تکدرین

ولا الشارب تمنعین.» سفسطه‌سنده بو تأنیثه رعایت ایتمشدر.

«آنك حوضلرینی قوربغه ولوله‌سی محافظه ایدر!» دیمك اولان مثل مذکور قیافتده‌کی ارسلانی، فصاحتده مطبعه شارلاتانی اولان، یعنی ایشی نمایش ولافدن عبارت بولنان اشخاصه اشارةً درمیان ایدیلیر.

١٧٧

تعجیل العقاب سفه

«مجازاتده عجله، کار عاقل دکلدر.» مألنده درکه :

تأنیدن ایتمه صاقن اجتناب
امور سیاستده قیلمه شتاب
که بر دمده بیك خونه واردر مجال
ولی مرده‌یی زنده ایتمك محال

نصیحت حکیمانه‌سنی تضمن ایدر.

١٧٨

تناس مساوی الاخوان یدم لك ودهم

(تناس) اونودر کبی کورنمك معناسنه اولان

(تناسی) دن امردر . (مساوی) ضد (محاسن) در .

اولسه بر بزمده اغماض ایده‌جك شی بسیار
اویله بزمه وارانك بر كوزی پوشیده كرك

ایقاظنی متضمن اولان بو مثل «اخوانكك عیوبنی كورمه‌كه حقكده مودتلری دائم اولسون.» مفهومنده‌در.

١٧٩

تأبی ذاك بنات البی

(تأبی) امتناع معناسنه اولان (ابا) دن مضارعدر . (بنات‌البب) یوركده منبع شفقت عد اولنان برچوق طامارلره دینیر .

بر آدمك عجوزه بر والده‌سی وار ایدی . «یاوروم! بن آرتق پك اختیار اولدم . اوی اداره‌یه اقتدارم قالمدی . شورادن شورایه كیده‌میورم . یرمدن قیملدایه‌جق حالم یوق . اومزده برتازه بولنسه‌ده هم سنی، هم‌ده بنی چكوب چویرسه نه خوش اولور! شونده قاچ كونلك عمرم وار؟ كوزمی یومدن مروتكی كوره‌یم. كل ایكی كوزم! سنی اولندیره‌یم. ماشاءالله آرتق اوتوزیكی سوریورسین.

چولق چوجق صاحبی اول . طورونلرمی اوقشایه‌یم !» كبی سفسطه‌لرله اوغلنی اغفال ایدوب اولندردی .

كلین خانم خویسزجه ایدی . قوجه قارینك ادارهٔ بیتیه‌یه متعلق ویردیكی اوامری اصلا دیكله‌میوب كندیسنه فنا حالده پای ویرمكه باشلادی . قوجه قاری مدافعه ایدردی، فقط غلبه ایده‌مزدی . بوجهتله كلین خانم كیتدكجه اوده حاكمهٔ مطلقه اولدی . نهایت ایش بردرجه‌یه واردی‌كه بر كون زوجنه «هو! سكا برشی سویلیه‌یمی ؟ بو اوك ایچنده یا او، یابن ! آرتق چكه‌مم قوزم ! نه اولیور حالمه؟» جوابنی دیكدی .

«اطوع من ثواب .» مثلنده مضرب اولان آدمجكز اعادهٔ آسایش ایچون بشقه برچاره بوله‌مدیغندن عجوزه‌یی كوتوروب صحراده معطل برقویویه القالیه عودت ایلدی.

جوار چاهدن كچمكده اولان برایكی یولجی درینده‌ن برنالهٔ حزین ایشتدیلر . قویونك ایچنه باقدیلر . قوجه قاری‌یی كوردیلر . «سنی بورایه كیم آتدی ؟» دیدیلر . سركذشتنی آغلایه آغلایه نقل ایتدی . اویله خائن بر اوغله بددعا ایتمك لازم كله‌جكنی سویلدیلر . «بوكا ایچم راضی اولمیور .» مآلنده اولان «تأبی ذاك بنات البی .» سوزیله مقابله ایلدی . شفقت مادرانه‌یی تصویر ایدن

بو مثل اقربایه مرحمتدن دم اورلدیغی صره‌ده ایراد اولنور .

١٨٠

تأتى بك الضامة عريس الاسد

ميمك تشديدى ويا تخفيفى ايله (ضامه) (ضم)، ياخود (ضيم)دن مأخوذدر . احتمال اوله كوره احتياج شديد، احتمال ثانى‌يه كوره ظلم‌ظلمه ديمك اولور . سكين وزننده (عريس) ارسلان ياتاغنه دينير .

مثل، «مضايقه ويا مظلوميت سنى تهلكه‌يه آته بيلير .» مفهومنده اوله‌رق «انسان مضطر قاليرسه اولومى كوزينه آلير .» ديه‌جك يرده ضرب ايديلير .

«آج قورد ارسلانه صالديرر .» مثل عثمانيسنه معادل طوتيله بيلير .

١٨١

تبشرنى بغلام اعيا ابوه

«باباسنك النده عاجز قالديغم بر چوجغك تولدينى بكا تبشير ايدييورسين!» مآلنده‌در .

بر ذات غايت هوايى وهرجايى اولان اوغلنى كويا بتون بتون باشدن چيقماسى ايچون اولندرمش ايدى . بر مدت صكره اوغلنك بر اوغلى دنيايه كلديكى كنديسنه كمال اهميتله تبشير ايديله‌رك بخشش ايستنلدكده مبشره بخشش يرينه منفعلاً بو جوابى ويرمشدر .

ظاهرده موجب ممنونيت كبى كورنديكى حالده حقيقتده :

امور تضحك السفهاء منها
ويخشى من عواقبها اللبيب

مضمونى اوزره جالب اضطراب اولان حوادث حقنده ايراد ايديلير .

شاعر : «بر فرزند ايستيورسين كه سنى آنك باباسى دوچار عجز ايتمشدر . باباسندن خير كورمديكك بر اوغلدن نه اومارسين ؟» مفهومنده اولان :

ترجو الوليد وقد اعياك والده
فما رجاءك بعد الوالد الولدا

بيتى بو مثلدن اقتباساً سويلمشدر .

١٨٢

تعلمنی بضب انا حرشته

(تعلم) بوراده (اخبار) معناسنه اولان (تعلیم) دن مضارع مخاطبدر. (ضب) کلر دیدکلری حیواندر. فرش وزننده (حرش) کلر صید ایتمك دیمکدر.

مثل، «بکا بنم صید ایتدیکم کلردن بحث ایدیورسین!» مفهومندەدرکه «سندن اعلی بیلدیکم شی حقنده بکا علامەلك صاتیورسین!» دیەجك یرده صرف اولنور.

کلر صیدنده قاعده شودرکه: صیاد کلرك مسکنی اولان محلك آغزینه یاقلاشوب ایچریده بولنان حیوانك خبردار اولەجغی صورتده النی تحریك ایتمکه باشلار. کلر بو حرکتك کندیسنه ایراث مضرت ایتمك اوزره کلن برییلان طرفندن ایقاع ایدلدیکی ظننده بولنەرق آکا اورمق ایچون قویروغنی طیشاری طوغری اوزاتدقده پنجۀ صیاده دوشر.

«هذا اجل من الحرش.» عربلرك لسان حیواناتدن اولەرق اتخاذ ایلدکلری امثالدندر. برکلر لساندن سویلنمش اولان بو مثلك منشأی بروجه آتی تصویر اولنمشدر:

برکلر یکی طوغان یاوروسنه برطاقم نصیحتلر ویردیکی صرەده «حریص وحیلەکار انسانلر بعضاً همنوعمزك مسکنلری مدخلنه کلوب اللرینی اوینادەرق کورلتی ایدرلر. بزمکیلرده آنی ییلان کلدی صانوب مدافعه ایچون قویروقلرینی خارجه طوغری اوزادرلر. حالبوکه کلن، ییلان اولمیوب کلر آولار انسان اولدیغندن آنك النە دوشرلر. بو بلادن قورتیلش یوقدر. کوزیکی آچ! شاید یووەمزك اوکنده اویله بر پاتیردی ایشیدەجك اولور ایسەك ییلان ظنیله احمق کبی قویروغکی اوزادوبده دست صیاده دوشمه!» دیمش ایدی.

یاورو بو تنبیه مشفقانەیی دقت فوق العاده ایله دیکلەیوب بللەمش و آندن صکره یووه آغزنده حرکت صیادانەیه بکزر هرنه حادثه ظهور ایتمش ایسه هیچ بریسنه قولاق ویرمامشدر.

کلرجك بوطور احتیاطکارانەیه رعایتله بیومکده اولدیغی حالده برکون الی قازمەلی برصیاد کلوب مسکنك آغزینی قازمغه باشلامسیله کورلتی بیودیکندن یاورو پدرینه «باباجغم! بکا تعریف ایتدیکك حال بومیدر؟» دیدکده کندیسندن زیاده دوچار خلجان اولان باباسی «هذا اجل من الحرش.»، یعنی «بو، بنم سکا تعریف ایتدیکم غائلەدن دها بیوك!» جوابنی ویرمشدر.

بر بلادن احتراز ایدیلیرکن آندن دها بیوکی ظهور ایتدکده ضرب اولنور .

عربلرك حیواناته اسناد ایتدکلری فقراتدندرکه بر طاوشان النه کچن بر خرمایی اکل ایتمك اوزره ایکن یاننه کلن بر تیلکی آنی قاپوب بلع ایلدکده طاوشان تیلکی یی برای مرافعه کلرك خانه‌سی پیشکاهنه کوتورمکله بینلرنده شو محاوره جریان ایتمشدر :

طاوشان — تیلکی ایله آره‌مزده بر دعوی تحدث ایتدی، فصلی ایچون طوغریجه سزه کلدك .

کلر — پك کوزل ! بن‌ده دعواکزی عادلانه فصل ایدرم .

طاوشان — اویله ایسه برآز طیشاری چیقکز .

کلر — یالکز او اوله‌مز، حاکم مقامنده حکم ایدر .

محاوره‌نك نتیجه‌سنده کلر طرفندن ایراد اولنان «حاکم مقامنده حکم ایدر.» حکمتی «فی بیته یؤتی الحکم.» عباره‌سیله امثال عرب عدادینه ادخال ایدلمشدر . بعض ارباب محاضرات بو طاوشان ایله تیلکی محاوره‌سنی بروجه آتی اوزاتمشلردر :

طاوشان — بوکون کزرکن یرده بر خرما بولدم .

کلر — طاتلیدر، یملیسین .

طاوشان — نه فائده ! تیلکی قاپدی .

کلر — منفعت شخصیه‌سنی کوزتمش .

طاوشان — بن‌ده آکا بر شامار اوردم .

کلر — حقکی آلمشسین .

طاوشان — اوده بکا بر شامار اوردی .

کلر — اودشمشسکز .

طاوشان — دعوامزی عرض ایتدم . لازم کلن حکمی ویریکز .

کلر — ویرمدمی یا ؟

طاوشانك تیلکی علیهنده اقامه ایتدیکی دعوی کلری یووه‌سندن چیقارمق مقصدینه مستند بر تزویر متفقانه‌دن عبارت اولدیغندن بوراسنی حس ایدن کلر مقابلهٔ حکیمانه‌ده بولنمشدر . سفسطه‌یه سفسطه ایله جواب ویریلیر .

لطائفدندرکه مشهور قاضی (شریح) برکون مقام قضاده اوطورمقده ایکن حضورینه داخل اولان (عدی بن ارطاة) ایله بینلرنده محاورهٔ آتیه جریان ایلمشدر :

عدی — نره‌ده‌سکز ؟

شریح — سنکله دیوارك آره‌سنده‌یم .

عدی — بنی دیکلیکز .

شریح — هرکسی دیکله‌مك ایچون اوطوریيورم .

عدی — بر قادین تزوج ایتدم .

شریح — الله مبارك ایلسون !

عدی — زوجه‌مك اقاربی کندیسنی یانلرندن آییر-
مامقلغمی شرط ایتدیلر .

شریح — شرطه رعایت ایدیکز .

عدی — فقط بن آیرلمق ایستیورم .

شریح — حق سلامت ویره !

عدی — دعوامزی فصل ایدیکز .

شریح — ایتدم !

عدی — حقنده حکم ویردیککز آدم کیم ؟

شریح — والده‌کزك اوغلی !

عدی — بو حکمی کیمك شهادتیله ویرییورسکز ؟

شریح — دایکزك قیز قرداشی اوغلنك شهادتیله !

١٨٣

تخبر عن مجهوله مرآته

(تخبر) (اخبار) دن مضارع معلومدر . (مجهول)
بوراده ظهورینی صاحبنك ایستمدیکی احوالدن عبارتدر .

مثل ، « آنك کوسترمامك ایستدیکی احوالنی آیینهٔ
سیماسی کوستریبور . » دیمك اوله‌رق :

« سن نصل آدمسین ایستر سویله ایستر سویلمه »

« هرکسك حالنی اولو الابصاره سیما سویلیور »

مفهومی اوزره انسانك نه خصلتده اولدیغی سیماسندن
— بر درجه‌یه قدر — آکلاشیله‌بیله‌جکنی بیلدیرر .
بوراده — بر درجه‌یه قدر — قیدینه لزوم واردر ،
زیرا اویله سیمالرده کوریلورکه آنلردن اولجه استخراج
اولنان مآلی اصحابنك صکره‌دن ظاهر اولان احوالی
تکذیب ایدر .

بو بابده شیخ سعدینك : « بر آدمده‌کی قدرت
علمیه‌نك درجه‌سی بر کون ایچنده آکلاشیله بیلیر ، فقط
خبث جبلت سنه‌لرجه مدت ظرفنده آکلاشیله‌مز ، بناءً علیه
کیمسه‌نك سیرتی حقنده بردن بره حکم ویرمامليدر . »
مآلنی متضمن بولنان :

توان شناخت بیك روز در شمائل مرد
که تا کجاش رسیدست پایکاه علوم
ولی زباطنش ایمن مباش و غره مشو
که خبث نفس نکردد بسالها معلوم

قطعه‌سی شایان تدقیق وتطبیقدر .

١٨٤

تهانا امنا عن الغى وتعدو فيه

غينك فتحى، يانك تشديدى ايله (غى) كمراه اولمق ديمكدر. (تعدو) سكيرتمك معناسنه كلن --- محو وزننده — (عدو) دن مضارعدر.

« والده‌مز بزى راه كمراهيدن منع ايديور، حال بوكه كنديسى او يوله طوغرى سكيرديور. » مآلنده اولان بو مثل خلقه سالك صراط مستقيم اولملرى توصيه‌سنده بولنوب طورركن كنديسى كريوه كيرضلال وحقلرنده :

« بزه نصيحت ايدن يادكارى كوردكمى ؟ »

دينيلن زهاد ريا معتاد ايله همحال اولان فعلى قولنه اويمز رجاله اشارةً ايراد اولنور.

طول برقادينك ايكى اوغلى وار ايدى. چوجقلرى كزوب اوينامقدن شديداً منع ايتديكى حالده كنديسى هر كون سوسلنوب اودن چيقار كيدر دى.

آزار ايشيده ايشيده اوصانمش اولان چوجقلر بر كون يكديكرله حسب حال ايتدكارى صره‌ده بونلردن — مراهق اولديغى جهتله — والده‌لرينك نزه‌لره دوام

ايتمكده بولنديغنى حس ايدن بيوكى كوچكنه « تهانا امناعن الغى وتعدوفيه. » ديمشدر.

١٨٥

(مصراع)

تجرى الرياح بما لاتشتهى السفن

متنبينك : « انسان هر آرزو ايتديكى شيئه نائل اوله‌مز. روزكار بعضاً سفينه‌نك ايستمديكى جهتدن اسر. » مفهومنده اولان :

ما كل ما يتمنى المرء يدركه
تجرى الرياح بما لا تشتهى السفن

بيتندن مأخوذدر. بزده مثل اتخاذينه شايان اولان :

يورى دريادل اولوب ايله تحمل يوقسه
روزكارك اوكنه دوشمين آدم يوريلور

بيت مشهورنى اخطار ايدر.

⊰ ١٨٦ ⊱

تجمعين خلابةً وصدوداً

كتابه وزننده (خلابه) آلداتمق، (صدود) يوزچويرمك معناسنه‌در .

شاعر مشهور (جرير بن عطيه) نك (ام محمد) دينيلن محبوبه‌يه خطاباً سويلديكى :

اخلبتنا وصددت ام محمد
افتجمعين خلابةً وصدوداً [٥]

بيتندن مأخوذ اولوب « اغفال ايله اعراضى جمع ايدييور- سين ! » مألنده بولنان بو مثل طبعه خوش كلميه‌جك ايكى درلو خصلتى حائز اولان ذات حقنده ضرب ايديلير .

حقنده واقع اولان بعض القاآت غرضكارانه اوزرينه شاعر مشاراليهى حجاج قتل ايتمك ايستدكده كيفيتى استخبار ايدن (مضر) قبيله‌سى اشرافى حجاجك حضورينه چيقه‌رق « جرير قبيله‌مزك محافظ لسانيدر، يكانه شاعر- مزدر . آنى بزه باغشلا ! » يوللو نيازده بولنملريله حجاج

[٥] « اى ام محمد ! بزى بيك درلو عشوهٔ دلفريب ايله كنديكه مفتون ايتدكدن صكره بزدن يوز چويردك — مقصدك اغفال ايله اعراضى جمع ايتمكميدر ؟ — » مألنده در .

— نه ملاحظه‌يه مبنى ايسه — او فكر خونريزانه‌دن واز كچمش ايدى .

بونك اوزرينه اوراده بولنان (هند بنت اسما) — كه شاعرك عفوينى تمنى ايدنلردن برى ايدى — جريرك جليله كنديسنه محصول طبع لطيفى اولان بعض اشعارك انشاد ايتديرلمسى لطافتبخش مجلس اوله‌جغنى عرض ايله حجاجدن مساعده آلدقدن صكره آدم ارساليله جريرى دعوت ايتمشدر .

جرير محترزانه كلوب داخل مجلس اولدقده — حجاج دخى حاضر اولديغى حالده — هند ايله بينلرنده محاورهٔ آتيه جريان ايلمشدر :

هند — (تبسمله) طرز تشبيب [٥] اوزره ستايش نسوانه دائر نظم ايتمش اولديغكز اشعاردن بعضلرينى فصاحت مخصوصه‌كزله اوقورسه‌كز ممنون اولورز .

جرير — (جدى بر طور ايله) تشبيبه رعايت عادتم دكلدر . نسوانى سومم . اعتقادمجه الك سويمسز مخلوق آنلردر ، فقط اربابى حقنده سويلنمش بعض اشعار

[٥] شاعرك اوائل قصيده‌ده معشوقه‌سندن بحث ايله تغزل ايتمسنه دينير . (كعب بن زهير) ك (بانت سعاد) قصيده‌سى بو يولده نظم ايدلمشدر .

ستایشکارانم واردر ، آرزو اولنورسه آنلری انشاده جرأت ایده بیلیرم .

بونك اوزرینه هند اظهار انفعال ایله « انصافسز ! نیچون اویله سویلیورسین ؟ بن سنك مشرب ومسلککی بیلمزمی‌یم ؟ » دیدکدن صکره جریرك بر طاقم تشبیباتنی اوقومغه باشلامشدر .

شاعر ایسه بو شاعره‌نك حضور حجاجده کندیسنی کوچك دوشوره‌رك قورتلمق اوزره بولندیغی بلایه او. غرامسندن فوق‌العاده احتراز ایتدیکی جهتله هند تشبیباتدن هر برینی اوقودقجه جریر آنی انکار ایله حجاجك مدحنه دائر بر قاچ بیت انشاد ایدردی .

اك صکره هند مأخذ مثل اولان بیتك داخل اولدیغی تشبیبی اوقودقده جریر آنك دخی کندی اشعارندن اولمدیغنی بیان ایله حجاجك غایت عادلانه حرکاتده بولنمقده اولدیغنی کوستریر برقطعه انشاد ایتدیکندن حجاج کوله‌رك اورادن بر دقیقه اول صاووشمق آرزوسنده بولندیغی طورندن آکلاشیلان شاعرك انصرافنه مساعده ایلمشدر.

١٨٧

ثمرة العجب المقت

ضم عین ایله (عجب) معروف اولدیغی اوزره کندینی بکنمه دیمکدر . وقت وزننده (مقت) بغض ایتمك معناسنه در .

« عجبك ثمره‌سی مبغوضیتدر . » مألنده اولان بو مثل شخص خودبینك منفور عالم اوله‌جغنی مبیندر . بو خصلت ذمیمه‌دن تحذیر موقعنده ضرب ایدیلیر .

کبرك ذمنه دائر عرفا وحکما طرفندن ایراد اولنان اقوال جمع ایدلسه بر کتاب اولور .

اکابر تابعیندن « احلم من احنف . » و « اسود من احنف . » مثللرینك منشأی اولان (ابن قیس) ه بعض جهلاده کوریلن اوضاع متکبرانه‌یه معنی ویرمك مشکل اولدیغی مقام استیضاحده عرض ایدلدکده « ماتکبر احد الا من ذلة یجدها فی نفسه . » ، یعنی « انسانك تکبر ایتمسی نفسنده ذلت کورمسندندر . » دیمشدر .

بر حکیمه « سکا کبر ایدنه نه معامله ایدرسین ؟ » دینلدکده « بر متکبری کوردیکم کبی آنده‌کی حال بکا کچر . »

مفهومنده اولان «ما رأيت متكبراً الا تحول مابه بى .»
سوزيله جواب ويرمشدر .

كورينيوركه حكيم «الكبر على المتكبر صدقة .» مضمونى
اوزره «بن ده آكا كبر ايدرم .» ديمك ايستيور . واقعا هر
شيده مقابله بالمثل قاعده‌سنى اجرا ايدن حركت عادلانه‌ده
بولنمش اولور .

١٨٨

جواهر الاخلاق تفصحها المعاشرة

«ماهيات اخلاقى معاشرت اظهار ايدر .» مفهومنده
اوله‌رق بر آدمك فى الحقيقه نه اخلاقده بولنديغى بر ايكى
كره كوريشلمكله دكل، مدت مديده صحبت ايدلمكله آكلا-
شيله بيله‌جكنى اشعار ايدر .

فى الواقع خوى واردركه برقاچ كونده تبين ايدر .
ينه خوى واردركه برقاچ سنه‌ده تعين ايتمز .

١٨٩

جد صفير الحنظلى

(جد) (اشتد) معناسنه‌در . صرير وزننده (صفير)

شفتين آره‌سندن طرز مخصوص اوزره چيقاريلان
سسدركه ايصليق تعبير اولنور .

برى (بنى سعد)، ديكرى (حنظله) قبيله‌سنه منسوب
ايكى آدم بالاتفاق ارسلان صيدينه چيقمشلر ايدى .

ارسلان آوجيلرينك معتادى اولديغى وجه ايله مناسب
برموقعده لزومى قدر فاصله ايله ايكى چوقور قازوب هر
هانكيسنك حفره‌سنه ارسلان دوشه‌جك اولورسه ايصلق
چاله‌رق ديكرينه اخبار كيفيت ايتمك اوزره بعد المقاوله
موقعلرينه چكلديلر، آو بكلمكه باشلاديلر .

بر آز زمان صكره حنظلينك كوزينه قارشيدن مدهش
بر ارسلان كورنمكله ايصلق چالمغه باشلاديغندن اوته‌ده
آرقداشى قولاق قابارتمشدر . حال بوكه ارسلان صياد
صاحب صفيرك بردن بره اوزرينه هجوم ايله باجاغندن
ياقه‌لايوب يره چاربمشدر .

بو اثناده بيچاره، تبديل نغمه ايله غايت تيزدن فريادة
وآرقداشندن استمداده باشلامشدر . رفيقى ايسه
زواللينك :

«آو بكلر ايكن آو اولدى صياد»

مألنجه شير پنجه‌دن دها مهلك اولان پنجهٔ شيره دوشديكنى
آكلاينجه «جد صفير الحنظلى .»، يعنى «حنظلينك ايصلغى

شدتلندی .» دیه‌رك اورادن طابانه قوت قاچمشدر .

«پاپوش بهالی !» مثل عثمانیسی موقعنده ایراد اولنور .

۱۹۰

جرجر لماعضه الکلوب

(جرجر) سسلنمك معناسنه کلن (جرجره) دن ،

(عض) ایصیرمق دیمك اولان (عض) دن ماضیدر . تنور

وزننده (کلوب) رمان وزننده (کلاب) کبی عوامك

(ماهموز) ، خواصك (مهمیز) دیدکاری دمیردرکه

بینیلن حیوانك قارنی دورتمك ایچون چیزمه وقوندو-

ره‌نك اوکچه‌لرینه طاقیلیر .

ماهموز ویا مهمیزك طوغریسی منبر وزننده (مهمز) ،

یاخود مفتاح وزننده (مهماز) در . جمعی (مهامز)

و (مهامیز) کلیر . بونلرك ایکیسی‌ده اسم آلتدرکه دورتمك

معناسنه اولان — غمز وزننده — (همز) دن مأخوذ

اولمق اوزره دورته‌جك آلت دیمکدر . بو حالده بعض

ادبامزك استعمال ایتدکاری «تهزیز مهمیز» و«مهمیز زن

استعجال» کبی تعبیراتك استحسانند عجله ایدلمامك

لازم کلیر .

واقعا (مهماز) فارسیده دخی استعمال اولندیغندن

بعض ادبای عجمك :

کوهر معرفت اندوزکه باخود ببری

که نصیب دکرانست (نصیب) زروسیم

بیتنده واقع اولدیغی اوزره (نصاب) و (حساب) کبی

کلمه‌لرده‌کی الفی یایه قلب ایله بونك ماقبلنی بالطبع مکسور

اوقویه‌رق (نصیب) و (حسیب) صورتنده استعمال ایتمش

اولملرینه نظراً (مهماز) ده‌کی الفك دخی یایه قلبیله

(مهمیز) شکلنه قونلمش اولمسی محتمل ایسه‌ده محفوظاتمز

آره‌سنده آثار فارسیه‌دن بونك شاهد استعمالی عد اولنه-

جق بر شی بوله‌مدیغمز جهتله او بابده تردد ایدرز .

بو صورت تحقق ایتسه بیله بزده (مهمیز) ی فتح

میم ایله اوقومق غلطی باقیدر .

مع مافیه شمدی‌یه قدر ، لسانمزده مستعمل اولان

عربی وفارسی الفاظی هریرده اصللری اوزره استعمال

ایتمك تعصب مجنونانه‌سنده بولندیغمز اولمدیغندن مقصدمز

«مهمیز یازمیه‌لم ، مطلقا مهماز یازه‌لم وبونی کسر میم ایله

اوقویه‌لم .» دیمك دکل ، لغتك اصلنی کوسترمك اولدیغی

آکلاشیلیر صانیرز . یوقسه فصاحت عثمانیه‌یی ، اوته‌دن

بری قافك ، میمك فتحیله اوقودیغمز (قندیل) ی ،

(منـديل) ى قافك، ميمك كسريله اوقومق كبى كولنج
تكلفـلرده آرامق عبث اولديغنى اكثر ارباب قلمله برابر
بزده بيليرز .

«مهميزى يينجه فريادە باشلادى .» مألنده اولان بو مثل
اول امرده سركشـلك ايتمكده اولديغى حالده صكره‌دن
مهميزلى جانباز آلتنـه دوشمش حيوانه دونن انسـان
حقنده ضرب اولنور .

«دردب لماعضه الثقاب .» مثلى بونك نظيريدر .

(دردبه) رام اولمق معناسـنه‌در . كتاب وزننده
(ثقاب) منكنه كبى مضيق آلاته دينير .

مثل، «منكنه كنديسـنى صيقنجه مطيع اولدى .»
مفهومنده‌در .

١٩١

جاوز الحزام الطبيين

كتاب وزننده (حزام) قولانه، طانك كسر وضمى،
بانك سكونى ايله (طبى) حيوان ممه‌سنه اطلاق اولنور .

«قولان صييريلوب ناقه‌نك ممه‌لرينى تجاوز ايتدى .»
مفهو منـده اولان بو مثل «اضطراب صـوك درجه‌يه
واردى .» ديه‌جك يرده ايراد ايديلير .

ادبيـاته تعلق ايدن وقايع تاريخيـه‌دندركه جناب
ذى‌النورين — سعادتخانه‌سى ارباب فتنه طرفندن محاصره
اولندقده — امام على افندمزه يازديغى استمداد نامه‌ده
— پك زياده مضطرب بولنديغنى عرض ايچون — مثل
مذكور ايله « بلغ السيل الزبى .» مثالى ايراد بيورمشدر .

مستغنىٔ ايضاح اولديغى اوزره حضرت امام،
مشـار اليهك تخليصنه پك چوق اقدام ايتـديكى، حتى
حسنين افنديلرمزى بيت الخلافه‌نك بابنى صورت دائمه‌ده
محافظه‌يه مأمور بيورديغى حالده جناب عثمانك رتبهٔ جليلهٔ
شهادتى دخى حائز اولمسنه تعلق ايدن ارادهٔ ازليـه‌نك
تغييرى قابل اوله‌مامشدر .

١٩٢

جاء ابوها برطب

«باباسى تازه خرما كتيردى .» ديـمك اوله‌رق آزه
راضى اولان كيمسه حقنده ضرب ايديلير .

امراى عربدن (شيهم بن ذى النابين العبدى) بعض
خواص قبيله‌سيله برآره‌لق سياحته چيقمش ايدى .
كزركن تصادف ايتدكارى بر جماعت ميانده شيهم،

کوردیکی بر جمیله‌یی سومکله آنی باباسندن ایستیوب تزوج ایدیویرمشدر .

یاننده بولنان اشراف قوم کندیسنک بو حرکتی — مغایر لازمهٔ وقار اولدیغی جهتله — استحسان ایتمدکلری کبی قبیله خلقی دخی کیفیتی خبر آلدقلرندن بینلرنده ذاتاً خفت مزاج وضعف رأی ایله معیوب اولان شیهم حقنده یکی بر سوء فکر دها پیدا ایتمشلردر .

بر قاچ کون صکره شیهم — محبوبه‌سی یاننده اولدیغی حالده — قبیله‌سی نزدینه کلدکده — حائز بولندیغی شرفی محو ایتمکه چالیشیرجه‌سنه بویله آحاد ناسدن برینک قیزینی آلمسندن طولایی — کندیسنی کیمسه استقبال ایتمدیکی کبی مؤخراً زیارتنه دخی کیتمامشدر .

شیهم بو حالدن خیلی متأثر اولدیغی حالده سوکیلیسیله مشغول ایکن اوته‌دن قیزک پدری بر مقدار تازه خرما وسائر بعض هدایا ایله دامادینک نزدینه کلمکله شیهم پک زیاده ممنون اولدیغندن آوجنه بر آز خرما آله‌رق قبیله‌نک اجتماعکاهنه کیدوب بر طور مجنونانه ایله « جاء ابوها برطب . » دیمشدر .

خلق ایسه امیرک بو حالنه کوله‌رک سوزینی مثل اتخاذ ایلمشلردر .

١٩٣

جلیس السوء کالقین ان لم یحرق ثوبك دخنه

« کوتو همنشین دمیرجی‌یه بکزر، لباسکی یاقمسه بیله دود آلود ایدر . » مألنده‌در که سوء قریندن تحذیر مقامنده ضرب اولنور .

شیخ عطار : « کومور اوجاغی اطرافنده طولاشانک جامه‌سی دوماندن سیاه وقبیح اولور . » مفهومنده‌کی :

هر که کرد کورهٔ انکشت کشت
جامه از دودش سیاه وزشت کشت

بیتنده بو مثله ایما ایلمشدر .

آنی متعاقب : « اما عطاره تقرب ایدن، رایحهٔ طیبه‌دن نصیب آلیر . » مألنده‌کی :

وآنکه باعطار میکردد قریب
اوهمی یابدزبوی خوش نصیب

بیتیله — که بر ایهام لطیفی مشتملدر — حسن قرینک هر حالده موجب استفاده اوله‌جغی انبا بیورمشدر .

صائب : « جامهٔ نسیم سحر مواصلت غنچه‌دن خوشبو

اولیور . اویله ایسه کلزار عالمده سنده اهل دل ایله
نیچون اختلاط ایتمیورسین؟» دیمك اولان :

شد زوصل غنچه خوشبو جامهٔ باد سحر
درنیامیزی درین کلشن باهل دل چرا

بیتنده جناب عطارك پندینی برزمین شاعرانه ایله افاده
ایتمشدر .

١٩٤

جمالك

«الزم مایورث الجمال .»، یعنی «سکا چرکینلك دکل،
کوزللك ایراث ایده‌جك شیئه ملازمت ایت .» دیمك
اولمغله نصب ایله اوقونور .

لفظ جمال صوری ومعنوی هردرلو کوزللکه دال
اولدیغندن عربك بو قولی کمال ایجاز ایله برابر انسانه
کافهٔ محاسن ایله اتصافی توصیه ایدر حکم بدیعه‌دن عد
اولنور .

١٩٥

جزاء سنمار

ایتدیکی ایلکه مقابل کوتولك کورن آدمك مقولی

اولمق و«جزانی جزاء سنمار .» تقدیرنده بولنمق اوزره
«حقمده سنماره ایدیلان جزایی روا کوردی.» مآل شاکیانه
سنی حاویدر .

سین ونونك کسری، میمك تشدیدی ایله (سنمار)
روم ارباب صناعتندن ماهر بر معماردر .

روایت مشهوره‌یه کوره ملوك عراقدن (نعمان بن
امرءالقیس) ك امریله و(خورنق) نامیله (کوفه)
خارجنده غایت مصنع بر قصر عالی بنا ایتمشدر .

اکمالندن صکره قصری تماشا ایدن نعمان سنمارك
بونده اظهار ایتدیکی صنعته حیران اوله‌رق کندیسنه پك
چوق احسان ایلدیکندن معمار مقام شکرانده «بو قدر
لطفکزه مظهر اوله‌جغمی بیلیدم بنایی دها لطیف یاپاردم .»
دیمکله نعمان «بو حریف صاغ براقیلیرسه کیدر، ملوکدن
بشقه برینه بنمکندن اعلی بر کوشك بنا ایدر .» اندیشهٔ
تفرد جویانه‌سنه دوشمش وبی چاره سنماری هنوز اکمال
ایلدیکی قصر بلندك بالاسندن آشاغی آتوب محو ایلمشدر.

نعمانك «یبنی قصراً ویهدم مصراً .» قبیلندن اولان
ومعاملهٔ غدارانه‌سی شیوع بولمغله «جزاء سنمار» مثل
سائر اولمشدر .

شاعرك «بنوسعد بزم التزام ایتدیکمز حسن معامله‌یه

قارشی حقمزده، بی کناه اولان سنماره ایدیلان جزایی اجرا ایلدی . » مفهومنده بولنان :

جزتنا بنو سعد بحسن فعالنا
جزاء سنمار وما كان ذا ذنب

بیتی کبی بعض اشعارده زواللی سنمار معمار قصور کفتار اولور .

١٩٦

حین تقلین تدرین

(تقلین) تاوه ایچنده بر شی قاوورمق دیمك اولان ــ رضا وزننده ــ (قلا) دن. (تدرین) بیلمك معناسنه کلان (درایت) دن مضارع مؤنثدر .

بی پروا بر زنباره لیلاً خانه‌سنه داخل اولدیغی بر آلفته‌یه صباحه قارشی وداع ایتدیکی صره‌ده بر آز پاره ویردکده قاری بوکا « اوه ! سنی آلداتدم یا ! » دیمکله اولجه بر کوشه‌ده کوزینه ایلیشن قاوورمه تاوه‌سنی مهاـ رت سارقانه ایله در بغل ایتمش اولان حریف « حین تقلین تدرین . »، یعنی «سن اوراسنی قاوورمه قاووره‌جغك وقت آکلارسین ! » جوابنی ویروب قپودن طیشاری چیقمشدر .

مغبون اولدیغی حالده کندیسنی غابن ظن ایدن کیمسه حقنده ضرب ایدیلان بو مثلك متضمن اولدیغی مجاوبه حضرت مولانا طرفندن مثنویده بر طرز حکیمانه اوزره ایراد بیوریلان فقرهٔ مشهورهٔ آتیه‌یی خاطره کتیرر :

« بر خرسز کیجه بر دکانك کپنکلرینی آچمقله مشغول ایکن دکانك اوزرنده بولنان خانه‌ده یاتمقده اولان بر خسته طیقیردی‌یی ایشیده‌رك کوچ حال ایله باشنی پنجره‌دن چیقاروب خرسزه « اوراده نه یاپیورسین ؟ » دیدکده « طاوول چالیورم . » جوابنی آلمسیله « طاوول سسنه بکزر بر شی ایشتمیورم . » دیمسی اوزرینه سارق « آنك سسی یارین چیقار ! » مقابله‌سنده بولنمشدر .

١٩٧

حلمی اصم واذنی غیر صماء

شیوهٔ افاده‌جه « بیتی یخل لا انا . » مثلنه بکزه‌ین بو مصراع « حلمم صاغردر، قولاغم صاغر دکلدر . » مآلنده اوله‌رق « ایشیدرم اما ایشتمزلنیرم . » دیه‌جك یرده انشاد اولنور .

هر ایشیدیلن افسانه‌یه، خصوصیله تفوهات غرضکاـ

رانه‌یه اهمیت و یرلیه‌رك حكیمانه و حلیمانه طاورانلمسنی توصیه ایدر .

حلم ایله مشهور اولان (احنف بن قیس) « بكا اذی ایدنلردن دائما مستفید اولورم . علیهمده بولنان بندن اقوی ویا بنمله مساوی ایسه بن حلم ایله آكا غلبه ایدرم، آشاغی بر شی ایسه كندیسیله كورشمامكه قرار ویریرم . » دیر ایدی .

عرفای اسلافدن (اصم) لقبیله معروف اولان حضرت (حاتم) ه دائر شیخ سعدینك (بوستان) ده بر وجه آتی ایراد ایلدیكی فقره شایان استماعدر :

كروهی بر آنند زاهل سخن
كه حاتم اصم بود باور مكن
بر آمد طنین مكس بامداد
كه در چنبر عنكبوتی فتاد
همه ضعف وخاموشیش كید بود
مكس قند پنداشتش قید بود
نكه كرد شیخ از سر اعتبار
كه ای پای بند طمع پای دار
نه هرجا شكر باشد وشهد وقند
كه در كوشها دام بازست وبند

یكی كفت از آن حلقهٔ اهل رای
عجب دارم ای مرد راه خدای
مكس را تو چون فهم كردی خروش
كه مارا بد شواری آمد بكوش
تو آكاه كردی ببانك مكس
نشاید اصم خواندنت زین سپس
تبسم كنان كفتش ای تیز هوش
اصم به كه كفتار باطل نیوش

ترجمه

ارباب سخندن برطاقمی «حاتم كرچكدن اصم ایدی .» دیرلر . اینانمه !

بر صباح بر سینك اورومجك آغنه دوشمكله ویزلدامغه باشلادی . اورومجكك ضعف وسكوت حالنده كورنمسی كید ایدی . سینك آنی قند ظن ایتدی، حال بوكه قید ایدی .

حاتم آغه دوشن سینكك ویزلتیسنی ایشیدنجه عبرت‌بینانه او طرفه طوغری باقوب دیدی كه :

ای حریص ! شمدی نه یاپه‌جقسین باقه‌لم ! هر یرده قند بولنمز . بعض مواقعه‌ده بند بولنور .

بونك اوزرينه اصحابندن بريسى كنديسنه «بزم
كوجلكله ايشيده بيلديكمز آواز مكسى سزك طويمكزه
تعجب ايدرم . مادام كه سينك سسنى بيله ايشيده
بيليورسكز، بوندن بويله سزه (اصم) ديه‌ملى . » ديدكده
حاتم تبسم ايده‌رك «اصم اولمق باطل سوز ايشتمكدن
اولادر . » بيوردى .

١٩٨

حسن فى كل عين ماتود

(ما) موصولدر . (تود) سومك معناسنه كلن — واوك
اوچ درلو حركه‌سيله — (ود) دن مضارع مؤنثدر .
(هى) ضمير مستترى مؤنث سماعى اولان (عين) ه عائددر.
«هر كوزه سوديكى كوزل كوزينور . » مآلنده اولان
بو مثل «كوكل كيمى سورسه كوزل اودر . » مثل عثمانيسنه
معادلدر . فارسيده بونلره بدل «هر چه‌در دل فرود آيد
درديده نكو نمايد . » دينير .

محبوبه‌سى پك او قدر نظر ربا اولميان بر عاشقه
منسوب اولديغى قبيله آره‌سنده غايت كوزل قيزلر بولنديغنى
اخطار ايله سوكيليسنك بونلره نسبتله حسنا عد اولنه‌ميه-
جغنى و بريكيلر وار ايكن اوته‌كنه ربط قلب ايدش نابجا

كوريله جكنى ايما ايلدكلرنده بو سوزى سويلمشدر . بر
روايته كوره «ليلى سويلير بر قيز دكلدر . » دينلره جواباً
لسان مجنوندن صادر اولمشدر . حال بوكه روايت مشهو-
ره‌يه نظراً قيس بو تعرضه «ليلايه مجنونك كوزيله
باقمليدر ! » جوابنى ويرمشدر .

شيخ سعدى بو جوابى «از دريچهٔ چشم مجنون بجمال
ليلى نظر بايست كرد . » عباره‌سيله كوسترر . حضرت
مولانا ايسه فقره‌يى شويله تصوير ايدر :

كفت ليلى را خليفه كآن توى
كز تو مجنون شد پريشان وغوى
از دكر خوبان تو افزون نيستى
كفت خامش چون تو مجنون نيستى

١٩٩

حرامه يركب من لا حلال له

(بنى قريع) قبيله‌سندن (جبيلة بن عبد الله) بر وقت
فرصتده (جريه بن اوس) ك مرعاده همشيره زاده‌سنك
نظارتى تحتنده بولنان دوه‌لرينى اوكنه قاته‌رق سوروب
كوتورمش ايدى .

يكنى درحال نزد جريه‌يه كيدوب كيفيتى اخبار ومرعاده بر ناقه‌دن بشقه حيوان قالمديغى علاوهٔ كفتار ايدنجه جريه — اوزرينه بينوب غاصبلرى تعقيب ايتمك ايچون — آنك همان جلبنى امر ايتدكده يكنى — زمان جاهليتده ديشى دوه‌يه بينمك حرام عد اولنديغنه مبنى — آكا بينيله‌ميه‌جكنى اخطار ايلمسيله جريه «حرامه يركب من لاحلال له .» يعنى «حلالى اولميان حرامه بينر .» ديمشدر .

«الضرورات تبيح المحظورات .» قاعده‌سنك اسكيسى اولان بو مثل امر مكروهى اختيار خصوصنده مضطر قالان كيمسه حقنده ايراد ايديلير .

٢٠٠

حظ جزيل بين شدقى ضيغم

(حظ) نصيب ديمكدر . (جزيل) وزن ومعناجه (كثير) كبيدر . (شدقى) آوورد معناسنه اولان — شينك كسر وفتحيله — (شدق)ك تثنيه‌سيدر . حيدر وزننده (ضيغم) اسامئ اسددندر .

«ارسلان آغزنده حظ وافر .» ديمك اولان بو تركيب استحصالى ممتنع بولنان شئ مرغوبه اطلاق اولنور .

«ارسلان آغزندن شكار آلنمز .» مثل عثمانيسنك مآلنى متضمندر .

ارسلانك يمك اوزره آغزينه آلديغى شيئى غصب ايتمك ايستينه ويرمك احتمالى اولماسى كبى كندى اختياريله آغزندن براقديغى پارچه‌يى دخى — فوق العاده آجيقسه بيله — بردها آغزينه آلمغه تنزل ايتماسى علو جنابى اقتضاسندن ايمش .

ارسلان «نيم خوردهٔ اوهم اوراشايد .» مضمونى تقدير ايدن قهرمانلردن اولديغندن بشقه‌سنك آرتيغنى يديكى كبى كوپك قسمنك سؤرى اولان صودن دخى ايچمزمش .

شاعر : «سوديكمه بغضم يوق ايسه‌ده شركاى محبتم چوغالديغى جهتله عشقنى ترك ايتمكه قرار ويردم . طعام اوزرينه سينك قونجه اكلنه مشتهى اولديغم حالده آندن المى چكمكه مجبور اولورم . ارسلانلر كوپكلرك ديللرينى صوقدقلرى صودن ايچمكه تنزل ايتمزلر .» مفهومنده كى :

ساترك حبها من غير بغض
ولكن كثرة الشركاء فيه
اذا وقع الذباب على طعام
رفعت يدى ونفسى تشتهيه

وتجتنب الاسود ورود ماء
اذا كان الكلاب يلغن فيه

قطعه‌سنده کندیسنی ارسلانك بو حالیله متصف کوسترمشدر.

٢٠١

حافظ على الصديق ولو فى الحريق

(محافظه) ماده‌سی « حافظوا على الصلوات ......»
آیتنده اولدیغی کبی (علی) ایله استعمال ایدلدکده مداومت
معناسنی مفید اولور. رفیق وزننده (صدیق) (اصدقا) نك
مفردیدر، وار ایسه کرچك دوسته اطلاق اولنور.

«یانغین ایچنده بولنسه دخی صدیقکدن آیرلمه!» مألنده
اولان بومثل شرائط دوستی‌یه صوك درجه‌یه قدر رعایت
ایدلمسنی توصیه ایدر.

بونك یانغینه کوروکله کیتمك ایچون مساعد روزکار
آرایان ارباب هوایه برکونه تأثیری اولمیه‌جغی معلوم ایسه‌ده
وقتیله انسانیت حاملری لسانندن ایشیدلدیکی جهتله آیت
منسوخه کبی بعضاً اوقونور.

اکر رفیق شفیقی درست پیمان باش
حریف حجره وکرما به وکلستان باش

نصیحتنك مجملیدر.

٢٠٢

حال الجريض دون القريض

(حال) (حیلولت) دن ماضیدر. مریض وزننده
(جریض) فی الاصل بوغازه طوران توکروکه دیندیکی
حالده مؤخراً کنایه طریقیله غصه‌یه اطلاق اولنمشدر.
ینه بو وزنده (قریض) شعر دیمکدر.

مثل، ارباب تحقیقك بیاننه کوره «غصه شعره مانع
اولدی.» مألنده‌در.

شعرای عربدن (قنفذ)، قبیله‌سی بیننده حسن طبیعتله
مشار بالبنان اولمش ایدی.

اوغلی (جوشن) درت بش یاشنه کلدکده لهجه‌سی
ایلریده فصیح وبلیغ برشاعر اوله‌جغنی کوسترمکه باشلا-
دیغندن پدری بونك شاعریتجه کندیسنه غلبه ایله حسن
صیتنی کسر ایده بیله‌جکی اندیشهٔ حسودانه‌سنه دوشه‌رك
چوجغی اعدام ایله بالتهدید شعر سویلمکدن قطعیاً منع
ایلمشدر.

جوشن بیودی، افکار شاعرانه‌سی جوش ایتمکه
باشلادی. ذهننده برچوق شعرلر وجوده کلدیکی حالده
قورقوسندن بونلرك هیچ برینی کیمسه‌یه اوقویه‌مزدی.
کندی کندینه:

«سویلمزسه‌م اولورم سویلر ایسه‌م راز آچیلیر»

دیر طورردی .

برشاعر ایچون بو حالك علل مهلكه‌دن اوله بیلمسی مستبعدمیدر؟ جوشن اشعارینی انشاد ایله ذهننی بردرجه‌یه قدر اراحه ایده‌جك آدم بوله‌میه بوله‌میه قوت طبعی نسبتنده دوچار ضعف اولدی . نهایت خسته‌لنوب دوشكه دوشدی .

باباسی چوجغك حالنده كوردیكی تهلكه اوزرینه مرحمته كله‌رك باشی اوجنه كیدوب «اوغلم! بوكوندن صكره ایستدیككك قدر شعر سویله، وهم اعدامی ذهنكدن چیقار .» دیدكده «حال الجریض دون القریض .» جوابنی اعطا ایله :

«كی شعر ترانكیزد خاطر كه حزین باشد»

مضمونه ایما ایلدی .

بر خصوصك اجراسنه مانع ظهور ایدنجه ایراد اولنور .

شایان دقتدر كه جوشن مشرف موت اولدیغی حالده دخی قافیه پرورلكی ترك ایده‌مامشدر .

حجه كیدن برذات عودتنده احبابنه هرمجلسده یالان یاكلش احوال حجازیه‌دن بحث ایتمكی اعتیاد ایله بونلری

اوصاندیرنجه‌یه قدر چالیشیر . احبا حاجی بابایی بردها او یولده كوه زه‌لك ایتمامكه اجبار ایچون بینلرنده قرار ویررلر . بركون حاجی بابا معتادی اوزره یارانه نقل حجازیاته باشلاینجه جمله‌سی بردن «بونلری بیك كره سویلدیكز ، بیك كره دیكله‌دك ، آرتق الویرر!» دیه‌رك فیمابعد بومبحثه دائر شق شفه ایتمامسنی كندیسنه شدتلی برصورتده تنبیه ایلملری اوزرینه حاجی بابا دوشوب بایلمغله تلاش ایله اطرافنه اوششه‌رك «امان! نه اولدی؟» دیدكلرنده حاجی بابا بایغین برصدا ایله «براقكز اللهی سورسه‌كز، حج یولنده‌ده بركره بوحال بكا واقع اولمش ایدی .» جوابنی ویرر .» فقره‌سی بوراده خاطره كلمیه‌جك افسانه‌لردن دكلدر .

۲۰۳

حیاك من خلافوه

(حیا) سلام ویرمك و آلمق معناسنه كلن (تحیه) دن ماضیدر .

فی الاصل تحیه «الله عمریكی اوزون ایتسون!» دیمك اولان «عمرك الله» و «احیاك الله» جمله‌لریله تفسیر اولنان

«حياك الله» عبارەسيله بر آدمه دعا ايتمك معناسنه اولديغى حالده مؤخراً مطلقا دعاده استعمال اولنمشدر.

تحيه بقا معناسنه دخى كلديكندن «التحية لله» «البقاء لله» ديمك اولور.

ضيا پاشا مرحوم «ظفر نامه» نك:

لرزه صالدى فلكه نعرۀ حياك الله
رعشه ويردى كرەيه غلغلۀ يا متعال

بيتى شرحنده — (حياك الله) جملۀ عربيەدر، الله جانكى آلسون معناسنه — ديدكدن صكره حاشيەده — الله سنى ديرلتسون معناسنەده كلور. صكرەدن تحقيق اولندى — اشارتنى كوسترمش ايدى.

مشاراليهى مؤاخذه ايتمك ايستين معلومات سطحيه اربابندن بعضلرى ديرلركه:

«پاشا بوراده حياك الله عبارەسيله متغافلانه اكلنەيم ديركن خلقك كنديسيله اكلنمكه يول بولەجغى بر موقعه دوشمشدر، زيرا بو جملەنك بر كيمسەيه سلامتله دعا ايديلەجكى زمان ايراد اولنه كلديكى هركسك معلومى ايكن «معناى صحيحنى بيلميور.» ديمسونلر ديه بوكا برده «الله سنى ديرلتسون.» معناسى ويرەرك اظهار معلومات ايتمك ايستيورسەده افادەسندن تركيبك اصل معناسنى

بيلمديكى آكلاشيليور، بناءً عليه هجويله اوغراشديغى ذات عالى كبى كنديسى ده كولنج اوليور.»

حال بوكه پاشانك مآل جمله اولمق اوزرەدر كنار ايتديكى «الله سنى ديرلتسون.» سوزى يوقاريده «حياك الله» ك مفسرى اولديغى كوستريلن «احياك الله» عبارەسنك عيناً ترجمەسى اولديغندن مؤاخذلرك سفسطەسندەكى حكم يالكز كنديلرينك حقيقت تحيتدن غافل بولندقلرينى ميدانه قويمقدن عبارت قاليور.

(خلا) بوش اولمق معناسنه كلن — سمو وزننده — (خلو) دن ماضيدر.

(فوه) (من) ه راجع اولان ضمير ايله كتب نحويەده بر بحث مهم تشكيل ايدن (اسماء ستۀ معتله) دن بولنان (فو) دن مركبدر.

اربابنه كوره محتاج ايضاح اولمديغى اوزره اسماء مذكوره مفرد، مكبر اولدقلرى وياء متكلمدن بشقه برشيئه مضاف بولندقلرى زمان حالت رفعده واو، حالت نصبده الف، حالت جرده يا آليرلر.

مشهوردركه خلفاى عباسيەدن (مأمون) كوفەده بولنديغى صرەده بر كون معيتنده بعض افراد خاصه اولديغى حالده آتنه بينەرك صيده چيقمش ايدى.

بر شكار كوردى، تعقيبه باشلادى . كيده كيده اوكنه
فرات نهرى چيقدى . آتنك ديزكينى چكدى ، اطرافنه
باقندى . نظرى آرقه‌سنده برصو قربه‌سيله جوارده‌كى
تپه‌يه چيقمغه چاليشير خوش اندام، خوبرو برعرب قيزينه
مصادف اولدى . او اثناده نصلسه قربه‌نك آغزى چو-
زيله‌رك ايچنده‌كى صو دوكلمكه باشلايجه قيز « باباجغم !
قربه‌نك آغزينه يتش . آغزى بكا غلبه ايتدى . آغزنى
طوتمغه طاقتم يوق . » مألنده اولان « يا ابت ادرك فاها قد
غلبنى فوها لاطاقة لى بفيها . » عباره‌سيله فريادة آغاز ايلدى .
قيزك فصاحت ناله‌سى مأمونك پك زياده خوشنه
كيتديكندن درحال يانته صوقيله‌رق كنديسيله مكالمه‌يه
باشلامشدر .

برچوق سؤال وجواب تعاطيسندن صكره قيز اوراده
يالكز بولنان مأمونك خليفهٔ زمان اولديغنى سوزلرندن
سزوب لازم كلن آداب تعظيمكارانه‌يى ايفايه مسارعت
ايتمكله مشاراليهك برقات دها حسن نظرينى جلب ايلمشدر .
كنديسنى آرامقده بولنان آدملر نزدينه كلنجه مأمون
قيزك پدرينى چاغرده‌رق رضاسنى استحصال ايتدكدن
صكره اك كوزل بر شكار عد ايلديكى كريمه‌سنى — نفسى
ايچون زوجه اولمق اوزره — آلوب كوتورمشدر .

مأمونك (عباس) نامنده‌كى اوغلنك بو مخدره‌دن
تولد ايتديكى روايت اولنور .

قيزك بالاده كوريلن عبارهٔ استمداديه‌سى بحثى صددنده
اولديغمز كلمه‌نك اوچ حالتنى تصوير ايچون لطيف بر
مثال اولور .

بر ذات اكل طعام ايله مشغول ايكن يانندن كچن
بريسى سلام ويردكده آكل — دهانى مملو بولنديغى جهتله
— مقابلةً درحال عرض تحيت ايده‌ميوب آنجق برقاچ
ثانيه صكره « حياك من خلافوه . » ، يعنى « سنك سلامكى
آغزى بوش اولان آلسون . » ديمشدر .

مثل مذكور التفاتنك اهميتى اولمليان يارانه ايماءً ايراد
ايديليير .

٢٠٤

حوضك فالارسال جاءت تعترك

(حوضك) بر(احفظ) تقديريله منصوبدر . (ارسال)
قطيع ، يعنى سورى معناسنه كلن — فتحتين ايله —
(رسل)ك جمعيدر . (تعترك) مزدحم اولمق ديمك اولان
(اعتراك) دن مضارعدر .

«حوضکی کوزت، ایشته دەوە سوریلری ازدحام
ایله کلوب چاتدی!» مفهومنده بولنان بو مثل انسانه،
مقاومت ایدەمیەجکی ملحوظ اولان بر قوته قارشی
احتیاط اوزره حرکت ایلمسنی تنبیه موقعنده ضرب
اولنور.

٢٠٥

حمیم الرجل واصله

کریم وزننده (حمیم) قریبه، یعنی خصمه دینیر.
اضداددن اولمق اوزره صیجاق وصوغوق صویەده اطلاق
اولنور. بوراده مراد معنای اولدر. برنجیسنك جمعی
اخلا وزننده (احما)، ایکنجیسنککی (حمائم) کلیر. مفرداً
استعمال اولندیغی وقت هانکی معناسی قصد ایدلدیکی
قرینه ایله بیلنەجك دیمك اولور. قرآن کریمده قریب
وصیجاق صو معنالرنده اولەرق ایراد بیورلمشدر.

امرای جاهلیەدن (خنابس بن المقنع) مالك اولدیغی
قویون سوریلرندن برینی (کلاب بن فارع) دینیلن شخصه
تودیع ایتمش ایدی.

بر کون سوری‌یه بر ارسلان هجوم ایدەرك قویونلری

قیرمغه باشلامسیله کلاب دفعنه چالشمش ایسەده ارسلان
بی چارەیی برصدمەده یره سروب ینه ایشیله اشتغاله
باشلامشدر.

اوصرەده (خنابر) و(حوشب) ناملریله یاد اولنان
ایکی کشی محل وقعەیه کلملریله کلاب بونلردن استمداد
ایتدکده خنابر — کندیسنك اقرباسندن ایکن — کری
چکلدیکی حالده حوشب معاونته قوشوب ارسلانی
ضربات شمشیر ایله ییقمشدر.

بونك اوزرینه کلاب عرض شکراندن صکره حوشبك
الندن طوتوب «انت حمیمی دون الخنابر.»، یعنی «بنم قریبم
خنابر دکلدر، سنسین.» دیه دیه کندیسنی قبیله نزدینه
کوتورەرك «هذا حمیمی دون الخنابر.» آوازەسیله اعلان
کیفیت وارتحالندن صکره متروکاتنك آکا ویرلمسنی وصیت
ایتمشدر.

برمدت کچنجه کلاب وفات ایتمکله حوشب ایله خنابر
بیننده میراث منازعەسی ظهور ایتدی. حوشب متوفانك
اعلان ووصیتنه، خنابر ایسه اسکی قرابتنه کووەنیردی.

فصل نزاع ایچون امیرالقوم اولان خنابسه مراجعت
ایتدیلر. حوشب کلابك وقتیله علی ملأ الناس نصل
«هذا حمیمی دون الخنابر.» دیدیکنی ونه صورتله وصیت

ایتدیکنی اقامهٔ شهود ایله اثبات ایتدکده امیر « آدمك قریبی امدادینه یتیشندر . » مألنده اولان « حمیم الرجل واصله . » کلامنی ایراد ایله دعوایی حوشبك لهنده اوله‌رق فصل ایلدی .

بومثل — که « رب اخ لك لم تلده امك . » مثل مشهورینی اخطار ایدر — امثال عثمانیه‌دن معدود اولان :

« محب صادقی یکدر کشینك اقرباسندن »

مصراعی مقامنده اوقونور .

معنیً حاوی اولدیغی حکمت مجربه‌یه حرمةً مصراعده‌کی (یکدر) تعبیر قدیمیله (کشی) مد ضرورینك نقیصه بینان ادبا طرفندن خوش کورلمسی مأمولدر .

٢٠٦

حتی یؤب المثلم

(یؤب) رجوع معناسنه اولان — ثوب وزننده — (اوب) دن مضارعدر . مکلم وزننده (مثلم) بر شخصك اسمیدر .

عربلر برایشی الی الابد ایشله‌میه‌جکلرینی افاده ایچون « لا افعل کذا حتی یؤب المثلم . » دیرلر .

معهود (عبید الله بن زیاد) هر نه‌دن طولایی ایسه خوارجدن (*) برینك اعدامنی امر ایتمش ایدی .

مأمورلر خارجی‌یی — سائر بعض خوارجك بغتةً هجوم ایله محکومی اللرندن آلملری احتماله قارشی — کمال احتیاط ایله مقتله طوغری سورکلیوب کوتوردکلری صره‌ده محبان شاه ولایتدن مثلم اوزاقدن غلبه‌لکی کوره‌رك بریسنه ایشك اصلنی صوردقده « بر خارجی‌یی مقتله کوتوریورلر . تخلیصی ایچون سائر خارجیلرك اوشوتی ایتملرندن احترازاً محافظه‌سنه اعتنا ایدییورلر . » جوابنی آلمسیله « بونده احتراز ایده‌جك نه وار ؟ » دیه غلبه‌لکه طوغری ایلریله‌دکدن صکره همان سل سیف ایده‌رك بر ضربهٔ حیدرانه ده (**) خارجینك جانی چیقارمشدر .

مثلمك بو جرأت منتقمانه‌سی بر طاقم خارجیلری

(*) امام علی ایله معاویه بیننده واقع اولان (صفین) محاربه‌سنك نتیجه‌سی اوله‌رق کویا فصل نزاع ایچون انتخاب ایدیلن (حکمین) ك ویردکلری حکمی رد ایله امام مشارالیهه قارشی اعلان عصیان ایدن طائفهٔ باغیه‌یه (خوارج) اطلاق اولنور . مفردنده (خارجی) دینیر .

(**) اصحاب کرام آره‌سنده ضرب مثل حکمنی آلان « ان ضربة علی کانت بکراً . » شهادت صادقه‌سی اوزره حضرت حیدرك قیلیجی دائما بر اورشده اتمام کار ایله ایکنجی‌یه حاجت براقمزدی ، بناءً علیه ویله قباینه اورانلرك ضربه‌سنی « حیدرانه » ایله توصیف ایتمك بجادر .

كنديسندن اخذ ثار داعيه‌سنه دوشورديكندن دەوه آلوب
صاتمقله مشتغل بولنان مثلمك نزدينه بر كون مشتری
طرزنده ايكی آدم كوندرمشلردر .

بونلر تبديل قيافت ايتدكلری جهتله كنديلرينك
خوارجدن اولدقلرينی آكلايه‌ميان مثلمدن — تعريف
شكل ورنك ايله — بر ايكی صاتيلق دەوه ايستدكلرنده
مثلم جواب موافق ويرمكله كويا بازارلغی كسمك اوزره
كنديسنی آلوب بر اوه كوتورمشلردر .

مثلم ايچری كيرر كيرمز آماده بولنان اشخاص يالين
قيليج اوزرينه هجوم ايله بی چاره‌يی شهيد ايتمشلردر .

بو وجه ايله مثلمك كيتديكی يردن عودتی مستحيل
اولمش و «حتى يؤب المثلم .» عباره‌سی بر شيئك حصولنی
محاله تعليق خصوصنده استعمال اولنمشدر .

«سود ممه‌يه عودت ايدنجه‌يه قدر .» ديمك اولان «حتى
يرجع الدر فی الضرع .» مثلی كبی «اوق، كزينه عودت
ايدنجه‌يه قدر .» مفهومنده بولنان «حتى يرجع السهم الى
فوقه .» مثلی ده بو موقعده ايراد اولنور .

«حتى يجیء نشيط من مرو .» دخی بونلره قريبدر .

(نشيط) (زياد بن ابی سفيان) ك كوله‌سی ايدی .
معمار اولمغله افنديسی طرفندن بناسنه مأمور اولديغی

خانه‌يی اتمام ايتمكسزين نصلسه (مرو) ه فرار ايله اوراده
اقامتی اوزاتديغندن زياد «خانه‌كز نه وقته قدر بويله
طوره‌جق ؟» سؤالنی ايراد ايدن بعض قرناسنه «حتى
يجیء نشيط من مرو .»، يعنی «نشيط مرودن كلنجه‌يه
قدر .» جوابنی ويرمشدر .

بو مثل اكثريا ختامه ايرمسی بردرلو ميسر اوله‌ميان
ايشلردن بحث آچلديغی صره‌ده ضرب ايديلير .

٢٠٧

هجى بيت يبتغی زاد السفر

تشديد يا ايله (هجى) اقامت ايتمك معناسنه اولان —
نحو وزننده — (هجو) دن وصف اولمق اوزره مقيم
ديمكدر . (زاد) فارسيده (توشه) تعبير اولنان آزيغه
دينير .

مثل، «اونده اوطوروب طوران، زاد سفر طلبنده
بولنيور !» مفهومنده اوله‌رق «عبثله اشتغال ايديور .»
ديه‌جك يرده صرف اولنور .

فقير بر پدر عائله‌سنه يتشمش ايكی اوغل تركيله وفات
ايتمش ايدی . كوچك برادر ارجمند اولديغندن بيوكنه

«قرداشم ! ال برلكيله چاليشه‌لم ده فاميليامزى مسعود ايده‌لم .» كبى قضاياى تشويقيه عرض ايتدكجه بريكى آكا :

تابدكان وخانه در كروى
هركز اى خام آدمى نشوى
برو اندر جهان تفرج كن
پيش از آن روزكز جهان بروى

طرزنده لاقيرديلر سويليه‌رك عن قريب سياحته چيقه‌جغنى ايما ايلردى .

كوچك، بر آقشام اوه‌كلنجه بيوكى على الصباح يوله چيقمق اوزره خانه خلقنى بالتضييق توشه ترتيبيله مشغول بولدقده «حجى بيت يبتغى زادالسفر.» ديوب عائله‌ده احتياج بركمال ايكن اوك طوپى بركونلك يييه‌جكندن عبارت اولان ذخيره‌سنى استصحاب ايله اختيار سياحت حميتسزلك دكل ايسه باباغى بلاهت اولديغنى كنديسنه اوزون اوزادى‌يه تفهيمه همت ايلمشدر .

٢٠٨

حداكام وانصراد وغسم

جبال وزننده (اكام) تپه ديمك اولان — فتحتين ايله — (اكمه) نك جمعيدر . (انصراد) صوغوقدن مضطرب اولمق معناسنه‌دركه استعمالى ياالكز بومثلده كورلمشدر . فتحتين ايله (غسم) ظلمت ديمكدر .

بر مرد بى‌سامان زوجه‌سندن چكديكى درد بى‌پايانه درمان بوله‌مديغى ايچون هرزمان نحوست طالعندن فغان ايدردى .

بر كون كنديسنى كوردكجه حالنه بييق آلتندن كولن اصدقاسندن برينه دردينى آچديغى صره‌ده بى‌چاره لكنى تصوير ايچون «حداكام وانصراد وغسم.» كلمه‌لرينى ايراد ايلمشدركه «تپه‌نكاك طورلمز جهتى ! صوغوغك شدتى! كيجه‌نك ظلمتى !» ديمك اولور .

«شب تاريك وبيم موج وكردابى چنين هائل»
«كجا دانند حال ماسبكباران ساحلها»

فرياد نوميدانه‌سنى آكديران بومثل ايچندن چيقلمق قابل اولميان بلاى عظيمه اشارةً درميان ايديلير .

٢٠٩

حدث حديثين امرأة فان لم تفهم فاربعة

(حدث) «واما بنعمة ربك فحدث .» آيتنده واقع

اولدیغی اوزره خبر ویرمك دیمك اولان (تحدیث) دن
امر ایسه‌ده بوراده خاصك عام موقعنده استعمالی قبیلندن
اوله‌رق (سویله) معناسنده قوللانلمشدر . (حدیثین)دن
مراد — مقتضای شیوهٔ لسان اولدیغی وجه ایله — آیری
آیری ایکی سوز دکل، — تشبیه طریقیله — ایکی دفعه
تکرار اولنه‌جق بر سوزدر .

مثل، «قادین قسمنه بر سوزی ایکی دفعه سویله .
آکلامزسه دفعه‌یی درده ابلاغ ایت .» مآلنده اوله‌رق
«اساء سمعاً فاساء جابةً .» مثلنه مظهریتله سویلنن لاقیر-
دی‌یی یاکلش آکلایوب یاکلش جواب ویرن کیمسه‌یه :

«جوابه ایتمه تصدی سؤالی آکلامدن»

تنبیهنی متضمن اولمق اوزره تعریضاً ایراد اولنور .

لطائفدندرکه ادبای عربدن بری بر مسامره کاهده
بالمناسبه بو مثلی ایراد ایلدکده کندیسنه «فان لم تفهم بعد
اربعة .»، یعنی «درت کره سویلندکدن صکره‌ده آکلا-
مزسه ؟» دینلمکله «فالمربعة»، یعنی «او زمان عصایه
طاورانملی !» جوابنی ویرمشدر .

قادینلره اوته‌دن بری نقصان عقل اسناد ایدیله
کلمش و «آنلرله مشاوره ایدیکز، فقط ویردکلری رأیك
خلافنه کیدیکز.» مفهومنده‌کی حدیث شریف کبی برچوق

آثار بو جهتی تأیید ایتمکده بولنمش ایسه‌ده قضیه اکثریته
محمول اولدیغندن موفقیات خردمندانه‌جه هر ارککك
هر قادینه غالب اوله‌جغنه حکم ایدیله‌میه‌جکی بدیهیدر .
نسواندن اویله‌لری ده واردرکه غلبهٔ عقلیه‌لرینی بنم دیین
عقلای رجاله دخی مجبوراً تصدیق ایتدیررلر . بناءً علیه
قضیه بعضاً معکوس اولورده بو مثل قادینلر لسانیله
منحصراً ارککلر حقنده ضرب اولنور .

طائفهٔ خوارجدن یاقه‌یی اله ویرمش بر قادین حضور
حجاجه کتیرلمش ایدی . حجاج، نزدنده بولنان مشاورلرینه
«بونك حقنده نه مجازات ترتیب اولنسون ؟» دیمکله حضار
درحال قتل اولنمسی راینده بولندیلر . قادین هیچ تلاش
ایتمیه‌رك حجاجه دیدی‌که :

«رفیقکك وزیرلری سنك مشاورلرکدن اولی
ایدیلر !»

دهات عربدن صاییله‌جق قدر ذکایی حائز اولان
حجاج بو سوزدن هیچ برشی آکلایه‌میوب «رفیقم کیم
اولیور ؟» استیضاحنده بولندقده قادین «بیلمیورمیسین ؟
فرعوندر ! اوذات، حضرت موسی ایله برادری هارون
حقنده بر جزا ترتیبی ایچون وزراسیله مشاوره ایتدیکی
زمان بونلر «ارجه اخاه ...» آیت کریمه‌سنده حکایه

بیورلدیغی وجه ایله مشار الیهمانك اعدامنی رأی ایتمك
کبی بر مناسبتسزلکده بولنمامشلر ایدی . سنککیلر ایسه
همان بنم قتلمی تنسیب ایتدیلر ! » جوابنی ویردی .

روایته کوره حجاج حدتلنه‌جك یرده خارجیه‌یی
ذکاسنه حرمةً مظهر عفو والتفات ایتمشدر .

هارون الرشیده صاتیلق بر جاریه عرض اولندقده
بعد المعاینه صاحبنه « یوزنده کلف ، (*) بورننده خنس
(**) اولمسه آلیردم . » دیمسی اوزرینه جاریه کمال فصاحتله
« حسن ایله موصوف اولان کییك وبدر بیله عیبدن سالم
قالهمامشلردر . معروف اولدیغی اوزره کییکده خنس ،
بدرده دخی کلف موجوددر . » مفهومنده بولنان :

ماسلم الظبی علی حسنه
کلا ولا البدر الذی یوصف
فالظبی فیه خنس بین
والبدر فیه کلف یعرف

(*) خنس وزننده (کلف) یوزده‌کی چیله دینیر . بو مناسبتله
آیده‌کی لکه‌لره‌ده اطلاق اولنور . ادبای عرب کوزللرك یوزلرنده
کوریلن خوشه کیتمیه‌جك هر درلو عارضه‌یه (کلف البدر) تعبیر ایدرلر .

(**) انفك یاصصی اولمسی حالنه فتحتین ایله (فطس) دیدکلری کبی
اوجی برآز قالقیق ، کریسی باصیق اولمسی حالنه دخی ینه فتحتین ایله
(خنس) دیرلر .

قطعه‌سنی انشاد ایده‌رك هنری عینه غالب اولدیغی کوستر.
دیکندن خلیفه طرفندن اشتراسنه رغبت اولنمشدر .

٢١٠

حدیث خرافة

کذب صریحه اطلاق اولنور .

ضم خا ایله (خرافه) قبائل یمندن (عذره) قبیله‌سنه
منسوب بر کیمسه‌درکه کویا بر آره‌لق کندیسنی جن
طائفه‌سی قاپوب کوتوره‌رك عالمك هر جهتنی کزدردکارندن
عودتنده سرکذشتنی آکلامق ایچون نزدینه کلن خلقه
مشاهداتندن بحث ایله دائرهٔ عقل وطبیعتدن خارج برطاقم
غرائب نقل ایتمشدر .

صرف یالان سویلمکده اولدیغی آکلاشلدقدن صکره
آرتق سمتنه کیمسه اوغرامامق لازم کلمش ایسه‌ده
محکیاتنك تحققی بولزومی حکمدن دوشوردیکی جهتله
برچوق افسانه جویان باشنه اوشمکدن خالی قالمدقلرندن
عمری اولدقجه نقلیاتنده دوام کوسترمشدر .

مؤخراً کثرت استعمال ایله لفظ خرافه کذب صریح
معناسنه اوله‌رق قوللانلمغه باشلادیغندن اومقوله یاوه‌لره
صیغهٔ جمع ایله (خرافات) دینلمشدر .

بوقبيلدن اوله‌رق وقتيله عربك بريسى اسيراً هنده كيتديكنى ادعا ايله كويا اوراده كورديكى عجائبى نقل ايدر طورردى .

كنديسنك يالانجى اولديغى پك آز وقت ايچنده تحقق ايتمكله عربلر بويله اويدرمه سوزلر سويلين ذواته (اسير الهند) ديمكه باشلامشلردر .

ارباب شيخوختده بيلكيجلك ادعاسى طبيعى اولديغندن بونلرك على الخصوص غربتده بولنانلرنده او حال واصل درجهٔ كمال اوله‌جغى و بو ابتلا كنديلرينى دروغزنلكه سوق ايده‌جكى ملاحظه‌سنه مبنى يالانجى‌يه (الشيخ الغريب) دخى ديرلر .

٢١١
خير حالبيك تنطحين

(حالبى) سود صاغمق معناسنه اولان (حلب) دن كلن (حالب) اسم فاعلنك كاف مكسورهٔ خطابه اضافتى جهتيله نونى دوشمش تثنيه‌سيدر . (تنطحين) سوسمك، يعنى بوينوزلى حيوان بوينوزيله اورمق ديمك اولان (نطح) دن مضارع مؤنثدر .

ايكى فقير بر سودلى اينكه مالك ايديلر . بو مال

مشتركدن — بر كون برى، ديكر كون ديكرى سود صاغمق صورتيله — استفاده ايدرلرى .

برى حيوانك ييوب ايچه‌جكنى تدارك ايتمك وسودينى صاغمق خصوصلرنده التزام دقت وملايمت ايتديكى حالده ديكرى بالعكس لاابالیانه ودرشتانه طاورانيردى . مع هذا حيوان ايكنجى‌يه — سود صاغديغى اثناده — عرض كمال مطاوعت ايلديكى حالده برنجى‌يه — نوبت حلاب آكا كلديكى زمان — ارائهٔ شاخ مخالفت ايلردى .

ينه بر كون برنجى، اينكك سودينى صاغمق اوزره يانينه ياقلاشديغى صره‌ده حيوان، بيچاره‌نك بوكرينه بر بوينوز ضربه‌سى يرلشديرنجه كمال انفعال ايله بقره‌نك يوزينه باقه‌رق «خير حالبيك تنطحين .»، يعنى «سوديكى صاغانلرك خيرليسنه بوينوز اوريورسين!» ديمشدر .

بو سوز بقرهٔ مذكوره مزاجنده اولان ودوستنى، دشمننى فارق اولميان بعض اشخاصه «بد خواهكك لهنده بولنديغك حالده خير خواهكك عليهنده بولنيورسين !» ديه‌جك يرده سويلنير .

بويله آدملرك اينكدن زياده اوكوزه بكزه‌دلمسى انسب اوله‌جغى رأينده بولنانلر تشبيهك اينكه حصرينى ادباى عربك ظرافتنه حمل ايدرلرسه برتوجيه اديبانه‌ده بولنمش اولورلر .

٢١٢

خشية خير من واد حباً

«رهباك خير من رغباك .» مثلنه بكزر كه «مجتنب اولمق محب اولمقدن اولادر .» مألنده‌در .

«الحزم سوء الظن .» و«حسن الظن ورطة .» مثللری كبی زود آشنالقدن تحذير موقعنده درميان ايديلير .

فی الواقع انسانه ياقيشان ايجه طانيمديغی آدمی بردن بره سومامك وبعد التجربه سوديكی ذاته صكره‌دن بغض ايتمامكدر .

انسانده بو ايكی حالك عكسی ظهور ايدنجه نقصان بصيرتی ثابت اولمش اولور .

٢١٣

خطب يسير فی خطب كبير

«بيوك ايشك ايچنده كوچك ايش وار .» مألنده اولان بو سوزی برنجی دفعه اوله‌رق (قصير بن سعد اللخمی) (جذيمة الابرش) ه سويلمشدر .

(سواحل فرات) ملكی بولنان جذيمه مؤخراً (الجزيره) ملكه‌سی اولان (زبا) نك پدری ملوك عماليقدن

(عمرو بن الضرب) ی بينلرنده آچيلان بر محاربه‌ده قتل ايتمش اولديغندن زبا موقع حكمداری‌يه كلدكده جذيمه‌دن اخذ ثار ايتمك داعيه‌سنه دوشمش ايدی .

امور سياسيه‌ده جذيمه نه قدر مستانه كيدرسه زبا اوقدر هشيارانه حركت ايدردی . جذيمه معتادی اوزره مشغول ادارهٔ جام ايكن زبا لبريز فكر انتقام ايدی .

بر آره‌لق بو فكرنی جذيمه اوزرينه عسكر سوقيله موقع فعله كتيرمك ايستديكی حالده صكره‌دن ايشی -- جذيمه‌نك غفلتندن بالاستفاده -- حيله ايله بيتيرمك جهتنی ترجيح ايدوب كنديسنه شويله بر مكتوب يازدی :

«محبه‌كز نقصان عقل ايله معروف اولان طائفهٔ نسادن بولنديغم جهتله طبيعيدر كه عقلای رجال كبی ادارهٔ امور حكومت ايده‌مم . حال بوكه زير حكممده بولنان ملكك حصول مضبوطيت ومعموريتی اخص آمالمدر . بناءً عليه نفسمی سزك كبی مدبرلكله مشتهر بر ملكه تزويج ايتمك املنه دوشدم . بوندن مقصدم زوجه‌كز اولمق شرفنی اكتسابدن بشقه المده بولنان ملكك استحصال كمال سعادتنه چالشمقدر ، زيرا املمك حصولنه مساعده بيورلديغی تقديرده الجزيره قطعه‌سنك تحت حكومت خبيرانه‌كزده بولنان اقليمه التحاقی طبيعيدر . ايكيمزك برلشمه‌مز

اوزرینـه ایکی ملکك دخی برلشمسندن عبارت اولان آرزوی اخلاصکارانه‌مك اسعافیله بختیار ایدلمیه‌جك اولورسه‌م نصل بر یأس ایچنـده قاله‌جغم البته تقـدیر بیوریلور ... »

جذیمه مکتوبی آلوب نگاه مستانه ایله سوزنجه بویله فوق‌المأمول برفرصتك ظهورندن پك زیاده ممنون اوله‌رق ارباب شورایه کیفیتی وهمان قالقوب نزدزبایه کیتمك ایچون اوآنده کوکلنـه دوشن نیتی بیان ایله بوبابده‌کی رأیلرینی صوردقده جمله‌سی الجزیره‌نك ضمیمهٔ ملك ایدلمسنده‌کی منافعی تعداد ایله «پك مناسب اولور.» دیمشلرسه‌ده ایچلرندن قصیر بن سعداللخمی زبانك مقصدی بوتقریب ایله جذیمه‌یی دام بلایه دوشورمك اولدیغنی کشف ایتدیکندن بالاتفاق اورته‌یه قونیلان رأیك خلافنده اوله‌رق عزیمتدن صرف نظر ایدلمك انسب اوله‌جغنی سویلمش ایدی .

حال بوکه هوای وصل زبا ایله بی قرار اولان جذیمه قصـیرك عرض ایتـدیکی حقیقته اصلا التفـات ایتمیوب همشیره زاده‌سی (عمرو بن عدی) یی وکالتله مقـامنده براقه‌رق الجزیره‌یه متوجهاً یوله چیقمشدر .

جذیمه‌نك حرکتنی استخبار ایدن زبا طرفندن کندیسنی استقباله مأمور ایدیلن آدملر یول اوزرنده مصادف

اولدقلری ملکه، کثیردکاری هدایای کرانبهایی زبالسانندن عرض تعظیمات فوق العاده ایله تقدیم ایتدکارنده جذیمه مبشر موفقیت عد ایلدیکی شو حالدن پك ممنون اوله‌رق نزدزبایه عزیمت رأینده مصیب اولدیغنی ایما ایچون بورأیك خلافنده بولنان قصیره « نصل کوریورسین ؟ » دیدکده قصیر جذیمه‌یی الده ایتمکدن عبارت اولان مقصد زبانك بونمایشلر ایچنده شمدیلك نهان طوتلدیغنی بیان صددنده « خطب یسیر فی خطب کبیر . » جوابنی درمیان ایتمشدر .

قصیر « شمدی زبانك کوندردیکی عسکرده تصادف ایده‌جکز . حقیقت حال اوزمان آکلاشیله‌جقدر . عسکر سزك اوککز صره کیدرسـه زبانك صداقتی تبین ایدر ، بالعکس اطرافکزی آلیرسه کندیسنك خیانتی تحقق ایلر . فقط او وقت ایش ایشدن کچمش بولنور . » مطالعه‌سنی علاوهٔ کلام ایدنجه جذیمه خندهٔ استخفاف ایله مقـابله‌ده بولنمش ایسه‌ده برقاچ دقیقه صکره زبانك عسکری قارشیدن کورینه‌رك سرعتله کلوب جذیمه‌یی محاصره ایتمشدر .

ملك اوزمان ایشی آکلایوب قول قصیری تصـدیق ایلمش ایسه‌ده فراره میدان قالمامش ایدی .

جذیمـه اوحال ایله حضور زبایه کوتورلدکده ملکه دشمننك ایکی قولندن ایکی طامار کسدیروب اولجه

كثيرتديكى طشت زرينك ايچنه دوكلمكه باشلايان قانك
آقيشنى كمال صفا و بيك استهزا ايله — جذيمه تسليم روح
ايدنجه‌يه قدر — تماشا ايلمشدر .

سيلان دم اثناسنده زبا خدامنه آره صره لسان ازدرا
ايله «لاتضيعوا دم ملك .»، يعنى «ملكك قانى ضايع
ايتميكز .» دير ايدى .

بوكا مقابل جذيمه دخى «براقكز اوقانى كه صاحبى
اضاعه ايتمشدر .» مآلنده اولان «دعوا دماً ضيعه اهله .»
سوزنى سويلمكله امثالدن معدود اولمشدر . «كندى
دوشن آغلامز .» مثل عثمانيسنى آكديرر .

صورتده نافع ، حقيقتده مضر اولان شى حقنده
«خطب يسير فى خطب كبير .» دينير .

اى بسا شيرين كه چون شكر بود
ليك زهراندر شكر مضمر بود

٢١٤

خذ من جذع ما اعطاك

كسر جيم ايله (جذع) غسان قبيله‌سى مشاهير
شجعانندن (ابن عمرو) ك ناميدر .

قبيله‌ء مذكوره يمنده (سليح) قبيله‌سى اميرينه سنوى
آدم باشنه ايكى آلتون ويركى اعطاسيله مكلف ايدى .
برسنه بو ويركينك تحصيلنه مأمور اولان (سبطة بن المنذر)
قبيله‌ء غسان ايچنده طولاشديغى صره‌ده جذعك قپوسى
اوكنه كيده‌رك كنديسنى چاغيروب آلتونلرى ايستدكده
بردن بره غضبناك اولان جذع همان ايچريدن سيفنى آلدقدن
صكره قپونك اوكنده «آل جذعك سكا ويرديكنى !»
مفهومنده بولنان «خذ من جذع ما اعطاك .» نداسيله
تحصيلداره برقيليج اوروب بيچاره‌يى ايكى پارچه ايتمشدر.

بخيلدن آلنه بيله‌جك شيئك غنيمت بيلنمسى لازم
كله‌جكنى اخطاراً ضرب اولنور .

٢١٥

ده درين سعد القين

تكذيب مستهزيانه‌ده مستعمل تراكيبدندر . (ده)
اسماء اعداددن اون عددينى كوسترر لفظ فارسيدر .
(درين) اينجى معناسنه اولان (در) ك تثنيه‌سيدر .
(سعد القين) «اذا سمعت بسرى القين فانه مصبح .» مثلنده
بيان ايدلديكى اوزره يالانجيلقله معروف بر دميرجيدر .

وقتيله طائفهٔ عجمدن بعض ارباب تجارت عربلرله اختلاط ایدرلرسه‌ده عربجه‌یی فصاحت اوزره سویلیه‌مزلردی .

بر دفعه ینه بو تاجرلردن بریسی قبائل آره‌سنده طولاشیوردی . هکبه‌سنده نه کونه متاع بولندیغی سؤال ایدنلره «ده‌درین» جوابنی ویرردی . مقصدی (ایکی نوع اینجی) دیمك اولدیغی حالده (دو) یرینه (ده) دییوردی . (*)

زعمنجه (دو) دیدکدن صکره کویا ایکی درلو اینجی کتیردیکنی لسان عربی اوزره مشتریلره تفهیم ایچون برده (درین) علاوه ایدییوردی .

عربلر بونك نه دیمك ایستدیکنی آکلامقله برابر شیوهٔ افاده‌سنه باقوب کولمکه باشلامشلر وهکبه‌سنی آچدر. دقلرنده رنكا رنك بر طاقم بونجقلر کورملریله عجمك کندیلرینی آلداتمق، یعنی بونجغی اینجی دیه صاتمق هوسنده بولندیغنی آکلار آکلامز بر آغزدن «ده درین ! ده درین !» ترانهٔ مستهزیانه‌سنی طوتدرمشلردر .

بو آلش ویرشده کارلی چیقه‌میه‌جغنی کسدرمکله

(*) دیمك که تاجر عربجه کبی عجمجه‌یی ده طوغری سویلیه‌میورمش !

برابر هم آواز نغمهٔ (ده‌درین) اولان اولاد عربك درجهٔ شیطنتنی تقدیر ایدن عجم :

«همه رنج آمده بو دم همه خسران رفتم»

نوای مأیوسانه‌سیله اورادن صاووشمش ایسه‌ده عربلر بو تحفلغی اونوده‌میوب صره‌سی کلدکجه ده درین دیه‌رك تاجر خنده بخشی یاد ایتمکدن خالی قالمامشلردر .

مؤخراً عجم یالانجیسنك یادکاری اولان ده درینه عرب یالانجیسی سعدالقینی تردیف ایله «ده‌درین سعدالقین.» شکلنده بر مثل مسجع وجوده کتیرمشلردر .

(ده)ك دالنی — (در) ایله مزاوجه حصولی ایچون — ضم ایله اوقورلر .

صکره‌لری بونی (دهدرین) حالنه قویوب تاجر عجمك سویلمکه چالشدیغی «ایکی نوع اینجی کتیردم .» قولنده‌کی بطلان مبینه اشارةً (بطل)، یعنی «باطل اولدی .» معناسنه استعمال ایدلمك اوزره (هیهات) کبی اسم فعل ماضی اتخاذ ایلمشلردر .

٢١٦

دخل فضولی النار فقال الحطب رطب

«بوش بوغازی جهنمه آتمشلر، اودون یاش، دیه هایقیرمش.» مثل عثمانیسنك معادلیدر.

زیاده معناسنه اولان (فضل) ك جمعی (فضول) ك — مفرد حکمنده طوتیله‌رق — آخرینه یاء نسبت الحاق ایدلمسندن تشکل ایدن (فضولی) بوش بوغاز دیمك اولدیغی حالده مشهور شاعر عراقینك بونی مخلص اتخاذ ایلمسی — ظنمزه کوره — کمال تواضعندن نشأت ایتمشدر.

فضولی برده خیاط معناسنه کلیورسه‌ده شاعر مشار الیهك درزیلکله اشتغالی اولدیغی بیلمدیکمزدن بونده‌ده بر مناسبت کوره‌میورز.

٢١٧

ذلیل عاذ بقرملة

(قرمله) جعفر وزننده (قرمل)ك مفردیدرکه پك ضعیف ویاپراقسز بر نوع آغاجه اطلاق اولنور. آیاق آلتنه آلنوب چیکنندیکی کبی طاغیلیر.

مثل، «او بر ذلیلدرکه قرمله‌یه صیغنمدی.» مآلنده اوله‌رق کندیسندن دها دنی اولان شخصه التجا ایدن آلچق حقنده ضرب ایدیلیر.

مشاهیر شعرادن (جریر) ایله (فرزدق) بر درلو اویوشه‌میوب فرصت بولدقجه یکدیکری هجو ایدرلردی. حتی جریر فرزدقی دائما (ابن القین) کنیه‌سیله یاد ایتدیکی کبی بوده آکا (ابن المراغه) کنیه‌سنی ویرردی.

فرزدق بر آره‌لق کوردیکی لزوم اوزرینه دایيسنك خانه‌سنه التجا ایله اختفا ایتمش ایدی.

جریر بونی خبر آلمسیله «فرزدق دایيسنه التجا ایدنجه قرمله سایه‌سنه صیغینان ذلیله دوندی.» مضموننده‌کی:

كان الفرزدق حين عاذ بخاله
مثل الذليل يعوذ وسط القرمل

بیتنی سویلیوب نشر ایلمشدر.

«اذل من قرملة.» دخی امثالدندر.

٢٤٣

ذکرتنی الطعن وکنت ناسیاً

(ذکرت) اخطار ایتمك معناسنه اولان (تذکیر) دن

مخاطبدر . (طعن) دورتمك ديمكدركه اصل مقابلى لسانمزده
لزومى اولان الفاظدن اولديغى حالده متروك حكمنده
بولنان (صانجمق) در .

قيرده يولنه كيتمكده اولان مزراقلى بر آتلينك اوكنه
برشخص مسلح چيقه‌رق كنديسنى صويمق ايستدكده فارس
نيزه‌دار نه يابه‌جغنى شاشيروب صورت ديوار كسلمش
ايدى .

اوحالده حريف بونك يانته ياقلاشه‌رق «مزراغى
الكدن آت !» امرينى ويرمسيله اولجه الندهٔ مزراق
بولنديغنى اونوتمش اولان آدمجكز كنديته كلوب «ذكرتنى
الطعن وكنت ناسياً .»، يعنى «مزراغه طاورانمغى خاطرمه
كتيردك، حال بوكه اونوتمش ايدم .» ديه‌رك خصمنى برايكى
ضربهٔ سنان ايله يول اوزرنده غلطان ايتمش وبوجسارتندن
كنديسنه تعجب كلديكى حالده آتنى سوروب كيتمشدر .

نافع برخصوصك بروسيله ايله تذكرى حالنده
ضرب اولنور .

٢١٩

دع القطاتنم

(دع) (ذر) كبى ماضيسى اماته ايدلمش صيغهٔ امردركه

(اترك) معناسنه‌در . لسان رسالتپناهيدن نادراً ماضيسنك
دخى صدور ايتديكى مرويدر . حتى افندمزك سورهٔ
ضحاده واقع «ما ودعك ربك وما قلى .» آيتنى مألوفمز
اولديغى اوزره تشديد ايله دكل، تخفيف ايله تلاوت
بيوردقلرى مشهوردر . بو قرائت شاذ عد اولنور .

(ذر) دخى (اترك) معناسنه ايسه‌ده (دع) ايله
بينلرنده فرق واردر : برنجيسى بعد العلم، ايكنجيسى
قبل العلم ترك آمردر .

عصا وزننده (قطا) «القول ماقالت حذام .» مثلنده
ايما ايدلديكى اوزره (بغر.تلق) دينيلان قوشه اطلاق
اولنان (قطاة)ك جمعيدر . (تنم) (نوم) دن مضارعدر .
امردن صكره وقوعى مجزوميتنى ايجاب ايتمشدر .

قطانك كيجه وقتى ترك خواب ايتمسى بين العرب
علائم شروردن عد اولنديغى جهتله «براق قطايى،
اويوسون !» ديمك اولان بو مثل «حال حاضرى محافظه
ايت ، باشمزه بر بلا چيقارمه !» تنبيهى موقعنده ايراد
اولنور .

برعرب قوماندانى معيتنده بولنان عسكرله اعدا عليهنده
شبخون اجراسى تصورنده بولنه‌رق مافوقنده كى آمره
بر استيذاننامه يازدى . آلديغى جواب «دع القطاتنم .» دن
عبارت ايدى .

بو جوابی ویرن بر عثمانلی اولیدی «اویویان ییلانك قویروغنه باصمه !» دیمسی لازم کلیردی .

٢٢٠

دع الشرّ یعبر

مأمون عباسینك مجلسنده بولنان بر کوه‌زه کویا مشارالیهی اکلندرمك ایچون بر شخصی اغتیابه باشلادقده خلیفه، حضورنده نهی غیبت حقنده کی نص شریفه مخالف سوز سویلنمسنی کریه کوردیکندن ارائهٔ چین جبین ایله «دع الشر یعبر .» ، یعنی «براق شری ، کچسون .» دیوب حریفی صوصدرمشدر .

ترك شری توصیه مقامنده ضرب ایدیلیر .

٢٢١

دع العوراء تخطأك

(عورا) (اعور) ك مؤنثی اوله‌رق شاشی کوزلی قادینه دینلدیکی کبی (قبیحه) معناسنه اولمق اوزره (کلمه) ویا

(فعله) یه وصف دخی اولور . (کلمهٔ عورا) کفتار قبیح ، (فعلهٔ عورا) کار قبیح دیمکدر .

بوراده محذوف اولان موصوفك (کلمه) ویا (فعله) اولمسی احتماللرینه کوره ایکی درلو معنی کوزه‌دیلیر . شو حالده (عورا) دن مراد چرکین قول وفعل اولمش اولور .

(تخطأ) کچوب کیتمك معناسنه استعمال ایدیلن (خطأ) دن مضارعدر . (خطأ) مصدر ثلاثی اوله‌رق یاکلمق معناسنه دخی کلیرسه‌ده اکثریا پاپا جنابلری حقنده قوللانیلان (لایخطی) تعبیرینك بوندن مشتق اعتبار ایدیله‌رك فتح یا ایله اوقونمسی خطادر، زیرا (لایخطی) ینه یاکلمق دیمك اولان (اخطاء) مصدر مزید فیهندن مأخوذدر ، بناءً علیه ضم یا ایله تلفظ اولنور . (خطأ) دن مشتق اولسه (لایخطی) شکلنده دکل، — بو ماده باب رابعدن تصریف ایدلدیکی جهتله — (لایخطأ) صورتنده یازلمسی لازم کلیردی . (خطأ) ماده‌سنك (اخطاء) ماده‌سنه بدل اوله‌رق استعمالنه مساعدهٔ لغویه وار ایسه‌ده بو استعماله نادراً تصادف ایدیلیر . یاکلمق معناسنه قوللانیلان دائما (اخطاء) در . از جمله (اخطأنا) تعبیر قرآنیسی بو مدعامزك صواب اولدیغنی اثبات ایدر .

مترجم قاموسك (هندبا) ماده‌سنده يازديغى : « مؤلفك كلامندن مستنبط اولديكه هندبايى غسل و نقض ايلدكلرنده مودع اولان خاصه زائل اولور . طبخ اولنورسه اثرى بيله قالمز . بو جهتله غاسلى طابخندن ازيد مخطى اولور . » فقره‌سنده (خاطى) ديه‌جك (مخطى) ديمسى بيله — ارباب دقته كوره — (لايخطى) يى طوغرى اوقوده‌جق بر درس عد اولنور .

« اقوال وافعال قبيحه‌يى ترك ايت ، يانكه اوغرا- مسون ! » مآلنده اولان بو مثلى بعض بلغا عربك منتخب امثالندن اولمق اوزره تلقى ايتمشلردر . فى الواقع نصايح جامعه‌دندر .

٢٢٢

دع امرءاً وما اختار

« كشى‌يى اختيار ايلديكى حال ايله ترك ايت . » ديمكدركه نصيحت ديكله‌مك شانندن اولميان خودسرانى ارشاده چالشمق عبث اوله‌جغنى كوسترر .

بر كتابده امام على افندمزك ، « براق كمراهى كمراهلغنده ! » ديه ترجمه ايتمكه چالشديغمز « ذر الطاغى فى طغيانه . » سوزى بو مثلك ابلغيدر .

شعرادن برى خير خواهى بولنديغى شارب الصهبا بر چار ابرويه عرض مواعظ ايلدكجه :

برو معالجت خود كن اى نصيحت كوى
سخن بخاك ميفكن چرا كه من مستم

بولنده خنده آميز مقابله‌لر كورردى . شاعر عاقبت واعظلقدن اوصانوب « براق شونى ! سوء تدبيره مبتلى اولمش ، بر كون كوله‌جك ، بر سنه آغلايه‌جق ! » مضمو- ننده بولنان :

فدعه فقد ساء تدبيره
سيضحك يوماً ويبكى سنه

بيتى انشاد ايله « ذر الطاغى فى طغيانه . » امرينه اقتدا ايلمشدر .

٢٢٣

ذكرنى فوك حمارى اهلى

« سنك آغزك بكا آراديغم ايكى حمارى اخطار ايتدى . » ديمك اوله‌رق موقع تزييفده درميان اولنور . بر شخصك ايكى اشكى غائب اولمش ايدى ، بونلرى آرامغه چيقدى ، حضرت مولانانك :

صاحبش درپی دوان کای خیره‌سر
هر طرف کر کیست اندر قصد خر

بیتیله تصویر ایلدیکی بر حالده طولاشمغه باشلادی، بر آره‌لق آوکی صره بر قادین کیتمکده اولدیغنی کوردی، بونك پك کوزل بر شی اوله‌جغی تصورنده بولندی، یوزینی کورمك آرزوسنه دوشدی، قادینه یتیشوب یوزینه باقدی، نقابلی بولدی. بو اثناده آرامقده اولدیغی اشکلر خاطرندن چیقمش ایدی. قادینك هم یانی صره کیدر، هم‌ده نقابك آلتنی کشف ایده بیلمك امیدیله آدیم باشنده اوستنه اعادهٔ نظر ایدردی.

بر زمان بویله کیتدکدن صکره روزکار نقابی قالدیریویرنجه قارینك قوجه قوجه دیشلری کوزینه ایلشمسیله اشکلر خاطرینه کلدیکندن مزبوره‌یه خطاباً «ذکرنی فوقك حماری اهلی.» دیه‌رك چکوب کیتمش ویولده «کاشکی نسوان ایچون یوزه نقاب چکمك حرام اولیدی‌ده چرکین بر قاری آدمی بویله آلداده‌میدی!» مآلنده اولان:

لیت النقاب علی النساء محرم
کیلا تغر قبیحة انساناً

بیتنی انشاد ایتمشدر.

— ٢٢٤ —

ذهب الحمار یطلب قرنین فعاد مصلوم الاذنین

«اشك کندینه ایکی بوینوز آرامغه کیتدی، ایکی قولاغی کسلمش اولدیغی حالده عودت ایتدی!» دیمکدرکه حدینی تجاوز ایدن شخصك سزا اولدیغی جزایی بولشنی تصویر ایدر.

عجم بو مقامده:

بی چاره خر آرزوی دم کرد
نا یافته دم دوکوش کم کرد

بیتنی اوقور.

امیر حسینی «زاد المسافرین» ده بونی بروجه آتی بر فقره‌نك نتیجه‌سی اولمق اوزره کوسترر:

بو دست خری که دم نبودش
روزی غم بی دمی فزودش
از هر طرفی قدم همی زد
دم می طلبید و دم نمی زد

تا که نه زراه اختیاری
بگذشت میان کشت زاری

دهقان مکرش زگوشهٔ دید
بر جست وازو دوگوش ببرید

بی چاره خر آرزوی دم کرد
نا یافته دم دوگوش کم کرد

آنکس که زخود برون نهد گام
اینست سزای او سر انجام

ترجمه

قویروقسز بر اشك وار ایدی، بر کون بو حالدن نشأت ایدن کدری آرتدیغندن کندینه بر قویروق آرامغه چیقوب شوراده بوراده متفکرانه طولاشمغه باشلادی، بو صره‌ده طالغینلقله بر اکینلك ایچنه کیردی. اوته‌دن صاحب محصول بونی کورنجه یرندن فیرلایوب ایکی قولاغنی بردن کسدی.

زواللی اشك قویروق آرایوردی، آنی بوله‌مدقدن بشقه قولاقلرینی‌ده ضایع ایتدی. ایشته حدینی تجاوز ایدنك حالی بویله اولور!»

بعض ادبای ترکك رأینه کوره بو مثل مشترکده

عربك تصوری عجمك تصورندن حکیمانه در، زیرا بر اشکك قویروق صاحبی اولمق آرزوسنده بولنمسی طبیعی اولدیغندن بو آرزو حدی تجاوز صایلمز، فقط بنی نوعندن هیچ بریسی بوینوزلی اولمدیغی حالده ذوالقرنین اولمغه یلتنمسی حد ناشناسلق عد اولنور.

بر عجمی طرفندن درمیان اولنان «اشکك حدینی تجاوز ایتمش اولمسی قویروق آرامسندن دکل، اکینلکه کیرمسندن لازم کله‌جکی» ملاحظه‌سی بو اعتراضی دافع اولمز، چونکه او حالده اشکك قویروقسز تصور ایدلمسنده معنی قالمز.

۲۲۵

ذقه تغتبط

(ذق) طاتمق دیمك اولان (ذوق) دن امردر. (تغتبط) طربناك اولمق معناسنه کلن (اغتباط) دن مضارع مجزومدر.

برطاقم رندان بربزم صفاده نوش صهبا ایدیورلردی. هر بری برخوش سوز سویلیوردی. هر یوزده بشاشت کوریلیوردی.

ایچلرندن بریسی ایچمدیکندن :

آغلامش چهره‌لی صوفی نه بلا
جنته کیرسه ده کولمز مثلا

مضمونی تجسم ایتدیریوردی، یاران طرفندن کندیسنه :

« هرکه امشب می نمی نوشد بما منسوب نیست »
« پارسا در حلقهٔ رندان نشستن خوب نیست »

یولنده بعض اخطارات واقع اولدیغی حالده هیچ طورینی بوزمیوردی .

کرمیٔ مجلس براز دها ایلریله‌ینجه باده نوشاندن بریسی همان متعبسك چکه‌سنه برجام سرشار طایایوب « ذقه تغتبط . » ، یعنی « ایچ شونیده طربناك اول ! » دیمشدر .

« من لم یذق لم یعرف . » مفهومنی اشراب ایدر .

٢٢٦

(مصراع)

رضیت من الغنیمة بالایاب

امرئ القیسك « اطراف عالمده غنیمته نائلیت امیدیله پك چوق طولاشدمسه ده عاقبت غنیمته بدل عودته راضی اولدم . » مألنده‌کی :

وقد طوفت فی الآفاق حتی
رضیت من الغنیمة بالایاب

بیت مشهورندن مأخوذدر .

« اوفی من السموءل . » مثلنده بیان ایدلدیکی وجه ایله شاعر مشارالیه «کنده» ملکی اولان پدرینك قتل اولنمسی اوزرینه قاتللردن اخذ ثار ضمننده معاونتنه مظهر اولمق امیدیله ملك روم « هرقل »ك نزدینه کیتمش ایسه‌ده آندن معاونت یرینه خیانت کورمش واثنای عودتنده مسموماً وفات ایتمش ایدی .

بعض روایاته نظراً امرئ القیس بیت مذکوری حسب حال اوله‌رق بو عودتده سویلمشدر .

٢٢٧

رب ابن عم لیس بابن عم

« بعض عمزاده واردرکه حقیقتده عمزاده دکلدر . » دیمکدر .

ایکی درلو تفسیر اولنه بیلیر : برنجیسی « بعض اقارب اولورکه قرینه منفعتی طوقنمدقدن بشقه مضرتی طوقنور. بویله‌لری نسباً اقاربدن اولمقله برابر — وظائف قرابتی

ایفا ایتمدکلری جهتله — اجانبدن صاییلیرلر .» ، ایکنجیسی
« بعض اجانب اولورکه انسانه حقیقی اقاربی کبی نافع بو-
لنورلر . بونلر نسبا اجانبدن اولدقلری حالده — وجانب
انسانیتی اجرا ایتدکلرینه مبنی — اقاربدن عد اولنورلر .»
صورتیدر .

صورت اولی اکثریا کوریلورسه‌ده صورت ثانیه نادراً
کوریله بیلیر . خلاصهٔ مآلی :

کیمی عمجه‌م کیمی دایم
هپسندن آلمشم پایم

حکمت ترکانه‌سندن عبارت اولان :

وکم عم یکون الغم منه
وکم خال عن الخیرات خال

شکایتنه « کم سوز » دیین کم سوز سویلمش اولور .

۲۲۸

رب رمیة من غیر رام

بوندن ظاهرا « اویله آتیش واردرکه آتیجیسی
یوقدر . » مآلی چیقیورسه‌ده :

چون نمی داند دل داننده
هست با کردنده کرداننده

مضمونی اوزره مدیرسز دائر بولنه‌میه‌جغی کبی آتیجیسز
آتیش دخی اوله‌میه‌جغی بدیهی بولندیغندن مثل ، « رب
رمیة مصیبة من رام مخطیء . » ، یعنی « آتیشنده دائما خطا
ایدنك آتدیغی بعضاً هدفه اصابت ایدر . » دیه تفسیر
ایدلمشدر .

ابتدا تیرانداز ماهر (حکم بن عبد یغوث المنقری) نك
لساننده صادر اولمشدر .

حکم ، قبیله‌سنك معبودی اولان (غبغب) نام صنم
ایچون بر یابان صیغیری ذبحنی نذر ایلمش اولدیغندن بر
کون کمان وتیر کشنی آلوب صیده کیتمش ایسه‌ده تصادف
ایلدیکی صیغیرلره آتدیغی اوقلر نصلسه مصیب اولماغله
محزوناً عودت ایتمشدر .

او قدر مشهور بر تیرانداز اولدیغی حالده بو وجه ایله
استحصال مقصده موفق اوله‌ماسی حکمك پك زیاده
کوجنه کیتدیکندن بین القوم ، انتحاره قرار ویردیکنی
اعلان ایتدکده برادری (حصین) « بر یابان صیغیرینك
یرینه اون دوه قربان ایدرز . انتحاره نه لزوم وار ؟ »
دیه کندیسنك خلجاننی تعدیله چالشمش ایسه‌ده حکم

«بر تیر انداز بی انباز ایچون آوه کیدوب ده بوش کلمك
وبونك ضمننده ایفای نذر ایده‌میه‌رك معبوده قارشی
محجوب قالمق کبی بر عارك آلتندن انتحاردن بشقه بر
صورتله قورتلمق قابل اوله‌مز.» سوزنده اصرار ایتمکله
بو دفعه اوغلی (مطعم) «پدر! سنکله برابر آوه بن
کیده‌یم، سرعت موفقیتك ایچون یاردیم ایده‌یم.» دیمشدر.

بونك اوزرینه حکم «سنك آته‌جغك اوقدن نه او.
له‌جق؟» یوللو چوجغك اقتدارینی استخفاف ایتمش
ایسه‌ده یالوارمسنه طایانه‌میوب آنکله برابر تکرار صیده
کیتمشدر.

بابا، اوغل بر یابان صیغیرینه راست کلدیلر. حکم
ایکی اوق آتدی، ایکیسی‌ده بوشه کیتدی.

ایتدیکی رجا اوزرینه، باباسنك واقع اولان مساعده.
سیله مطعم دخی بر اوق آتمغله صیغیره تصادف ایتدی.
او زمان حکم دیدی‌که: «رب رمیة من غیر رام.»

خطاده بولنمق عادتی اولان شخصك تصادفاً اصابتی
حالنده ضرب اولنور.

٢٢٩

رب ساع لقاعد

«اوطوران ایچون چالیشان چوق!» دیمکدر که
چالیشانلرك ثمرهٔ مساعیسی چالشمیانلر طرفندن اقتطاف
ایدلدکده تأسفاً ایراد اولنور.

جناب معاویه اوغلی یزیدی ولی عهد ایدنجه کندیسنه
«اوغلم! شمدی‌یه قدر هر نه‌یی آرزو ایتدك ایسه
استحصالنه چالشمقدن کری طورمامش ایدم. ایشته
شمدی‌ده سنی ولی عهد ایتدم. بر پدر ایچون اوغلی
حقنده بذلی لازم کلن مساعینك حسن استعمالنده قصور
ایتمدم صانیرم. بندن دها ایستیه‌جك بر شی وار ایسه
سویله. دریغ ایتمم.» دیمش ایدی.

یزید جواباً «سایه‌کزده هر صورتله نائل مقصد
اولدم. بنم ایچون آرزو ایده‌جك بر شی قالمدی. شو
قدر وارکه (عبدالله بن عامر)ك زوجه‌سی (ام خالد)ی
دائرهٔ ازدواجمده کورمك خصوصی ذهنمده دوران ایدن
شیلرك اقدمی اولدیغنی کتم ایدمم.» دیدی.

معاویه سوکیلی اوغلنه — بو املنی دخی ممکن اولدیغی
قدر سرعتله حصوله کتیرمکی — وعد ایده‌رك مأمور

مخصوص ارساليله مدينهٔ منورهده بولنان ابن عامرى
شامه جلب ايتمش وبر طاقم اطماعيات سرديله كنديسنه
زوجهسى ام خالدى تطليق ايتدرمشدر .

معاويه كيفيت تطليقك ام خالده اخبارينى، يازديغى
بر مكتوبده مدينه واليسى بولنان (وليد بن عتبه) يه
امر ايتمش ايدى .

مزبورهنك عدتى منقضى اولنجه معاويه حضرت ابو
هريرهيى نزدينه جلب ايله كنديسنه آلتمش بيك دينار ايله
برابر «شمدى مدينهيه كيديكز، ام خالدى اوغلم يزيده
نكاح ايديكز، يزيدك هر درلو فضائل ايله مزين بر مرد
متين، على الخصوص ولى عهد مسلمين اولديغنى كنديسنه
آكلاديكز . بو آلتمش بيك دينارك يكرمى بيكى مهر
اولهجق، باقى قرق بيكى دخى مزبورهيه اهدا اولنهجقدر .»
امرينى ويرمشدر .

حضرت ابو هريره آلتونلرى آلهرق ايفاى مأموريت
ايچون مدينهيه كيتمش ومواصلتنك ايرتسى كون روضهٔ
مطهرهيه عزيمتله مشغول زيارت اولديغى صرهده حسن
مجتبى افندمزه تصادف ايتمشدر .

حضرت امام، ابو هريرهنك سبب ورودينى استفهام
بيورنجه ابو هريره كيفيتى عرض ايلدكده مشاراليه «ام

خالد بمثله ازدواجه رغبت ايدر ظن ايدرم . كنديسيله
كورشديككز زمان تزوجنه راغب اولديغمى سويليكز .»
ديديكندن ابو هريره بو خدمتى درعهده ايتمش ايدى .

بعده ابو هريره امام حسين، عبد الله بن عباس،
عبد الله بن جعفر، عبد الله بن زبير، عبد الله بن مطيع
حضراتنه صرهسيله مصادف اولمش وحكايهٔ حال ايتدكجه
هر برندن «ام خالده — زوج اولمق اوزره — بنى ده
اخطار ايديكز .» يوللو تنبيهلر آلمشدر .

ابو هريره ام خالدله كورشدكده كنديسنى مخصوصاً
يزيد ايچون آلمغه كلديكنى سويلدكدن صكره مشار اليهم
حضراتنه تصادفنى وبينلرنده جريان ايدن مكالماتى بيان
ايله «بو بابده اختيار سنك !» ديمشدر .

ام خالد كنديسنه راغب اولانلردن هانكيسنه رغبت
ايدهجكى خصوصنده هيچ بر فكر بيان ايتميوب بو ايشى
حضرت ابو هريرهنك رأينه براقهرق «سز بريسنى انتخاب
ايديكز !» ديمكله اكتفا ايلمشدر .

ابو هريره «سيد شبان جنت اولان حضرت حسن
طورركن بشقه زوجه ميل ايتمك بر مخدره ايچون نصل
جائز اوله بيلير ؟» ديمكله ام خالد امام مشاراليهك همسرى
اولمق شرفنى اكتساب ايچون اظهار شوق ايتمشدر .

بونك اوزرینه ابو هریره کیدوب صورت محاوره‌یی
حضرت حسنه عرض ایتدکدن صکره امر نکاح اجرا
اولنمشدر .

برقاچ کون صکره ابو هریره یانندہ‌کی آلتونلرله برابر
شامه عودت ایدنجه معاویه اولجه کیفیتی استخبار ایتمش
اولدیغندن کندیسیله ملاقات ایدر ایتمز ابو هریره‌یه « بن
سنی خاطبلکه‌می ، یوقسه محتسبلکه‌می کوندردم ؟ » دیه
عتاب ایتدکده ابو هریره « ام خالد ایشی بنم رأیمه حواله
ایتدی . بن ده « المستشار مؤتمن . » قاعده‌سی اوزره
نزدمده طوغری اولان فکری سویلمکدن چکنمدم . »
جوابنی ویرمشدر .

ایشته اوزمان معاویه فوق العاده متأسفانه بر طور
ایله « رب ساع لقاعد . » دیمشدر .

روایت اخریه کوره مثل مذکور ابتدا (نابغهٔ
ذبیانی) نك لسانندن صادر اولمشدر .

نابغه بعض سفرای عربله برابر (نعمان بن منذر) ك
نزدینه کیتدکده بونلردن (بنی عبس) قبیله‌سنه منسوب
(شفیق) فجأةً وفات ایتمش ایدی .

ملاقاتدن مقصد نه‌ایسه تسویه ایتدکدن صکره نعمان
سفرایه برر برر احسان ایتدیکی صره‌ده متوفانك عیالنه

دخی اونسبتده بر عطیهٔ مخصوصه کوندرمشدر .

نابغه‌نك « رب ساع لقاعد . » دیمسنه سبب بو اولمشدر .

شاعرك او آره‌لق نعمانه خطاباً :

ابقیت للعبسی فضلا ونعمة
ومحمدة من باقیات المحامد
حباء شفیق فوق اعظم قبره
وما کان یحیی قبله قبر وافد
اتی اهله منهم حباء ونعمة
ورب امرئ یسعی لآخر قاعد

قطعه‌سنی انشاد ایلدیکی ده مرویدر .

٢٣٠

ربما کان السکوت جواباً

« بعضاً سکوت جواب اولور . » مفهومنده‌در که « ترك
الجواب جواب . » جمله‌سی کبی ، یاوه‌کویان روزکاره سکوت
حکیمانه ایله مقابله اولنمسنی توصیه موقعنده ایراد ایدیلیر .
« من اجاب السفیه سفه ومن سکت عن جوابه نبه . »
کلامی — که « سفیهه جواب ویرن اثر سفاهت ، جواب

ويرمين اثر نباهت كوسترمش اولور . » ديمكدر — مثل مذكوري شارحدر .

بز بومقامده :

« جدلكارانه خاموشى قدر رنكين جواب اولمز »

مصراعنى اوقورز .

اعزه‌دن برينه مريدانندن بريسى « عزيز ! انسان نه ايله نائل سلامت اولور ؟ » ديه سؤال ايدنجه مشاراليه سكوت ايله مقابله ايلمش ايدى .

مريد ساده لوحان طريقتدن بولنديغى جهتله سؤالنه جواب ويرلمامسنى عزيزك كنديسنه بر شيدن طولايى منفعل بولنديغنه حمل ايده‌رك متأثر اولمش وكونلرجه دوشونديكى حالده حكمت انفعالى كشف ايده‌مديكندن دردينى اذكياى اخواندن برينه آچمشدر .

او ذات « حضرت عزيز سكا لسان حال ايله جواب ويرمش . سؤالكه قارشى سكوت ايتمسى — انسان سكوت ايله نائل سلامت اولور — ديمكدر . » ديوب بيچاره‌يى مراقدن قورتارمشدر .

واقعا سكوت جواب اولور اما هر يرده دكل . بعض سكوت واردركه ايستر ايستمز اعتراف عجزدن بشقه بر معنايه حمل اولنه‌مز .

بوبابده بر قانون حكمت آرانيله‌جق اولورسه سعدينك « نزد عاقلده سكوت آدابدن معدود ايسه‌ده لازم كلنجه سوز سويلمكه چالشمليدر . ايكى شى عقله مغايردر : سويليه‌جك يرده صوصمق ، صوصه‌جق يرده سويلمك . » مآلنده اولان :

اكرچه پيش خردمند خامشى ادبست
بوقت مصلحت آن به كه در سخن كوشى
دوچيز طيرهٔ عقلست دم فروبستن
بوقت كفتن وكفتن بوقت خاموشى

قطعهٔ مشهوره‌سى درپيش ايدلمليدر .

مشاهير دهاتدن عمرو بن عاص « سوز دوايه بكزر : لزومى قدرينك استعمالى نافع ، زياده‌سنك استعمالى مضر اولور . » دير ايدى .

امام على افندمزك « كشينك عقلى تام اولنجه كلامى آزالير . » مفهومنده بولنان « اذا تم عقل المرء نقص الكلام . » سوزى عمروك سويلديكى حكمتك مأخذ علويسيدر .

٢٣١

رب شهرة لا اصل له

«بعض شهرت واردر كه اصلى يوقدر.» ديمك اوله‌رق شهرت كاذبه اصحابنه تعريضاً ضرب اولنور.

«خمول نعمتدر، حال بوكه هركس آندن تبرا ايدر. ظهور نقمتدر، حال بوكه هركس آنى تمنا ايدر.» مآلنده اولان حديث شريف ايله اخبار بيورلديغى اوزره شهرتك بعضاً آفت اولديغنده شبهه يوق ايسه‌ده هر هوسكار حالنه كوره طالب اشتهار اوله‌كلمشدر.

بعض عقلا نزدنده پك‌ده مدار حكم اولميان (تواتر) ه مطلقا مبالغه قاريشه‌جغى جهتله معرفتى شهرتيله متناسب آدم آز بولنور. بوندن طولاييدر كه بعض مشاهير موقع امتحانه چكيله‌جك اولسه‌لر شهرتلرينك همان اصلسز اولديغنه حكم اولنور.

بر آدمك قازانديغى شهرت آثارينك شهادتيله ارباب معرفت طرفندن تصديق ايدلمليدر كه (صادقه) وصفنى آلمغه اثبات لياقت ايتمش اوله‌بيلسون. يوقسه اوته‌كنك بريكنك شويله‌در، بويله‌در، ديملرى شهرت كاذبه‌دن بشقه برشى حاصل ايتمز.

بنماى بصاحب نظرى كوهر خودرا
عيسى نتوان كشت بتصديق خرى چند

تنبيه مشهورى نظر دقته آلمغه لايقدر.

٢٣٢

رب حام لانفه وهو جادعه

«بورننى قوريمق ايستركن كسن واردر.» مآلنده‌در كه «انسان بعضاً مضرتى دفع ايده‌يم ديركن جلب ايدر.» ديه‌جك يرده ضرب اولنور.

ايكى مبارز سل سيف ايله يكديكرك اوزرينه هجوم ايتدكلرى صره‌ده برى — كنديسنك تپه‌سنه ايندرمك قصديله — ديكرينك اعلا ايلديكى قيليجك پارلتيسنى كورر كورمز النده‌كى شمشيرى سپر مقامنده قوللانمق ايچون بالاى سرينه طوغرى سرعتله رفع ايتدكده خصمنك تيغيله بر چكاچاك اولسون حصوله كتيره‌مدكدن بشقه كندى بورننى تا ديبيدن كسنجه اوته‌كى خندهٔ استهزا ايله «رب حام لانفه وهو جادعه.» ديمشدر.

٢٣٣

رضی الخصمان وابی القاضی

«دعواجیلر راضی اولدیلرده قاضی راضی اولمدی !» دیمکدرکه «مال صاحبی راضی اولیورده دلال راضی اولمیور !» مثل عثمانیسی موقعنده ایراد ایدیلیر .

قضا حقوق عمومیه‌یه عائد اولان اك مهم خدمتلردن بولندیغی ایچون امام اعظم کبی بعض اعاظم بیله تقریر احکامده دوچار خطا اولمق خوفیله قبولندن ابا ایتمشلردر .

«قاضی اوچ درلو اولور : ایکیسی جهنملك، بریسی جنتلکدر .» مفهومنده بولنان حدیث مشهور علما طرفندن بر وجه آتی ایضاح اولنمشدر :

«بر قاضینك ویردیکی حکمده قاعدهٔ عدالته رعایت ایتمامسی ایکی صورتله اوله‌بیلیر : یاحق نه طرفده اولدیغنی بیلدیکی حالده لغرض باطلی ترویج ایدر، یاخود حق وباطلی فارق اولمدیغندن (حکم قاره قوشی) یولنده فصل دعوی ایلر . بو صورتلردن برنجیسی ظلمك، ایکنجیسی جهلك نتیجه‌سی اولدیغندن محکمهٔ حقیقتده بالطبع ایکیسنك‌ده جالب مجازات اوله‌جق قبایحدن اولدیغنه حکم ایدیلیر .

بناءً علیه بر قاضی صورتیندن هرهانکیسنه تطبیق حرکت ایتسه جهنمی اولور . حدیث شریفده اهل ناردن اولان قاضینك — ایکی اولمق اوزره — کوسترلمسی بو نکته‌یه مبنیدر . بهشتی اولان قاضی ایسه علم وعدالتله حکم ایدندر . شو حالده قضانك اوچه تقسیمی حکمته موافق بولنور .»

سوء حرکات حاکمانه‌لرینه نظراً دوزخی صنفلرك برنده داخل اولدقلرینه حکم ایدلمك لازم کلن قضات، زهد خشك اربابی کبی اوته‌دن بری زبان آوران امتك هجو وتعریضنه محل اولمشلردر .

ازجمله عرب شاعرینك «زمانمز قاضیلری خرسز اولدیلر !» مآلنده‌کی :

«قضاة زماننا صاروا لصوصا»

مصراعیله باشلایان نظم مشهورینه، عجم شاعرینك «قاضی رشوت اوله‌رق بش خیار یدیکی حالده اون قطعه قاوون قارپوز بوستاننی سنك عهده‌کده تقریر ایدر !» دیمك اولان :

قاضی‌که برشوت بخورد پنج خیار
ثابت کند از بهر توده خربزه زار

ادعاسنده قطعا مبالغه اولمدیغنی اعتراف ایتدیره‌جك صورتده :

فنخشی انهم لو صافحونا

للصوا من خواتمنا الفصوصا.

یعنی «آنلر بزمله مصافحه ایده‌جك اولسه‌لر قورقارزکه پارماقلرمزده طاقیلی اولان خاتملرده‌کی طاشلری چالارلر!» دیه نتیجه ویرمسی مدعامزی اثبات ایده‌بیلیر .

اجلهٔ تابعیندن امام شهیر (شعبی) مسند آرای قضا بولندیغی صره‌ده بر ارکك ایله — قاضی فریب — دینیله‌جك درجه‌ده حسنا بر قادین مرافعه ایچون حضورینه چیقمشلر ایدی .

شعبینك سؤالی اوزرینه ایکیسی‌ده عرض مدعا ایتدیلر . قادینك طرز لطیف افاده‌سی قاضینك کوکلنی کندی طرفنه اماله ایده‌جك کبی کورینیوردی . جمال ومقالنه باقانلرك، حاکمهٔ قلوب اولدیغنه حکم ایده‌جکاری کلیوردی .

شعبی طرفینك افاده‌سنی آلدقدن صکره مزبوره‌نك لهنده اولمق اوزره فصل دعوی ایلدی .

کیفیت (هذیل الاشجعی) دینیلن سخنساز لطائف پردازك مسموعی اولنجه :

فتن الشعبی لما

رفع الطرف الیها

فتنته ببنان

حین رای معصمیها

ومشت مشیاً رویداً

ثم هزت منکبیها

فقضی جوراً علی الخصم

م ولم یقض علیها

نشیده‌سنی نظم ونشر ایلمشدر .

«شعبی اوفتانه‌یه عطف نکاه ایدنجه مفتون اولمشدر . بی‌چاره آنك سیمین بیلکلرینی تماشا ایتدیکی صره‌ده حنالی پارماقلریله اوده بونك کوکلنی جذب ایلمشدر . محبوبه آهسته خرامان اولدیغی اثناده اوموزلرینی پك لطیف اوینانمشدر . بونك اوزرینه جناب شعبی طایانه‌میوب ظلماً خصمنك حقنی ابطال ایلیه‌رك او آفتك علیهنده بولنمغه جسارت ایده‌مامشدر .» مضموننده اولان بو هجویه‌یی طویوب ازبرلمین قالمامش ایدی .

حتی بر کون شعبی دارالقضادن چیقوب خانه‌سنه طوغری کیتمکده ایکن اثواب ییقامقله مشغول بر کوله‌نك :

«فتن الشعبي لما»

مصراعنی صوت بلندایله بر دوزی‌یه تکرار ایتمکده
اولدیغنی کورنجه بی اختیار :

«رفع الطرف الیها»

دیوب کوله‌یه شرقینك آلت طرفنی اخطار ایتمشدر .

بو اخطاردن صکره شعبی یاننده بولنانلره «هذیل
الاشجعی رحمت حقدن بعید اولسون ! والله العظیم بن
او مرافعه‌ده معتادم اوزره حقی التزام ایتمش ایدم !»
دیمش ایدی .

بر روایته نظراً شعبی یالکز بر دعا ایله قناعت ایده‌
میوب شاعری جلب ایله آرقه‌سنه اوتوز قیرباج اور-
دیره‌رق تأدیب ایلمشدر .

قائلنك «سن ده‌می نشیمن حکامده قاعد بولنیورسین !
ملت اسلامك حالنه آجیرم، آغلارم ! دهرك بلایاسی —
بیلیرم — چوقدر . سنی ده آنلردن بری اولمق اوزره
کوریورم !» دیمك ایستدیکی — بونی یاکلش ترجمه
ایدنلره رغماً بعض فضلا طرفندن افاده اولنان :

ابکی واندب ملة الاسلام
اذ صرت تقعد مقعد الحکام

ان الحوادث ما علمت کثیرة
واراك بعض حوادث الایام

نظمی دخی جهلهٔ قضاتی توبیخاً سویلنن اشعاردندر .

حضرت صدیقك عهد خلافتنده یمن دیارنده تحت
الارض ظهور ایدن بر مخزنده بولنان سریر اوزرنده
اوطورر بر انسان قدیدینك صاغ النده‌کی لوحه‌ده محرر
اولدیغی روایت اولنان :

اذا خان الامیر وکاتباه
وقاضی الارض داهن فی القضاء
فویل ثم ویل ثم ویل
لقاضی الارض من قاضی السماء

قطعهٔ مشهوره‌سی ده بو مبحثده وارد خاطر اولور .

٢٣٤

رب کلمة تقول لصاحبها دعنی

«اویله سوز واردر که صاحبنه، بنی ترك ایت، دیر .»
دیمکدر که «چوق سویلین چوق یاکیلیر .» مثل عثمانیسی
کبی اکثار کلامدن تحذیری متضمندر .

ملوك حميردن بريسى بعض ندماسنى يانه آله‌رق صيده
چيقمش ايدى . كزركن مصادف اولديغى يوكسك بر
قايانك اوزرينه صعود ايله اطرافى تماشا ايتمكه باشلادى .
سوز سويلنميوردى . معيتنده‌كيلرده عموماً سكوت
ايدييورلردى . بويله برقاچ دقيقه كچيرلدكدن صكره
بونلردن بريسى، سوز اولسون، ديه «عجبا شوراده برآدم
بوغازلانسه قانى نره‌يه قدر فيشقيرر !» ديدى . ملك درحال
«شو هرزه وكيله مراق ايتديكى شيئ‌ء كوسترهلم !» ديوب
نديمك كنار صخره‌ده ذبح اولنمسنى امر ايلدى .

بوامرك اجراسيله بى چاره‌نك خون ناحقى قايادن
آشاغى طوغرى جريانه باشلايجه ملك «رب كلمة تقول
لصاحبها دعنى .» ديمشدر .

شايان دقتدركه ملكك قولى عالمانه اولديغى حالده
فعلى ظالمانه‌در . احتمال كه ذهننده اولجه تركب ايدن بو
سوز ايچون مناسب بر مورد پيدا ايلمك مقصديله
زواللى نديمى فدا ايتمشدر .

حكمت سويلمك قانون يازمغه، مقتضاى حكمتله عامل
اولمق ده اوقانونى اجرا ايتمكه بكزر . هركس حكيمانه سوز
سويليه بيلير، فقط حكيم حقيقى اوله‌مز . يكيدن قانون
يازمق يازلمش قانونى اجرا ايتمكدن قولايدر .

نكته كيرددر سخن بربايزيد
ننك دارد ازدرون او يزيد

تعريفنه مظهر پك چوق خطيب كورلمشدر .

حكيم دينيلن آدملرك چوغى بوملك كبيدر : اقوالنده
برقاچ حكمته تصادف اولنور، افعالنده يوزلرجه ملعنت
بولنور .

مع مافيه برآدمك — فعلى قولنه اويمديغى ايچون —
بالكليه نظر اعتباردن اسقاطى لازم كلمز، اقوالندن
حكمتلر، افعالندن عبرتلر آلنه بيلير .

نديمك حالى ايسه بالاده شرح اولنان :

احفظ لسانك ان تقول فتبتلى
ان البلاء موكل بالمنطق

تنبيهنى ناطقدر . بومقامده «رب حال افصح من لسان .»
مثلى ياد اولنسه لايقدر .

حمار وحشى صيدينه مبتلى اولمسيله بركون ينه شكار
آردنده طولاشديغى صره‌ده كوزينه ايليشن بركورى
تعقيب ايچون راكب اولديغى آته ديزكين ايتمش وساعتلرجه
صيدك ايزينى براقيه‌رق نهايت برمغاره‌نك ايچنه طالوب
كيتمش اولديغندن آندن صكره وجودندن اثر كوريله‌
مديكى :

این قصر که بهرام درو جام گرفت
آهو بچه کرد وروبه آرام گرفت
بهرام که گور می گرفتی همه عمر
بنگر که چه گونه گور بهرام گرفت

رباعیسندن دخی آکلاشیلان، ساسانیاندن (بهرام گور) بر گیجه باغچهٔ خاصنده مشغول عشرت ایکن آغاجك برندن گلن قوش صداسنه طوغری براوق آتدقده قوشجغز هالکاً یره دوشمکله تیر انداز «سکوت نه گوزل شیدر! شوقوش دمبسته طورمش اولیدی سلامتده قالیردی.» دیه حکمت پرداز اولمشدر.

نه ملك عربك، نه ده شاه عجمك جان یاقمدن حکمت سویلمیشلری غریبدر.

٢٣٥

زین فی عین والد ولد

(زین) (تزیین) دن ماضیٔ مجهولدر. (ولد) انسانك وسائر حیوانك مطلقا زادهٔ حقیقیسنه اطلاق اولندیغی جهتله ارکك وقیز چوجغه شمولی واردر.

اوچ درت یاشنده پك دلبر بر فرزنده مالك اولان

بر پدر اوغلیله برابر زیارت ایچون قومشوسنك خانه‌سنه گیتمش ایدی.

قومشونك دخی سناً آکا قریب، فقط حسناً پك بعید براوغلی اولدیغندن بر طرفدن زائر ایله سویلشمکه، بر یاندن‌ده چوجغیله اویناشمغه باشلادی.

مسافرك گوزل اوغلی باباسنك دیزینه اتکا ایتمش اولدیغی حالده اوصلیجه اوطوریوردی.

محاوره وملاعبه‌یه باشلانه‌لی بر ساعتدن زیاده اولمش ایکن صاحب خانه بر کره اولسون فرزند زائرك یوزینه باقامش ایدی. متصل کندی چرکین اوغلنی اوپوب اوقشایوردی.

مسافرك بو حالدن جانی صیقیلوب «والدك گوزینه ولدی گوزل گورینور.» مآلنده اولان «زین فی عین والد ولد.» سوزینی ایراد ایلدی.

شناسی مرحوم طرفندن:

«قوزغونه یاوروسی عنقا گورینور»

صورتنده بر مصراع حالنه قونیلان «قوزغونه صورمشلر گوزل کیمدر یاورولرمدر دیمش.» مثل عثمانیسی کبی کندینه متعلق اولان شیلرك انسانه شیرین گورینه‌جگنی افاده صددنده ضرب اولنور.

ادبای عجم بو مقامده «هرکس را عقل خود بکمال نماید وفرزند خود بجمال .» دیرلرکه «هرکسه عقلی باکمال، فرزندی ذی جمال کورینور .» مؤداسنی کوسترر .

(کشاجم) ك :

والمرء يفتن بابنه وبشعره
لكن ذلك فتنة العقلاء

بیتندن مقتبس ظن اولنان :

«هرکسی برشعر وبرفرزند خود مفتون بود»
«کرچه آن فرزند زشت وشعر ناموزون بود»

بیت مشهوری ده بوموقعده اوقونه بیلیر .

کمال بك افندینك مثل سائر حکمنده بولنان سوزلرندن «آثار ادبیه‌یه زادهٔ طبیعت دینلر خفایای قلبه نه بیوك وقوف کوسترمشلر !.. هرمنتسب ادبك وجدانته مراجعت ایدرم : انسانك یازدیغی شیلر سویلیشده اولادیله برابر دکلیدر ؟» بدیعه‌سی بونلردن آلمه اولمقله برابر ذوق عثمانی‌یه کوره جمله‌سندن کوزل عد اولنور .

«حبك الشئ يعمي ويصم .» مثلی حکمنجه انسان غلبهٔ محبتله، سودیکی شیئك عیبنی کورمز ، ذمنه دائر سویلنن سوزلری ایشتمز اولور . هرکسك اولادینی

کوزل، اشعارینی بی بدل عد ایتمسی ایشته بوندن نشأت ایدر .

کچنلرده برمجلسده — شمدی همان هریرده موده اولدیغی اوزره — ادبیاته دائر محاوره جریان ایتدیکی صره‌ده کشاجمك بالاده کوستریلن بیتی حضاردن بری طرفندن انشاد اولنمش . آنی متعاقب ظرافتله معروف اولان دیکری جدی برطور ایله «دنیاده اك زیاده بکندیکم شعر شودر .» دیه ترکجه عادی بربیت اوقومش . برقاچ کشی بردن «بونی نیچون او قدر بکنیورسکز ؟» دیمشلر . «بنم اولدیغی ایچون !» جوابنی ویرمش .

ینه اومجلسده بریسی دیکرینك اوقودیغی بربیتی بکنمامش . اوده «حقکز وار ، چونکه سزك دکلدر .» دیمش .

بوجواب اولکی جوابی تقلید یولنده ویرلدیکی جهتله حضار طرفندن او قدر آلقشلانمامش .

حضرت عمر بن عبد العزیزه «فضل وورعی مسلم اولان اوغلکزه بیعت ایتسه‌کز آرزوکزه موافق اوله‌رق معضلات خلافتله اشتغالدن آزاده قالیردیکز .» دیدکلرنده «زين في عين والد ولده» مثلنه ایماءً «ولدك چشم والده کوزل کورنمسندن قورقسه‌م دیدیککز تدبیره مراجعت

ایدردم .» بیورمشدر . حال بوکه اوغلی جناب خلیفه‌دن
اول وفات ایتمشدر .

٢٣٦

زر غباً تزدد حباً

(زر) (زیارت) دن امردر . کسر غین وتشدید
با ایله (غب) فی الاصل دوه‌ کون آشیری صویه کلمك
دیمك اولدیغندن احبابی کون آشیری زیارت ایتمك معناسنده
استعمال ایدلمشدر .

بعض فضلانك بیاننه کوره غب حقیقت شرعیه
اولمق اوزره احبابی هفته‌ده بردفعه زیارت ایتمك دیمك
اولدیغی حالده کون آشیری زیارتده استعمالی غلبه ایتمشدر .

بومناسبتله کون آشیری طوتان صتمه‌یه (حمای غب)
تعبیر اولنور .

(تزدد) (ازدیاد) دن مضارعدرکه فی الاصل (تزداد)
ایکن امردن صکره وقوعی مجزومیتنی ایجاب ایتمکله الف
ساقط اولمشدر .

«کون آشیری زیارت ایت‌که محبتك زیاده اولسون .»
مألنده اولان بو مثلی ابتدا (معاذ بن اصرم الخزاعی)
تکلم ایتمشدر .

والده‌سی (عك) قبیله‌سندن بولندیغی جهتله شهسواران
عربدن معدود اولان معاذ قبیلهٔ مذکوره‌ده بولنان
دایپلرینی اکثریا زیارته کیدردی .

ینه بر دفعه بونلری کورمکه کیتدکده کندیلرندن
استعاره ایلدیکی آته بینوب قبیله‌سنه عودت ایتمك اوزره
یوله دوزه‌لمش ایدی .

کیدرکن بینلرنده عداوت قدیمه بولنان (حجیش بن
سوده) یه تصادف ایتدی . تعاطی ایتدکلری کلمات
«ایکیمزك‌ده آتلرمز قوی . مسابقه ایده‌لم . کچیلنك آتی
کچنك اولسون .» مألنی افاده ایدییوردی .

بو معاهده اوزرینه ایکیسی بردن حیوانلره دیزکین
ایتدیلر . چوق کچمدی، معاذ خصمنی کچدی، بناءً علیه
حجیشك آلتندن آتنی آلدی .

حجیش اظهار حدت ایتمك ایستدی . معاذ آلدیغی
آتك بوکرینه بر قلیج اوردی . حیوان تکرلندی .
حجیشك حدتی آرتوب معاذه «یا ابن القحبه ! سندن
وپدر ومادرکدن دکرلی اولان بر آتی اولدردك .» دیدی .
معاذ آکا تپه‌سنه بر قلیج ایندرمك صورتیله مقابله
ایلدی . بو قطعی جواب اوزرینه حجیشك سسی کسلدی ،
زیرا ییلدیرم کبی اینن شمشیر بی چاره‌نك باشنی لسانه
قدر ایکی پارچه ایتمش ایدی .

بونك اوزرینه معاذ راكب اولدیغی آتك باشنی دایيلرینك قبیله‌سنه طوغری چویرمشدر . حال بوكه حجیشك مقتول اولدیغی خبر آلان قرداشیله عمزاده‌سی الك سرعتلی حیوانلرله معاذی تعقیبه باشلایوب كندیسنه یتیشه‌رك (طور !) دیمشلردر . معاذ بونلری كورر كورمز بر حملهٔ دلیرانه‌ده ایكیسنی ده حجیشك یاننه كوندرمشدر .

آندن صكره معاذ دایيلرینك نزدینه كیدوب برزمان اوراده قالدی .

بر كون خالزاده‌لریله برلكده صیده چیقدی ، كوردیكی بر آوی اورمق ایستدی . رفقاسندن (غضبان) « اوشكار بنمدر ، براق ! » دیدی . معاذ « نه‌دن سنك اولیور ؟ » دیه انفعال كوستردی . غضبان « سن خیرلی برشی اولیدك قوم و قبیله‌كی ترك ایدوب بورالرده كزمزدك . » مقابله‌سنده بولندی . معاذ ایسه كمال تأثرله « زرغباً تزدد حباً . » دیدكدن صكره بربلایه دها كیرمامك ایچون همان اورادن آیریلوب قبیله‌سنه عودت ایلدی .

مثل مذكور حدیث شریف اولمق اوزره مشهور ایسه‌ده بالاده بیان ایلدیكی اوزره برنجی قائلی معاذ اولدیغنه كتب ادبیه شهادت ایتمكده‌در . حدیث اولمق

اوزره اشتهاری حضور مقدس رسالتپناهی‌یه هر كون كلمكده اولان جناب ابوهریره‌یه خطاباً لسان پیغمبریدن صادر اولدیغی مروی بولنمسنه مبنیدر ظن اولنور .

واقعا فم سعادتدن صدور ایدن هر سوزه حدیث دینیله بیله‌جكنه نظراً بونك احادیث نبویه‌دن عد اولنمسنه برمانع یوقدر ، فقط اساساً طرف پیغمبریدن ایراد اولنمیوب ذكر مثل یولنده ایراد بیورلمش دیمك اولور .

شیخ سعدینك مثل مذكوری « هرروز میا تا محبت زیاده كردد . » دیه تفسیر ایتمسی غب لفظنك (كون آشیری) و (هفته‌ده بر) معنالرینه كلدیكنی ایما مقصدینه مستند اولسه كركدر .

بو لفظك ایكی معنایه احتمالی اولمسنه كوره شیخك « زرغباً » جمله‌سنه مقابل « هر كون كلمه » دیمك اولان « هرروز میا » عباره‌سنی ایراد ایتمسی حقیقةً لطیفدر . شوقدر واركه « زرغباً » تعبیرنده — نهیك صورت طلبده جلوه‌كر اولمسی جهتیله — موجود اولان لطف افاده شیخك تفسیرنده نابوددر .

— ٢٣٧ —

ساعدای احرز لهما

(ساعدای) بیلك معناسنه کلن (ساعد)ك یای متکلمه اضافتله نونی دوشمش تثنیه‌سیدر .

(احرز) حفظ ایتمك دیمك اولان — طرز وزننده — (حرز) دن اسم تفضیلدر . برده کسر حا ایله (حرز) واردر که نه دیمك اولدیغی (حرز جان) تعبیرینك معناسنی بیله‌جك قدر حفظ لغت ایدنلرجه معروفدر . (هما) ضمیری نعلینه راجعدر :

عرب بونلرندن (مالك بن زید مناة بن تمیم)ی برادری (سعد) اولندرمك ایستیوب خیلی زمان بوکا بر زوجهٔ مهربان آرادقدن صکره (حل بن عدی) نك قیزی (نوار) ی بوله بیلمش ایدی .

دارالزفاف اوله‌جق خانه تزیین ایدیله‌رك کلین کوشه‌یه اقعاد اولندی . سعد مالکی آلوب اوك قپوسنه کتیردی . مالك ایچری کیرمك ایستمیوب شیوهٔ استغنا کارانه کوسترمکه باشلادی . سعد «لج»، یعنی «کیر» دیدکجه مالك اسب حرون کبی رفع رأس ایله صورت استنکاف کوستردی . سعد حدتلندیکندن «ولجت الرجم !»، یعنی «قبره کیره‌سین !» دیمکدن کف لسان ایده‌مزدی .

قپونك اوکنده بر زمان بویله اوغراشلدقدن صکره داماد بلاهت معتادی نصلسه ایچری آتدیلر .

حین ولوجنده نعلینی آیاقلرندن چیقاروب اللرینه طاقمش بولنان مالکه، کندیسنی اوحالده کوره‌رك حیرتده قالان کلین بلااختیار «ضع نعلیك .» خطابیله نعلینی یره قویمسنی اخطار ایدنجه مالك «آنلری بیلکلرم دها کوزل حفظ ایدر .» مآلنده اولان «ساعدای احرز لهما .» جوابنی ویردی .

بر آغاجك اوزرینه چیقدیغی صره‌ده پاپوشلرینی قولتغنه قیصدرمش اولان خواجه نصر الدینك بو حالك سببنی سؤال ایدنلره «نه بیلیرسکز، بلکه اوکمه بر یول چیقار !» دیمش اولمسنی آکدیران بو مثل احتیاطه رعایتدن دم اوردیغی حالده غافلانه حرکتده بولنان آدم حقنده ضرب اولنور .

مندرجات (مجله) دن معهود :

سز بر ملکسکزکه بو عفریته دوشدیکز
آدم صانوب‌ده کندکزه ویرمیك تعب

بیتی لسان مالکدن سویلنمش کیدر .

٢٣٨

سبح ليسرق

«آنك تسبيح ايله اشتغالى خلقى اغفال ايچوندر .» ديمك اوله‌رق حقلرنده :

«زمكر سبحه شماران خدانكه دارد»

دينيلن اصحاب ريانك حالنى تزييفاً درميان ايدیلير .

«مشغول تسبيح اول كه آلدانسونلر .» مفهومنده اولان «سبح يغتروا .» مثليله يكمضربدر .

كسوت جرى تمام اويدرمش
حاجى فشفش ديونام اويدرمش

توصيفنه لياقت كوسترنلردن برينه آرقه‌سنده‌كى جبهٔ فراخ آستينى صاتمسى مزاح يوللو تكليف اولندقده «آوجى طوزاغنى صاتسون ده صكره نه ايله اجراى صنعت ايتسون ؟» جوابنى ويرمشدر .

بر آدم بر واعظ رياكاره «دعاكزى آلمق ايسترم .» ديه‌رك طاشى دوشمش بر خاتم ويردكده واعظ خاتمه باقوب «جناب حق سكا جنتده توانسز بر كوشك احسان بيورسون !» ديمشدر .

اهل تقليد اولان مشايخ وواعظين ايچنده بويله ظريفلر دخى بولنورسه‌ده اكثرى انسانه :

من وهم صحبتئ اهل ريا دورم باد
از كرانان جهان رطل كران مارابس

ديديره‌جك قدر ثقلت بخش روح اولور .

٢٣٩

سبق السيف العذل

(سبق) كچمك ديمك اولان (سبق) دن ماضئ معلومدر . (السيف) آنك فاعلى، لوم ايتمك معناسنه كلن (العذل) دخى مفعوليدر .

«اسعدام سعيد .» مثلنده بيان اولنديغى اوزره (ضبة بن اد) طرفندن فرزند غائبى سعيدك قاتلنك انتقاماً قتل اولنمسى اشهر حرمدن (*) برنده واقع اولديغندن بعض ارباب تعصب كنديسنه «سفك دمك ممنوع اولديغى بر زمانده قان دوكمك سنك كبى عادات عربه جمله‌دن زياده رعايت ايتمسى لازم كلن بر آدمه لايقمى ايدى ؟» يوللو

(*) اشهر حرم ذى القعده، ذى الحجه، محرم، رجب آيلريدر . رجال جاهليه بو آيلرده قتالى حرام اعتقاد ايدرلردى .

اعتراض ایتدکلرنده ضبه « سبق السیف العذل . » کلامیله
مقابله ایلمشدر .

« قیلیج ملامتی کچدی . » مألنده اولان بو مثل ایله
اخذ ثار خصوصنده صکره‌دن خلقك نه دیه‌جکنی دو.
شونمیوب الده‌کی فرصتدن استفاده ایتمك لازم کله‌جکی
افاده اولنور .

٢٤٠

سیان انت والعزل

(سیان) مساوی دیمك اولان — کسر سین وتشدید
یا ایله — (سی) لفظنك تثنیه‌سیدر . عینك ضمی ، زاینك
سکونی ایله (عزل) سلاحسز آدمه اطلاق اولنان (اعزل) ك
جمعیدر . (سماکین) تعبیر اولنان ایکی کوکبك بری —
اوکنده‌کی ییلدیزلر مزراق شکلنده اولدیغندن — (رامح) ،
دیکری ایسه — یالکز بولندیغندن — (اعزل) وصفنی
آلمشدر . (سماك رامح) و (سماك اعزل) معروفدر .

« اعوذ بالله من الاعزل علی الاعزل . » استعاذهٔ
مشهوره‌سنده‌کی برنجی اعزل سلاحسز انسان دیمك
اولدیغی حالده ایکنجیسی قویروغنی برطرفه مائل طوتمغه
آلشمش اولان حیوان معناسنه کلدیکندن عباره « اکری

قویروقلی حیوان اوزرنده بولنان سلاحسز انساندن
خدایه صیغنیرم . » مألنده اولمش اولور . منشأی
عربلرك او صفتده اولان حیوانده شأمت ، بو حالده
بولنان انسانده دخی مشئومه مقارنتله برابر نقصان حمیت
تصور ایتملریدر .

« سن سلاحسز آدملرله مساویسین . » مفهومنده
اولان بو مثل « طوتدیغك ایشك اری دکلسین . » دیه‌جك
یرده ضرب اولنور .

طائفهٔ عربك آت ایله سلاحه اولان اعتناسی معلومدر .
معیوب آته بنمك ، سلاحسز کزمك عرب قهرمانلری
نزدنده منفور ایدی . مؤخراً بو حال عثمانلی دلاورلرینه
انتقال ایتمشدر .

شجعان عرب اسلحه ایچنده الك زیاده قیلیجه اهمیت
ویررلردی . اثنای حربده اوقودقلری رجزلردن بر
چوغنك وصف سیفه متعلق اولمسی‌ده بو مدعایی تأیید
ایدر .

امام علی ، خالد بن الولید ، زبیر بن العوام ، عمرو بن
معدی کرب کبی ملت غضنفرلری قیلیج قوللانمقده
فوق العاده ماهر ایدیلر .

حضرت فاروق برکون ابن معدی کربه « محاربه‌ده

اسلحه‌دن هانکیسـنك استعمالی افضلدر ؟ » بیورملریله
عمرو شووجه ایله جواب ویرمش ایدی :

« اوق مهلك اعدادر ، فقط گاه اصابت ایدر ، گاه
ایتمز . مزراق معینمزدر ، لکن خیانت ایتدیکی ده اولور .
قالقان محافظمزدر ، فقط مصائب آنك اوزرنده دونر .
قیلیج ایسه اك زیاده اعتماده سزا بر دافع بلایادر . »

« نفسم ید قدرتنده اولان ربمه قسم ایدرم که بنم ایچون
بر قیلیج ضربه‌سی دلالتیله آخرته کیتمك دوشکده وفات
ایتمکـدن اهوندر . » بیورمش اولان حضرت صاحب
ذوالفقار محاربه‌لرده آرقه‌سز ساده کوکسلکدن عبارت
بر زره کییردی . « آرقه‌کزدن یتیشه‌جك دشمندن احتراز
ایتمزمیسکز ؟ » دیدیلر . « دشمنك بنی تعقیب ایده بیله‌
جکی بر موقعده بولنورسه‌م الله وجودمی محوایتسون ! »
بیوردی .

بر دفعه حرب آرقداشلری کندیسنه « محاربه قیزیشوب
طرفین عسـکری یکدیکره قارشدیغی زمان سزی نره‌ده
بوله‌لم ؟ » دیه سؤال ایتـدیلر . « براقـدیغکز یرده ! »
جوابنی ویردی .

عمرینی غزایه حصر ایتدیکی حالده فراشنده ارتحال
ایلمش اولان جناب خالد بن الولید احتضار حالنه قریب

ایکن « اعلای کلمة الله ایچون اوقدر جنك ایتدم که وجودمده
قیلیج ، مزراق ، اوق یاره‌سندن خالی یر قالمدی . حالبوکه
دوشکمده تسلیم روح ایدییورم ! » دیه اظهـار تأسف
ایتـدکدن و « اولوم قورقوسـیله اویقوسی قاچان آدمه
تعجب ایدرم ، حلول موت تقدیر آلهی‌یه وابسـته‌در . »
دیدکدن صکره :

لا ترعبونی بالسیوف المبرقه
ان السـهام بالردی مفرقـه
والحرب ورهاء العقول مطلقه
و خالد من دینـه علی ثقـه

رجزینی انشاد بیورمشدر .

٢٤١

شنشنة اعرفها من اخزم

شینلرك کسریله (شنشنه) — که بوراده (نشنشه) صو
رتنده دخی مرویدر — خوی معناسنه‌در . (اعرف)
(معرفت) دن مضارع معلومدر . (ها) شنشنه‌یه عائددر .
(اخزم) کریم شهیر حاتم طائینك جدی ، یاخود جدینك
جدی اولان (ابو اخزم) ك اوغلیدر .

اخزم :

«فرزند عاق ريش پدر كيرد ابتدا»

قاعده‌سنجه چوجقلغندن بری باباسنه اذی ايدر طوروردی. وفات ايدنجه بر قاچ اوغلی قالدی. بونلر ابو اخزمك نزدنده اولدقلرندن آره صره «الولد سر ابيه» مضمونی تصديق ايتديره‌جك حركاتده بولنورلرسه‌ده بو حركات متوفايه رحمت اوقوده‌جق درجه‌لرده اولمديغندن ابو اخزم صبر وسكوته ملازمت ايدردی. حال بوكه او يادكارلر بر كون بالاتفاق بيچاره‌نك اوزرينه هجوم ايله ضرب وجرح ايلديلر. او زمان ابو اخزم ديدی كه :

ان بنيّ زملونی بالدم
شنشنة اعرفها من اخزم

«حفيدلرم بنی قان ايچنده براقديلر، آنلره بو خوی پدرلری اخزمدن قالمشدر.» مألنده اولان بو بيت ايله :

«عاقبت كرك زاده كرك شود»

حكمتنی كوستردی.

مؤخراً مصراع ثانی «كشی صوينه چكر.» ديه‌جك يرده ضرب اولنور مثل اولدی.

مبنی عليهی اولان فقرهٔ مذكوره‌يه نظراً فقط سوء

حال حقنده ايراد اولنه‌جق كبی كورينورسه‌ده بالعكس حسن حال حقنده دخی ايراد اولنور، يعنی بر آدمك كرك كوتولك وكرك ايلك جهتيله آبا وامهاتنه بكزه‌ديكنی افاده ايچون «شنشنة اعرفها من اخزم.» دينيله‌بيلير. حتی تاريخده كورلديكی اوزره حضرت فاروق بر كون جناب ابن عباس ايله مهم بر خصوصه دائر مشاوره ايتديكی صره‌ده ابن عباسك ويرديكی رأيی استحسان ايلديكندن «يا ابن عباس شنشنة من اخزم.» بيورمشدر.

حضرت عباسك — كه عم حكيم نبويدر — اصابت رأيی عقلای قريش نزدنده مثبت ومسلم اولديغندن كنديسنه «ذوالرأی» لقبی ويرلمش ايدی. جناب ابن عباس دخی هر وجه ايله پدر عاليسنه بكزه‌مشدر. حتی امام حسين افندمزه — كربلا جهتنه عزيمتی تصميم ايتديكی صره‌ده — عرض ايلديكی اخطارات حكيمانه امام مشار اليهك او آره‌لق حق وطلب حق يولندن دونمك الندن كلميه‌جكنه دائر ايراد بيورديغی كلمات مؤثره قدر مشهوردر.

«اجود من حاتم.» مثلنك منشأی اولان حاتم وافر الجود، نادر الوجود بر آدم اولديغی حالده قبل البعثه

انتقال ایتدیکندن ادراك اسلام بختیارلغنه نائل اوله-
مامشدر .

عصر سعادتده بر غزا نتیجه‌سی اوله‌رق طی قبیله-
سندن آلنان اسرا ایچنده کوزل بر قیز کورلدی . کمال
ادبله حضور پیغمبری‌یه کلوب بعض افاداتی اولدیغنی
عرض ایله مساعده آلدقدن صکره شو سوزلری سویلدی :
« بن بر سیدك کریمه‌سی‌یم که اسیرلری آزاد ایدر ،
آجلری طویورردی ، خلقه دائما تواضع کوستررر ،
مستدعالرینی اسعاف ایلردی . بناءً علیه حریتمی اعاده
ایله بنی شماتت قبائل اندیشه‌سندن آزاده ایتمکی شانکزه
موافق بولورسه‌کز لطف بیورمش اولورسکز . »

موما الیهانك دختر حاتم اولدیغی ایما وسیماسندن
آکلاشلمغله افندمز کندیسنی « بو دیدکلرك ارباب ایمانه
یاقیشان اوصافدندر . » خطابیله تلطیف ایلدکدن صکره
بعض حضاره « بو اصیله‌نك سبیلنی تخلیه ایدیکز ، پدری
مکارم اخلاقی سور ایدی . مکارم اخلاقی جناب حق‌ده
سور . » دیوب قیزك حریتنی اعاده بیورمشلردر .

موما الیها ذکر اولنان سوزلری او قدر کوزل
سویلمش ایدی که مؤخراً حضرت امام علی بو وقعه‌یی
نقل ایتدیکی صره‌ده « فصاحتنه حیران اولمش ایدم . »
بیورمشدر .

شیخ سعدی قیزك عرض ایتدیکی نیاز ایله آنك
صورت اسعافنی :

کرم کن بجای من ای محترم
که مولای من بود ازاهل کرم
بفرمان پیغمبر پاك رای
کشادند زنجیرش ازدست وپای

بیتلریله کوستردکدن صکره قبیله‌سی خلقنك قتل ایدلمکه
باشلادیغنی کورن موما الیهانك اهل غزایه « بونلرله برابر
بنی‌ده اولدیریکز ! یارانم اسارتده اولدقلری حالده کندم
حریتده بولنمغی موافق مروت کوره‌مم . » دیه آغلایه‌رق
یالواردیغنی مسموع رسالتپناهی اولنجه بقیة السیوفك
دخی مظهر عفو بیورلدیغنی بروجه آتی حکایه ایلمشدر :

در آن قوم باقی نهادند تیغ
که‌راندند سیلاب خون بی دریغ
بزاری بشمشیرزن کفت زن
مرا نیز با جمله کردن بزن
مروت نبینم رهایی زبند
بتنها ویارانم اندر کمند
همی کفت کریان براحوال طی
بسمع رسول آمد آواز وی

ببخشید بر قوم دیکر عطا
که هرکز نکرد اصل کوهر خطا

٢٤٢
صحیفة المتلمس

(متلمس) مکرراً طلب ایتمك دیمك اولدیغی ایچون معنیً (التماس) دن اقوی اولان (تلمس) دن اسم فاعلدرکه شعرادن (جریر بن عبد المسیح) :

وذاك اوان العرض طن ذبابه
زنابیره والازرق المتلمس

بیتنی سویلدیکنه مبنی بونکله تلقیب ایدلمشدر .

(صحیفه) ایسه یازلمش ویازیله‌جق ورقه‌یه دینلدیکندن «صحیفة المتلمس» «متلمسك مکتوبی» دیمك اولور . بو تعبیر ایله، متعلق اولدیغی آدم حقنده نافع ظن اولنورکن بالآخره مضر بولندیغی آکلاشیلان محرراته ایما ایدیلیر .

متلمس ایله ینه شعرادن (طرفه) بر کون (عمرو بن المنذر) ك نزدینه کیتدکلرنده عمرو بونلری مکرمانه قبول ایتدکدن بشقه ولی عهدی بولنان (قابوس) ایچون مصاحب ده انتخاب ایلدیکندن شاعرلر مجلس قابوسه ملا- زمته باشلادیلر .

قابوس هوایی بر کنج اولدیغندن مصاحبلرندن ایشتدیکی ادبیاته متعلق نغمه‌لره چوقلق قولاق ویرمیوب کندی اکلنجه‌لریله اشتغال ایدردی .

بر کون قابوس متلمس ایله طرفه‌یی یاننه آله‌رق نیم مست اولدیغی حالده صیده چیقدی . آقشامه قدر آو آرقه‌سنده قوشدیلر . بو حال شاعرلرك ذوقنه کیتمیوردی اما ناچار افندیلرینك یانندن آیریله‌میورلردی .

بینلرنده :

آرقداش! سن نه دیرسه‌ك آرتق دی
بوکا بن شاعرانه در دیه‌م

یوللو حسب حاللر جریان ایدردی . قابوس ایسه طورمز کیدردی .

نهایت دوندیلر، عظمتخانۀ عمروه کلدیلر . زواللی شاعرلرده درمان کسلمش ایدی . قابوس ایچری کیردی. مصاحبلر — عادت اولدیغی اوزره — کله‌جك اراده‌یه منتظراً خارج بابده قالدیلر .

آنلر بکلیه طورسونلر، قابوس ایچریده تجدید نشوه ایچون نوش باده‌یه باشلامقدن بشقه برشی دوشونه‌مدی .

قابوسك لسان حالی :

مارا بجهان خوشترازين يك دم نيست
كز نيك وبد انديشه واز كس غم نيست

ديمكده ايكن يورغون شاعرلرك لسان مقالى :

اى آنكه باقبال تو در عالم نيست
كيرم كه غمت نيست غم ماهم نيست

ديبوردى .

صباحه قدر خارجده قالديلر . مصاحبلرينى اونوتمش اولان قابوس صباحلين بر معتاد شرب صبوحه باشلايوب او كونى دخى اويله كچيردى .

طرفه ولى نعمتى اوله‌جق ذاتك بو معامله سندن متلمسدن زياده دلكير اوله‌رق «كاشكى عمرو دينيلن ملكه بدل مسكنمزك اطرافنده باغيرر كزر سودلى بر حيوانمز اوليدى !» مفهومنده بولنان :

فليت لنا مكان الملك عمرو
رغوثاً حول قبتنا تخور

بيتيله باشلايان هجويه‌يى سويلدى .

بر كون عمرو ، طرفه‌نك عمزاده‌سى اولوب نزد ملكده معزز بولنديغى جهتله نظر استرقانى جلب ايده كلن (عبد عمرو) ايله حمامه كيروب مصاحبته باشلادقلرى

صره‌ده ملك عبد عمروه لطيفه طرزنده «خبرك وارمى ؟ سنى جمله‌دن زياده سومسى لازم كلن طرفه :

لاخير فيه غير ان له غنى
وان له كشحاً اذا قام اهضما (*)

بيتيله مصدر اولان هجويه‌يى سنك حقكده سويلمش !» دينجه عبد عمرو «اوت ! هجاو بر شاعردر . يالكز قولكزى دكل ، بعض اعاظم عربى دخى هجو ايتمشدر . حتى :

فليت لنا مكان الملك عمرو
رغوثاً حول قبتنا تخور

بيتيله ابتدا ايدن هجويه‌يى افندمزك حقكزده سويلديكنى بيلمين يوق كبيدر !» جوابنى ويرمكله ملك پك زياده متأثر اوله‌رق طرفه حقنده اضمار غيظ ايتمش ايدى .

بر قاچ كون صكره عمرو متلمس ايله طرفه‌يى حضورينه جلب ايدوب «سز بورايه كله‌لى خيلى زمان اولدى . آكلايشمه كوره يرلركزه عودتله اقربا واحباكزى كورمك آرزوسنده بولنيورسكز . ايسترسه‌كز سزى وطنكزه كوندره‌يم .» ديدكده شاعرلر قلباً :

(*) «اصحاب ثروتندر ، برده آياغه قالقديغى وقت اندامى خوش كورينور ، بشقه هيچ بر مزيتى يوقدر .» مآلنده‌در .

«رضينا من نوالك بالرحيل»

ديه‌رك بو لطفه مقابل عرض شكراندن بشقه ديه‌جكلری اولمديغنی سويلديلر .

بونك اوزرينه عمرو (هجر) (*) واليسنه ايكی قطعه امرنامه يازديروب «وصولكزده سزه فوق العاده اكرام وانعام ايدلمسی خصوصنی امردر .» ديه‌رك برينی متلمسه، ديكرينی طرفه‌يه ويرمشدر .

مكتوبلری آله‌رق يوله دوزه‌لدكلری صره‌ده متلمس طرفه‌يه «برادر ! سوينه سوينه كيدييورز اما بو ورقه‌لرك مندرجاتی نه‌دن عبارت اولديغنی بيليورمی‌يز ؟ بن شبهه‌لنيورم . شونلرك مآلنه مطلع اولسه‌ق ده محلنه اويله كوتورسه‌ك !» ديمش ايسه‌ده طرفه بو اخطاره اهميت ويرمامشدر .

بر آز كيتدكدن صكره اويون اويناملقه مشغول برقاچ چوجغه تصادف ايتمريله متلمس رفيقنه «بن شو اوقويه‌مديغم خط ايله يازلمش اولان نامه‌يی بو چوجقلره او-

(*) فتحتين ايله (هجر) «كمستبضع تمر الی هجر .» مثلنده واقع اولديغی اوزره (بحرين) ارضنه اطلاق اولنور . (مستبضع) سرمايه ايديمك معناسنه كلن (استبضاع) دن اسم فاعلدر . مثل، «هجرده خرما صاتمغه كيدن كبی .» ديمك اوله‌رق بر هنزور كامله قارشی اظهار هنر ايتمكه قالقيشان غافل حقنده صرف ايديلير . هجرك تخصيصی اوراده خرما پك مبذول اولمسنه مبنيدر .

قودوب مراقدن قورتيله‌جغم . سن رأيكده مختارسين .» ديوب اولجه مهرينی فك ايتديكی مكتوبی «شونی بكا اوقوييوير اوغلم !» رجاسيله اطفالدن برينك النه طوتشدرمشدر .

چوجق مآل آتيده اولملق اوزره مكتوبی اوقور :

«ناقل رساله متلمس اورايه مواصلت ايدر ايتمز اللرينی، آياقلرينی كسدكدن صكره جسدينی حياً دفن ايتمكز قطعياً مطلوبمزدر .»

ايشی آكلاينجه متلمسك الی، آياغی كسيلير، مكتوبی ييرتوب ساحلنده بولندقلری نهره آتار . طرفه‌يه دخی الندهكی مكتوبی آچوب اوقوتمسنی تكرار اخطار ايدرسه‌ده نصلسه تأثيرينی كوره‌مز .

كورديكی لزوم اوزرينه متلمس اورادن آيريلوب شامه كيدر، قورتيلور . طرفه ايسه مكتوبی واليه ايصال ايدر، قتل اولنور .

۲۴۳

صنعة من طب لمن حب

(صنعة) امر اولملق اوزره بر (اصنع) تقديريله منصوبدر .

(حب) (محبت) دن ماضيدر . « باب ثانيدن مضاعف متعدى وارد اولمز . » قاعدۀ مشهوره‌سنه نظراً :

« ووالله لولا تمرة ماحببته »

كبى بعض اشعارده ورودى شذوذه محمولدر . قاعدةً (سودى) معناسنى افاده ايچون ماده‌نك باب افعاله نقليله (احب) دينلمك لازم كلير . بوراده ضرورت وزن كبى بر مانعه اولمديغى حالده (احب) يرينه (حب) دينلمسى (طب) ايله مزاوجه حصولى ايچوندر .

بو مثل « اصنع هذا الامر لى صنعة من طب لمن حب . » عباره‌سيله تفسير اولندقدن صكره برده « اى صنعة حاذق لانسان يحبه . » ديه ايضاح ايدلمشدر .

خلاصه‌سى « بو خصوصده بكا سوديكنى تداوى ايدن طبيب كبى معامله ايت . » مفهوميدر . اسعاف مسئولده اهتمام تام ايله حركت ايدلمسنى توصيه موقعنده ايراد اولنور .

٢٤٤

صارت البئر المعطلة قصراً مشيداً

(صارت) فعليه (معطله) اسم مفعولنك تأنيثى ، معروف

اولديغى اوزره قويو ديمك اولان (بئر) لفظنك مؤنث سماعى اولمسنه مبنيدر . (قصر) ك صفتى اولان — مزيد وزننده — (مشيد) صيوامق معناسنه كلن — كيدوزننده — (شيد) دن اسم مفعول اولمغله صيوانمش ديمكدر . مؤيد وزننده‌كى (مشيد) ايسه اعلا ايدلمش بنايه دينير . بناءً عليه (قصر مشيد) اوقونشه كوره (صيوالى كوشك) و (قصر عالى) معنالرينى مفيد اوله بيلير .

« كور قويو صيوالى كوشك اولدى ! » مآلنده اولان بو مثل — كه « وبئر معطلة وقصر مشيد . » آيتندن مقتبسدر — اسافل مقامات اعاليده كورلدكجه خاطرلره كلير .

٢٦٦

صام حولاً ثم شرب بولاً

« برسنه اوروج طوتدى ، صكره بول ايچدى ! » ديمك اوله‌رق برخيلى مدت شيوۀ ابلهفريبانه ايله كويا انسانجه‌سنه حركت ايتديكى حالده مؤخراً اوكوسترشلرى بالكليه حكمدن اسقاط ايده‌جك ايشلرده بولنان كيمسه حقنده ضرب اولنان بومثل مستهجن صايله بيليرسه‌ده بعض اشخاص

خبيثه‌نك احواليله تطبيق ايديلنجه تصوير حقيقت ايلديكى تسليم اولنور .

٢٤٦

صدقنى سن بكره

(صدق) صادك كسر وفتحيله سوزى طوغرى سويلمك معناسنه كلن (صدق) دن ماضى ايسه‌ده توجيه مشهوره كوره بوراده — (تعريف) دن اولمق اوزره — (عرف) مدلولنى افاده ايدر .

شو حالده (سن) لفظى بونك مفعول ثانيسى اوله‌رق منصوب اوقونور . يانك فتحى، كافك سكونى ايله (بكر) كنج ناقه‌يه اطلاق اولنان (بكره) نك مذكريدر . (ه) ضميرى دوه‌يى صاتمق ايستين شخصه عائدر .

بر آدم ديكرندن بر دوه اشترا ايتمك ايستيوب قاچ ياشنده اولديغنى سؤال ايلدكده بايع «بازلدر .» (*) جوابنى ويرمش ايدى .

او اثناده دوه بر شيدن اوركوب فرار ايتدى .

(*) (بازل) آزى ديشى هنوز ظهور ايتمش دوه‌يه دينيركه بو حالده طقوز ياشنه كيرمش ديمك اولور .

صاحبى شيوهٔ عرب اوزره «هدع ! هدع !» (*) ديه حيوانى چاغرمغه باشلادى .

بوندا بين‌القوم دوه كوچكلرينك دعوتنه مخصوص اصواتدن اولمغله مشترى كنديسنى آلداتمق ايچون بايعك يالان سويلديكنى، يعنى چاغيريلان دوه‌نك بازل اولميوب هنوز كنج بولنديغنى آكلاديغندن بايعه تعريضاً «دوه‌سنك قاچ ياشنده اولديغنى بكا تعريف ايديوردى !» مآلنده اولان «صدقنى سن بكره .» كلامنى ايراد ايلدى .

مثل مذكور بر ماده‌نك حقيقتى نه اولديغنده تردد ايدلمكده ايكن آنى ميدانه قويه‌جق بر سوز سويلنديكى وقت ضرب اولنور .

بركون حضور حيدر كراره بر شخص كله‌رك ايكى قبيله نامى ويروب بونلرك بيننده مقاتله واقع اولديغنى سويلدكدن صكره هانكى طرفك غالب كلديكنى تعيين ايلدكده حضرت امام قبائلك درجات اقتدارينه واقف اولديغندن بو خبرى تصديق ايتمدى . برآز صكره ديكر بر آدم كلوب شخص اولك غالب كوستر ديكى قبيله‌نك مغلوب اولديغنى عرض ايلينجه «صدقنى سن بكره .» بيوردى .

(*) هانك كسرى، دالك فتحى، عينك سكونى — ياخود هانك كسرى، دالك سكونى، عينك فتحى ايله تلفظ اولنور .

امام مشار اليهك وقوع شهادتندن صكره بر كون
مشهور (احنف) معاويه‌نك نزدينه كيتدكده معاويه
احنفه عتاب ايتمكه باشلايوب «يوم الجمله غيرتوران قريش
بصره جوارنده قتل ايدلمكده ايكن سنك بنى سعد ايله
برلشه‌رك (سفوان) موقعنه نزول ايتديككى، بنى مقام
اقتداردن دوشورمك مقصديله سنى داخل دائرهٔ حكومت
ايتمسى ايچون على بن ابى طالبه يالواردیغكى، هله صفينده
بنى تميمى على‌يه معاونت ايتمك اوزره سعى فراوان ايله
قاندرديغكى بر درلو اونوده ميورم !» يوللو سوزلر
سويلدى . احنف هيچ بر جواب ويرميوب يانندن
چيقدى . خارجده معاويه‌نك كنديسنه نه‌يولده معامله
ايتديكنى صورديلر . «حقمده اضمار ايلديكى كينى اظهار
ايلدى .» موقعنده اوله‌رق «صدقنى سن بكره .» ديدى .

٢٤٧

ضرباً وطعناً اويموت الاعجل

(نضرب ضرباً ونطعن طعناً) تقديرنده‌در . (او)
بوراده (حتى) موقعنى طوتار . (الاعجل) (اعجلنا اجلاً)
ديمكدر .

مثل، «كل، سنكله اجلى اقرب اولانمز اولنجه‌يه
قدر بر برمزى ضرب وجرح ايده‌لم !» مآلنده اوله‌رق
دوئللويه دعوت ايدرجه‌سنه اظهار خصومت موقعنده
درميان اولنور .

٢٤٨

ضرب الطبل تحت الكساء

(ضرب) مصدر وماضى اوله بيلير . كسر كاف ايله
(كسا) كليمه دينير .

«كليم آلتنده طاوول چالمق — ويا — چالدى .»
ديمك اولان بو مثل هركسك بيلديكى بر ايشى كيزلمكه
چاليشان كيمسه حقنده ضرب ايديلير .

فارسيده «طبل دركليم زدن .» آكا معادلدر .
حافظك «رياكارانه اطوار ايله مشرب رندانه‌يى ستره
چالشمقدن آرتق صيقلدم . كل، سنكله درميخانه‌ده علم
افراز اوله‌لم !» مضموننده بولنان :

دلم كرفت زسالوس وطبل زير كليم
بيا كه بر درميخانه بركشم علمى

بيتنه نظراً بونك «طبل زير كليم زدن .» عباره‌سيله‌ده

استعمال اولنه بيله‌جكى آكلاشلديغى كبى وهبينك تحفه‌ده :

طبل پنهان ميزند دينسه مال
شول ايشى صاقلاركه ستر ايتمك محال

ديمسنه باقيليرسه «طبل پنهان زدن .» صورتنده دخى ايراد ايديله بيله‌جكى آكلاشيلير .

٢٤٩

ضع الامور مواضعها تضعك موضعك

(ضع) (وضع) دن امردر . (تضع) امردن صكره واقع اولديغى ايچون مجزومدر .

« ايشلريكى يرلرينه قوىكه آنلرده سنى يريكه قويسونلر.» مألنده اوله‌رق حصول مقصد ايچون اولجه تهيئهٔ اسبابه لزوم قطعى اولديغى اخطار موقعنده درميان ايديلير .

حافظك «لاف ايله اكابرك يرينى طوتمق ممكن دكلدر، مكركه بيوكلك اسبابنى كاملاً آماده ايده‌سين !» مفهومنده اولان :

تكيه بر جاى بزركان نتوان زد بكزاف
مكر اسباب بزركى همه آماده كنى

بيتى بو مقامده اوقونه جق اشعار حكيمانه دندر .

قوجه راغب بو حكمتى :

مثال حشو مصرع فيضى يوقدر هر تنك ظرفك
طوتار ير كچسه صدره راغبك اما يرين طوتمز

مقطعيله افاده ايتمشدر .

سعدى ايسه آنلردن اول «محالست كه هنرمندان بميرند وبى هنران جاى ايشان كيرند .» ديمش ايدى .

٢٥٠

طاعة النساء ندامة

«نسوانه اطاعت موجب ندامتدر .» ديمكدركه «قادينلرله مشاوره ايديكز ، ويره‌جكلرى رأيك عكسنه كيديكز .» مألنده‌كى «شاورو هن وخالفوهن .» حديث شريفنه اقتفا ايدلمسى لزومنى كوسترر .

بونده‌كى حكم عمومى دكل ، اكثريدر ، چونكه بعض نسا واردركه رجالى ارشاد ايده بيليرلر . يرينه كوره بويله‌لرينه اطاعتدن ندامت حاصل اوليه‌جغى طبيعيدر .

٢٥١

طول التنائی مسلاة للتصافی

(تنائی) تباعـد دیمکدر . فتح میم ایله (مسـلاة)
— الخمر مسـلاة للهم — سوزنده واقع اولدیغی اوزره
ازاله ایدیجی معناسنه استعمال اولنور . (تصافی) بوراده
سوشمك مدلولنی مفیددر .

«طول مفارقت مزیل محبتدر .» مآلنده اولان بو
مثل «کوزدن ایراق اولان کوکلدن ده ایراق اولور .»
مثل عثمانیسنك اشیدر .

٢٥٢

طعم ذکرك معسول بکل فم

ضم طا ایله (طعم) طعامه دینیر . (معسـول)
باللی دیمکدر .

عبارهٔ مثل صـورت اخبارده ایسـه ده بوندن امر
مقصود اولور ، یعنی «لیکن ذکرك حلواً فی افواه الناس .»
مآلی اراده اولنور .

بناءً علیه «یادك هر آغزده طـاتلی اولسـون .»

دیمکدرکه انسانی بین الناس جالب ذکر جمیل اوله جق
احوال ایله اتصافه تشویق ضمننده ایراد ایدیلیر .

٢٥٣

طبیب یداوی الناس وهو مریض

«کندی متقی اولمدیغی حالده خلقه اتقا توصیه‌سنده
بولنان کیمسه او طبیبه بکزرکه کندی خسته ایکن خلقی
تداوی یه قالقیشیر .» مآلنده اولان :

وغـیر تقی یأمر النـاس بالتقی
طبیب یدای الناس وهو مریض

بیتندن مفرزدر . یوقاریده کوستریلن «اذا کنت ذاطب
فطب لعینیك .» مثلنی اخطار ایدر .

کندیسی محتاج همت بر دده
قنده قالدی غیری یه امداد ایده

مثل عثمانیسی موقعنده ضرب اولنور .

بیت مذکور «خلقه خیر ایشـله‌مکی توصیه ایدوب
طوردیغکز حالده نفسلرکزی اونودیورمیسکز؟ کتابده
اوقویورسـکز! آکلامیورمیسکز؟» مفهومنده بولنان

«اتأمرون الناس بالبر وتنسون انفسكم وانتم تتلون الكتاب افلا تعقلون .» آیت جلیله‌سندن مقتبسدر .

امثالمزدن «کندی کوزنده‌کی مرتکی کورمز ده ایلك کوزنده‌کی چوپی کورر .» ده کوسترلدیکی اوزره انسانك غرائب احوالندن بری ده هر شیئی بیلمك ادعا- سنده بولندیغی حالده کندینی بیلمامسیدر . انسانده‌کی بو غفلتك انتباهه تحویلی پك مشکل اولدیغی ایچون معرفت نفس اعلای معارف عد اولنمشدر .

شیخ نظامینك اوغلنه نصیحت یوللو یازدیغی سوز- لرك ایچنده اك دکرلیسی :

«میکوش بخویشتن شناسی»

مصراعیدرکه «کندیکی بیلمکه چالش !» دیمکدر .

٢٥٤

ظالع یعود کسیراً

(ظالع) آقصایه‌رق یورین حیوانه دینیر . (یعود) خسته‌نك خاطرینی صورمغه کیتمك معناسنه کلن (عیادت) دن مضارعدر . امیر وزننده (کسیر) مکسور الرجل، یعنی آیاغی قیریق اولان آدمه اطلاق اولنور .

«آقصاق، طوپالك خاطرینی صورمغه کیدیور .» دیمك اولان بومثل :

«دستکیر پایمالانم غریب افتاده ام»

مضمون تعاونپرورانه‌سی اوزره ضعفادن اولدیغی حالده کندندن اضعف اولان دیکرینه معاونته شتاب ایدن ذات حقنده ضرب ایدیلیر .

«لاانام حتی ینام ظالع الکلاب .» دخی امثالدندرکه «کوپکلرك آقصاغی اویومدقجه اویوم .» دیمك اوله‌رق «صوك درجه‌ده بصیرت اوزره حرکت ایدرم .» دیه‌جك یرده ایراد اولنور .

بعض ارباب تحقیق بوبابده شو ایضاحاتی ویرمشلردر:

«بوراده آقصاق کوپکه اهمیت ویرلمسی بی چاره‌نك سائر صاغلام کوپکلر اویانق ایکن محبوبه‌سنه تقربه جسا- رتی اولمدیغندن بتون کلاب اویویوب عالم اغیاردن خالی قالنجه‌یه قدر بکلیه‌رك نائل وصال اولدقدن صکره اویقویه طالمسنه ، یعنی یاتوب اویومق خصوصنده بالجمله آر- قداشلرندن کری قالمسنه مبنیدر .»

٢٥٥

ظمأ قامح خير من ري فاضح

ظانك فتحی، میمك سكونی وفتحتین ایله (ظمأ) صوصامق معناسنه‌در.

(قامح) صوسزلقدن بی تاب قالمش دوه‌یه دینیر. بوراده (ظمأ قامح) دن مراد شدت عطشدر. رانك كسری، یانك تشدیدی ایله (ری) صویه قانمق دیمكدر. بوراده ظمأ كبی اسم اوله‌رق ایراد ایدلمشدر. (فاضح) رسوای ایتمك معناسنه اولان (فضح) دن اسم فاعلدر.

مثل، «شدتلی تشنه‌لك فضاحتلی سیرابلقدن اولادر.» مألنده اوله‌رق كتم فاقه ایله قناعته ترغیب خصوصنده درمیان ایدیلیر.

سعدینك «اكر آب حیات فی المثل بآب روی فروشند دانا نخرد كه مردن بعزت به از زندكانی بمذلت.» قول عالی همتانه‌سی بونك شارحی عد اولنه بیلیر.

٢٥٦

علق سوطك حیث یراه اهلك

(علق) آصمق معناسنه كلن (تعلیق) دن امردر.

فتح سین ایله (سوط) قامچی‌یه دینیر. (اهل) عشیرت واقربا دیمكدر. (آل) آندن مقلوبدر.

«قامچیكی اهلكك كوره‌جكلری یره آص!» مألنده اولان بو مثل — كه بر روایته كوره تنبیهات جلیلهٔ نبویه‌دندر — «سكا تابع اولانلرك حالندن غافل بولنمه، آنلری كندكدن احترازه مجبور ایده‌جك بر طور خبیرانه‌ده بولن!» دیه‌جك یرده ضرب اولنور. بر خانه‌نك، بر قومك، بر ملتك رئیسی اولان ذاتك انتباه دائم حالنده بولنمسی لازم كله‌جكنی افاده ایدر.

ضیا پاشا مرحوم مثل مذكورك مفهومنی:

ساربان عصر ایسه‌ك حزم ایله زیرا وقت اولور
بر طوپال مركب بلاسیله قطار الدن كیدر

بیت مصورانه‌سنه قسماً درج ایلمشدر.

٢٥٧

علقت معالقها وصر الجندب

(عقلت) معانئ كثیره‌سی اولان (علق) دن ماضئ مؤنثدر. بوراده (تعلقت) معناسنه استعمال ایدلمشدر. ضمیری (دلو) ه، یاخود (حبال) ه عائددر. (معالق)

موضع تعلق دیمك اولان (معلق) لك جمعیدر . (ها) ،
ضمیر متقدمله هم مرجع ویا (بئر) ه راجعدر . (صر)
سسلنمك معناسنه كلن (صر — و — صریر) دن (*)
ماضیدر . قنفذ وزننده (جندب) بین العرب معروف بر
نوع چكركه‌یه دینیر . حتی داهیه وظلمه (ام جندب)
تعبیر اولنور .

صعالیك عربدن بری اوته‌ده بریده كزركن مصادف
اولدیغی بر صو قویوسی قربنده یورد طوتمش ایدی .
بر كون سربئره واروب كندی ایپلرینی قویوده كی ایپه
باغلادقدن صكره صاحب چاه اولان ذاتك نزدینه كیده‌رك
مالك حق جوار اولدیغندن بحث ایله قویونك صویندن
استفاده ایتمسنه بر شی دینیله‌میه‌جكنی سویلدكده او ذاتك
«سن كیم اولیورسین ؟ بو حقی نصل قازاندك ؟» دیمسی
اوزرینه صعلوك «دون كیتدم، ایپلرمی قویونك ایپنه
ربط ایتدم !» جوابنی ویرنجه حریف حدتلنوب
«صاچه‌لامه ! ایپلریكی آلده اورادن دفع اول !» یوللو
چیقشمغله ذوالحبال «ایپلر یرلرینه باغلاندی . چكركه‌ده

(*) (صریر) ازجمله قوجه راغبك :

صریر خامه صانمه اصطلاحاته بوغلمغله
ایدر بیچاره دائم شیوهٔ كتابدن فریاد

بیتنده كورلدیكی اوزره سس معناسنه اسم اوله‌رق دخی قوللانیلیر .

اوتمكه باشلادی .» مآلنده كی «علقت معالقها وصرالجندب .»
مصراعنی اوقویه‌رق افادهٔ حال ایتمشدر .

بوندن مقصدی «بن بورادن بریره كیده‌مم !» دیمك
ایدی . چكركه‌نك اوتمكه باشلادیغنی — موسم حرارتك
حلول ایتدیكنی كوسترمك ایچون — سویلیوردی .

بو مثلك تعیین مضربنده اختلاف ایدلمشدر : بر
آدمك ایشنه ایجه متانت ویردیكنی ویا «جف القلم»
مثلی كبی بر ایشك تقدیر آلهی وجه ایله اولوب بتدیكنی
بیان صددنده درمیان ایدیلیر .

روایت اخرایه كوره اولنمك آرزوسنده بولنان بر
ذات كوروب بكندیكی بر زن دلربایه طالب اوله‌رق بر
چوق مصرف وكلفته قاتلاندقدن صكره دار الزفافه
كیردكده كندیسنه عرض لقا ایدن قادینك «باقة النرجس»
اطلاقنه سزا بر شی اولدیغنی مشاهده ایله آلداندیغنی
آكلاینجه متعجبانه «بنم تزوج ایتدیكم بو اولمیه‌جق !»
دیمسی اوزرینه قادین «ایش ایشدن كچدی !» مقامنده
«علقت معالقها وصرالجندب .» جوابنی ویرمشدر .

بو حالده ضمیرلرك مرجعی دكشمك ضروریدر .

— ٢٥٨ —

علمان خير من علم

«ایکی علم بر علمدن خیرلیدر .» دیمك اوله‌رق مشاوره و مباحثه‌دن استفاده ایدیله بیله‌جکنی بیلدیرر .

بر پدر اوزانجه بر یره کیتمك اوزره اوغلنی یاننه آله‌رق قطع راه ایتمکه باشلادی . بر آز کیدنجه ایکی یولجی‌یه تصادف ایتدیلر . باباسی اوغلنه «بو یولك نره‌یه چیقه‌جغنی شو آدملره صورده تحقیق ایت .» امرینی ویردی . «تحقیقه نه حاجت ! ذاتاً بن بو طریقك عالمی‌یم .» جوابنی آلدی . او زمان اوغلنی ارشاد ایچون «علمان خير من علم .» دیدی .

حضرت مولانا مدح مشاوره‌ده :

عقل با عقل دکر دوتا شود
نور افزون کشت وره پیدا شود

بیورمشدر .

جناب حسن بصری بر کون مجلس عرفاننده بولنانلره مناسبتله «الناس ثلثة .» ، یعنی «انسانلر اوچ صنفدر .» دیدکده بعض حضار بو صنفلرك بیاننی رجا ایتملریله جواباً «رجل رجل ورجل نصف رجل ورجل لا رجل .» ، یعنی «برنجیسی تام آدم، ایکنجیسی نیم آدمدر . اوچنجیسی ایسه آدم دکلدر .» دیمشدر .

کندیسندن بونلرك تعریفنی دخی تمنی ایلدکلرنده «برنجیسی صاحب رأی اولدیغی حالده امورنده اربابیله مشورته رغبت ایدن، ایکنجیسی صاحب رأی اولوب فقط مشورته تنزل ایتمین، اوچنجیسی دخی صاحب رأی اولمامقله برابر مشورته‌ده لزوم کورمیندر .» ایضاحاتنی ویرمشدر .

اعلم الاصحاب، حضرت ابو تراب «رأینده مستبد اولان، دکره بندن زیاده مشرف مخاطره اولور .» بیورردی .

عهد معتصمی شعراسندن (محمود وراق) ه مشورت حقنده رأیی نه اولدیغنی صوردقلرنده :

ان اللبيب اذا تفرق امره
فتق الامور مناظرا ومشاورا
واخو الجهالة يستبد برأيه
فتراه يعتسف الامور مخاطرا

قطعه‌سیله جواب ویرمشدرکه «عاقل، ایشنك دوچار پریشانی اولدیغنی کورنجه اربابیله مناظره و مشاوره ایده‌رك آنی تنظیمه همت ایدر . جاهل ایسه یالکز

کندی رأینی بکندیکندن ایشنی یولنـه قویه‌میوب طریق
مخاطره‌یه کیدر . » دیمك اولور .

نصل آدمله مشاوره ایدلمك مناسب اوله‌جغنی ازجمله
(ابو الاسود الدؤلی) نك بر ادیب طرفندن « هر عاقل
ناصح مصیب ، هر ناصح لبیب دکلدر . عقل واصابت
هانکی ذاتده اجتماع ایدرسه آنك پندینی قبول ایلملیدر . »
دیه خلاصةً ترجمه اولنان :

وما كل ذی لب بمؤتيك نصحه
وما كل مؤت نصحـه بلبيب
ولكن اذا اجتمعا عند واحد
فحق له من طاعة بنصـيب

قطعه‌سی اشعار ایلر .

وقتیـله بیلمم هانکی غزته‌ده — حکم زمانه کوره
تفسیر — قبیلندن اوله‌رق معنالری حذالرینه یازلمش بر
طاقم لغات کورمش ایدم . بونلرك آره‌سنده شوده
موجود ایدی :

« استشاره — اشاعهٔ اسراره واسطهٔ مستقله . »

بوتفسیری او زمان شایان دقت بولمش ایدم ، حالاده
اویله بولیورم .

لطیفه صورتنده کورینن :

مشورت باعقل کردم کفت حافظ باده نوش
سـاقیا می ده بقول مستشـار مؤتمن

بیتی « مستشار مؤتمن عقلدر ، آکا طانش ! » تنبیهنی متضمن
بولندیغی ایچون :

عاشقانرا برسر خود حکم نیست
هرچه فرمان تو باشـد آن کنند

قبیلندن اولان جدیاتدن بیك قات اعلادر .

٢٥٩

عشر والموت شجی الورید

(عشر) حمار برصولوقده اون دفعه تردید صوت ایله
آکیرمق معناسنه استعمال ایدیلن (تعشیر) دن ماضیدر .
تعشیرك معنای مشهوری اولان — مالك اونده برینی
آلمق — خصوصنده استخدام اولنان معشرلر معنای
اولك تصوردن متأثر اولسه‌لر کرك !

(شجی) انسانك بوغازینه برشی طورمق دیمك اولان
— عصا وزننده — (شجا) دن ماضیدر . (ورید) دن
— علاقهٔ جوار ایله — بوغاز اراده اولنور .

« اولوم بوغازینه طیقلمش ایکن تعشیر ایلدی ! » مآلی

كوسترن بو مثل هيچ فائده‌سی كورلميه‌جك بر زمانده
مشغول واويلا اولان كرفتاران بلا حقنده ضرب ايديلير.

بونده (عشر) تعبيرينك فرياد ايتمك معناسنی افاده
ايده‌بيله‌جك سائر تعبيراته ترجيحی وقتيله جهلای عربك،
داخلنده داهيهٔ وبا اجرای حكم ايلمكده اولان بر بلده‌يه
كيرمك ايستدكلرنده اولجه تعشير حماری تقليد ايله برقاچ
كره فرياد ايلمك عادتلری اولمسندن نشأت ايتمشدر.

بو صورتله صيحه‌زن اولمغی ابتلای وبادن امانه مدار عد
ايدرلردی. كويا وبا:

« شيوها ميكند كه خر نكند »

يولنده حركت ايدن بو آدملره تصادف ايدنجه — اولدن
سسلرينی ايشتمش اوله‌جغی جهتله — كندی كندينه
« بونلر انسان دكل، اشك! » ديوب ايليشيك ايتمز
كچرمش!

٢٦٠

عليك نفسك

(عليك) بوراده (الزم)، يعنی «ملازمت ايت.» معنا-
سنه اسم فعل امردر. شيخ رضينك بيانه كوره فی الاصل
(وجب عليك) اولديغی حالده مؤخراً — ايراد اولنه‌جغی

مقامك مقتضاسی اولان سرعتك حصولی ايچون —
اختصار ايدلمشدر. مثلا «عليك زيداً.» اصلنده «وجب
عليك اخذ زيد.» ايمش.

بوندن آكلاشيليوركه «عليك نفسك.» «وجب عليك
اخذ نفسك.» ديمكدر.

«كنديكه باق!» ديه ترجمه ايده‌بيله‌جكمز بو سوز
— كه بالاده كوستريلن «جمالك!» مثلی كبی عربك اك
موجز امثال حكمت مآلندندر — انسانه هر حالده نفسندن
غافل بولنميوب وظيفه‌سی خارجنه چيقمامسی تنبيهنی بحق
ويره‌بيله‌جك عارفلرك لسانه ياقيشير.

(اليك) اسم فعل امری دخی استعمالجه (عليك) يه
قريبدر. مثلا عربك «اذهب اليك.» تعبيری عجمك:

من اكر نيكم وكر بد تو برو خودرا باش
هر كسی آن درود عاقبت كار كه كشت

بيت مشهورنده واقع (برو خودرا باش) تركيبنك معا-
دليدركه «وار نفسكله مشغول اول!» ديمكدر.

امام علی افندمزه اسناد ايديلن اشعاردن اولوب
«بن حشره معتقد اولديغم حالده منجم ايله طبيب اجسادك
قيامتده بعث اولنميه‌جغی زعمنده بولنديلر. آنلره ديدم كه:
يانمدن چكيلك! اكر سزك قولكز صحيح چيقارسه بن

متضرر اولمم، فقط بنم سوزمك طوغريلغى تحقق ايدرسه
سز ضررلى چيقارسكز !» مألنده بولنان :

زعم المنجم والطبيب كلاهما
لن تحشر الاجساد قلت اليكما
ان صح قولكما فلست بخاسر
ان صح قولى فالخسار عليكما

نشيدهٔ غراسنده‌كى (اليكما) (تبعداعنى) ايله مفسر اسم فعل
امر ايسه‌ده (عليكما) اويله دكلدر .

٢٦١

عينك عبرى والفؤاد فى دد

عطشى وزننده (عبرى) كوز ياشى معناسنه كلن
— تمره وزننده — (عبره) دن مأخوذ اولمق اوزره
(باكيه) ديمكدركه آغلايان قادينه ومؤنث سماعى اولان
عينه وصف اولور . دال اولانك فتحى، دال ثانيه‌نك
تخفيفى ايله (دد) لهو ولعبه دينير . حافظك :

شعبده بازئ كنى هردم ونيست اين روا
قال رسول ربنا ما انا قط من دد

بيتنده كوستردیكى وجه ايله — «ما انا فى شئ من اللهو

واللعب ولاذلك منى يعنى من اشغالى .» ديه تفسير اولنان
وخلاصهٔ مألى «بنم لهو ولعب ايله مناسبتم يوقدر .» دن
عبارت بولنان «ما انا من دد ولا دد منى .» حديث
شريفنده — وارد اولمشدر .

«كوزك آغلايور اما كوكلك كوليور !» مؤداسنى
افاده ايدن بومثل برآدمك اظهار ايتديكى حزن جدى‌يه
قارشى لغرض ساخته محزونيت كوسترن رياكارلره تعريضاً
ايراد اولنور .

٢٦٢

عى اباس من شلل

كسر عين وتشديد يا ايله (عى) — بالاده كوستر.
لديكى اوزره — تكلم ايده‌مامك، فتحتين ايله (شلل)
چولاق اولمق ديمكدر .

(اباس) عذاب معناسنه اولان (بأس) دن اسم
تفضيلدر .

بر قادينجغزى تزوجه ايكى آدم طالب اولدى . برى
مالدار اولمقله برابر لاقيردى‌يه كلنجه باقل ثانى، ديكرى
ايكى قولى چولاق زوكرد برلافزن بى مدانى ايدى .
«زوج من عود خير من قعود .» مثلى حكمنجه بى چاره

بونلردن برینك تكلیفنه موافقت ایتمكله قرار ویردی ، فقط هانكیسنی ترجیح ایده جكنی بیله میوردی . بعض جیرانیله بو بابده مشاوره ایتدی . « زنكین وار ایكن زوكرده رغبتمی ایدیلیر ؟ » دیدیلر .

خانه‌سنه چكلدی ، كندی كندینه دوشونمكه باشلادی . اوته كنك مالیله برابر حالنی ، بریكنك حالیله برابر قالنی كوزینك اوكنه كتیردی . برچوق ترددن صكره چو . لاغی ترجیح ایلدی .

او آره‌لق قومشولرندن بری نزدینه كله‌رك نه‌یه قرار ویردیكنی صورمغله جواباً « برینك سوز سویلمیوب طورمسی دیكرینك چولاق اولوب اوطورمسندن زیاده آدمه اضطراب ویرر . » مألنده اولان « عی اباس من شلل . » سوزینی ایراد ایله اشلی اهون كورمكده اولدیغنی آكلاتمشدر . .

اهون شرینی اختیار موقعنده درمیان اولنور .

٢٦٣

عیر عاره وتده

غیر وزننده (عیر) اشكه دینیر .

سند ورقه‌لرنده لازم كلن شهودك اسملری یازلدقدن صكره (وغیرهم) تعبیری تحریر اولنوركن — بعض سنداتده كورلدیكی اوزره — غینك نقطه‌سی اونودیلورسه كولنج اولور ، چونكه بو حالده اسامیسی كوستریلن شا . هدلرك اشكی‌ده ایفای شهادته آماده ایمش كبی كورینور .

اویله یرلرده اسملرینی یازدیران شاهدلر بو دقیقه‌یه واقف اولسه‌لر — ایچلرنده برده اشك بولندیغنی آكلا . شلمامق ایچون — سندی یازان كاتبه غینك نقطه‌سنی اونوتمامسنی آیری آیری تنبیه ایدرلردی ظن اولنور .

(عار) (اهلك) معناسنه‌در . فتحتین ایله (وتد) قازیق دیمكدر . وتد عروضی ینه بشقه‌در .

« باغلاندیغی قازیغك هلاك ایتدیكی اشك ! » مفهو . منده اولان بو مثل برابله بل باغلادیغی جهتدن متضرر اولنجه ضرب ایدیلیر .

بر ذات مالك اولدیغی یكانه اشكی قیرده قازیغه ربط ایله یانندن آیرلمش ایدی . او كیدر كیتمز بعض حیوا . نات مفترسه اشكك اطرافنی قوشاتدیلر . قاچمق ایستدیسه‌ده قازیغی یرندن چیقارمق ممكن اولمدی . نهایت بیچاره‌یی پاره‌لدیلر . بونك اوزرینه یری كلدكجه « عیر عاره وتده . » دینمكه باشلادی .

٢٦٤

عاد السهم الى النزعة

(عاد) (عودت) دن ماضيدر . (سهم) اوقه دينير . اخوان مسلمينك بينلرنده ويروب آلدقلرى سلامه — نشانۀ حب واتحاد اولمق جهتيله اهل كفره تير كبى تأثير ايتمسى ملاحظه‌سنه مبنى — «سهم الاسلام» تعبير اولنور . سهم نصيب معناسنه‌ده كلديكندن بو تعبيرده او معنى دخى قصد اولنه‌بيلير . فتحات ايله (نزعه) ياى چكمكده مهارتى اولان آدمه اطلاق اولنان (نازع) ك جمعيدر .

«اوق ماهر تيراندازلره عودت ايلدى .» مآلنى افاده ايدن بو مثل «ايش، اربابنك النه دوشدى .» و«حق يرينى بولدى .» ديه‌جك يرده ايراد اولنور .

«صار الامر الى النزعة .» كبى «عادالامر الى الوزعة .» دخى بوموقعده ضرب اولنان امثالدندر .

نزعه وزننده (وزعه) فى الاصل مطلقا (زاجر) معناسنه اولديغى حالده مؤخراً خلقى محارم ومساويدن منع ايدن ولات وحكامه اطلاق اولنان (وازع) ك جمعيدر . قوردى قويونلره تسلطدن منع ايتديكى ايچون كوپكه‌ده وازع دينير .

لطائف ادبيه‌دندركه برمدت معزول قالدقدن صكره

مسند ولايته عودت ايدن مراقلى برذاتك بعض احباسى نزدينه كيده‌رك يكى ماموريتنى تبريك ايتدكلرى صره‌ده بونلردن بريسى سوز آره‌سنده «عادالامر الى الوزعة .» ديدكده اوذات هيچ برجواب ويرميوب فنا حالده اظهار انفعال ايله ضارب مثلى استثقال ايتمش ايدى . مؤخراً كنديسنه سبب انفعالى صورلدقده — عاد السهم الى النزعة — صار الامر الى النزعة — كبى مثللر موجود ايكن بويله يرلرده — عادالامر الى الوزعة — مثلنى قاله آلمق بلاغت وظرافته مغايردر . واقعا وزعه اولياى اموره اطلاق اولنورسه‌ده كلابه دخى دينير . شمدى بن بو آدمك مقصدينى نصل تعيين ايده بيله‌يم ؟ — عادالامر الى الوزعة — ديمكدن مرادى — ايش كوپكلره قالدى ! — ديمك اولمديغنى نه‌دن بيله‌يم ؟ انسان سويلديكى سوزك نره‌لره واره‌جغنى بركره دوشونملى ! » ايضاحاتنى ويرمشدر .

٢٦٥

عادة السوء شر من الغريم

(غريم) اضداددن اولمق اوزره هم مديونه، هم داينه دينير . بوراده آله‌جقلى معناسى ياقيشيق آلير .

مثل، « فنا عادت آله‌جقليدن بتردر . » ديمك اوله‌رق
عادات سيئه‌نك ذمی صددنده درميان ايديلير .

بو تصور آله‌جغنی ادا ايتمك صورتيله دايندن ياقه‌يی
قورتارمق ممكن اولديغی حالده سوء عادتك، مقتضاسی
اجرا ايدلدكجه تسلطی تقرر ايتمسنه مبنيدر .

خوی بد در طبيعتی كه نشست
نرود جز بوقت مرك ازدست

مفهومنی كوسترر .

بوراده عادت مضراتی مجرب ومسلم اولان كوره‌نكه
دخی تعميم اولنه‌بيلير .

٢٦٦

عبد غيرك حرمثلك

« بشقه‌سنك كوله‌سی سكا نسبتله سنك كبی حردر . »
مآلنده اوله‌رق فی ذاته بر كونه فضيلتی حائز اولمديغی حالده
نفسنده جمله‌يه تفوق ايده‌جك مزيتلر كورن غلط بينان
دهره :

« كنديكه كل شيخ مسيحا نفس ! »

يوللو ايقاظكارانه توجيه ايديله‌جك خطابلردندر .

برافندی احباسندن برينك كوله‌سنی - بعض امور
ذاتيه‌سنك تسويه‌سی ايچون - برطرفه كوندرمش ايدی .
كوله اوايشلری كوروب عودت ايتدی . افندی برايش
دها بولوب آنی ده بوكا تحميل ايلدی . كوله او خدمتی دخی
ايفا ايديويردی . اوچنجی دفعه اوله‌رق افندی ديكر
بركار دشوار تكليف ايدنجه كوله طايانه‌ميوب « عبد غيرك
حرمثلك . » ديه‌رك اورادن صاووشدی .

٢٦٧

عليك بالجنة فان النار فى الكف

« جنت آل زيرا جهنم الده‌در »

مصراعيله ترجمه و « تحصيل خيره چالش . شر نصل
اولسه تحصيل اولنه بيلير . » سوزيله ايضاح اولنور .

٢٦٨

عليه ما على الطبل يوم العيد

« بايرام كونی طاوولك باشنه كلن آنك باشنه كلسون ! »
ديمكدر . « عليه ما على ابی لهب . » قبيلندندر .

بر مجلسده عربجه بیلمز شیشمان بر ذات النی قوجه قارننك اوزرینه وضع ایله سمندن شکایت یوللو «بنده‌کزی راحتسز ایدییور!» دیدکده حضاردن بری «علیه ما على الطبل یوم العید.» دییورمشدر.

ظریفك، مثلی بویله پك مناسب بر موقعده ضرب ایدیشی معناسنی آکلایانلری کولدرمشدر. صاحب البطن ایسه «دعا ایله چاره‌سی بولنسه!...» دیه‌رك اظهار جهالت ایتمکله اکتفا بیورمشدر.

٢٦٩

عز الرجل استغنائه عن الناس

اکابر اسلافدن برینه «عزت نه‌دن عبارتدر؟» دیدکلرنده «انسانك عزتی خلقدن مستغنی بولنمسیدر.» مآلنده اولان بوجوابی ویرمشدر. واقعا کیمسه‌یه محتاج اولمامقدن بیوك عزت اوله‌مز.

بز بومقامده:

«عرش استغنا تنزلگاهیدر افکارمك»

دییورز.

٢٧٠

غثك خیر من سمین غیرك

قائل اولی (معن بن عطیة المذحجی) در.

مومى الیهك قبیله‌سیله قبیلهٔ اخری بیننده وقوع بولان بر محاربه‌ده معن اعدادن برینك اوزرینه هجوم ایله رفع سیف ایلدکده بیچاره استیمان ایتمکله معن آنی اولدرمه‌دکدن بشقه حربگاهك خارجنه چیقاره‌رق بر مأمنه ایصال ایتمك لطفنده دخی بولنمش ایدی.

معن دونوب کلنجه‌یه قدر جنكك شدتی آرتمش وآنك عودتنی متعاقب دشمن مذحجیلره غلبه ایتمشدر.

بومغلوبیتده معن برادری ابله مشهور (روق) ایله برابر اسیر دوشمشدر.

معنك امان ویردیکی آدم — كه قبیلهٔ غالبه رئیسنك قرداشی ایدی — کندیسنی اسرا آره‌سنده کوروب طانیمغله معنی کوستره‌رك رئیسه خطاباً «بو ذات بکا حیاتمی باغشلادی. سن ده بکا آنی باغشلا!» دیمشدر.

بونك اوزرینه رئیس معنه حریتنی اعاده ایتمکله برابر اسرادن هانکیسنی اختیار ایدرسه آنی دخی کندیسنه رعایةً آزاد ایده‌جکنی سویلینجه معن قرداشی روقی انتخاب ایلمشدر.

حال بوكه طرف مغلوبك اميرى دخى اسير بولنديغندن معنك آنى اولسون اسارتدن قورتارمغه چالشميوب ده النه كچن فرصتى روق كبى بر احمقك تخليصنه صرف ايتمسى مذحجيلرك كوجنه كيتمشدر .

معن برادرينى يانـنه آلمش اولديغى حالده اسيرلرك اوكنـدن كچوب كيدركن بونلر كنديسـنه «حميتسزلك ايتـدك ، سـيد قبيله طورركن قرداشك كبى عادى بر حريفى قورتاردك ، انسـانلق بوميدر ؟» يوللو اطـالهٔ لسان ايتملريله معن «غثك خير من سمين غيرك .» يعنى «سنك اولان ضعيف بشقه‌سنك اولان سميزدن خيرليدر .» جوابنى ويروب يورييويرمشدر .

«انسانك كندى كهنه جامه‌سنى ممكن مرتبه اصلاح ايتمسى بردن عاريت لباس ايستمسندن اولادر .» مضمو-ننده اولان :

كهن خرقهٔ خويش پير استن
به از جامهٔ عاريت خواستن

بيتنه معادلدر .

٢٧١

غراب نوح

بطى ويامتهم اولان آدمه اطلاق اولنور .

روايت مشهوره‌يه كوره حضرت نجى اللهك طوفانده راكب اولديغى سفينـه‌ده هر نوع حيوان بولنـديغى كبى قارغه دخى بولنديغندن مياه ارضك نبعان شديدينه بر آز سكون كلنجه يوكسك طاغلرك تپه‌لرى كورنمكه باشلايوب باشـلامديغنى بالتحقيق كمى‌يه خـبر كتيرمك مأموريت مخصوصه‌سنه قارغه تعيين بيورلمش ايدى .

جناب غراب آلديغى امر اوزرينه كوستريلن سمته طوغرى طيرانه شتاب ايتمش ايسه‌ده اثناى تفتيشده كيم بيلير هانكى جبل شاهقك ذروه‌سنده بر جيفه بولديغندن انتفاع شخصى بلاسـيله آنى ديدشدرمك شغل خسيسـنه طالوب سكان سفينه‌نك حالنى بالكليه اونوتمشدر . ايشته بونك ايچون هم بطى، هم ده متهم عد اولنمشدر . (*)

«ياغراب البين ياليت بينى وبينك بعد المشرقين .» كبى عباره‌لرده كورديكمز (غراب البين) تعبيرندن آكلاشلديغى اوزره قارغه فراقه نسبت اولنور .

بعض اقواله نظراً بونك سببى ده ذكر اولنان مأموريتى كويا ايفا ايتمك اوزره كميدن آيرلدقـدن صكره آرتق كندى ايشنه باقوب نزد نوحه عودت ايتمامش اولمسيدر .

عربلر غراب ايله تشأم ايدرلر. حتى (غربت) لفظى آندن آلمشلردر .

(*) «ابطأ من غراب نوح .» امثالدندر .

اذا كان الغراب دليل قوم
سيهديهم الى دار البوار

قيلندن اولان آثار بو مدعایی مؤیددر .

بعض امثالمزدن آكلاشلديغی اوزره عثمانلیلر دخی بوبابده عربلرك فكرينه اشتراك ايتمشلردر .

ديكر روايته كوره سفينهٔ نوحدن تجسس اطراف ایچون كوندريلن مأمور كوكرجيندر . كميدن اوچوب بر خيلی طولاشدقدن صكره قونديغی موقع رفيعده بولنان جزئی بقيهٔ آب عذاب آياقلرينی ياقوب همرنك شراب ايتمش ايش! حالا كوكرجينلرك آياقلرنده كورديكمز قرمزيلق بو تأثيرك توارثنه حمل اولنور .

كمال بك افندی (جزمی) ده كوكرجين روايتنی اختيار بيورەرق «فی الحقيقه مشهور قرستوف قولومب سفينهٔ نوحدن طوپراق تحريسنه كيدن كوكرجين كبی، بر شدتلی طوفان اعتراض آرەسندن چيقەرق ، آمريقايی كشف ايله عالم انسانيته ينه بو عالم ايچنده بر جهان ديكر الحاق ايتمكه طقوزنجی عصرده موفق اولمشدی . » ديمشدر .

روايت غرابه منحصر اولسيدی مير مشار اليه پك محلنده اولان بوتشبيهدن صرف نظر ايدردی ظن

اولنور، چونكه قرستوف قولومبی قارغەيه بكزتمك پكده شاعرانه دوشمزدی .

٢٧٢

غرنی بردك من خدافلی

(غر) بر آدمی باطله اطماع ايله آلداتمق معناسنه كلن — ضم غين ايله — (غرور) دن ماضيدر . فتح غين ايله (غرور) آندن وصفدركه «ولا يغرنكم بالله الغرور .» آيتك تفسيرنده كورلديكی اوزره شيطانه اطلاق اولنور . بعضلر «مطلقا انسانی آلدادان شيئه دينير .» ديمشلردر . (غرير) ايسه «انا غريرك منه .» مثلنده وارد اولديغی اوزره محذر، يعنی تحذير ايدیجی ديمكدر .

(بردا) (جناس محرف) ه مثال اولان «جبة البرد جنة البرد .» قول مشهورنده واقع اولديغی اوزره بر نوع چبوقلی قماشه دينيلن — ضم با ايله — (برد)ك كاف خطابه اضافتندن طولانی نونی دوشمش تثنيەسيدر . (خدافل) كهنه البسه معناسنەدر . مفردی مسموع اولميان جموعدن صاييلير .

كهنه جامه بر قادين ايكی لباس نفيس ايله تزيين اندام ايتمش بر اركك كورەرك آنی اصحاب يساردن صانوب

زوجه‌سی اولمغه هوسلندی، حصول مرامنك اسبابنه
تشبث ایتدی، کامیاب اولدی. لیلهٔ اتحادده زوجنك
کوزینه خوش کورنمك ایچون اوزرنده‌کی اسکی البسه‌یی
آتوب استقراض ایله پیدا ایتدیکی یکی لباسلری کیه‌رك
سوسلنمش ایدی. مکر زوجنك لابس اولدیغی قماشلر
مستعار ایمش! بو حقیقتی دها اوکیجه‌دن آکلایوب
حریفه «آرقه‌کده کوردیکم ایکی قماش بنی آلدادوب کهنه
جامه‌لرمدن‌ده دور ایتدی!» مالنده اولان «غرنی برداك
من خداقلی.» سوزینی سویلیه‌رك اظهار ندامت ایلدی.
دیکر روایته کوره بر آدم برقادیندن ایکی جامهٔ
فاخر استعاره ایده‌رك آنلری کیوب اولدن ملبوسی اولان
اسکیلری آتمش ایدی. برایکی کون صکره قادین کله‌رك
عاریتلری استرداد ایدنجه بی چاره نیم عریان اولدیغی
حالده چهره‌یی چاتوب مزبوره‌یه بو سوزی سویلمشدر.
بشقه‌سنك مالندن انتفاع ایده‌یم دیرکن کندی مالنه
وداع ایدن کیمسه‌نك حالنی تصویر ایدر.

۲۷۳

غدة كغدة البعير وموت فى بيت
سلولية

سده وزننده (غده) وجودده ظهور ایدن کوپك

مه‌سی، خیارجق کبی عقده‌لره دینیر. (بعیر) دوه‌در.
(سلول) رئیس المنافقین مشهور (عبدالله بن ابی) رذیلنك
مادردنی پروریدر. (سلولیه) آنك تابعاتندن برقادیندر.
بو مثلك قائلی اولی (عامر بن الطفیل) در.
موما الیه برکون شاعر شهیر (لبید بن ربیعه) نك لام
برادری (اربد بن قیس) ایله برلکده حضور عالئ نبویه
چیقمش ایدی. اوراده شویله بر محاوره جریان ایلدی:
عامر — یا محمد! اسلامی قبول ایده‌جك اولورسه‌م
استفاده‌م نه‌دن عبارت اولور؟
نبی — سائر مسلمین نه قدر مستفید اولیورلرسه
سن‌ده اوقدر اولورسین.
عامر — سندن صکره خلافت بنم اوله‌بیلیرمی؟
نبی — بوراسی بکا دکل، الله‌ه عائدر، خلافتی
ایستدیکنه ویرر.
عامر — باری مدنیلر سنك حکمکده، بدویلر بنم
حکممده بولنسونلر.
نبی — بوده اوله‌مز. ایسترسه‌ك سنی سردار
سواران تعیین ایده‌یم.
عامر — شمدی‌یه قدر نه ایدم؟
یولده کلیرلرکن عامر حضرت مفخر موجوداتك

ازالهٔ وجودیله بین العرب ایقاع ایتدیکی فتنه‌نك آرتق
بر طرف ایدلمسی لزومندن بحث ایلدیکی صره‌ده اربده
«شمدی واروب محمدله کوریشه‌جکز . بن کندیسنی
لاقیردی‌یه طوتوب اغضاب ایدرم . مجادله کرمی پیدا
ایدنجه سن آنك آرقه جهتنه طوغری طولاشوب بر
قیلیجده ایشنی بیترملیسین !» تنبیهنی ویرمش ایدی .

بوقاریده مقدمه‌سی کوستریلن محاوره اوزایوب
عامرك ایرادندن چکنمدیکی کلمات کستاخانه‌دن طولایی
کسب شدت ایتدکده اربد آلدیغی تعلیماتك اجراسنه
قالقیشه‌رق ظهر مقدس پیغمبری‌یه طوغری یورییوب،
بلنده‌کی قیلیجی سرعتله صیرمق ایستمش ایسه‌ده وار
قوتی بازویه ویردیکی حالده آنی بر قاریشدن زیاده قیننـدن
چیقاره مامشدر .

امر مصممك اجراسی تأخر ایتدیکنی بریده مجادله
ایله مشغول بولنان عامر کورنجه قیلیجی دها زیاده‌چکمك
ممکن اوله‌مامسندن طولایی خشیت وحیرت ایچنده قالمش
اولان اربدك یوزینه غضوبانه عطف نظرله «نه طور-
یورسین ؟ اور !» یوللو اشارت ایتمشدر .

بو اشارت منظور محمدی اولنجه طبیعی بر صورتده
ارجاع نکاه بیوردقلرندن الی قیننـدن بر قاریش قدر
چیقمش اولان سیفنك قبضه‌سنده، کوزی اومؤید من

عند اللهك هیچ بر کردن افرازك قیلیجنه اکلمامك اوزره
یاراديلان بوینده اولدیغنی کورملریله لسان حقیقت
بیانلرندن «اللهم اکفنیهما ...» دعاسی صادر اولمشدر .

بو حالدن عامر ایله اربده بر درجه‌یه قدر حجاب
عارض اولوب نزد سعادتدن آیرلدقلرنده نزول ایدن بر
صاعقه اربدی احراق ایلمشدر .

ید الله ایله صیرلمش اولان بو تیغ انتقام اربدی
جحیمه اعزام ایدنجه عامر طرف رسالتپناهی‌یه توجهله
«یا محمد ! ربکه نیاز ایتدك، آرقداشمی محو ایتدی،
فقط کوررسین که عن قریب بن بورالری سندن اخذ ثار
ایده‌جك نیجه فرسان و پیادکان ایله طولدیریرم !» دیه
هایقیرمشدر .

افندمز بوکا «جناب حق سنی بو ایشی یاپمقدن منع
ایده‌جکدر .» قولیله مقابله بیوردیلر .

آندن صکره عامر کیدوب سلولیه‌نك خانه‌سنه نزول
ایتدی . صباح اولنجه سلاحلرینی قوشانوب رمحنی
النه آلدی، آتنه بنوب «اکر محمدله رفیقی اولان ملك
الموت بکا تصادف ایده‌جك اولورلرسه (لات) حقی
ایچون ایکیسنی ده شو مزراقله خاك هلاکه سررم !»
دیه‌رك قپودن چیقدی .

بر آز كيدنجه آتدن دوشدی، ديزنده بر غده پيدا
اولدی، ايلريليه‌ميه‌جكنی آكلادی، ناچار خانهٔ سلوليه‌يه
عودت ايلدی .

خانهٔ مذكوره تكرار كيرركن «دوه غده‌سنه طو.
تيلش ! سلوليه‌نك اونده ده اولش ! » مألنده اولان
«غدة كغدة البعير وموت فی بيت سلولية .» كلامنی ايراد
ايله اعلان يأس ايتمشدر .

عامر چوق كچمكسزين اورادن بو درد ايله آرقداشی
اربدك يانته كيتمشدر .

مثل مذكور ايكی بلانك اجتماعنده ضرب اولنور .

٢٧٤

غنظوك غنظ جرادة العيار

(غنظو) بر آدمی پك زياده كدرلندرمك ديمك اولان
(غنظ) دن ماضيدر . (غنظ) آنك مفعول مطلقيدر .
(جراده) چكركه‌يه دينير .

مثل، «چكركه عياری مضطرب ايتديكی كبی سكا
اضطراب ويرديلر .» مألنده اوله‌رق — قول ميدانی‌يه
كوره — قورقاق آدم اظهار خضوع ايدنجه ضرب

اولنور . حال بوكه بزم استخراج ايده بيلديكمز معنايه
نظراً مثل ايله مضرب مذكور بيننده مناسبت كوريله‌مز.
باقلسه پك ده اهميتی اولميان بر حادثه سببيله فوق العاده
غصه‌ناك اولان كيمسه حقنده ضرب ايدلمسی لازم كلير .

(عيار) اوك ديشلرندن بعضلری دوكلمش بر شخص ايدی.
بر قيش كيجه‌سی يره سريلوب انجماد حالنه كلمش بر سو.
ری چكركه‌يه تصادف ايتدی ، بونلردن بر آووج شی
آلدی، اوينه كلدی، زواللیلری كباب ايتمك ايچون آتش
اوزرينه قويدی، بر آز صكره ايكی دانه‌سنی آلوب آغزينه
آتدی . مكر حيوانجقلر حرارته قاووشنجه حيات
نوكسب ايتمشلر ايمش . بونلردن بريسی عيارك ديشلری
آره‌سندن فيرلايوب اوچيويردی . عيار پرغضب اولدی،
طيارك آردی صره آغزينه كانی سويلمكه باشلادی .
بو تحفلق شيوع بولوب مثل حالنی بولدی .

قول آخره كوره (جرادة العيار) شخص مرقومك
چكركه كبی صيچرامقله شهرت بولان آتنك عنوانيدر .
بو فرس بر محاربه‌ده علی العاده جولان ايتمكده ايكن
نصلسه بر تنكناده صيقيلوب قاله‌رق قيملدامغه بيله ميدان
بوله‌مامغله مثل مذكورك منشأی اولمشدر .

شعرادن (مسروح الكلبی) شاعر مشهور (جرير) ه

خطاباً سويلديكی هجويهٔ آتيه‌ده ذاتاً موزون اولان بو مثلی ايراد ايتديكی كبی «كرهت الخنازير الماء الموغر .» مثلنه‌ده تلميح ايلمشدر :

ولقدرأيت فوارساً من قومنا
غنظوك غنظ جرادة العيار
ولقد رأيت مكانهم فكرهتهم
ككراهة الخنزير للايغار

قطعه «قوممزدن نيجه فارسلره مصادف اولدك كه سنی جرادة العيار كبی مضيق تذليله كرفتار ايتديلر . بونلرك آرامكاهنی كورنجه خنزير قيزغين صودن استكراه ايدر كبی توكلرك اورپردی .» مفهومنده‌در .

بعض نصاری ديری خنزيری قيزغين صوده خاشلادقدن صكره ذبح ايدرلرمش . شو حاله (ايغار) دينيور . مسروح جريره بوراسنی اخطار ايتمك ايستيور .

(الماء الموغر) تعبيرندنده آكلاشلديغی اوزره (ايغار) ك اصل معناسی صويی تسخين ايتمك اولديغی حالده صكره‌دن ذكر اولنان وجه ايله دخی استعمال ايدلمشدر .

٢٧٥

غزيل فقد طلا

(غزيل) آهو ديمك اولان (غزال) ك تصغيريدر . (فقد) غائب ايتمك معناسنه كلن (فقدان) دن ماضيدر . عصا وزننده (طلا) هنوز طوغمش آهو ياوروسنه دينير . بو مثل — كه «ياوروجغنی غائب ايتمش آهوجق !» ديمكدر — :

خفته بر سنجاب شاهی نازنينی را چه غم
كرزخار وخاره سازد بستر وبالين غريب

طرزنده رفاهيت ايچنده بيومش ايكن صكره‌دن دوچار ضرورت اولمسندن طولانی اظهار تلهف ايدن بی چاره حقنده صرف ايديلير .

٢٧٦

فلم خلقت ان لم اخدع الرجال

(لم) (لما) دن مخفف اوله‌رق نيچون ديمكدر . ضميری لحيه‌يه عائد اولان (خلقت) ماضئ مجهولدر . (لم اخدع آلداتمق معناسنه كلن (خدع) دن مجرد مطلقدر .

مثل، «خلق آلداتمه‌جق ایسه‌م بو صقال نیچون یارادلمش؟» مفادنده اوله‌رق «تبدیل الشکل لاجل الاکل.» طریقی سالکلرندن اولانلره تعریضاً درمیان اولنور.

قیصه بویلو برابو اللحیه وار ایدی. اصحاب شیطنتدن اولدیغی حالده مکاره قاین والده‌سنه بردرلو غلبه ایده میوردی. سرورینك:

صالیویرمزکه یانندن باشم آلوب کیده‌یم
قوجه قارینك الندە طوته‌ماقدر صقالم

بیتی مآلنی تکرار ایدر طورردی. حال بوکه خارجده رجالی اغفال ایتمدیکی کون اولمزدی.

برکون بعض یارانی کندیسنه «ایشتدیکمزه کوره خانه‌کده‌کی حسن حالکه دیه‌جك یوق. طیشاریده ده اوته‌کنی بریکنی آلداتمقدن واز کچسه‌ك خوش اولمزمی؟» دیدکلرنده صقالنی النه آلوب «فلم خلقت ان لم اخدع الرجال.» جوابنی ویرمشدر.

۲۷۷

فی القمر ضیاء والشمس اضوء منه

«آیده ضیا وار ایسه‌ده کونش آندن دها ضیالیدر.»

دیمك اوله‌رق یکدیکره مشابه اولان ایکی شیئك برینی او برینه تفضیل ایچون ایراد ایدیلیر. ایران ادباسی بو مقامده حافظك:

کفتن بر خورشید که من چشمهٔ نورم
دانند بزرکان که سزاوار سها نیست

بیتنی اوقورلر.

بعض علما «هو الذی جعل الشمس ضیاءً والقمر نوراً.» آیتندن بالاستناره ضیا ایله نور بیننی فرق ایدوب «ضیا ذاتی اولان پارلاقلغه دینیر.» دیمشلردر.

شو حالده ضیا شمسه، نور قمره اضافه ایدلمك لازم کلیر.

حضرت مولانا:

شمس را قرآن ضیا خواند ای پسر
مر قمر را نور خواند این رانکر

بیتیله آیت مذکوره‌یه اشارت ایتدکدن صکره:

«پس ضیا از نور افزون دان بجاه»

مصراعیله ضیانك نوردن اقوی اولمسی لازم کله‌جکنی بیان بیورمشدر.

قول آخره کوره ضیا کبی نورك دخی شمسه، کذلك

نور كبی ضيانك دخی قمره اسنادی جائزدر . مثلده كی
«فی القمر ضياء» تعبيری‌ده بونی تأييد ايدر .

٢٧٨

فرمن القطر وقعد تحت المرزاب

سطر وزننده (قطر) طامله ديمكدر . محراب وزننده
(مرزاب) ميزاب كبی اولوغه دينير .

«طامله‌دن قاچدی، اولوغك آلتنه اوطوردی .»
ديمك اولان بو مثل امثال عثمانيه‌دن «ياغموردن قاچار
كن طولويه طوتلدی .» نك معادليدر . فارسيده «از
باران كريخت وزير ناودان آمد .» ديرلر .

بر بلادن احتراز ايدركن آندن بيوك ديكر بر بلايه
اوغرايان آدمك حالنی مصوردر .

٢٧٩

فم يسبح ويد تذبح

«آغز تسبيح ايديور، ال بوغازلايور !» مآلنده
اوله‌رق فعلی قولنه اويميان ظالملر حقنده ضرب اولنور .

غرائب تاريخيه‌دن عد اولنه‌جق وقايع‌دندركه
(تيمورلنك) (حلب) ی ياقوب ييقديغی صره‌ده اطرافنده
بر آلای علما بولنديغی حالده هم تسبيح چكر، هم‌ده
صوت بلند ايله تكبير كتيرردی .

علما تيمورك اهل اسلام حقنده اجرا ايتمكده اولديغی
مظالمه قارشی سس چيقاره‌مز ايكن تكبيرزنلكده آنكله
هم آواز اولمغه مجبور بولنورلردی .

تيمور بغدادده بيكلرجه انسان باشندن انشا ايتدر.
ديكی قله‌يی تماشايه چيقديغی اثناده ينه علما ايچنده
بولنديغی حالده تسبيحنی چكمش، تكبيرينی كتيرمشدر .

ظالمك بو حال غريبنی نظر حيرتله كورنلردن بريسی
«فم يسبح ويد تذبح .» ديمشدر .

٢٨٠

قامة تنمی وعقل يحری

ترکی وفارسيده (قامت) صورتنده استعمال اولنان
(قامه) فی الاصل دالك تشديديله اولديغی حالده ادبای
روم وايران طرفندن تخفيف ايله دخی قوللانيلان (قد)
كبی انسانك بوينه دينير . (تنمی) چوغالمق معناسنه كلن

(نمی) دن، (یحری) آزالمق دیمك اولان (حری) دن
مضارعدر.

«بوی اوزایور اما عقل قیصالیور!» مآلنی کوسترن
بو مثل آیله قیافتجه خوشنما، کیاستجه بی نوا اولان
شخصه ایما اولنور. حددن زیاده اوزون قامت حماقته
علامت اولمسنه کوره سویلنمشدر. رتبهٔ یوکسلدکجه
قدرهٔ آلچالان، یعنی کندیلرینه امور مهمه تودیع
ایدلدکجه ادارهسندن عجزلری ظاهر اولان ذوات حقنده
دخی صرف اولنه بیلیر.

طول قامت بعضاً نشان بلاهت اوله بیلیور، یوقسه
قیصه بویلیلر ایچندهده نیجه احمقلر بولنیور.

دهات شعرادن اولدیغی آثاریله ثابت بولنان خواجه
حافظك طبعی کبی قدیده بلند ایمش. حتی شاه ایران
طرفندن بر دفعه کندیسنه الباس اولنان خلعت قیصه
کلنجه بالبداهه:

هر چه هست از قامت ناساز بی اندام ماست
ورنه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

دیمش.

بونکله برابر بویلری پك اوزون اولانلر «کل طویل
احمق.» قضیهسنك شهرتنه مبنی دوچار تعریض اوله

کلمشلردر. لطائفکویان عجمدن برینك اویله بریسی حقنده
سویلدیکی شو قطعه مبالغهٔ عجمانهدن بر نمونه اولمقله
برابر پك تحفدر:

ای خواجه درازیت رسیدست بجدی
کز اهل سماوات بکوشت برسد صوت
کر عمر توچون قد توبودی بدرازی
توزنده بماندی ونمردی ملك الموت

دییورکه:

«افندی اوقدر اوزونسینکه قولاغکه اهل سماواتك
سسی واصل اولور! اکر عمرکده بویك کبی اوزون
اولیدی ملك الموت اولوردیده سن ینه برحیات قالیردك!»

٢٨١

قبل البکاء کان وجهك عابساً

«یوزك سن آغلامزدن اولده آکشی ایدی!» دیمك
اولهرق دنیاده کولمك کبائردن ایمش کبی:

چاتلایور قارشیکده ارباب زیارت خندهدن
سن ده کول شیخم نیچون مشغول شیونسین هنوز

خطابنی مستطاب کوسترەجک صورتده بی وجه صو
مودوب طورمق معتادی اولان کرانجان آدمە قارشی
تبسمله اوقونور .

وقت رخاده دخی کیمسەیە برشی ویرمدیکی حالده
زمان غلاده ارباب احتیاجه :

لازم دکل عنایتی اهل تکبرک
بخش ایلدم عطاسنی وجه عبوسنه

دیدیرەجک برطور ایله « نه یاپەلم ؟ حال مساعد دکل ! »
دیه بهانه نمای خست اولان غنیء بخیلەده بوخطاب وارد
اولور .

ترشرولردن برینک زوجەسی وفات ایتمش ایدی .
خوشکولردن برقومشوسی بعض رفقاسیله برابر تعزیت
ایچون بونک خانەسنه کیتدی . حریف چهرەیی معتادندن
زیاده چاتمش ایدی . خوشکو ایله بینلرنده شو محاوره
جریان ایلدی :

— (کولمسەیەرك) افندم ! اویله قرق بشلکلر ایچون
نه آغلاملی ؟ بریکرمی ایکی بچقلق تدارکی اوقدر کوج
برشیمیدر ؟

— (کوزلری صولانەرق) آه ! بونجه سنەلك . . .

— سزی بودفعه تبسم حالنده کوره بیلەجکمزی
امید ایدییوردق .

— اواسکی نشاط قالمدی . یوزمه دقتله باقکز ! نرەده
اوبشاشت ؟ هله سزی کوردیکم کبی یوزم کولردی . شمدی
ایسه قارشیکزده آغلایورم . معذور طوتکز .

— برشی سویلیەجکم ، مساعده بیوریلورمی ؟

— بیورکز . آکسیك اولمیکز ، تسلی ویریورسکز .

— قبل البکاء کان وجهك عابساً .

خوشکونك بوسوزی آرقداشلرینی کولدرمش ایسەده
ترشرویی آغلامقدن منع ایدەمامشدر .

٢٨٢

قبل الرمی یراش السهم

(یراش) اوقی یلکلەمك معناسنه اولان -- فتح را
ایله -- (ریش) دن مضارع مجهولدر . (السهم) نائب
فاعلیدر .

مثل ، « اوقه ، آتلمزدن اول یلك کچیریلیر . » مآلنده
اولەرق « مقصده وصول بولمق ایستین ، اولجه اسباب
حصولنی تهیئه ایدر . » دیەجك یرده ایراد اولنور .

عالم برمغالبه میدانیدرکه آنده اسباب ، یکدیکرله جنك
ایدر . غالبك غالبیتی کبی مغلوبك مغلوبیتی ده سببه
مستنددر . قوت کبی ضعف ده اسبابدندر .

هرمتشبث اسباب کامیاب اوله‌مز، چونکه مقصدك حصولی اسبابنه عدم حصولی اسبابی غلبه ایده بیلیر .

عارفلر اسبابه کوکل باغلامزلر، فقط سببسز هیچ برشی اوله‌میه‌جغنی‌ده یقیناً بیلیرلر، آنك ایچون کمال اعتنا ایله اسبابه تشبثدن خالی قالمزلر . «قدر بویله ایمش!» دیرلر اما مقصده کوره استحضاری ممکن اولان اسبابك کافه‌سنی حسن استعماله صوك درجه‌یه قدر چالشدقدن صکره !

اك جزئی براقتداره مالك اولان آدمك لساننه «ایشمز اللهه قالدی!» دیمك یاقشمز . یدالله عالمی اسباب ایله اداره ایدییور . بوسببلردن بری‌ده اواك جزئی اقتدار دکلیدر ؟

مراد ایدنجه مسبب برآدمك کارین
یدتشبثی جست وجو ایدر اسباب

قولی صحیحدر اما «اسباب بنی آراسون بولسون!» دیه اوطوروب بکله‌مك فکری سقیمدر . اسبابه ربط قلب ایتمکی زنار ایله مصحف شیرازه‌له‌مك قدر مناسبتسز عد ایدن آلهیون دخی بوراسنی تصدیق ایدرلر .

ایکی تیرانداز ممتاز برکون آزمایش مهارت ایچون برهدفه اوق آتمغه قرار ویرمشلردی . بری اوقنی برمعتاد یلکله‌یوب آتدی، اوردی . دیکری کمال غروروندن

یلکله‌مدن آتدی، فقط اوره‌مدی . بوخطادن رفیقنك آتدیغی اوق قلبنه اصابت ایتمش کبی متأثر اولدی . همان سکیردوب هدفه برآدیم قاله طوپراغه صاپلانمش اولان اوقنی النه آله‌رق یلکله‌مك ایستدی . بریدن رفیقی بوحالی کورنجه کندیسنه صوت بلند ایله «قبل الرمی یراش السهم .» دیه ندا ایلدی .

٢٨٣

قد اسمعت لو نادیت حیاً

برشاعر بومثلی «ذی حیاته ندا ایتسه‌ك ایشتدیره بیلیردك، نه چاره که ندا ایتدیکك آدمده حیات اثری یوق ! اوفله‌دیکك شی آتش اولسه شعله‌لنیردی، حال بوکه آتش دکل، صرف کولدر !...» مألنی کوسترن :

لقد اسمعت لو نادیت حیاً
ولکن لاحیاة لمن تنادی
ولو ناراً نفخت بها اضاءت
ولکن انت تنفخ فی رماد

قطعه‌سنده ایراد وایضاح ایتمشدر . سویلنن سوزی فهم وقبول ایتمك شانلرندن اولمیان (اولئك!) مقوله‌سنه

اشارةً اوقونور . «سوز آكلايان بر كلسون !» مثل
عثمانيسى بوكا قريبدر .

«سخن هست ليكن خريدار نيست»

مصراع مشهورى ده بونلردن آيرلمز .

٢٨٤

قد حمى الوطيس

(حمى) آتشله قيزمق ديمك اولان — سمو وزننده —
(حمو) دن ماضيدر . جليس وزننده (وطيس) تنوره
دينير .

مثل، «تنور قيزدى!» مآلنده اولەرق اشتداد امور
هنكامنده درميان اولنور . مثلا مباحثه كرمى پيدا ايلدكده
«قد حمى الوطيس .» ديرلر .

قديم اولديغى حالده اثناى تكلمده لسان معجز بيان
محمديدن صدور ايله شرفياب اولان امثالدندر .

بش بيك قدر شجعان اسلام ايله يوز بيكدن زياده
لشكر شام بيننده وقوع بولوب صرەسيله مجاهدين كرامه
سردار اولان زيد بن حارثه، جعفر طيار، عبد الله بن
رواحه حضراتى نائل دولت شهادت اولدقدن صكره

سردارلغى درعهده ايدەرك غلبهٔ كامله قازانان حضرت
خالد بن وليده طرف اشرف رسالتپناهيدن (سيف الله)
لقب شريفنك احسان بيورلمسنى انتاج ايدن مشهور
(مؤته) ملحمەسنك اشتداد ايلديكى وحى ايله معلوم نبوى
اولنجه «الآن حمى الوطيس .» بيورلمش ايدى .

٢٨٥

قد كان ذاك مرةً فاليوم لا

«او وقتيله بر كره اولدى، شمدى بر دها اولەمز .»
مفهومنده اولەرق :

«قالمدى اسكى هوى وهوس آنلر كچدى»

ديەجك يرده صرف ايديلير . ابتدا (فاطمه بنت
مر الخثعميه) نك لساننذن صادر اولمشدر .

موما اليها دائما مطالعهٔ كتبله اشتغال ايدر بر اديبه
ايدى . پدر قدسى كهر پيغمبرى حضرت عبد اللهى
باباسى عبد المطلب يانندە آلەرق — مادر نجابت پرور
نبوى جناب آمنەيى مشار اليها تزويج ايتمك نيتيله — كيدر-
كن مكەدە فاطمەيە مصادف اولدقده فاطمه عبد اللهك
يوزنده لمعان ايتمكده اولان نور نبوتى كورمسيله كيمك
نەسى اولديغنى صوروب «عبد الله بن عبد المطلب بن
هاشمم .» جوابنى آلدقدن صكره كنديسنه تكليف
ازدواج ايلمش ايدى .

عبدالله بو تكليفه موافقت ايتميوب پدريله برابر كيتدى ، آمنه‌يى تزوج ايتدى . نور نبوت كنديسندن زوجه‌سنه انتقال ايتدكدن صكره عودتله يولده فاطمه‌يه راست كلدكده موما اليهاده اولكى شوق اتحادى كوره‌مديككندن «بكا كچنده سويلديككك سوزى نيچون تكرار ايتميورسين ؟» ديمسيله فاطمه « قد كان ذاك مرةً فاليوم لا . » جواب استغنا كارانه‌سنى ويرمشدر .

عبد الله استيضاح مرام ايدنجه فاطمه ، آمنه ايله ازدواج واقع اولوب اولمديغنى سؤال ايله آلديغى جوابدن وقوع بولديغنى آكلادقده «اولجه يوزكزده كورديكم نور نبوتى شمدى آنك ايچون كوره‌ميورم . اونورك سزدن بكا منتقل اولمسنى آرزو ايتمش ايدم . نه چاره‌كه نصيبم دكل ايمش ! الله آنى استديكى يره توديع بيوردى . » ديمشدر .

مثل مذكور — ذاك — يه بدل — ذلك — ايله « قد كان ذلك مرةً فاليوم لا . » صورتنده دخى مرويدر .

ادبيات عربيه ايله مشتغل بر شاعرمز طرفندن بو مصراعك شو وجه ايله تضمين ايدلمش اولديغنى بعض افاضلدن ايشيدلمشدر :

اولمشدى دل اوزمان جمالكه مبتلا
قدكان ذلك مرةً فاليوم لا

٢٨٦

قطعت جهيزة قول كل خطيب

سفينه وزننده (جهيزه) آليق بر قادينك اسميدر . ايكى قبيله آره‌سنده بر قتل ماده‌سندن طولايى اختلاف ظهور ايتمش ايدى . قاتلك حاميلرى مقتولك اجراى قصاص طلبنده بولنمش اولان ورثه‌سنى ديتله ارضا ايتمك ايستيورلردى . قبيلهٔ قاتلدن برطاقم آدملر قبيلهٔ مقتوله‌كلوب بريكيلرى اقناع ايچون بربر نطق ايراد ايتمكه باشلاديلر .

جهيزه مقتولك قبيله‌سندن اولديغندن سائر خلق ايله برابر نطقلرى ديكله‌مكده ايدى . بر آره‌لق ناطقك سوزنى كسه‌رك « تحفدر ، مقتولك وليسى قاتلى الده‌كچيروب اولدردى ! » ديدى .

مزبوره‌نك « دليدن اوصلى خبر . » قبيلندن اولان بو سوزى دعوايى فصل ايديويرديككندن جماعت « قطعت جهيزة قول كل خطيب . » ، يعنى « جهيزه خطيبلرك اقوالنه فيصل ويردى . » ديه‌رك طاغلدى .

«چوجقدن آل خبرى !» مثل عثمانيسنه معادل طوتيله بيلير .

٢٨٧

قلب له ظهر المجن

(قلب) چويردى معناسنه ماضيدر . فتح ظا ايله

(ظهر) آرقه ديمكدر . ميمك كسرى، جيمك فتحى ايله
(مجن) قالقانه دينير .

مثل، « آكا قالقانك آرقه‌سنى چويردى . » مألنده‌در .
مدت مديده اظهار مودت ايتمش ايكن نقض عهد ايله
دشمن كبى كورنمكه باشلايان دوست حقنده ضرب اولنور .

جناب ابن عباسك بصره‌يه عائد اموال اميريه‌دن
ذمتنه بر آز شى كچيرديكى امام على افندمز طرفندن
استخبار ايديلنجه مشار اليه عتابى متضمن شو يولده بر
نامۀ همايون يازلمش ايدى :

« انى شركتك فى امانتى ولم يكن رجل من اهلى
اوثق منك فى نفسى فلما رأيت الزمان على ابن عمك
قد كلب والعدو قد حرب قلبت لابن عمك ظهر المجن
...... »

« سنى امانتمه تشريك ايتدم . عندمده قريبلرمدن
سندن زياده اعتماده شايان كيمسه يوق ايدى . وقتاكه
عمجه‌كك اوغلنه (*) زمان شدت، دشمن مخالفت
كوسترمكده اولديغنى كوردك، آكا سن‌ده قالقانك آرقه
سنى چويردك ! . » مضموننده‌در .

(*) مقصود كنديلريدر، زيرا حضرت عباس ابو طالبك
برادريدر .

٢٨٨

قدضل من كانت العميان تهديه

«رهبرى كور اولان آدم يولى شاشيرر .» مألنده بر
مصراعدركه « اويويانى اويويان اوياندیره بيليرمى ؟ »
مفهومنده‌كى :

« خفته را خفته كى كند بيدار »

مصراعى كبى پيرو اصحاب ضلال اولانلرك آنلرله همحال
اولمقدن بشقه بر نتيجه استحصال ايده‌ميه‌جكلرينى بيان
ايچون اوقونور .

زهاده اويمه ايدين مرشد شو تنبيهى
قد ضل من كانت العميان تهديه

صورتنده تضمين ايدلمشدر .

٢٨٩

قد عبر موسى البحر

« موسى دكزى كچدى . » ديمكدركه عالم آب آشنالرى،
درياى نوشا نوش انكيلرينه آچيله‌رق لسان حال ايله :

« كنون كه مست خرابم صلاى بى ادبيست »

مضموننى اشراب ايتمكه باشلايان جيويق حقنده ضرب
ايدرلر .

نوادردندركه اوچ درت شاعر بيوك بر حوض

باشنده عشرت ایدرلرکن بونلردن موسی نامنده بری
سرشار اولدیغندن بر آره‌لق همان صویوب حوضه
آتیله‌رق سابحاً قارشی طرفه کچدکده دیکری «قد عبر
موسی البحر .» دیمشدر .

٢٩٠

کارهاً حج بیطر

(بیطر) تحف بر آدم ایدی . هیچ بر تشبثده بولنمق
ایستمزدی . «کتیرك اکل ایده‌لم ماحضری» دیر طورر-
دی . بر سنه حجه کیتدی . هرکس ایشیدنجه تعجب ایتدی .
بو کیدیشنك بر سبب مجبره مبنی اولدیغی صکره‌دن آکلا-
شلدی . متعجبلر «کارهاً حج بیطر .»، یعنی «بیطر ایستمیه-
رك حج ایتدی .» دیمکه باشلادیلر . بونکله، حقلرنده :

حاجی تو نیستی شترست از برای آنك
بیچاره خارمی خورد و بارمی برد

دینیلن «ده‌وه‌سی حاجی !» لر کبی صمیمی رغبتلری
اولمدیغی حالده بعض اسبابك الجاسیله اعمال خیریه‌ده
بولنان اشخاصه تعریض ایدیلیر .

٢٩١

کالحادی ولیس له بعیر

(حادی) نغمه ایله ده‌وه سورمك معناسنه اولان —

حانك ضم و کسریله — (حداء) دن اسم فاعلدرکه اووجه
ایله ده‌وه سوق ایدن آدمه دینیر .

شیخ سعدینك کلستانده :

«اشتر بشعر عرب در حالتست وطرب»

دیمسندن زیاده امام بوصیرینك قصیدهٔ برئه‌ده :

مارنحت غدبات البان ریح صبا
واطرب العیس حادی العیس بالنغم

بیورمسندن آکلاشلدیغی اوزره نغماته زیاده مائل اولان
ده‌وه قسمنك بو اصول ایله سوقنه بر وجه آتی باشلانمشدر :

وقتیله ده‌وه‌نك ترانه‌دن طبعاً متشوق اولدیغنی
عربلر — تجربه سزلکدن طولایی — بیلمزلردی .
برکون بر اعرابی مالك اولدیغی ده‌وه‌لری یولیله سوق
ورعی ایتمامکده اولان کوله‌سنك — حدتله — اللرینی
طوتوب ایصیردقده غلام «یایدی ! یایدی !» یرینه —
داللرك فتحیله — «دی ! دی !»، یعنی «اللرم ! اللرم !»
دیه فریاد ایده‌رك ایلریده بولنان ده‌وه‌لره طوغری
کیدنجه مبارك حیوانلر بو آوازی ایشیدر ایشتمز شوق
ایله یوریمکه باشلامشلردر .

اعرابی بو حالی کورنجه کوله‌یه دلنوازانه معامله ایده‌رك
بعدما ده‌وه‌لری نغمه ایله سوق ایتمسنی توصیه ایلمشدر .
صکره بو عادت تعمم ایتمشدر .

(سلام) نامنده‌کی مشهور حادی بر کون منصور
عباسی‌یه «یا امیر المؤمنین! امر ایت، شوده‌وه‌لری بر مدت
صوسز براقسونلر، صکره صو ایچمکه صالیویرسونلر. او
آره‌لق بن حدایه باشلایه‌یم، نغمه‌مده‌کی تأثیر حقیله آکلا-
شلسون.» دیمکله خلیفه اویله یاپلمسنی اراده ایتمش ایدی.

وقتی کلنجه ده‌وه‌لری حوضه طوغری قوویردیلر.
بونلر کمال حرارت وسرعتله صویك باشنه اوششدکلری
صره‌ده سلام نغمه‌یه آغاز ایلدی. حیوانلر عطش دردینی
درحال اونوده‌رق بردن رفع رأس ایله عاشقانه دیکله‌مکه
باشلادیلر. صودن زیاده نغمه تشنه‌سی اولدقلری آکلاشلدی.

بونك اوزرینه منصور سلامی بر چوق استحسان
واحسان ایله مسرور ایلمشدر.

مثل، «ده‌وه‌سز حادی کبی.» مالسنده‌درکه هیچ
بر شیئه مالك ومقتدر دکل ایکن یسار واقتداردن دم
اوران ذاتك حالنی تصویر ایدر.

٢٩٢

کالسیل تحت الدمن

«مزبله آلتنده‌کی سیل کبی.» دیمك اوله‌رق منافق
وحیله کار اولان شخصی توصیف ایدر. فارسیده «آب
زیرکاه.»، ترکیده «صمان آلتندن صو یوریدر.» مثلنه
معادلدر.

«آبش زیرکاهست.»، «آبش خس‌پوشست.»
مثللری «آنك لطافتی هنوز نهاندر، فقط قریباً عیان
اولور.» دیه‌جك یرده دخی ایراد اولنور.

انورینك «هله‌طور، چوق خرمنه آتش‌زن اوله‌جقسین!
هنوز کمال رونقك ظاهر اولمامشدر.» مضموننده‌کی :

بسا خرمن که آتش درزنی باش
هنوزت آب خوبی زیر کاهست

بیتی بو بابده شواهددن معدوددر.

ضیا پاشا :

بو عشوه ورفتارکه وارسنده کوچکدن
بیلمم نه‌یمان آفت دوران اوله‌جقسین

قولنی بیت انوری‌یه بکزتمشدر.

٢٩٣

کالفاخرة بحدج ربها

(فاخره) فاخرك مؤنثیدر. حانك کسریله (حدج)
رکوب نسوانه مخصوص محفه کبی بر شیدر. (ربه) صاحب
معناسنه اولان (رب)ك مؤنثیدر. (ها) فاخره‌یه عائددر.

مثل، «خانمنك محفه‌سیله فخر ایدن جاریه کبی.»
مفهومنده اوله‌رق بشقه‌لرینك مالك اولدقلری شیلرله
افتخار ایدن همتسزلرك طورینی کوستر.

ابو عبیده دیرکه :

بر کون آت یاریشی اجرا اولنیوردی . هر کس تماشا ایدییوردی . بر آت سائرلرینی کچدی . باقدم که یانمده بریسی فخورانه سوزلر سویلیه‌رك سوینجندن ضیچرایور . کندیسنه « بو کچن آت سنك اوللی ! » دیدم . « آت بنم دکل اما باشنده‌کی یولار بنم ! » دیمسونمی ؟

٢٩٤

کان ذلك زمن الفطحل

هز برونـنده (فطحل) کرهٔ ارض اوزرنده هنوز انسان یارادلمدیغی ویا طاشلرك دها کسب صلابت ایتمیوب چامور کبی نرم وتر بولندیغی زمانه، یاخود حضرت نوح دورینه اطلاق اولنور .

مثل، « اوسنك دیدیکك، اول زمانده اولمش شی ! » دیمك اوله‌رق بر شیئك عهد قدیمه منسوب اولدیغی بیان ایچون سوق ایدیلیر .

بونده ایکی اعتبار واردر : بری او شیئك نو ایجاد اولمیوب اوته‌دن بری موجود اولدیغی، دیکری اوشیئك حکمی اوائلده جاری اولمش ایسه‌ده شمدیلرده یوریمامکه باشلادیغی کوسترمکدر .

برنجی اعتباره کوره « نوح بیلنـدن قالمه . » مثلنه،
ایکنجی اعتباره کوره :

افندی کهنه یهودی عقائدین صاتمه
نصل بو تازه معارفله اسکیلر آلهیم

بیتنه اویغون دوشر .

٢٩٥

کائن علی رؤسهم الطیر

« کویا باشلری اوزرنده قوش وار . » مآلنده‌درکه کمال سکوندن کنایه اولور . باشنـه قوش قونمش اولان آدمك آنی اوچورمامق ایچون ممکن اولدیغی قدر قیملدانمامغه دقت ایده‌جکی تصوریله سویلنمشدر .

ابلغ البشر افندمز مجالس مقدسـلرنده هر نه‌یه دائر ادارهٔ کلام ایلسه‌لر حضار کرام حقیله استفاده ایتمك ایچون کمال اهتمام ایله دیکلرلردی . بو مثل او مستمعلرك حالنی مصور بولندیغی جهتله مجلس مشارالیه وصفنده « اذا تکلم اطرق جلسائه کانما عـلی رؤسهم الطیر . » دینلمشدر .

١٩٦

لحماری العبادی

(حماری) حمارك اضافتله نونی دوشمش تثنیه‌سیدر . کسر عین ایله (عباد) نصرانیلکده ثبات ایتمك اوزره (حیره) دینیلن موقعده مجتمع اولان قبائله دینیر . (عبادی) آنلره منسوب بر اشکجیدر .

عبادی ایکی مرکبه مالك ایدی . بونلرله هر کون ایشه

كيدردى . مركبلر بدخوى اولدقلرندن تك طورميوب
زواللى يى بى حضور ايتمكدن خالى قالمزلردى . اوده عقلاى
قبائله بونلردن شكايت ايدر طورردى . كنديسنه :

سالها خربنده بودى بس بود
زانكه خربنده زخر واپس بود

يوللو نصيحت ويرەرك « شو اشكجيلكدن واز كچ . »
دينلره بوصنعته آلشمش اولديغندن بحث ايله اعتذار
ايدردى . « بارى مركبلرى دكشدر . » اخطارنده بو.
لنانلرەده حيوانلرك خدمات واقعەسندن سوز آچەرق
جواب رد ويرردى .

بركون ينه مركبلردن پك جانى ياندبغى شوكا بوكا
سويلديكى صرەده بريسى بونلردن هانكيسنك زياده خويسز
اولديغنى صورنجه عبادى « هذا ! هذا ! » ديه اشكلرك
ايكيسنى بردن كوسترمشدر .

بو كوسترشدن مركبلرك بدخولقده مساوى اولدقلرى
آكلاشلديغندن عربلر مناسبتسزلكده بربرندن آشاغى
قالميان ايكى آدمى اواشكلره تشبيه ايله «كحمارى العبادى .»
ديمكه باشلامشلردر .

شاعر :

رجسان مالهما فى الناس من مثل
الاحمارا العبادى الذى وصفا

بيتنده بوكا ايما ايتمشدر .

٢٩٧

كدودة القز

ضم دال ايله (دوده) خرده قورده دينير . جمعى
كسر دال ايله (ديدان) در . قافك فتحى، زايك سكونى
ايله (قز) ايپك ديمكدر . « دەوەيه قزازلق ياقيشير آ ! »
مثل عثمانيسنده واقع اولديغى اوزره ايپكجى يه (قزاز)
ديرلر . (دودة القز) ايپك بوجكيدر . فارسيده (كرم پيله)
تعبير اولنور .

بوچالشقان حيوانجغز ظاهرده ثمرۀ سعيندن استفاده
ايدەميەرك، وجوده كتيرديكى حريرى بشقەلرينه ترك ايدوب
كيتديكى جهتله ديكرلرينك انتفاعى ايچون اتعاب نفس
ايدن آدم آكا تشبيه ايدلمشدر .

٢٩٨

كفى بالمشرفية واعظاً

(بالمشرفية) (بالسيوف المشرفية) ديمكدر . كثرت
استعمال ايله موصوف اهمال ايدلمشدر . اعلى قيليجلر
شامك بعض قراى معمورەسندن عبارت اولان (مشارف
الشام) ە نسبت اولنور . (مشارف) يوكسك محل معناسنه
كلن — ميم ورانك فتحيله — (مشرف)ك جمعيدر .
امرىء القيسك « او نى نصل اولديره بيلير ؟ كسكين

قيليجمله اوجى غول بيابانى ديشلرى كبى سيورى وزاغلى اولان مزراغمك يانمدن آيرلديغى يوقدر . » مضموننده بولنان :

ايقتلنى والمشرفى مضاجعى
ومسنونة زرق كانياب اغوال

بيتنده واقع اولديغى اوزره نسبتده يالكز مفردى قوللانيلير . (سيف مشرفى) ، (سيوف مشرفيه) دينير . (سيف مشارفى) ، (سيوف مشارفيه) دينمز .

مثل ، « واعظ لازم ايسه كسكين قيليجلر كافيدر . » ديمكدركه :

« السيف اصدق انباء من الكتب »

مآلنى كوسترر .

— ٢٩٩ —

كلا زعمت انه خصر

حتى وزننده (كلا) كلمهٔ ردعدر . « اويله دكل ! » ديه‌جك يرده ايراد ايديلير . (زعمت) (زعم) دن ماضئ مخاطبدر . كتف وزننده (خصر) پك اوشومش آدمه دينير .

برقيش كوننده اشرادن ايكى شخص صويه‌جق آدم آرامق اوزره قيره چيقمشلرايدى . برآتلى‌يه مصادف

اولديلر . « بونك شدت بردايله بزه‌قارشى طوره‌بيله‌جك حالى قالمامشدر . » ديه‌رك اوزرينه هجوم ايتديلر . اوايسه همان مزراغنه طاورانوب رفيقلردن برينى طعن ايله يره سردى . مطعون آرقداشنه خطاباً « كلا زعمت انه خصر . » ، يعنى « حريف ظن ايتديككك قدر اوشومش دكل ايمش ! » ديه فرياد ايلدى .

برشى ظن اولنديغنه مخالف ظهور ايدنجه ضرب اولنور .

— ٣٠٠ —

كلام كالعسل وفعل كالاسل

فتحتين ايله (اسل) مزراق اوجلرينه دينير . مفردى (اسله) در . ديل اوجنه (اسلة اللسان) تعبير اولنور . زمخشرينك (اطواق الذهب) ده « ديل اوجى مزراق اوجنك نافذ اوله‌ميه‌جغى شيئه نفوذ ايدر . » مآلنده اوله‌رق ايراد ايلديكى « ان اسلة اللسان تنفذ مالا تنفذ الاسل . » عبارهسى ايكيسنى جامعدر .

وقتيله وارنه‌دن طونه غزته‌سنه يازديغم ومؤخراً (مكتوبلرم) ك برنجى جزئنه درج ايتديكم « سوزده‌كى تأثيرنه‌ده واردر ؟ » سرلوحه‌لى بندده عبارهٔ مذكوره‌يى شووجه ايله ايراد ايتمش ايدم :

« — ان اسلة اللسان تنفذ مالا تنفذ الاسل — طرزنده تكلم ايدن كمل هپ سوزك درجهٔ تأثيريني كوسترمكي امل ايدنمشلردر . »

« حلاوتياب چاشنیٔ كلام اولانلرجه مسلماتدركه بر شاعرك اوچ يوزسنه اول سويلمش اولديغی بربيت درد آميز بوكون برا ديب نازكدلی متأثر واشكريز ايده بيلير . »

اوزمانلر سجعه زياده‌جه مائل ايمشم . صكره‌لری بو ميل آزالدی ، فقط — مقتضای ائتلاف اولديغی اوزره — بر درلو زائل اولميور . حالا « رجعت عما سجعت . » كبی سوزلر سويلديكم اوليور . بعضاً « معنی لفظه دكل، لفظ معنايه تابع اولملی . » قانون بلاغتنه اتباع ايتمامك انصافسزلغنده بولنيورم .

بوراسنی اعترافدن مقصدم سجع پردازلق ائتلافندن ممكن مرتبه احتراز ايتملريني شبان ارباب قلمه توصيه‌در .

مثل ، « بال كبی قول ، مزراق اوجی كبی فعل ! » مفهومنده اوله‌رق اوزی سوزينه اويميان اشخاصه طعنه‌زن اولور .

برنجی جلدك صوكی